

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

KUR'AN'DA MÜCRİM KAVRAMI

**AYBEN ONBAŞI
20810601023**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE BETÜL ORUÇ

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	AYBEN ONBAŞI		
	Numarası	20810601023		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	KUR'AN'DA MÜCRİM KAVRAMI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ayben ONBAŞI

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	AYBEN ONBAŞI		
	Numarası	20810601023		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	KUR'AN'DA MÜCRİM KAVRAMI			

Son ilâhî kılavuz olan Kur'ân'ı anlama çabaları, nüzulünden bugüne süregelmektedir. İlk müfessir Hz. Muhammed ve Sahâbenin tefsir faaliyetleri, sözcük bazlıydı. Fetihlerle genişleyen İslâm coğrafyasında her geçen gün İslâm ile şereflenen müminlerin ihtiyacını karşılamak ve vahyi zihinlerde netleştirmek adına yapılan tefsir faaliyetleri çeşitlenerek devam etmiştir. Müfessirlerin istidâtları, çağın ihtiyaçları ve zihniyetleri göz önünde bulundurularak, klasik ve modern olarak adlandırılan dönemlerde rivâyet ve dirâyet tefsirleri ile filolojik, sosyolojik, bilimsel nitelikli ya da konu merkezli yorumlama çalışmaları yapılagelmiştir. Konulu tefsirde Kur'ân, sûre, âyet ya da konu ve kavram bazlı çalışmalar yapılmaktadır. “Crm” ve varyantlarının karşılık geldiği anlamlar, câhiliye devrindeki kullanımları, Arap şiiirleri ve ilk dönem lügatleriyle, Kur'ân ile kazandığı anlam, tefsirlerinden iktibas ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına küçük bir katkı amacı taşıyan bu çalışmada, “mücrim” kavramına yakın ve zıt kavramlardan faydalanılmıştır. Mücrim kavramının geçtiği âyetlerin taranması, derlenmesi ve analizi vesilesiyle, kavramın izlediği süreç ve anlam dünyasındaki değişim tespit edilerek, mücrimlerin vasıfları ve cezalandırılmaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Konulu Tefsir, Semantik, Mücrim.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	AYBEN ONBAŞI		
	Student Number	20810601023		
	Department	Department of Basic Islamic Sciences / Department of Hermeneutics		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
Title of the Thesis/Dissertation	THE CONCEPT OF THE CRIMINAL IN THE QUR'AN			

The efforts to understand the Qur'an, the last divine guide, have been continuing since its revelation. The first exegete The tafsir activities of Muhammad and the Companions were word-based. In the Islamic geography, which expanded with the conquests, the tafsir activities carried out in order to meet the needs of the believers who are honored with Islam and to clarify the revelation in their minds continued by diversifying. Considering the aptitudes of commentators, the needs and mentalities of the age, philological, sociological, scientific or subject-centered interpretation studies have been carried out in the so-called classical and modern periods. In thematic tafsir, studies based on the Qur'an, surah, verse or subject and concept are carried out. The meanings of "Crm" and its variants, their usage in the Age of Ignorance, Arabic poems and the first period dictionaries, and the meaning gained with the Qur'an have been tried to be revealed by quoting from their commentaries. In this study, which aims to make a small contribution to the understanding and interpretation of the Qur'an, concepts close to and opposite to the concept of "criminal" were used. Through the scanning, compilation and analysis of the verses in which the concept of the criminal is mentioned, the process followed by the concept and the change in the world of meaning were determined, and the characteristics and punishments of the criminals were emphasized.

Key words: Tafsir, Qur'an, Tafsir Themed, Semantics, Criminal.

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ'nın âlemlere rahmet ve bereket olarak gönderdiği rehber olan Kur'ân-ı Kerim, câhiliye olarak adlandırılan güçlünün zayıfı ezdiği, asabiyetle, mal ve evlatlarla övünmenin had safhaya erdiği, kız çocukların rızık kaygısından dolayı ya da utanç vesilesi sayılarak katledildiği gaflet ve cehaletin ayyuka çıktığı bir devirden, asr-ı saadet denilen bir devrin zuhur etmesine kaynaklık eden mukaddes semâvî damlaları ihtiva eden son ilâhî hitaptır. Kur'ân, Hâtemü'l-Enbiyâ olarak nitelendirilen Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) büyük bir sabır ve özveri eşliğinde bu rahmet pırıltıları ile önce Arap coğrafyasını sonra tüm insanlığı kucaklamıştır. Peygamber'in tebliğ ettiği dine intisab ederek sahâbe vasfını kazanan müminler de muhatabı oldukları hidayet rehberini anlamak ve anlatmak için üstün çabalar sarf etmişlerdir.

İlk müfessir Hz. Muhammed'den (s.a.v.) itibaren çağların, zihniyetlerin, ihtiyaçların, problemlerin çözümüne katkı sağlamak adına bugüne kadar durmaksızın devam edegelen ve her geçen gün büyüyen tefsir ilmi, kendi içinde bir takım ihtisaslaşma ve kurumsallaşma aktiviteleri ile gelişme göstermiştir. Peygamber'den (s.a.v.) sonra sahâbe O'nun izlerini takip ederek lugâvî tefsir eğilimini sürdürmüştür. Daha sonraki süreçte, yeni yerlerin fethedilmesine bağlı olarak sınırların genişlemesi ve bu coğrafyalarda yaşayan kimselerin Müslüman olmasıyla, yeni anlama çabaları ve ihtiyaçları zuhur etmiştir. Yaşanan tüm bu değişim, birtakım gelişme ve etkileşimleri de beraberinde getirmiş, tefsir alanında çeşitli ekoller oluşturulmuştur.

Filolojik, sosyolojik, felsefik, edebî, konu bazlı araştırmalar ile devasa bir tefsir literatürü oluşturulmuştur. Konulu tefsir, Kur'ân'ın tamamı, bir sûresi, aynı konu etrafında birleşen âyetleri ya da Kur'ân'daki bir kavramdan hareketle derinlemesine bir araştırma sahası oluşturmak üzere ortaya çıkan bir branştır. Genel manada tefsirin, klasik ve modern denilen yol ayrımında konulu tefsir ve semantik analiz son zamanlarda yıldızı parlayan modern yöntemlerdendir.

Araştırmaya konu olan, mücrim kavramının semantik analizi de bu minvalde bir çalışmadır. Semantik metod haddizatında kelimelerin izlerini sürerek onların kaynaklarına, ilk kullanım alanlarına, etimolojik orijinlerine, anlam yelpazesindeki renklere, mânâ âlemindeki genişliğin sınırlarına vâkıf olma imkânı veren titiz bir seyrin adıdır. Araştırmanın konusu olan mücrim kavramı ilk dönemden itibaren Araplarda bilinen ve kullanılan zengin mânâ yelpazesine sahip bir kelimedir. "Crm" kavramının Temel anlamı, bir meyveyi henüz gerekli olgunluğa erişmeden kesip koparmak demektir. Zaman içerisinde pekçok mânâyâ zemin teşkil etmiş olan mücrim kavramı, Kur'ân atmosferinde anlam daralmasına uğramıştır. Genel olarak,

suç/günah ifadelerini ihtiva eden kelimelere karşılık olmuştur. Mücrim kavramının Kur'ân'ın nüzûlünden önceki devirde, Arap şiirleri, ilk dönem sözlüklerinde ve Kur'ân ikliminde kullanımı ile bugüne kadarki süreçte semantik serüven analiz edilerek kavramın zihinlerde daha anlaşılır hale getirilmesi ve tefsir alanyazınına mütevazi bir katkı sunulması hedeflenmiştir. Çalışmayı sürdürürken Arap şiirleri, kadim lügatlar, rivâyet ve dirâyet tefsirleri, tefsir ve usûl alanında yazılmış eser ve makaleler üzerinde geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca mücrim kavramı ile yakın, zıt ya da başka şekillerde anlam ilişkisi olan ifadeler derlenerek kavramın tahliline dair detaylara vâkıf olabilmek ve isabetli çıkarımlar yapmak amaçlanmıştır. Araştırmanın son kısmında mücrimlerin Kur'ân-ı Kerim ve diğer kutsal kitaplarda nasıl cezalandırıldığına dair genel bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır.

Bizleri yaratan, şekillendiren, türlü nimetlerle rızıklandıran, İslâm ile şereflendiren, varlığı anlamlandırmak üzere düşünme melekeleri ihsan eden, tefsir alanını bize seçtirip sevdiren ve yolumuzu daima güzel insanlar ile birleştiren Rabbimize namütenahi hamdü senalar olsun. Allah (cc) tüm bilenlerin üstünde olan ve herşeyi en ince detayına kadar bilendir. Gayret bizden tevfiğ ise Allah Teâlâ'dandır.

Ayben ONBAŞI
Aksaray / Mart-2023

TEŞEKKÜR

Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a (cc) sığınırım, esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın (cc) adıyla. Evvela yokluğumu varlığıma tercih ederek beni yaratan, teçhiz eden ve sürekli gözeten Rabbime sonsuz şükür, hamd ve senalarımı iletmeyi bir borç bilirim. Sonrasında varlık vesilelerim olan ve beni büyütüp yetiştiren rahmetli babacığma ve kıymetli anneciğime namütenahi şükranlarımı sunarım. Yaşam boyu öğrenme uhdemde her vakit finansal ve teknik destek vererek, hiçbir şekilde yardımını esirgemeksizin ardımda duran fedakâr eşime ve biricik oğluma sonsuz teşekkürlerimi iletme isterim.

İlkokuldan yüksek lisansa değin yetişmeme, fikirlerimin oluşmasına, kişiliğimin şekillenmesine ve anlam arayışına katkıda bulunan tüm kıymetli hocalarıma sonsuz minnet ve şükranlarımı arz ederim. Tezimin hazırlık aşamalarından ilk dönem sözlükleri ve Arap şiirleri bölümünü oluştururken bu konuda beni cesaretlendiren ve nazik desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Doç. Dr. Süleyman Koyuncu hocama şükranlarımı sunarım. Herhangi bir şekilde yolumun keşiştiği, hayatıma dokunan, kendilerinden bir şeyler öğrendiğim tüm insanlara teşekkür ederim. Bazı kimseler, insanların hayatına, kendisi küçük fakat etkisi büyük dokunuşlar gerçekleştirirler. Özellikle gönüllülük esaslı bir okuma halkasında yollarımızın keşiştiği Doç. Dr. Pehlül Düzenli hocama, anlam arayışına Kur'ân âyetleri bağlamında kattığı muazzam değerler için minnettar olduğumu eklemek isterim.

Lisansüstü eğitimim sürecinde, Rabbimin bana çok değerli bir lütfu mesabesindeki tefsir alanında, benim için çok özel ve anlamlı olan bilgilerini cömertçe paylaşmaktan geri durmayan -tefsir alanının benim için ne kadar isabetli bir seçim olduğu idrakimi diri tutan- kıymetli hocalarıma, hassaten teşekkür etmek isterim. Ayrıca yaşantımda çok mühim tarihî anlardan birini paylaştığım tez savunmasına, jüri olarak katılan hocalarım Doç. Dr. Şuayip Karataş ve Doç. Dr. Hakan Uğur'a, savunma sınavına iştirakları ve yapıcı eleştirileriyle katkı sundukları için müteşekkirim. Danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Betül Oruç hocama, ne vakit görüşme talebinde bulunsam tez vakitte karşılık vermesi, alakası ve nezaketinden dolayı çok teşekkür ederim.

Ayben Onbaşı

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	iv
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	2
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI	2

1. Araştırmanın Konusu	4
2. Kelime Bazlı Çalışmalar	6
2.1. Filolojik Çalışmalar	6
2.2. Semantik Çalışmalar	8
3. Araştırmanın Yöntemi.....	10
3.1. Konulu Tefsir Metodu.....	12
3.1.1. Konulu Tefsirin Tanımı.....	15
3.1.2. Konulu Tefsirin Tarihçesi ve Önemi.....	17
3.1.3. Konulu Tefsirin Savunulan ve Eleştirilen Yönleri.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜCRİM KAVRAMININ ETİMOLOJİK TAHLİLİ

1. Mücrim Kavramının Semantik Tahlili.....	25
2. Mücrim Kavramının Etimolojik Yapısı	28
3. Kadim Sözlüklerde Kullanımı	30
3.1. Fiil Formu Kullanımları ve Anlamları.....	30
3.2. İsim Formu Kullanımları ve Anlamları	35
4. Arap Şiirlerinde “Crm” Kökü ve Türevlerinin Kullanımı	37
5. Kur’ân’daki Kullanımı.....	42
5.1. Fiil Formu	43
5.2. İsim Formu	44
6. Tefsirlerde “Crm” Kökü ve Mücrim Kavramının Anlamları.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

KUR’ÂN ÂYETLERİ BAĞLAMINDA MÜCRİM KAVRAMI

1. Mücrim Kavramının Mekkî ve Medenî Sûrelerdeki Dağılımı	65
2. Mücrim Kavramını İhtiva Eden Âyetlerin Sebeb-i Nüzûlüne Dair Rivayetler	67
3. Mücrim Kavramıyla İlişkili Kavramlar	78
3.1. Mücrim Kavramıyla Yakın Anlamlı Olan Kelimeler	78
3.1.1. İsm	78
3.1.2. Cünaḥ	80
3.1.3. Fısk /Fâsık	82

3.1.4. Şirk/Müşrik.....	86
3.1.5. Küfr/Kâfir.....	89
3.1.6. Nifak/Münâfik.....	92
3.1.7. Fecr/Fâcir	96
3.1.8. Hûb	98
3.1.9. Z̄enb/Müz̄nib	99
3.1.10. Vizr.....	101
3.2. Mücrim Kavramıyla Zıt Anlamlı Kelimeler	103
3.2.1. Müslim	103
3.2.2. Mü'min.....	107
3.2.3. Muhsin.....	109
3.2.4. Muhlis.....	112
3.3. Mücrim Kavramıyla Yakın ve Zıt Anlam Dışında İrtibatlı Olan Kelimeler.....	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA MÜCRİMLERİN VASIFLARI VE CEZALANDIRILMALARI

1. Kur'ân'da Mücrimlerin Vasıfları.....	119
1.1. İtikat Esasları Bağlamındaki Vasıfları.....	121
1.1.1. Mücrimlerin Allah (cc) İnancı.....	121
1.1.2. Mücrimlerin Allah'ın Âyetlerini/Kitaplarını Yalanlamaları	127
1.1.3. Mücrimlerin Peygamber İnancı.....	130
1.1.4. Mücrimlerin Ahiret İnancı.....	134
1.2. Ahlâkî Esaslar Bağlamındaki Vasıfları	139
1.2.1. İnananlara Kibirli Davranıp, Onlarla Alay Etmeleri.....	139
1.2.2. İnsan Onuruyla Bağdaşmayan Eylemlerde Bulunmaları (Lut Kavmi Örneği) ...	141
1.2.3. Sürekli Günah İşleyenlerle Beraber Bulunmaları	147
1.3. İbadet/Amelî Esaslar Bağlamındaki Vasıfları.....	148
1.3.1. Namazı Kılmamaları	148
1.3.2. Yoksulu Doyurmamaları (Zekât İbadeti Bağlamında).....	151
2. Mücrimlerin Cezalandırılmasının Kur'ân Ekseninde Açıklanması.....	154
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA	159

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI

Cenab-ı Hak kullarına, hayatlarını ikame edebilecekleri iletişim dilini, Kur'ân-ı Kerim içerisindeki kelimeler ile öğretmektedir.¹ İlahi bir lütuf² mesabesindeki bu öğretim insanın diğer varlıklarla iletişiminde köprü olacak şekilde dizayn edilmiş ve kolaylaştırılmıştır.³ Haddizatında daha ilk inen âyetlerden itibaren bir metodoloji sunulmaktadır.⁴ Kur'ân-ı Kerim'i okumak, anlamak ve hayatına tatbik etmek isteyen insan, Rabbinin ne demek istediğini anlamaya çalışarak bunu başaracaktır.

Hayatı âyetler minvalinde, her şeyin mutlak sahibi olan yaratanın belirlediği şekilde devam ettirmek, kitap ve akıl nimetleriyle şerefliendirilen insan için⁵ kolay olan tercihtir. Kur'ân-ı Kerim zaman ve mekân açısından evrensel nitelikli bir kitaptır. Kulun bu evrensel hikmetlerden nasiplenebilmesinin ilk şartı ise ona ve dolayısıyla onu indirene tabi olmasıyla mümkündür.⁶ İndirildiği ilk dönemden bugüne değin Cenab-ı Hakk'ın da buyurduğu üzere değişmeden kalabilmiştir ve kıyamete kadar da bu şekilde kalacaktır.⁷ Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlünden bu yana içinde bulunduğu çağ ile insicamlı eylemler sergileyebilmek isteyen insan, bu ilâhî kitap ışığında sürekli ihtiyaç duyulan anlama ve yorumlama çalışmalarını kesintisiz devam ettire gelmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in dünya görüşünün, doğru anlaşılabilmesi gayesiyle, usûle ve metodolojiye dair birtakım araştırmalar yapılmıştır. İlk devirlerde kullanılan geleneksel yöntemin yanı sıra, değişen çağa ayak uydurabilmek adına modern yöntemler de devreye girmiştir. Tefsir sahasında çeşitlenen problemler, bireyin ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek içtihatların oluşturulabilmesi, müfessirlerin zihin dünyaları, hazırbulunuşlukları ve alana dair yeterlikleri göz önünde bulundurulduğunda, yeni yöntemlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Netice itibarıyla âyetleri anlama ve yorumlama faaliyetleri bağlamında dilbilimsel, sosyolojik, rivayet, dirâyet, bilimsel, konu, kavram bazlı vb. ayrımların çıkış noktası da burası

¹ el-Bakara 2/31, er-Rahmân 55/1-4, ed-Duhân 44/58.

² en-Neml 27/16.

³ el-Kamer 54/17, el-Hadîd 57/17.

⁴ el-Alak 96/1-5, el-Müzzemmil 73/1-5, el-Müddessir 74/1-5, el-Kalem 68/1-5.

⁵ el- Enbiyâ 21/112.

⁶ H. Mehmet Soysaldı, "Günümüzde Kur'ân'ın Anlaşılması", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14/1(2001), 11.

⁷ el-Hicr 15/9.

olsa gerektir. Bu çalışma da “crm” sülasi kökünden hareketle mücrim kavramının semantik analizi yapılacaktır ve böylelikle Kur’ân’daki mücrim konusu anlaşılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın genel amacı bahsettiğimiz üzere daha evvelden ele alınmamış olan mücrim kavramı üzerinde semantik bir inceleme yapılarak tefsir alanına mütevâzî bir katkı sunmaktır. İlk dönem sözlükleri, Arap şiirleri, rivayet ve dirâyet tefsirleri, gerektiği takdirde tefsir usulüne dair eserler, Arapların yaşantısından örnekler ihtiva eden bazı eserleri taramak suretiyle kavram hakkında genel bir kanıya varılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın asıl ilgi alanı olan Kur’ânî kullanımların tespiti için mücrim ifadesinin geçtiği âyetler tek tek çıkarılacaktır. Özeldir ise ele alınan kavram kapsamında âyetlerde serdedilen anlamlardan hareketle yüce Kur’ân-ı Kerim’in bir nebze de olsa daha iyi anlaşılıp hayata şuurlu bir biçimde tatbiki amaçlanmaktadır. Ayrıca Kur’ân’da mücrimler ile ilgili pek çok özellik beyan edilmektedir. Bu vasıfları belirlemek suretiyle mücrimleri daha iyi tanıma olanağına sahip olunacaktır.

Acaba mücrimler hangi sıfatlara sahiptir? Bu sıfatlar hangi âyetlerde ne şekilde beyan edilmiştir? Kur’ânî betimlemelerden yola çıkılarak insan, mücrim olmamak için nelerden vazgeçmeli ve neleri hayatına yerleştirmelidir? Haddizatında bu ve benzeri problem cümleleri çalışmanın alt amaçlarını teşkil etmektedir. Bununla birlikte araştırmanın sonucunda söz konusu kavrama ne kadar hâkim olunabileceği görülecektir. Araştırmanın bulguları ile Cenab-ı Hakk’ın bak dediği yerden bakabilmek, onun belirlediği kavramları -yine O’nun muhatap kabul ettiği insanlara- öğrettiği doğrultuda öğrenebilmek ve yaşama katabilmek hedeflenmektedir. Tabi ki Allah Teâlâ’nın (cc) lütfettiği ve müsaade ettiği kadarına nail olunabilecektir.

Araştırmaya konu teşkil eden mücrim kavramı için daha evvelinde etimolojik bağlamda bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Konuyu seçme nedeni de Kur’ân’da defalarca yer verilen bu mühim anahtar ifadenin doğru kavranmasını sağlamaktır. Böylece tefsir alanına minik bir katkıda bulunulabileceği düşünülmüştür. An itibarıyla mücrim kelimesi özünde suç, kabahat, günah, cürüm, kusur, cinayet vb. anlamlara tekabül etmektedir. Bakıldığında her biri farklı ifadeler olsa da birleştikleri ve ayrıştıkları noktalar söz konusudur.

Bu çalışmada mücrim kelimesini genelde câhiliye Araplarının kullanımları ile bir Kur’ân-ı Kerim kavramı olmakla korunan ve kazanılan anlamlarını yan yana getirmek suretiyle analiz etme yoluna gidilecektir. Özeldir ise Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bu yana süregelen Kur’ân-ı Kerim’i anlama ve yaşama tatbik etme faaliyetlerine bir nebze de olsa katkı sunma hususuna verilen önem ve hassasiyetin gözetilmesi olacaktır.

İnsanın bulunduğu yerde günah ve cürümler olmazsa olmazdır. Peki insanı ve sinesinde barındırdığı meyilleri anlamak nasıl gerçekleşecektir? İnsandan sadır olan suç işleme potansiyelinin boyutları nedir? Mücrim şahsiyetlerin belli başlı vasıfları nelerdir? Kur'ân bu hususa nasıl yaklaşmaktadır? Âyetlerin muhtevası iyice anlaşılırsa kat edilecek yolu tahmin etmek pek de zor olmasa gerekir. Dolayısıyla risk faktörlerinin sıklıkla tahlil edildiği ve güvenlik sorunsalının başat endişe teşkil ettiği günümüzde söz konusu kavram bir hayli önem arz etmektedir.

İnsanların yaşam kılavuzu olan Kur'ân-ı Kerim her zaman olduğu gibi bugün de yarın da âyetlerinde yer verdiği kavramların iyi anlaşılması suretiyle insanlığa ışık olmaya devam edecektir. Bu araştırmada Kur'ân-ı Kerim'in mücrim kelimesine hangi manaları hamlettiğinin incelenmesi ve elde edilen bulguların hayata tatbikine yol açması hedeflenmektedir.

1. Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ (cc) tarafından insanların dünya hayatlarının ve ahiretlerinin inşalarına kaynak teşkil eden ilâhî bir kılavuzdur. Bundan mülhem Kur'ân-ı Kerim'i anlama çabaları onun nüzûlüyle başlamakta ve bugüne değin süregelmektedir. Müslümanların, dünyaya ve dünyadaki yaşam tarzları olan dinlerine rehberlik eden bu yüce ve kutsal kitabı tanıdıkları ve uygulamaya koydukları ölçüde iki dünya saadetini elde edecekleri yadsınamaz bir hakikattir.

Allah Teâlâ kullarıyla kavramlar üzerinden iletişim kurmaktadır. Kutsal kitabımız Kur'ân'da bu kavramları ihtiva eden ilâhî bir lütuftur. Tefsir alanında konulu tefsir bağlamında kavram çalışması epey tercih edilen ve de kullanılagelen bir anlama yöntemidir. Bu çalışmada yine bir Kur'ânî kavram olan mücrim kavramı Kur'ân semantiği perspektifinde ele alınacaktır.

Âyetlerde mücrim kavramının nasıl ele alındığı problemimizin esaslarından birini teşkil etmektedir. Öte yandan yine mücrim kelimesini ihtiva eden âyetler derlenecektir. Derlenen bu âyetler ilk kullanımlarına vasıl olabilmek gayesiyle imkân dahilinde ilk dönem sözlükleri ve tefsir kaynaklarından faydalanarak mücrim kavramına dair bir anlam yelpazesi çıkarılmaya gayret edilecektir. Beyanı güçlendirmek adına mücrim kavramına eş, yakın, zıt anlamları tespit ederek hem kavramın zihinlerde daha da belirginleşmesi hem de konunun anahtar kavramlarının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Araştırmanın konusu Kur'ânî bir kavram olan “mücrim” ifadesidir. Mücrim kavramının zihinlerde belirgin hale gelebilmesi için nüzûl döneminden bu yana bu kavramın nasıl anlaşıldığı ve günümüze değin nasıl bir değişim seyri izlediğine dair çıkarımlarda bulunulacaktır. Çalışmada seçilen problem durumu olan mücrim ifadesi kavramsal çerçevede

ve kuramsal açılardan ele alınacaktır. Daha önce bu kavrama dair ortaya konulmuş bir çalışmaya -en azından ele alacağımız şekilde rastlamamış bulunmaktayız. Bu sebeple söz konusu kavramın ele alınıp incelemeye değer olduğu hissedilmiştir. Kur'ân'ın anlaşılabilmesi ve hayata tatbik edilebilmesi imkanına sahip olabilmek için Kur'ân'daki pek çok kavram gibi mücrim kavramı da açıklanmaya, tefsir ve tevil edilmeye müsait bir durum arz etmektedir.

Araştırmaya konu olan probleminin nüvesi olan mücrim kelimesinin Kur'ân öncesi câhiliye toplumunda yer bulduğu manası Arap şiirleri ve o döneme ait kaynaklarda araştırılacaktır. Ardından Kur'ân ile yüklendiği manalar, âyetlerde ele alınma keyfiyetine göre değerlendirilecektir. Daha evvelden mücrim ifadesine dair yapılan bir tespit, Kur'ân'da söz konusu kavramın ikisi müfret diğerleri cemi olmak üzere elli iki yerde geçtiği beyan edilmektedir.⁸ Ek olarak bugüne kadarki süreçte söz konusu kavramın geçirdiği anlamsal çeşitliliğin tefsirlerde nasıl işlendiğine temas edilecektir. Araştırmaya odak teşkil eden husus mücrim kavramı ve onun semantiği olacaktır. “Crm” kökünden müştak olan kelimenin eş, zıt, yakın anlamları ve varsa diğer bablarda sırasıyla -sülasi rubai humasi olmak üzere- büründüğü anlamlar bir araya getirilerek anlamaya dair bir faaliyette bulunulacaktır. Ayrıca bahse konu olan bu farklı kalıplardaki anlam çeşitlemesi ve kelimenin yakın benzer ve zıt varyasyonları tek tek ele alınarak mücrim ifadesi için genel bir mana tayin edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle anlamı içselleştirilen mücrim kavramı bilgiden bilince dönüştürülecek ve şahadet aleminde tecrübe edilme imkanına kavuşacaktır.

Yapılan literatür taramasında mücrim kavramı başlığıyla bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle söz konusu kavramın ele alınıp incelenmeye değer olduğu kanaati hasıl olmuştur. Problemin odak noktasını teşkil eden mücrim kavramı yapılacak literatür taramasıyla Kur'ân öncesi kullanım, Kur'ân ile kazandığı manalar ve günümüze kadarki anlam serüveninde herhangi bir başkalaşım, değişim geçirmiş midir? Şayet bir değişim olduysa bu durumu nasıl anlamalı ve uzlaştırmalıdır? Bu ve benzeri sorulara cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Kur'ân'ı anlamaya ve yorumlamaya dayalı faaliyetler Peygamber (s.a.v.) dönemine kadar götürülmekle birlikte, bu faaliyetlerde söz konusu yöntemin daha ziyade kelime bazlı olduğu görülmektedir. Bugüne kadar ki süreçte Kur'ân kelimeleri odak tayin edilerek çeşitli çalışmalar hep var olagelmiştir. Çalışmanın konusuyla olan ilgisinden dolayı kelime bazlı çalışmalara kısaca temas etmekte fayda vardır.

⁸ Muhammed Fuâd b. Abdilbâki b. Sâlih el-Mısri, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1987), 166-167.

2. Kelime Bazlı Çalışmalar

İnsanlık için son evrensel hitap mesabesinde olan Kur'ân-ı Kerim Arapça harflerden ve kelimelerden müteşekkildir. Kur'ân'ın kaynak itibarıyla ilâhî nitelikli olması onun her bir harfi ve her bir kelimesine ayrı itina gösterilmesiyle karşılık bulmuştur. İlk dönemlerde garib kelimelerin izahı şeklinde başlayan lügavî çalışmaları, konulu tefsir muhtevasında kavram eksenli çalışmalar, kelimelerin etimolojisine yönelik semantik çalışmalar izlemiştir. Bu çalışmada daha ziyade konulu tefsir bünyesindeki kelime odaklı çalışma tercih edilmekle birlikte semantik analiz yöntemi kullanılacaktır. Fakat Kur'ân üzerinde sözcük menşeli en eski alanlardan olan filolojik çalışmalara da bir miktar değinme ihtiyacı hasıl olmaktadır.

2.1. Filolojik Çalışmalar

İslâmın fetihlerle daha geniş coğrafyalara ulaşması muhtelif medeniyet ve dillere sahip insanların katılımıyla büyük bir ivme kazanmıştır. Arap dili için bir tehlike ortamı oluşmasından duyulan endişe Arap diline dair kaideleri ve lafızları tescilleme ihtiyacını doğurmuştur. Başka din ve kültür geçmişine sahip olan insanlar dinlerini olgunlaştırmak adına Kur'ân merkezli çalışmalara yönelmişlerdir. Zira Kur'ân, en temel kaynaktır. Hal böyle olunca aslen Arap olmayan bu insanlar hicrî ikinci asırdan itibaren Arap dili ile meşgul olmuşlar. Arap dili filolojisi Arap olmayan kimselerin katkılarıyla gelişmeye başlamıştır. Sîbeveyh (ö. 180/796), İsbâ b. Amr es-Sakafî (ö. 149/766), Ebû Amr b. El-Alâ (ö. 154/170), el-Ahfeş (ö. 177/793) gibi alimler Arap dili ve grameri hakkında eserler telif etmişlerdir. Halil b. Ahmed (ö. 175/791) Kitabü'l-Ayn adındaki ilk lügatı hazırlamıştır.⁹ Oluşturulan bu eserler bugüne kadarki süreçte telif edilen eserlere kaynaklık etmektedir.

Kur'ân, yapılan tüm dilbilimsel etkinliklerin odak noktasında yer almıştır. Zira Arap diline olan ilgiden zuhur eden lügavî tetkikler, Kur'ân'ı anlamak kaygısından ileri gelmekteydi. Söz konusu devirlerden itibaren İ'rabu'l-Kur'ân, Garibu'l-Kur'ân, Mecazu'l-Kur'ân, Me'âni'l-Kur'ân isimli pekçok eser ortaya konulmuştur. Bu eserlerde Kur'ân'daki tüm kelimelerin ya da bir âyetin bütünüyle anlamlandırılmasının yolu tutulmamış, daha çok garib kelimeler, i'rab ve mecaz yönlerini incelenmiştir.¹⁰ Fakat mealesef bu eserlerden üç tanesi günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar da Ferrâ'nın (ö. 207/822), Me'âni'l-Kur'ân'ı, Ebû Ubeyde'nin (ö. 210/825) Mecâzu'l-Kur'ân'ı ve İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân'ıdır.

⁹ Zekeriyâ Pak, "Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri (Taberî Öncesi)", *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 153-156.

¹⁰ İsmail Cerrahoğlu, "Tefsirde Mücâhid ve Ona İsnad Edilen Tefsir", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (1978), 31-50.

Kur'ân'ı anlamaya yönelik dilbilimsel çalışmalar sadece söz konusu lügavî eserler ve dilci müfessirler ile sınırlı kalmamış, takip eden süreçte Zemahşerî (ö. 538/1144), Beyzâvî (ö. 685/1286), Nesefî (ö. 710/1310), Ebû Hayyân (ö. 745/1344) gibi şahsiyetlerin elinde de Kur'ân ifadeleri filolojik değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Aslında tüm tefsirlerde lügavî tetkikler az ya da çok bulunmaktadır.

Hollandalı bir müsteşrik olan Johannes Juliaan Gijbert Jansen (1942-2015), Kur'ân dili ile alakası bulunan -modern addedilen çalışmaların- temelini, eski Arap dilcilerden iki tabakanın oluşturduğunu iddia etmektedir. Zira Kur'ân yorumlarında mazinin izlerinin reelde bugüne uyarlanması neredeyse tüm tefsir eserlerinde karşılaşılan bir durumdur. Ve bu durum da önceki filologların başarılarıyla yakından ilişkilidir. Filolojik tetkiklerde genellikle benzer bir yol izlenmekte ve bu benimsenen yolun dışına nadiren çıkılmaktadır. Bu tabakanın ilkini Kur'ân kelimelerini inceleyenlerden İbn Abbâs (ö. 68/687-88) (ra) oluşturmaktadır. Ayrıca İbn Abbâs ile birlikte Ebû Ubeyde'nin de adını zikretmektedir.¹¹ Kur'ân'ın anlaşılması güç bir kitap olduğu kanısında olan Jansen filolojik tespitlere epey önem atfetmektedir.

İlk dönem için Arap şiiirlerinden sıklıkla yararlanıldığı üzerinde duran Jansen'e göre, ikinci tabakanın en mühim şahsiyeti ise Zemahşerî'dir. Zemahşerî Kur'ân'ın sentaks/söz dizimsel tahlilini kaleme almıştır. Sözlük mesabesindeki Esâsü'l-belâğa ile Arap grameri ve sentaksını ihtiva eden el-Mufaşşal gibi eserleri de alana büyük katkı sunmaktadır. Zemahşerî'nin tefsiri -Keşşâf'- değerli kılan Kur'ân üslûbuna dair çözümler ve Kur'ân metninde yer alan kural dışılıkların (istisna) izahıdır. Keşşâf tefsirinde bazı sözcüklerin anlamını desteklemekte hadis ilmi ve İslâm öncesi Arap şiiirine başvurulduğu görülmektedir. Zemahşerî'nin Keşşâf'ının yoğun ilgi görmesinden mülhem sonraki süreçte telif edilen eserlerde filolojik meselelerin neredeyse tamamının geleneksel ve Zemahşerî'ye bağımlı olduğu tespitinde bulunulmaktadır. Zemahşerî'nin Keşşâf'ı dışındaki tefsirlerde salt dilbilimsel yorumlara ender rastlanmaktadır, denilmektedir.¹² Lügavî araştırmalar bağlamında Zemahşerî ve eserlerinin yadsınamayacak bir önemi haiz olduğu bir gerçektir fakat mevzu bahis alanda verilmiş tüm eserler de bu dev literatüre katkılarına paralel olarak hisse sahibidir.

Dilbilimsel tefsirin doğmasına ortam hazırlayan sebepler arasında dinî, ilmî, sosyo-politik, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel nitelikli etkenler sayılabilir.¹³ Tefsirle yakından irtibatlı olan dilbilimsel alan, fonotik denilen ses bilimi, Arapça sarf olarak isimlendirilen biçim

¹¹ J. J. G. Jansen, *Kur'ân'a Bilimsel Filolojik Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahmân Açar (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 105-142.

¹² Jansen, *Kur'ân'a Bilimsel Filolojik Pratik Yaklaşımlar*, 140-142.

¹³ Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 98-117.

bilimi yani morfoloji, Arapça nahiv ilmine tekabül eden söz dizimi denilen sentaks, Leksikoloji manasındaki sözcük bilimi (müfredât) ve 'İlmü'd-delâle diye adlandırılan anlam bilimi yani semantikten oluşmaktadır.¹⁴ Semantik hem filolojide hem de konulu tefsirde müşterek olan bir bilimdir. Zira semantik, filoloji ve konulu tefsir bünyesindeki kavram tefsiri ilmi, üçü de sözcüklerin anlamları ile ilgilenmektedir.

Hicrî ikinci asırdan itibaren müfessirlerin ihtisas alanlarına göre ortaya koydukları muhtelif tefsir eserleri var olagelmektedir. Dirâyet tefsirinin öncüleri olan lügavî tefsirler Basra ve Kûfe'de başlayan Kur'ân merkezli nahiv çözümlerinin birer yansımasıdır. Kur'ân cümlelerinin analizinde kullanılan nahiv ilmine dair birtakım kuralların tespit edilebilmesi için Arap şiirlerine başvurulmuştur. Sahâbe dönemine kadar götürülebilecek istişhad metodu yani Kur'ân yorumunda bazı kelimelerin Arap şiirlerine arz edilmesi, hicrî ikinci asır öncesinde henüz mevcut bulunmayan sözlüklerin icra edecekleri işlevi üstlenmiştir. Velhasıl hicrî ikinci asırda zuhur eden filolojik tefsirler bugünün tefsir faaliyetleri için muazzam bir önemi haizdir.¹⁵ Filolojik tefsirler, geçmişten bugüne Kur'ân'ı anlama ve yorumlama hususlarında bir projeksiyon vazifesi görmekte ve kendi zamanlarına olduğu kadar bugüne de ışık tutmaya devam etmektedirler. Kelime özelinde filolojik çalışmalardan farklı olarak Kur'ân'ın anlaşılması adına ortaya konulan çalışmalardan diğeri ise semantik nitelikli çalışmalardır.

2.2. Semantik Çalışmalar

Sözcükleri anlamsal bazda inceleyen dilbilimin alt dalına semantik ya da anlam bilimi denilmektedir. Türkçede anlambilim kelimesine mukabil olan, "Semantics" ifadesi Grekçe bir kelimedir. Kökü sign/sema/gösterge olan semantik, "anlamına gelmek" demektir. Filoloji terminolojisi altında değerlendirilen semantik, kelimelerin anlamlarının incelenmesi ile ilgilenmektedir. Arapçada ilmu'd-delâle ifadesi ile karşılanan semantik en genel tanımıyla, dilleri mana açısından ele alan, anlama dair göstergeleri ve işaretleri tespit ederek bunlar arasındaki ilişkiye yönelen dilbilimin bir alt şubesidir. Semantiğin ana enstrümanı kelimelerdir.¹⁶ Velhasıl bir manaya sahip olan her şey semantik kapsamındadır denilebilir.

Kelimelerin mana dünyasıyla ilgilenen en şümüllü bilim olan semantiği aslında arkeolojik kazılar ile gün yüzüne çıkarılan ve mazi hakkında insanlara bilgi veren tarihi eserler gibi görmek mümkündür. Arkeologların da semantik analizlerinde yaptığı iş haddizatında aynı iştir. Arkeologlar tarihin derinliklerinde gömülü kalan nesnelere son derece hassas

¹⁴ Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*, 54-66.

¹⁵ Harun Ögmüş, "Tefsirde Şiirle İstişhad Açısından Hicrî 2. Asrın Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, ed. Bilal Gökkır vd. (Ankara: Özkan Matbaacılık, 2009), 357-358.

¹⁶ Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 390-397.

çalışmalarla gün ışığı ile buluşturup o devre ait yorumlamalar yapabilmektedirler. Semantik araştırmacıları ise yine tarihin derinliklerinde zuhur edip insanoğluna anlam arayışında rehberlik eden kelimelerin ilk kullanım alanlarından bugüne nasıl bir seyir izlediğine dair insanlara bilgi vermektedir. Semantik analiz yapan araştırmacı kelimelerin izini sürmek vasıtasıyla garip kalmış bir kelime hakkında detaylar vererek anlamlandırma, yorumlama eylemlerine katkı sunabilmektedir. Özellikle Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kelimelerin incelenmesi ve âyetlerin mesajlarına vâkıf olabilmek insanların asıl gayesi haline gelmiştir.

Toshihiko İzutsu'nun (1914-1993) semantik düşüncesinde her dilin ve zihniyetin kendince birtakım kavramları ve bu kavramlara dair bir de anlam dünyası mevcuttur. Bu anlam dünyasında İzutsu'nun öne sürdüğü hiyerarşi içinde girift halde bulunan kelimeler semantik yapı taşlarıdır. Bu yapı taşlarının ilk anlamları ise hiyerarşinin odak noktasından kaynağını almaktadır. Yani oluşan her yeni dünya görüşü çıkış açısından tek bir kaynaktan birleşmektedir.¹⁷ İzutsu, henüz yeknesak ve dört başı mamur bir semantik bilimine sahip olunmadığı, herkesin haddizatında haklı olarak kelimeleri dilediği şekilde tanımlama ve anlama faaliyetinde bulunduğunu lakin semantik ilmi ile iştigal eden birinin evvela semantik anlayışına açıklık getirmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁸ Zira ayağı yere basan yorumlar üretebilmek adına öncelikle yapılması gereken şey seçilen konu ya da kavrama bir çerçeve çizmek olacaktır. Bu çerçeve semantiğin anlam sahasını ifade eder.

İzutsu'ya göre semantik, dili salt konuşma ve düşünme aracı olarak değil de etrafını çepeçevre kuşatan dünyayı anlamlandırmak adına insanların weltanschauung yani bir dünya görüşü geliştirdikleri bir saha olarak görmeleri demektir. Buna ilaveten semantik için, kavramları anlayabilmek üzere anahtar terimler özelinde, analitik tetkiklere dayalı çalışmalar yapmak gerekmektedir.¹⁹ Semantik, bütüne hitap eden dünya görüşünden kaynağını alan bir kısım zihniyetler tarafından isimlendirilen anahtar sözcüklerin analiz edilerek ortaya konulmasıdır. Aslında teoloji tarihi bir düşünüş biçiminin kristalleştiği temel hususları belirten anahtar kelimelerin asırlar boyunca geçirdiği teşekkül sürecine işaret etmektedir. Tedrici bir ilerleme kaydedilen bu süreçte semantik saha olarak adlandırılan kompleks bir yapı arzeden düşünsel etkinlikler ve anahtar kelimeler örgüsünde girift bir yapı bulunmaktadır. Kelimeler arasındaki eş, zıt, yakın anlamlılık sıkı bir semantik örgüyü ifade eder. Bu örgü zemininde oluşan semantik saha, kelimeler arasındaki münasebetlerle, her biri kendi alt alanlarını oluşturan anlamdaşlık veya zıtlık ilişkilerini ya da kelimelerin kendi aralarındaki kavramsal

¹⁷ İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 34.

¹⁸ İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 32-34.

¹⁹ İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 31-34.

bölümlemeye has özel bir yapıyı teşkil eder.²⁰ Kavramsallaşma sürecinde insanların birikimleriyle ve bakış açılarıyla şekillenen kelimeler bir esas mana etrafında muhtelif manalara da karşılık olabilmektedir.

İşte bu esas mana yeni dünya görüşü ve dillerine odak noktadaki anlamları yükler. Şehit, takva, dua, küfür vb. kelimelerdeki anlamsal farklılıkları asıl kaynak ile şimdiki hal arasındaki etkileşim sürecinden ileri gelmektedir. Bir kelimeye yüklenen mananın zamanla farklılaşması, anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam kayması yaşamasındaki ana sebep budur. Çalışmanın konusu olan ceme kökünde yaşanan mana minvalindeki başkalaşma ve çeşitlilikte bundan ötürüdür.²¹ Mücrim kavramına dair anlamsal süreç çalışmanın neticesinde netlik kazanacak ve kelime bünyesinde ne tür bir değişim ya da dönüşüm yaşandığı ortaya konulacaktır.

Filolojik ve semantik çalışmaların ana enstrümanının kelimeler olduğu ortaya konulmuştur. Filolojik çalışmalar, kelimeler üzerinde gerçekleştirdikleri izahlar ile ilk dönemlerden itibaren varolagelmişlerdir. Kelime bazlı çalışmalardan bir diğeri de konulu çalışmalardır. Tefsir literatüründe ayrı bir ekol olan konulu tefsirin alt dallarından biri de kavram tefsirleridir. Kur'ân'daki her bir kelimenin bir kavram olduğu göz önünde bulundurulursa, konulu tefsirin kavram tefsiri kısmında da bu kavramlara yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bundan sonraki bölümde konulu tefsirle ilgili bilgilere yer verilecektir. Bu çalışmada büyük oranda takip edilen konulu tefsirin tanımı, tarihçesi, diğer alanlar içindeki konumu, savunulan ve eleştirilen yönleri ile bir tefsir yöntemi olarak önemine değinilecektir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın modeli, nitel araştırma modelidir.²² Sosyal bilimlerde çokça kullanılan bu araştırma yöntemi ile bu araştırmaya dair ana ve alt problem cümleleri belirlenerek, ortaya konulması muhtemel olan hipotezin test edilmesi gerçekleştirilecektir.²³ Hipotez cümlesi: “Kur'ân'ın nüzûlünden önceki dönem, Kur'ân'ın nüzûl dönemi ve akabinde yaşanan süreçte mücrim kavramı anlamsal olarak değişime uğramıştır.” Söz konusu değişimin menfî ve müspet tarafları değerlendirilecek ve bir Kur'ânî nosyon olarak Allah Teâlâ'nın (cc) mücrim ifadesindeki muradı anlaşılmaya çalışılacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de farklı kalıplarda pek çok defa

²⁰ Toshihiko İzutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984), 276-282.

²¹ İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 57-58.

²² John W. Creswell, *Research Design Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (California: SAGE Publications, Inc., 2009), 173.

²³ John W. Creswell, *Research Design*, 129; Rex B. Kline (ed.), *Becoming a Behavioral Science Researcher a Guide to Producing Research That Matters* (New York: The Guilford Press, 2020), 75.

geçmekte olan bu kavrama Rabbin (cc) kullarından bakmalarını istediği yerden bakabilmek adına mercek tutulacaktır. Elbette en doğrusunu Cenab-ı Hakk (cc) bilir.

Araştırma deseni olarak ise gömülü teori baz alınacaktır. Seçilen desenle insicamlı olarak araştırmanın ana sorusu şu şekilde aktarılabilir: “Yüce Kur’ân’ın nüzûl öncesinde, nüzûlünde ve akabindeki dönemde- ta ki günümüze kadar- bir Kur’ân ifadesi olan mücrim kelimesi hangi kavram ve süreçler ile açıklanabilir?” Üç aşama halinde ele alınacak dönemlerde seyreden anlamsal nüanslar nasıl analiz edilebilir? Son tahvilde Kur’ân âyetlerindeki mücrim ifadesine yönelik anlamlar Mekkî-Medenîlik, -varsa- sebep-i nüzûl, özelde sûre içi genelde ise Kur’ân’ın bütününden tek tek çıkarılacaktır. Nitel yöntemin vazgeçilmezi olan yapılandırmacı paradigmanın bir kuramı olan tümevarım ile eldeki münferid veriler birleştirilerek nihayetinde bir genellemeye varılacaktır.

Bu çalışmada evren ve örneklem araştırmasına ait evren, câhiliye dönemi Arap zihniyetinden başlayarak, Kur’ân’ın nüzûlü ile birlikte seçilen kavrama yüklenen manalar ve sonrasında ise filolojik nüans farklılıklarıyla beraber günümüze taşınan manalardan müteşekkildir. Seçilen kavramın anlaşılması için tayin edilecek örneklem, üzerinde sıklıkla durulan üç dönemi ihtiva eden süreç olacaktır. Örnekleme yöntemi ise kadim sözlüklerden, erişim imkânı doğrultusunda Arap şiiri divanlarından, ilk dönemden başlanarak çeşitli tefsirlerden ve tefsir usulü eserlerinden derlenen verilerle Kur’ân-ı Kerim’de mücrim kavramına temas edilen âyetlerin bir araya getirilerek elde edilen çıkarımların tanımlanması şeklinde olacaktır.

Veri toplama araçları olarak, araştırma soruları derlenip durum ve analiz birimi tanımladıktan sonra hazırlanma ve veri toplama aşamasında daha çok belirlenmiş olan kaynak eserler üzerinden araştırmanın sürdürülmesi planlanmıştır.²⁴ “crm” kökünün ve dolayısıyla mücrim kavramının semantik kökenini ve bugüne kadarki seyrinde gözlenen serüveni daha iyi tespit edebilmek amacıyla evvela ilk dönem lügatleri taranacak, Arap geleneğinde ve edebiyatında mücrim kavramının kullanılış biçimleri kelime manası bazında ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca bunlara ek olarak erken dönem filolojik tefsirlerinden faydalanılarak kavramın kullanım alanına girmesinden itibaren geçirdiği değişim vuzuha kavuşturulmaya çalışılacaktır. Tefsire dair çalışmalarının tedvin edilmeye başladığı rivayet döneminden dirâyet dönemine ve akabinde günümüze kadar ki süreçte hangi anlamlara evirildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Kavramla ilgili bilimsel kaynaklardan da (tez, makale, sempozyum, ansiklopedi maddeleri vb.) yararlanmak hedeflenmektedir.

²⁴ John W. Creswell, *Research Design*, 178, 181; Şener Büyüköztürk, vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2022), 25-26.

Veri analizi ve veri toplama araçları olarak genelde nüzûl döneminden itibaren yaşanılmış süreçte mücrim kavramının kat ettiği anlamsal serüven içerisinde nasıl evirildiği ilk dönem lügatları ve tefsirlerinden ve Arap şiiirlerinden derlenerek anlaşılmaya çalışılacaktır. Özelde günümüzde mücrim kavramını anlama ve yorumlama sırasında zihnimize gelen açık uçlu sorular ve doküman incelenmesi yolu tutulacaktır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gömülü teori²⁵ araştırma deseni baz alınacaktır. Bilindiği üzere nitel yöntemde bilgiyi oluşturma, örüntüleri ve bu örüntüler arasındaki bağlantıları ortaya çıkarma, nihayetinde ise bilgiyi yorumlama amaçlanır. Çalışmanın en birincil veri toplama aracı literatür taramasına dayanan doküman incelemesi olup, problem cümlelerimiz açık uçlu sorularla daha anlaşılır kılınmaya çalışılacaktır. İncelenen dokümanlardan elde edilen verilere dair derinlemesine bir gözlem yolu tutulacaktır.²⁶ Veri analizinde ise kavramsal çerçeve, betimsel analiz, içerik analizleri ve elde edilen bulgulara dair raporlaştırma uygulanacaktır. Paradigma olarak ise yapılandırmacı paradigma esas alınacaktır.²⁷ Bu çalışmada, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan nitel araştırma yöntemleri içerisinde gömülü teori kullanılmakla birlikte İslâmî araştırmalar bünyesinde birtakım metotların da öteden beri kullanılageldiği aşıkardır. Bundan mülhem çalışmada kullanılacak İslâmî ilimler alanı tefsir dalı özelinde konulu tefsir metodundan da istifade edilecektir. Burada konulu tefsir metodu hakkında bilgi vermenin yerinde olacağı düşünülmektedir.

3.1. Konulu Tefsir Metodu

Konu merkezli çalışmalar da filolojik ve semantik çalışmalar gibi Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetlerini içeren araştırmaların bulunduğu bir alandır. Bu çalışma Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı ve Tefsir Bilim Dalı alanında ortaya konulacağı için sırasıyla Kur'ân, tefsir ve tefsir alan yazınında son yıllarda kabul gören konulu tefsir yöntemine de kısaca temas etmekte fayda olacağı düşüncesi hasıl olmuştur.

Allah (cc) tarafından ilâhî bir lütuf olan indirilen Kur'ân için etimolojik olarak farklı anlam orijinleri belirlense de bu husus ihtilafa mebnidir. Kimi âlime nispetle Kur'ân, karane kökünden “bir şeyi bir şeye ilave etmek, katmak suretiyle yakınlaştırmak” anlamında, kimisine

²⁵ John W. Creswell, *Research Design*, 163; Nitel bir araştırma deseni olan gömülü teori, kavramlar ve kavramlar arasındaki ilişkiler ile ilgilenmektedir. Gömülü teori, kavramlardan yola çıkılarak, araştırma verisi bünyesinde gömülü olan, sosyal olgu mesabesinde bulunan bilgilerle, belirlenen süreç eşliğinde, söz konusu verilerin sistematik şekilde bir araya getirilip, analiz edilmek suretiyle yeni olguların keşfedilmesine olanak sağlayan bir yöntemdir. (Bk. M. Z. Ilgar-S. C. Ilgar, Nitel Bir Araştırma Deseni Olarak Gömülü Teori (Temellendirilmiş Kuram), 202-206.

²⁶ John W. Creswell, *Research Design*, 61-65.

²⁷ John W. Creswell, *Research Design*, 14-18; Kline *Becoming a Behavioral Science Researcher*, 77; Şener Büyükoztürk, vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 24-26.

göre ise Kur'ân, karain kökünden “ayetleri birbiriyle benzeşen ve bir kısmı bir kısmını tasdik eden” manasındadır. Yine hangi anlama geldiği hususunda ihtilaflar bulunmakla birlikte “okumak, açıklamak, toplamak” manalarında kara'e kökünden müştak, hemze ihtiva eden bir fiil olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Kur'ân batılı bilim insanlarına göre karyânâ kökünden gelmekte olup, “yazı veya metin okumak ve yahut da kilisede yapılan ders” demektir.²⁸ Buraya kadar ele alınan tüm tarifler, Kur'ân'ın geldiği köke dair farklı bakış açılarını yansıtmaktadır.

Kur'ân'a dair pek çok tanım bulunmakla beraber efradını cami ağıyarını mani şöyle bir tanıma ulaşılmıştır: Kur'ân- Kerim, Allah Teâlâ tarafından, hatemu'l enbiya olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.), melek Cebrâil (as) aracılığı ile mahiyeti tam olarak kavranamayacak bir biçimde bildirilen, mushaflarda yazılan, tevâtüren nesilden nesile aktarılan, okunması ibadet hükmünde olan, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle son bulan, tüm yardımcılarını çağırıp bütün argümanlarını birleştirmek suretiyle de olsa hiçbir kimsenin hiçbir zaman bir mislini getirmeye muktedir olamayacağı belirtilerek tehdidi yapan, Arap diliyle yazılan, mû'ciz bir ilâhî kelâmdır.²⁹ Kur'ân-ı Kerim, arşın yeryüzüne teveccühüdür, icabetidir.³⁰ Kur'ân yorumuyla ilgilenmek suretiyle müfessir ve yorumcular bu teveccühü karşılıksız bırakmamışlardır.

Kur'ân, kulağına eriştiği her toplumun gönlünde yer edinmiş, insanların hislerine ve meramlarına tercüman olmuştur. Yalnızca kalpleri mühürlü olanlar ona sırtlarını dönmüşler ve mahrum kalmışlardır. Hak ile batılın ayrıldığı kırılma noktasını temsil eden Kur'ân, kendisine yönelen ve kendisi ile amel edenleri yükseltmiş ve mevcut batıl düzeni yerle bir ederek yerine sapaşğlam hak düzenini inşa etmiştir.³¹ Kur'ân, tüm insanlığı nuru ile sonsuza dek aydınlatacak olan evrensel nitelikli ilâhî bir mesajdır. Tabi olarak, Kur'ân'ı tanımak, öğrenmek, anlamak, içselleştirmek hayatına aksettirmek adına yapılan bir dizi faaliyet de beraberinde gelecektir. Özellikle Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak gayesi tefsir ilminin teşekkülünü doğurmuştur. Nüzulünden bugüne Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetlerinde takip edilen usul ve metot açısından farklılıklar bulunmaktadır. Müşterek gayenin Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın muradını anlamak olmasına rağmen, ona yönelişlerdeki yöntemlerin çeşitliliği,

²⁸ Bedruddîn Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebi'l-Fazl ed-Dimyâtî (Mısır: Daru'l-Hadîs, 2006), 1/374; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 162-165.

²⁹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 1/13.

³⁰ Şahin Güven, *Konulu Tefsir Metodu* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 28.

³¹ Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, *Tefsir Tarihi et-Tefsir ve'l-Müfessirun Tercümesi*, çev. Halil Aldemir (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 14.

müfessirlerin değişik çıkarımlar yapmasına kapı aralamıştır.³² Müfessirlerin yönelişleri ve tercih edilen yöntemler tefsir ilmi için büyük bir zenginliktir.

Kur'ân âyetlerinin açıklanması ve yorumlanması demek olan tefsir, hem Kur'ân âyetlerini yorumlama uğraşından zuhur eden ilmin ve hem de söz konusu alanda telif edilen eserlerin müşterek ismidir. Sözlüklerde “fesr” kökünden “izah etmek, anlaşılır kılmak, beyan etmek, kapalılıkları gidermek suretiyle ifadeleri netleştirmek” veya “sefr” kökünden “kadının yüzündeki peçeyi açması, sarığın çıkarılması ve başın açığa çıkması” manasında kullanılarak keyfiyeti belli olamayan bir şeyin üzerindeki örtünün kaldırılması ve o şeyin tanınır hale gelmesi, kapalı addedilen bir şeyin aydınlatılması anlatılmak istenmektedir.³³ Ulemanın tefsir tanımlamaları incelendiğinde lafız yönünden farklılıklar olsa da mana ve ulaşılmak istenilen hedef bakımından aynı zeminde birleştikleri görülmektedir. Örneğin Süyûtî'nin (ö. 911/1505) tarifine göre tefsir: âyetlerin iniş şekillerini, iniş sebeplerini, kıssalarını, Mekkilik ve Medenilik durumlarını, umûm-husûs, nâsih-mensûh, muhkem-müteşâbih, mücmel-mübeyyen, mutlak-mukayyed, helâl-haram, va'd-vâid, emir-yasak, ibretlik ifadelerini ve mesellerini bilmektir.³⁴ Görüldüğü üzere bu tanımda tefsir Kur'ân ilimleri üzerine bina edilmektedir.

Muhsin Demirci tefsir ilmini, mevdi'î (konumlu) tefsir ve mevdûî (konulu) tefsir olmak üzere iki ana başlığa ayırmaktadır. Mevdi'î tefsirin alt başlıklarını ise icmâlî ve tafsilî tefsir oluşturmaktadır. Tafsilî tefsir rivâyet ve dirâyet tefsirleri kısımlarından müteşekkil olup, mezhebî, işârî, fikhî, fennî, içtimaî taksimi ise dirâyet tefsirinin muhtevasıdır. Konulu (mevdûî) tefsir ise başlı başına bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.³⁵ Buna benzer birçok taksim yapılagelmiştir.

Diğer yandan tefsirler yaklaşımlarına, kaynaklarına, konular, zamanına göre de çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur. Görüldüğü üzere tefsirin doğuşu, gelişimi, çeşitlere ayrılması daima ihtiyaca binaen gerçekleşmiştir. İlk eserlerin rivayet tefsiri olması, daha sonra mezhepleşme sürecinin dirâyet tefsirlerinin yaygınlaşmasına ışık tutması ve bugüne dek durumun gelişerek ilerlemesi yaşanan çağ ve onun gereklilikleri ile alakalıdır. Hatta ilk dönemin rivayet tefsirlerini o dönemin içtimai tefsirleri olarak addeden alimlerimiz bulunmaktadır.³⁶ Bunun bir adım ilerisi ise her dönemin konusu ne ise tefsir telifleri de onu yansıtmaktadır denilebilir.

³² Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, 42.

³³ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/104-105; Ebû Mansur İsmail b. Hammâd el-Cevherî, eş-Şihâh, thk. Muhammed Muhammed Tamir vd. (Kahire: Daru'l-Hadis, 2009), “sfr” md.; Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Merkezu'd-Dirasât ve'l-Buhûs (by: y.y., ts.), “sfr” md.

³⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulumu'l-Kur'ân*, thk. Merkezi Dirasâtî'l-Kur'âniyye (by: y.y., ts.), 1/127.

³⁵ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 35-77.

³⁶ Mehmet Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2020), 40-42.

3.1.1. Konulu Tefsirin Tanımı

Etimolojik kökeni itibarı ile Türkçede “konu” anlamıyla karşılanan Arapça “mevdu” kelimesi, “üstünde durulan husus, konuşulan, yazılan asıl mevzu ya da sadede gelmek” manalarını haizdir. Sözlüklerde rafe‘a kelimesinin zıttı olan vağe‘a kelimesine tekabül etmektedir. el-vağ‘, “aşağı indirmek, düşürmek, sabit hale getirmek, bulunulan yeri terk etmek”; diğer bir açıdan “atmak, fırlatmak, doğurmak”; “bina etmek, parçaları birleştirmek, yapmak, yapıştırmak”; Allah Teâlâ için kullanıldığı vakit, “yaratmak, icad etmek”; “fa ve min harfi cerlerine müteallak olduğunda ise sıfatı müşebbehe kalıbı ile gelerek “vaği‘un” şeklinde menfi manalar içermekte olup, “değerini düşürmek, istifa etmek, düşüklük ve alçaklık ifade edilen durumlarda kullanılmaktadır.³⁷ Bu tanımlardan yola çıkılarak, konu manasına karşılık olan el-vağ‘ sözcüğü Allah Teâlâ için, yaratmak, aşağı indirmek, değerini düşürmek; diğer ifadelerle bırakmak, terk etmek, atmak, doğum yapmak, uydurmak, iftira etmek, iflas etmek ve bir şeyi herhangi bir yere koyup yerleştirmek vb.” manaları içermektedir.

Bütün bu manaların derlenmesiyle oluşan ve Arap literatüründe bir deyim olan, “Nâğa Vâdı‘a” yani su kenarlarında otlamak suretiyle, sürekli o su kenarında eğleşen ve orayı hiç terk etmeyen, manasına ulaşabilmek mümkündür. Deyimin konulu tefsir ile benzeşen yönü de işte tam burasıdır. Zira metot olarak konulu tefsiri benimsemiş bir müfessir de bir konu üstünde yoğunlaşır ve o konunun kutrunu aşmayı düşünmeden, belirlediği o çerçeve içerisinde çalışmasını yürütür ve çalışması nihayete ermeden de o konuyu bırakmaz.³⁸ Söz konusu tutum evvela müfessir için ikincileyin de tefsiri okuyan için yoğun faydaları barındıracaktır.

Konulu tefsire dair pek çok tarif olmak birlikte konu veya kelime bazlı tefsir, Kur‘ân‘ın tümü ya da belirlenen bir sûre veyahut da bir kavram minvalinde, temel amaçların ve ilkelerin dışına çıkmamaya riayet ederek, Kur‘ân-ı Kerim‘i bizzat kendi bütünlüğü çerçevesinde, teorik olarak seçilen konu bağlamında ve hayata pratik karşılıklarını yansıtmak üzere yapılan ilmî bir anlama ve yorumlama gayretinin adıdır.³⁹ Başka bir ifade ile, bir konunun Kur‘ân minvalinde imkân ölçüsünde nüzul sıralamasıyla, ilgili tüm âyetlerin toplanması ve akabinde de Allah Teâlâ‘nın konu hakkındaki mesajını ortaya koymayı amaçlayan tefsirdir.⁴⁰ Konulu tefsirde murad-ı ilahî görüldüğü üzere kimi zaman belirlenen bir sureden, kimi zaman aynı konuyu şümulü birkaç âyetten, kimi zaman ise bir kavramdan hareket edilerek ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

³⁷ Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, 57-58.

³⁸ Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, 57-59.

³⁹ Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, 67.

⁴⁰ Mevlüt Güngör, “Tefsir‘de Konulu Tefsir Metodu”, *İslâmî Araştırmalar* 2/7 (1988), 51.

Konulu tefsir halihazırda yeni bir yöntemdir bu sebeple tasnifi hususunda farklılıklar olması da gayet doğal karşılanmalıdır. Genel olarak konulu tefsir, Kur'ân eksenli ve sûre eksenli konulu tefsir olarak tasnif edilmektedir. Kur'ân eksenli konulu tefsir ise konu eksenli ve kavram eksenli konulu tefsir olarak ayrılmaktadır.⁴¹ Kapsamlı ve müstakil konulu tefsir şeklinde bir taksim de mevcut olup, kapsamlı konulu tefsirde yapılmak istenen tüm Kur'ân'ı baştan sona taramak suretiyle ihtiva ettiği tüm konuları belirlemek daha sonra da her konu ile ilgili olan âyetleri o konu ile iliştirerek bir eser ortaya çıkarmaktır. Fakat bu tarz bir çalışmanın örneğine henüz rastlanmamıştır. Diğer bir konulu tefsir çeşidi olan müstakil konulu tefsirin ise pek çok örneği bulunmaktadır. Zira burada belirlenen bir konu ve onunla alakası olan âyetlerden yola çıkılarak oluşturulan eserler kastedilmektedir.⁴² Bu çalışmada olduğu gibi, Kur'ân muhtevsından belirlenen bir kelime üzerinde yapılan çalışmalar da müstakil konulu tefsir kapsamındadır.

Konulu tefsir yöntemini tatbik ederken evvela Kur'ân-ı Kerim usulen baştan sona taranarak konu ile alakalı bütün âyetler çıkarılır. İkinci olarak içki, cihat, zina gibi hususlarda olduğu gibi siyak-sibak, nâsîh mensuh ilişkisi ve sebab-i nüzul ilişkisi dikkate alınarak çıkarılan âyetler mümkün mertebe nüzul sıralamasına tabi tutulur. Âyetlerin Mekki Medenilik durumlarının tespiti ve İzzet Derveze'nin eseri (1888-1984) gibi, âyetleri nüzul tertibine göre tasnif eden tefsirlerden istifade etmekte fayda vardır.

Üçüncüsü ilk bakışta bazı âyetlerin birbirine muarız oldukları intibai oluşmuş ise başlangıçta bu ihtilaf gibi gözükken durum usulüne göre izale edilir. Dördüncü olarak müfessir çalışmasını gerçekleştirirken sadece Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirini değil buna ilave olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) konu ile ilgili hadislerini de derlemelidir. Hatta rivayet ve dirâyet tefsirlerinin yanı sıra özellikle nüzul tertibine göre telif edilmiş tefsirler ile de çalışma desteklenmelidir. Ayrıca beşinci husus olarak konulu tefsir çalışan müfessirin konusuyla ilişkisi olan ilmî alanlarda bizzat o konunun uzmanından görüş alması elzemdir. Âyetleri konunun uzmanı daha tatmin edici biçimde yorumlayacaktır. İlanihaye tüm bu zikredilenlere uyduktan sonra Kur'ân'ın iç yapısı, ilkeleri ve bütüncüllüğü de göz önünde bulundurulmalıdır.⁴³ Sayılan bu hususlar çalışmanın iç dizaynı hakkında da bilgi vermektedir.

Ayrıca biraz evvel zikredilen hususlara ilaveten istenilen hedefe erişebilmek adına malum bir konu ekseninde ele alınan âyetlerin yer aldığı sureleri peş peşe zikredilmesi ve âyetler

⁴¹ Ercan Şen, "Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekolü ve Örnek bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur'ân'da Fetih Kavramı", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV* (İstanbul: İlem İlmî Etütler Derneği, 2015), 162-165.

⁴² Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 82.

⁴³ Güngör, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", 52-53.

arasında bir münasebet tesis edilmesi önemlidir. Âyetlerin arasındaki ahenge binaen âmm ile hâss ve mutlak ve mukayyed hususlarına da itina göstererek tüm şartların yerine getirildiği kanısı hâkim olduktan sonra bütün parçaları bir araya getirilmiş şekilde tıpkı bir bina gibi münasip tarz ve çerçevede insicamlı bir konu çalışması oluşturulacaktır. Elde edilen bulguları insanlık için yeni ufuklar açacak şekilde tüm veçheleri ve sadeliği ile ortaya koymak suretiyle, tüm insanlığın istifade edebileceği bir eser ortaya çıkacaktır.⁴⁴ Konulu tefsirin tarifini yaptıktan sonra tarihsel ard planı ve önemine de işaret etmekte fayda vardır.

3.1.2. Konulu Tefsirin Tarihçesi ve Önemi

Modern dönemde ortaya çıkan ve yaklaşık bir asırlık geçmişe sahip olan, bildiğimiz manadaki konulu tefsirden önce, konu merkezli tefsir çalışmaları bulunmaktadır. Kuran âyetlerini, bazı konular ekseninde ele alıp telif eden ihtisas tefsirleri bunlardandır. Konu tefsirinde âyetlerin bağlamından koparılması ya da ilmî derinliği olamayan kişilerce ortaya konulan ve kendi şahsi görüşlerinin empoze edilmeye çalışılması risklerinden dolayı müfessirler indinde sakıncalı görülmektedir. İlk dönem alimlerinin filolojik bağlamda ortaya koydukları çabaların ürünü olan eserler konu tefsiri bağlamında değerlendirilmez zira bunlar daha ziyade dilsel çözümlemelere eğilmektedirler ve bunların herhangi müstakil konuları mevcut değildir.

Konulu Tefsir metodunu kullanarak telif edilen en eski eserler ahkam tefsirleridir. Ahkam tefsirleri de yine müellifin mezhebî temayüllerinin ön plana çıktığı ve diğer mezhep fikirlerini dışarda bırakan şiddetli eleştiriler ihtiva etmektedir. Bir diğer önemli husus da âyetlerin kendi konu bütünlüğü içerisinde anlaşılmasıdır. Âyetlerin siyak sibakı, Mekkî Medenîlik durumları, esbab-ı nüzulleri vb. hususlarına dikkat edilmesi gerekmektedir. İlmî yetkinliği bulunan müfessirler tarafından âyetler, kendi bağlamı içerisinde ele alınarak, doğabilecek sakıncaların bertaraf edilmesi yolu benimsenmiştir.

Konulu tefsirin tarihsel serüveni kabaca 7-19. asırlar arasında bulunan, “klasik dönem” ve 19. yüzyıla başlayıp günümüzde de varlığını sürdüren, “modern dönem” olarak ikili bir tasnife tabi tutulabilir. Klasik dönem rivayet, dirâyet, işârî, mezhebî, filolojik tefsirlerden oluşurken, modern dönem de artık pozitivismin tarih sahnesine çıkışı ve türlü fikir akımlarının yoğunluğunu hissettirmesinin de etkisiyle ilmi, konulu, içtimai, edebi, modernist/tarihselci tefsir oluşumlarına evrilmiştir. Modern dönem için, tefsirde alan bazlı ihtisaslaşmaların yaşandığı dönemdir denilebilir. Zira her dönemin meseleleri, ihtiyaçları ve öncelikleri farklılık

⁴⁴ Ömer Dumlu, “Konulu Tefsir ve Düşündürdükleri”, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu* (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1992), 162-164.

arz etmektedir. Bugünün şartları, ilmî birikim, etkileşim ve gelişmeler nazara alındığında her ne kadar zaman zaman eleştiri oklarına hedef olsa da olumlu yanlarının da göz ardı edilemeyeceği konulu tefsire ihtiyaç hasıl olmuş ve de bu ihtiyaca binaen işlevsel olarak daha pratik olan bu yöntem hayata dahil edilmiştir.⁴⁵ Menfî ve müspet yönlere sahip bu çabalar kaynağını nereden almış olabilir? Konulu tefsirin geçmişi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadar götürülmektedir. Aslında konulu tefsir yaparken Peygamber Efendimize (s.a.v.) ait bir çizgiyi takip etmekte olduğumuz aşikardır. Örneğin “imanlarına zulmü karıştırmayanlar...” âyeti nazil olduğunda sahâbe daha iyi anlamak adına Hz. Peygamber'e (s.a.v.): “Ey Allah'ın Rasulu (s.a.v.) hangimiz kendisine zulmetmez ki? diye sormuşlar ve Efendimiz (s.a.v.) onlara “...çünkü şirk en büyük zulümdür.” âyetini okumak suretiyle hem Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmiş hem de âyette mevzubahis olan zulümden maksadın şirk olduğunu beyan etmiştir. Görüldüğü üzere bir âyette muğlak şekilde geçen zulüm ifadesi diğer bir âyette açıklığa kavuşmuştur. Konulu tefsirin de yapmak istediği aslında budur denilebilir.⁴⁶ Nitekim, her dönem için geçerli olan Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri konulu tefsirde de işlevselliğini korumaktadır.

Konulu tefsirin tarih yolculuğunda ikinci durak sahâbe ve tabiûn dönemidir. Sahâbe de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yolunu tutarak Kur'ân'ı kendi iç bütünlüğü içinde izah etmeye devam etmiştir. Peygamber (s.a.v.) zamanında sadece bilinmeyen kelimelerin sorulması ve izah edilmesi şeklinde Kur'ân'ın yine Kur'ân ile tefsir edilmesi söz konusu iken sonraki devirlerde bu durum değişiklik arz etmiştir. Sahâbe Arap dilini bildikleri -ki anadilleri Arapça idi- âyetlerin nüzul zamanına şahitlik ettikleri ve bilmedikleri, anlayamadıkları ifadeleri konunun birinci dereceden uzmanı olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) sormak vasıtasıyla öğrenebilmekteydiler. Sahâbe ve sonrası devirde fetihlerin artmasına bağlı olarak sınırların genişlemesi neticesinde İslâm ile müşerref olan yabancıların da İslâm dinine intisap etmeleriyle Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak ihtiyacı hasıl olmuştur. Sahâbenin tefsir yönteminin kaynakları sırasıyla Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünneti, sahâbenin istinbat ve içtihat kabiliyeti, ehl-i kitaba müracaattır.⁴⁷ Görüldüğü üzere bir nesilden diğerine doğru akan süreçte tefsir yazımında bir strateji gelişimi de beraberinde gelmektedir.

Sahâbe dönemini ise tedvin çalışmaları ve tedvin sonrasındaki gelişmeler izlemiştir. Tedvin döneminde evvela şifahi rivayetlerin derlenmesi, daha sonra garib kelimelerin izahına

⁴⁵ Şen, “Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekol ve Örnek bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur'ân'da Fetih Kavramı”, 162-166.

⁴⁶ Mehmet Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2020), 128.

⁴⁷ Zehebi, *Tefsir Tarihi et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, 52-93.

yer verilmesi ve mezheplerin teşekkül etmeye başlaması olayları öne çıkmaktadır. Mezheplerin kurumsallaşma süreçleri ise dirâyet tefsirlerinin gelişimine hız kazandırmıştır.⁴⁸ Her müfessirin yaklaşımı ve asıl uzmanlık alanı telif edilen eserlerde kendini izhar etmektedir.

Tedvinin akabindeki dönem ihtisaslaşmaya yönelik adımların atıldığı bir dönemdir. Tabiûn, sahâbenin talebeleridir. Tâbiûn devri şeklinde tabir edilen dönem İslâmî ilimlerin teşekkül etmesi, yayılması ve kitâbete aktarılmasının yoğun olarak tecrübe edildiği velud bir devirdir. Tâbiûn ile başlayan kırılma dönemi Tebe-i Tâbiûn ile devam etmiş, İslâmî ilimler alanlarının sınırları çizilmiştir. Bu devirler muazzam İslâm mirasının bugüne aktarılmasında köprü vazifesi görmüştür.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) aktardığı ilâhî ve evrensel iletiler, ilim insanların çalışma ve gayretleri doğrultusunda Allah Teâlâ'nın lütfu ve keremi sayesinde süregelmiştir. Kur'ân'ın korunmuşluğu muştusuna paralel olarak da kıyamete dek devam edecektir. Peygamber (s.a.v.) döneminden bu yana tefsir faaliyetleri çeşitlenerek gelişmiştir. Konulu tefsir de o dönemlerden evrilerek gelen tefsir türlerindedir. Zira her dönemin kendi meseleleri, kendi zihniyeti, kendi gündemi olması gayet olağan bir durumdur. Hegel'in diyalektik metodunda⁴⁹ naklettiği üzere insan yaşantısı hep tez-antitez-sentez döngüsüyle pratize edilmektedir. Dolayısıyla bugüne ait olan bir yaklaşım yarın yerini başka bir yaklaşıma bırakarak yeni bir antitezin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Hemen akabinde zuhur eden bakış açılarından mülhem tezler ve onlara karşı geliştirilen tüm reddiyeler sentez potasında birlikte eriyecek ve harmanlanacaktır. Velhasıl tefsirin doğuşu ve gelişim süreci içerisinde konulu tefsir de bu diyalektikten nasibini almaktadır. Hal böyle iken konulu tefsirin de savunulan ve eleştirilen yönleri olması doğaldır.

3.1.3. Konulu Tefsirin Savunulan ve Eleştirilen Yönleri

Adından da anlaşılacağı üzere konulu tefsir Kur'ân-ı Kerim'de konu olarak benzeşen âyetlerin bir araya toplanmasıyla ya da Kur'ân muhtevasında yer edinmiş bir kavramdan yola çıkılarak oluşturulmuş bir anlama ve yorumlama yöntemidir. Konulu tefsir metodunun diğer tefsirlerden farkı ister dirâyet ister rivayet tefsiri olsun âyetlerin genel tefsir metotlarındaki gibi mevcut tevkifi olan sıralamaya göre âyet âyet değil, konularına göre değerlendirilmesidir. Bir diğer farklılık ise konulu tefsirde âyetlerin iniş sıralamasıyla ele alınmasıdır. Zira Allah Teâlâ'nın muradını en doğru şekilde ortaya koyabilmek için -içki yasağının tedricilik pratiğinde olduğu gibi- bu sıralamanın izlenmesi elzemdir. Üçüncü bir fark ise müfessirin gayesi belirlenen konudan hareketle tefsir yapmak olurken, genel metotta ise Allah Teâlâ'nın

⁴⁸ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*,41-43.

⁴⁹ Bk. Hans Georg Gadamer, *Hegel'in Diyalektiği*, çev. Muazzez Uslu vd., (Ayrıntı Yayınları, 2020).

muradının ele alınan âyet minvalinde tespit ile tefsir yapmaya çalışmaktır.⁵⁰ Böylelikle Kur'ân'da bir konu ya da kavram zeminindeki bütün âyetler, tarih sıralamasına riayet edilerek derlenmesi vesilesiyle okuyanların kalbini mutmain edecektir.

Haddizatında konulu tefsir çağımızın insanı için büyük kolaylıklar ihtiva etmektedir. Her insanın Kur'ân'dan beslenmesi gerektiğine göre özellikle günümüzde hayatı bir koşturmaca ve birtakım rutinler ile maişet endişesi sarmalında sürüp giderken insanların bir meali baştan sona okuması pek imkân dahilinde değil gibi gözükmemektedir. Ayrıca konunun uzmanı olmayan bir insanın, zihninde birtakım ihtilaflar, çelişkiler ya da müteşâbih âyetleri anlama hususunda tam bir netlik kazanamaması ve bu tarz âyetlere nasıl yaklaşılacağını da bilmemesi nedeniyle sıkıntılı neticelere kapı aralayabilmektedir.

Kur'ân'ın tertibi içerisinde pek çok hikmeti barındırmaktadır. Fakat Kur'ân'ın iç düzenine aşina olmayan çağımız insanı zihninde oluşan sorulara cevap bulabilmek ve aklına takılan konuları vuzuha kavuşturabilmekte güçlük çekebilmektedir. İtikâdî, ahlâkî, hukukî meseleler; ahkâm, davet, müjde, uyarı, teşvik, sakındırma ya da tarihi birtakım kıssaların, kevnî âyetlerde verilen bilgilerin bazen ard arda bazen çeşitli tekrar üslûpları ile serdedilmesi her ne kadar Kur'ân iç bütünlüğünde âyetler arasında sıkı bir ilişki olduğu malum olsa da insanların ihtiyaçlarına cevap bulmakta zorlandıkları açıktır.⁵¹ İşte tam da burada konulu tefsir yöntemi insanların imdadına karşılık verebilmektedir. Konulu tefsirin savunulan/olumlu bulunan yönleri olduğu gibi eleştirilen/olumsuz bulunan yönleri de vardır. Savunulan yönleri arasında şu anekdotlar sıralanabilir: Kur'ân'daki şefaât, gayb gibi konulardaki âyetler incelendiğinde bir âyetin başka bir âyetle açıklandığı calibi dikkattir. Kur'ân'da geçen bir husus hakkında isabetli bir söz söyleyebilmek için o konu bağlamındaki tüm âyetlerin bir araya toplanması, daha sonra bu âyetlerin ayrıntılarıyla analiz edilmesi, müfessirin o âyetler üzerinde derin bir anlayışa sahip olması kazanımını da beraberinde getirecektir. Konu ve âyetler belli olduğu için müfessirin teferruata ve tekrarlara düşmeyeceği barizdir.

Konulu tefsir yöntemin etkili yönlerinden biri de en azından müfessirin, konunun uzmanlarına derli toplu bir literatür sunma faydası içermesidir. Müslüman halk içinde konulu tefsir metodu vesilesi ile tüm yaşanan hususlara vukufiyet sağlanabilmektedir. Geçmişte yaşanmış meseleleri bilmek ait olduğu çağın insanının zihnini doğru okumayı sağlayacak eserlerle doludur.⁵² Ayrıca bu tarz eserlerde yapılan kaynak taramasının önemine dair bir vurgu söz konusudur. Konu ve kelime odaklı çalışma yapan kişiler sistematik bir imgelem kazanır.

⁵⁰ Güngör, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", 50.

⁵¹ Güngör, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", 51.

⁵² Güngör, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", 52.

Konusuyla ilgili detaylı bir tarama yaptığı için kapsamlı ve bütüncül bakması daha rahat olacaktır. Müfessirin hataya düşme olasılığını azaltacaktır. İçinde yaşanan çağın henüz taze olan meselelerine derlenen Kur'ân âyetleri minvalinde daha hızlı ve etkili çözümler sunabilir.

Kur'ân ile ilgili yeni çalışma fırsatları ortaya çıkarabilir. Kavram çalışmalarına yön ve derinlik kazandırabilir. İslâm davetçilerinin elini güçlendirecek derli toplu veriler sunacaktır. Herhangi bir konu zemininden hareketle oryantalistlerin iddialarına daha etkili ve kapsamlı cevap verebilmeye yardımcı olabilir. Bir araya getirilen âyetler Kur'ân'ın farklı bir icaz yönünü daha ortaya çıkarabilir ve bu veçhesiyle topluma rehber olabilir. Kur'ân konularının sadece teoriden ibaret olmayıp, hayatın içinden ve diri olduğunu gösterir biçimde yorumlama ve anlama imkânı sunabilir.⁵³ Buraya kadarki kısımda konu, kelime bazlı tefsirlerin olumlu yönlerine değinilmiştir. Eleştirilen ve sakıncalı olduğu düşünülen yönler için şu ifadeler serdedilebilir: Kur'ân dil ve üslûbuna yönelik batılı eleştirilere bir cevap mahiyetini arz ettiği için modernizme ait bir çıktı olarak batılıları muhatap kabul etmek anlamına gelebilir. Malum olduğu üzere, Kur'ân'ın asıl gayesi âyetlerdeki hikmetlere mebni mesajlardır. Konulu tefsirde bu mesajların göz ardı edilerek daha çok enformasyon aracı konumuna indirgenmesi tehlikesi doğabilir.

Bu tarz çalışmalarda bazı belirsizlikler söz konusudur. Hangi konuların seçileceği, belirlenen konuya dair ne tür bir strateji izleneceği, konu ile ilgili olan âyetlerin seçimi aşamasında ne çeşit kriterlerin kullanılacağı hususları muğlak olup, netlik kazanmamıştır. Ayrıca âyetleri bir konu etrafında birleştirmek hedeflenirken mevzu bahis âyetlerin bağlamından koparılması riskini de beraberinde getirmektedir.⁵⁴ Bu riske karşı farkındalık geliştirmek ve âyetleri siyak ve sibakına uygun yorumlama yolu tutulmalıdır.

Kur'ân'ın yorumlanması salt olarak bir metinden anlam çıkarmakla eş değer düşünülmemelidir. Tümevarım yöntemini kullanarak realitenin kendisi olan vahyi sadece açıklamak değil aynı zamanda farkında olmak, bilmek, kavramak ve içselleştirmek faaliyetidir. Müfessir, bir nevi peygamber vazifesinin varisi olarak vahyi aklın ilkelerine uyumlu bir biçimde algılamalıdır. Geliştirdiği bu algı müfessire vahiy, akıl, alem ilişkisi temelinde bir sistematik inşa ederek âyetlerden çıkardığı manayı vülgarize edebilme yetisini kazandıracaktır. Akıl da vahiy de kaynak itibarı ile birdir. Bu nedenle herhangi bir çelişik durum söz konusu olamaz.

⁵³ Şen, “Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekol ve Örnek bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur'ân'da Fetih Kavramı”, 167-168.

⁵⁴ Şen, “Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekol ve Örnek bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur'ân'da Fetih Kavramı”, 169.

Konulu tefsir hem bütünden parçaya vakıf olabilmek -sentez- hem de parçadan bütüne bir seyir ile -analiz- ele alınan konunun özünü tüm detaylarıyla beraber vermek amacını taşımaktadır. Bu strateji satır aralarında ihmal edilen hikmet kırıntılarını keşfetmeye imkân tanımaktadır. Kur'ân metni bağlamında derinleşerek Allah Teâlâ'nın bahsettiği büyük bir lütuf ile ilâhî mahiyetteki üstün niteliğe sahip verileri kendi şahsi şuur süzgecinden geçirebilmek müfessirin ayırıcı vasfıdır.

Hakkı verilerek telif edilen konulu tefsir eserleri bu vasfı en güzel biçimde ortaya çıkaracak çalışmalardandır. Konulu tefsir, sayılan bu avantajları ile haddizatında baştan sona yapılan tefsirlerin eksik kalan yönlerini tamamlamaktadır.⁵⁵ İşte bu serdedilen sebeplere binaen konulu tefsire olan ihtiyaç ortadadır. Bilhassa modern çağ olarak adlandırılan bugün insanların odaklanma, hakkıyla idrak edebilme, özümseme, içselleştirme gibi problemleri olduğu bir gerçektir.

Genelde tüm insanlık özelde ise Müslümanlar Kur'ân'ın yaşantılarına dokunarak güzelleştirecek olan vahyini anlamaya belki de her şeyden daha muhtaçtır. Zira gezegende cereyan eden olaylar doğru dini temsil edebilecek tek çıkar yolun son ilâhî kılavuz olan Kur'ân-ı Kerim olduğuna işaret etmektedir. Kişileri ve onların vicdanlarını kuşatarak toplumsal huzur ve ilerlemeyi inşa edebilecek yegâne değer Kur'ân-ı Kerim'in evrensel ilkeleri olduğu barizdir.⁵⁶ Hız derinlikli kavrayışla mümkün olacaktır. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan konu hakkında kişilere tatmin edici bilgileri en hızlı ve öz olarak verebilecek unsur konulu tefsir çalışmalarıdır demek yanlış olmasa gerektir.

Her durum ve insana dair her veri kendi içinde riskler barındırmaktadır. Bakıldığı zaman hak olan bilgi Allah katındaki bilgidir. Her ne kadar bilimsel veriler ışığında düzenlenmiş olsa da her bilginin yanlışlanma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle samimi ve gerçekten insanlığın faydasına olabilecek niyetlerle yapılmış çalışmaların sundukları katkı yadsınamaz. Konulu tefsir Kur'ân'a dair malumatları en kısa yoldan insanlara arz ederek onların nasiplenmesine vesile olmayı amaç edinmiştir. Bilhassa günümüzde sadece dekor olma statüsüne indirgenen ciltler dolusu eserlerin hak ettiği değeri bulamadığı bir gerçektir. Dolayısıyla bu metot, Kur'ân'ın hidayet pırıltılarından damlaları sunmak adına vakti ve sabrı az olan zamane bireylerine ulaşmanın en pratik ve kestirme yoludur. Ayrıca konulu tefsir eserleri raflarda kalmış bilgilerden ziyade insanların yaşantılarının içinden olayları barındıran ve bizzat

⁵⁵ Hasan Hanefi, "Konulu Tefsir Metodu", çev. Sönmez Kutlu, *Journal of İslâmic Research* 9/1,2,3,4 (1996), 158.

⁵⁶ Gıyasettin Arslan, "Tefsir Çalışmalarında Konulu Tefsirin Önemi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1997), 194-195.

deneyimledikleri sorunlara bir cevap mahiyetinde olacaktır. Böylece Kur'ân'ın konulu tefsir kanalıyla sadece teorik bilgiye hapsedilmesinin önüne geçilecek, Kur'ân'ın her çağın insanına olduğu gibi bu çağın insanına da bir şeyler söylediği şuuru oluşacaktır.⁵⁷ Kur'ânın ihtiva ettiği konu ve kavramları tanımak insanların yaşantılarında yansımaları bulacaktır. Bu çalışmaya öz teşkil eden cürm ve mücrim kavramlarının teorisine vakıf olan insanlar ilerde başlarına gelecek akıbeta yönelik öngörü geliştirerek cürm sayılan eylemlerden uzak durmak ve mücrimlere ait vasıflarla anılmamak adına ilâhî öğretilerin işaret ettiği yolda yürüyeceklerdir. Bu durum hem konu ve kavram bazlı tefsirlerin hem de mücrimlik yerine onun zıttı olan müslim olmayı seçenlerin kazanımı olacaktır.

Çalışmanın oluşturulma sürecini belirleyen teknik detayları aktardıktan sonra asıl konuya odaklanılabilir. Taslak çalışma planı olarak, bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşacaktır. Temas edilecek başlıklara içindekiler kısmında değinilecektir. Araştırmanın konusu, kapsamı ve yöntemi giriş kısmında verilecektir. Ayrıca araştırmanın konusu başlığı altında filolojik, semantik ve konusal bağlamda kelime bazlı çalışmalara kısaca temas edilerek, çalışmada takip edilen konulu tefsir metoduna dair malumatlara yer verilecektir.

Birinci bölümde mücrim kavramına dair etimolojik bir serüvene yer verilecektir. Diğer semantik eksenli çalışmalarda olduğu gibi evvela kadim lügatlarda bulunan anlamlar taranacak, sonrasında söz konusu kavrama dair Kur'ân öncesinde Arap toplumundaki kullanımlar belirlenmeye çalışılacaktır. Arap divanı olarak nitelenen Arap şiirlerinde mücrim kavramı ve türevlerine yönelik kullanım örneklerinden iktibaslar yapılacaktır. Tefsirlerde “cürm” kökü ve müştaklarının kullanıldığı âyetler derlenmek suretiyle mücrim ifadesinin mana alemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde mücrim kavramı Kur'ân âyetleri bağlamında ele alınarak, seçilen kavrama yakın, zıt ya da bir şekilde anlam irtibatı bulunan kelimeler tespit ve tahlil edilecektir. Ayrıca mücrim kavramının geçtiği âyetlerin Mekkî-Medenîlik dağılıma bakılacak ve sebeb-i nüzullerine dair rivayetler araştırılacak ve değerlendirilecektir. Rivayet ve dirâyet tefsirlerinden mücrim kavramının anlam yelpazesine dair renkler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın nihayeti olan üçüncü bölümde ise mücrimlerin vasıfları ve cezalandırılmalarına dair anekdotlar Kur'ân âyetleri temel alınarak taksim edilecektir. Son bölümün akabinde sonuç ve değerlendirme kısmında mücrim kavramı hakkında derlenen bilgilerden hasıl olan verilerin tespiti yapılacaktır. Bu vesileyle mücrim kavramının ilk kullanımından bugüne kadar izlediği anlam seyri, başkalaşımı ve dönüşümü üzerine çıkarımlar

⁵⁷ Dumlu, “Konulu Tefsir ve Düşündürdükleri”, 173-174.

yapılacaktır. Ardından çalışmada yararlanılan kaynaklardan oluşturulan bibliyografyaya yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜCRİM KAVRAMININ ETİMOLOJİK TAHLİLİ

Çalışmanın birinci bölümünde “crm” köküne dair etimolojik bilgiler tespit edilecektir. Kavramın etimolojik yapısı ilk dönem sözlüklerindeki kullanımları, Kur’ân öncesi döneme yönelik ipuçlarını ihtiva eden Arap şiirlerindeki kullanımları, Kur’ân metninde ve tefsirlerdeki kullanımları baz alınarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Seçilen kavramın mana aleminin çerçevesini çizebilmek adına evvela semantik analiz yöntemi bağlamında mücrim kavramına değinilecektir.

1. Mücrim Kavramının Semantik Tahlihi

Kur’ân-ı Kerim’in, tercüme ve tefsir edilmesi vasıtasıyla, âyetleri anlamaya dair çalışmalar, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde de vardı, bugün de vardır. Kur’ân’ı Kerim’in son ilâhî kitap olması hasebiyle ilanihaye var olmayı sürdürecektir. Bu anlama faaliyetleri, çağların gelişen şartları ve o çağın insanının değişen zihniyeti doğrultusunda da geliştirilmeye her zaman devam edecektir. Zira toplumun ihtiyaçları zemininde ortaya çıkan ve ona paralel bir tırmanış arz eden bilim ve teknoloji birtakım realiteleri de beraberinde getirecektir.

İlahi hitabın çağlar üstü evrenselliği insanlığın malumudur. Dolayısıyla içinde yaşanan çağın vahiy vasıtasıyla aydınlatılmasına yönelik ihtiyaca katkı sunmak adına o çağın insanının, yeniden anlaşılması maksadıyla ilâhî kılavuz üzerinde birtakım çalışmalar yapması elzemdir. Bu ise âyetlerden aldıkları ilhama, tecrübe ettikleri devrin bilgisini ilave ederek, tefsir adı altında anlama ve yorumlama çalışmaları yapan bilim insanlarının samimi emekleri ve gayretleriyle vücut bulacaktır.

Kur’ân öncesi dönem ve Kur’ân’ın beraberinde getirdiği manaların metin içi ve dışı bağlamları hakkında ciddi ve şümüllü bir yaklaşım ve metin çözümleme metodu geliştirilmelidir. Buraya kadar sayılan hususlar yerleşmeden ve ön etüdler yapılmadan direkt yorum faaliyetine girilirse ortaya çıkacak şeyin yorumcunun alakası, niyeti, amacı, arzusu ve inaçlarıyla az veya çok paralellik arz edeceği aşikardır. Bu durumda müfessirin Kur’ân-ı Kerim’i yorumlamazdan önce amaç, ilgi, varsayımları ve ön kabullerini ortaya koyması büyük önem arz etmektedir.⁵⁸ Zira bu durum müfessirin yorumlarında objektif olmasının, her türlü ideoloji ve taassuptan sıyrılmasının önünü açacaktır.

⁵⁸ J. J. G. Jansen, *Kur’ân’a Bilimsel Filolojik Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahmân Açar (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 21.

Müfessirlerin birikimleri, bakış açıları, içinde buldukları çevreden edindikleri sosyolojik imgelemleri, eğitimleri, ihtisas alanları -dini ya da diğer alanlar- uyguladıkları yöntem ve stratejilerin tefsirlerine yansımaları gayet doğal karşılanmalıdır. Çünkü her insan nevi şahsına münhasırdır. Böylelikle ilgileri, duyguları, bilgileri ve her şeyden mühimi aktarma biçimleri olan beyan kabiliyetleri de tabii olarak farklılık arz edecektir. Allah Teâlâ'nın (cc) insana bahşettiği en önemli lütuflardan birisi de beyan gücüdür.⁵⁹ Diğer varlıklarda olmayan bu potansiyeli insan dil ile elde etmektedir. Dil iletişimin ana unsuru olup birtakım sesler, harfler, kelimeler, cümleler ile insanın zihnindeki muhatbaya aktarabildiği muazzam bir nimettir. Düşünme, kavrama, anlama faaliyetleri kişinin içine doğduğu toplumun kültürü ile yoğurularak bir potansiyel oluşturur ve oluşan bu potansiyel ise dil vasıtasıyla diğer varlıklara nakledilebilir.

Dil toplumsal ve kültürel bilgi sistemini ifade eder. Anlamlandırma ve yorumlama faaliyetlerini yapabilmek için dile hakimiyet gerekmektedir. Ayrıca sadece dile hâkim olmakla bitmemekte, aynı zamanda dünyayı ve dünyadakileri anlamaya da çaba sarf etmek gerekmektedir.⁶⁰ Semantik bilimi de hem dillerin temel öğeleri olan sözcüklerle hem de o dili konuşan toplumun dünya görüşüyle ilgilenmektedir.

Dil insanlar arasında köprü vazifesi gören enstrümanların hepsinin ortak adıdır. Dil ses, harf, sözcük ve mefhumlardan müteşekkil bir işaretler manzumesidir. İnsanların düşüncelerine tercüman olan bir öge olarak dil gerek sosyal gerekse kültürel bağlamda mantık ile bütünlük arz eden özelliğe sahiptir.⁶¹ İlk dönemden itibaren ulema ve müfessirler lügavî tefsirler ve garibu'l Kur'ân eserlerinde kelimeleri ana yapı taşı olarak kabul etmişlerdir. Yani dilbilimsel araştırmalar söz konusu dilin kelimeleri ve bu kelimelerin tekabül ettiği anlamlar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Etimoloji bir kelimenin orijinal formuyla irtibatlandırıldığı anlamdır. Etimolojiyi araştırarak bulabilme şansına kavuşan insan, izini sürdüğü sözcüğün temel anlamına dair yalnızca bir ipucu elde edebilecektir. Öte yandan etimolojinin verdiği bilgiler çoğu zaman tahminidir. Semantik analiz ise etimolojiyi de kapsayan ve bir sözcük özelinde daha da gerilere gitmeyi hedefleyen bir alandır. Semantik bir kültür bilimi olma iddiasındadır. Seçilen anahtar kelimeler ait olduğu medeniyetin izlerini taşımalıdır. İnsanların bir sözcüğe yüklediği anlam araştırmacıya o kültürün zihin yapısını, total olarak o kelimenin fikriyatlarında neleri barındırdığını hatta kelimenin anlamının yansımalarını o medeniyetin mensuplarının tutum ve

⁵⁹ er-Rahmân 55/1-4; el-Alak 96/3-5.

⁶⁰ Jansen, *Kur'ân'a Yaklaşımlar*, 21, 27.

⁶¹ Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi*, 95-96.

davranışlarında hissettirmesi söz konusudur.⁶² İnsanların anlama ve yorumlama faaliyetlerinde kelimelerin etimolojisi ve semantik kökenleri bilhassa önemlidir.

Kur'ân'da geçen kelimelerin en doğru biçimde tefsir edilebilmesi, yoğun araştırmalar sonucu elde edilen anlamsal tespitler ve derinlemesine bir analiz ile gerçekleştirilmiştir. O vakitlerde her ne kadar adı konmamış olsa da muhtevası incelendiğinde bu uğraşın adının semantik olduğu barizdir. Semantik, sözcüklerin mana minvalinde kat ettikleri serüveni göz önüne serme prensibiyle meydana çıkan bir yaklaşımdır. Semantik, sözcüklerin -ilk kullanımlarından bugüne- kavramsallaşma süreçlerine paralel olarak kat ettikleri etimolojik yolculuğu anlatan, özellikle konulu tefsirin kavram tefsiri kısmında sıklıkla kullanılan bir analiz metodudur.

Kavram çalışmaları ve semantik üzerinde çalışan Japon oryantalist İzutsu'ya (1914-1993) göre, kelimeler arasında iç içe girişik bir hiyerarşi mevcuttur. Sırasıyla kelimelerin ilişkisel manalarına işaret eden anahtar kelime, yakın anlamlı ifadelerden oluşturulan dünya görüşünü yansıtan odak kelime, zirvede ise mevcut odak kelimelerin bütün anlamlarını ihtiva eden ve bu doğrultuda her bir kelimenin yeni içerikleri haiz olmasını sağlayan en üst odak kelime bulunmaktadır. Bu hiyerarşiden anlaşıldığı kadarıyla diller ve dünya görüşleri anlamına gelen zihniyetler etkileşir ve belirlenir. İzutsu'nun yaklaşımındaki hiyerarşide girift haldeki kelimeler semantiğin yapı taşlarıdır. Bu yapıtaşları mahiyetindeki kelimeler ilk anlamlarını hiyerarşinin zirvesindeki odaktan almaktadır.⁶³ Bu düşünceye göre oluşan her yeni dünya görüşü geriye doğru izleri sürüldüğünde tek bir kaynaktan birleşmektedir.

İncil'de Allah Teâlâ'nın kelimelerine vurgu yapılarak, her şeyin evvelinden önce tanrının sözünün bulunduğu, tanrısal sözün bidayette tanrı ile birlikte olduğu,⁶⁴ öncesinde dünyanın bilmediği bu tanrısal sözün, tanrı tarafından ışığa -İsa (as)- tanıklık etmek için gelen Yahya (as) ile insanlığa gönderildiği ve dünyanın bu tanrısal sözün ışığı ile oluşturulduğu zikredilmektedir.⁶⁵ Aslında kelimeleri ve kelimelerin esas manalarını insanlık için oluşturan da öğreten de geliştiren de Allah Teâlâ'nın bizzat kendisidir. İnsanların yaptığı, çağına ve zihniyetine göre o eşya ile ilişkisinden kaynaklı yeni isimler izafe etmekten başka bir şey değildir.⁶⁶ Eşyaları adlandırma eylemi insanoğluna ilk atasından kalan çok önemli bir mirastır.

İlk ata olan Âdem (as) ise bu kazanımı bizzat Allah Teâlâ'dan almıştır.⁶⁷ Kur'ân-ı

⁶² İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 51.

⁶³ İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 56-58.

⁶⁴ *İncil Sevindirici Haber* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1997), Yu. 1-5.

⁶⁵ İncil, Yu. 6-11.

⁶⁶ İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, 33.

⁶⁷ el-Bakara 2/31.

Kerim’de ifade buyurulduğu üzere eşyaların müsemmalarına uyumlu olarak isimlendirilmesi yetisi insanoğlunun ayırt edici özelliklerindedir. İnsanoğlu bu yetisini bugüne dek geliştirmiş, anlaşabilmenin ve kaynaşabilmenin yolu olan diller⁶⁸ bu donanımdan ileri gelmiştir. İşte toplumların ve dillerin farklılığının insana verilen isimlendirme yetisinden kaynaklandığı izahıta varestedir.⁶⁹ Çalışmanın konusu olan mücrim kavramı da birtakım vasıfları bünyesinde barındıran söz konusu insanların müsemmasına uygun şekilde tayin edilen isimleridir.

Semantik açıdan bakıldığında mücrim kelimesi, câhiliye devri ve evvelindeki Arapların zihninde var olan manasıyla ve en genel itibarıyla Arap şiirleri ve eski sözlüklerde kabul edilen, olmamış bir meyvenin dalından koparılması, gerek ham meyve bağlamında gerekse “cürametun” şeklinde ifade edilip çürük, ezik, kalitesiz hurma olarak tabir edilen kelimenin istiare yoluyla istenmeyen, kerih görülen her türlü duruma ve şeye izafe edilmesi ile anlam potansiyelinde var olan bir şeyin artırılması, bir şeyin kesbedilmesi yoluyla günah vb. kazanılması şeklinde genişleyen bir anlam yelpazesine sahip olmuştur.⁷⁰ Temel anlamına inildiğinde “crm” kökü etimolojisinde olumsuz çağrışımları barındırmaktadır.

Mücrim kelimesi vahyin dokunuşuyla yine özündeki o menfi manayı sürdürmektedir. Bununla beraber zamanın ilerlemesiyle ve birer birer nâzil olan âyetlerde yer bulan mücrim kelimesi haddizatında ıstılâhî bir kavram olma yolunu tutmuştur. Kur’ân terminolojisi içerisindeki kullanımında if’âl kalıbı tercih edilerek, mücrim addedilen şahısların vasıflarına odaklanıldığında, mücrim kavramı dünya hayatındaki bir dizi kazanımlarından mülhem suçlu, büyük günahları hiç çekinmeden işleyen, küçük günahlarda ısrarcı tutumunu sürdürüp ayak direyen kişidir.

Tövbeye yanaşmak şöyle dursun Hakk’a dair âyetlerin bulunduğu ilâhî rehberi, âyetlerin sahibini, tebliğ edenini de inkâr etmekten geri durmayan, bu hususları dalga ve istihza konusu eden gerek itikâdî gerekse amelî manada tek bir güzel eylemde bulunmayan kimsedir. Gidilecek son karargâh olan cehennem ile kuşatıldıklarında ise artık çok vakit geçmesine rağmen, geç kalmış pişmanlıklarını ve yürek yangınlarını ibraz edecekler amma ve lakin bu onlardan hiçbir surette kabul edilmeyecektir.

2. Mücrim Kavramının Etimolojik Yapısı

Kelimeler kullanılageldikleri eşyalar ile mutlak manada bir alakayı haizdir. Kelime ile anlam ilişkisi ruh ile beden ilişkisi gibi değildir. Zira anlam kelimenin kullanımı esnasında zuhur eder ve değişkenlik vasfına sahiptir. Kelime özelindeki değişimle ilgili, kelimenin

⁶⁸ el-Hucurât 49/13; er-Rûm 30/22.

⁶⁹ Ali Akpınar, *Kur’ân Coğrafyası* (Ankara: Fecr Yayınları, 2002), 8-29.

⁷⁰ Ragıp el-İsfehâni, *el-Müfredât*, 118.

kullanımı ve anlamı arasında bir paralellik mevcuttur. İsimlendirmeye konu olan adlar, insanların eşyaya yüklediği anlam ve işlevselliği özetleyen simgelerdir.⁷¹ İnsanların eşyalarına verdikleri ilk isimler temel anlamı karşılamaktadır. Zaman içinde kullanımdan kaynaklı temel anlam erafında birtakım yeni manalar da yüklenen kelimenin net anlaşılabilmesi için o kelimeyi açıklayıcı anahtar kavramlara ihtiyaç olmaktadır.

Etimoloji de işte tam bu hususla ilgilenmektedir. Kur'ân'da geçen kelime ve kavramlara dair örgünün doğru anlaşılabilmesi için birtakım prensipleri takip etmek gerekmektedir. Arap dilinin tüm incelikleri ile bilinmesi, belağat, esbab-ı nüzûl, siyak-sibak hususlarına dikkat ederek, âyetleri bütünlük içinde ele almak, her türlü peşin hükümden uzak bulunmak, Kur'ân'da geçen anahtar kelimelerin belirlenmesi vasıtasıyla nüzûl dönemine ait verilere sahip olmak sözü edilen prensipler arasında sayılabilir.

Kelimelerin kökenlerine dair araştırmalar kelimelerin tarihi süreçte kat ettiği anlamsal yolculuk hakkında bilgi vermektedir. Anlama yönelik değişme, daralma, genişleme, kayma, iyileşme ve kötüleşmeleri semantik analiz neticelerinin verilerinden okumak mümkündür. Ayrıca semantik metot ile Kur'ân siyaki/bağlamı içerisinde anlaşılması güçlük teşkil eden kelimelerin kavranması kolaylaşacaktır.

Araştırılan kelimenin yakın, zıt, eş anlamlıları bulunarak kelimenin çok anlamlı olup olmadığı tespit edilebilmektedir. Semantik metodun faydalarından biri de Kur'ân'a önyargılı yaklaşımın bertaraf edilmesi ve bu sayede âyetlerde verilmek istenen ana mesajlara ve hikmetlere odaklanmaya imkân tanınmasıdır. Semantik metot ile kelimeler kendi atmosferi içinde değerlendirilmekte ve herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermeden insanın Kuran'ın bütüncül mesajına odaklanmasına kapı aralamaktadır.

Âyetler üzerindeki etimolojik incelemeler kelimelerin doğuşundan bugüne kadar bir zincirin halkaları gibi anlamsal ilgiye sahip olup, müfessire bu ilgilerden yola çıkarak âyetleri daha kolay uzlaştırabilme imkânı sağlamaktadır. Semantik metot anahtar kelimelerin objektif analizine zemin hazırlayıp âyetlerin tercümelerinin daha doğru anlaşılması ve âyetlerin arka planı ve insanlığa vermek istediği mesajların daha kolay kavranmasına yardımcı olmaktadır.⁷² Söz konusu kelimenin tefsirinde murad-ı ilâhînin en iyi şekilde kavranabilmesi açısından anahtar kavramların özenle seçilmesi elzemdir. Belirlenen kavramların temel anlamlarına vukufiyet sağlayabilmek için kelime köküne inilmesi ve bu kökün ve bu kökten müştak ifadelerin etkin biçimde belirlenmesi gerekmektedir.

⁷¹ Akpınar, *Kur'ân Coğrafyası*, 29-36.

⁷² Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi*, 774-778.

Bilindiği üzere Arapçada kelimeler sülasi mücerret fiillerden türetilmektedir. Çalışmanın konusu olan mücrim kavramının türetildiği sülasi kök ise “crm” köküdür. “Crm” sülasi mücerret ikinci, dördüncü ve beşinci bablardan gelmektedir.

“Crm” fiili aynı zamanda sülasi mezid bablardan genellikle müteaddi ve bazen de lâzım için kullanılan ve sahibi olmak, sahibi bulunduğu şeyi artırmak manasında if’âl babından, teksir için kullanılan tef’îl babından ve binası mütavaat⁷³ ve teksir için kullanılan tefâ’ul babından da gelmektedir.

Klasik eserlere ve ilk dönem sözlüklerine bakıldığında “crm” kökünün farklı bablardan kullanıldığı görülmektedir. Kur’ân âyetlerinde ise daha ziyade if’âl babı formatında karşımıza çıkmaktadır.

İlk dönem sözlüklerindeki kullanımlara bakılmak suretiyle -evvela- “crm” fiilinin anlamına dair çıkarımlar yapılmalıdır. Zira mücrim kavramının etimolojik yapısını çözümlmek için ilk dönem sözlüklerindeki formları ve Arap şiirleri bu çalışmaya projeksiyon tutacak temel unsurlar olacaktır.

3. Kadim Sözlüklerde Kullanımı

Sahâbenin zaman zaman Hz. Muhammed’e (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerîm’de manası yeterince açık olmayan kelimeleri sormak vasıtasıyla öğrenme çabasında buldukları malumdur. Bu çabalar tefsir ilminin temelini teşkil eden ve sonraki dönemde Ulumu’l Kur’ân olarak adlandırılan birtakım alanların teşekkülüne yol açacaktır. Tefsir alanındaki araştırmalar için özellikle ilk dönemlerde oluşturulan eserler çok mühimdir. Bu eserlerin başında kadim sözlükleri zikretmek gerekir. Araştırmaya konu olan “crm” kavramının da isim, fiil şeklinde formlarına pek çok sözlükte yer verilmiştir. Bu formlara sırayla bakmaya çalışılacaktır.

3.1. Fiil Formu Kullanımları ve Anlamları

Çalışmanın konusu olan cerame fiili sülasi mücerred bir fiil olup ikinci, dördüncü ve beşinci bablardan gelmektedir. Sülasi mücerredin evveline bir harf ziyade ile oluşturulan sülasi mezid rubailerden olan if’al ve tef’îl bablarından kullanımları mevcuttur. Sülasi mücerrede iki harf ziyade edilerek yapılan, sülasi mezid humasi bablardan ise tefa’ul babından olan kullanımı bulunmaktadır. Hatta bu kullanımın Araplar’ın meşhur muallaka şairlerinden Lebîd b. Rabîa’nın muallakasında örneği bulunmaktadır.⁷⁴

⁷³ Mutavaat: Müteaddi (Nesne alabilen) fiilin gerçekleşmesi neticesinde bir şeyin eserinin ortaya çıkmasıdır. Yani aslında fiili işleyen fâilin, işlediği eylemi meful üzerine geçirmesi durumudur. Hedeflenen ise eylemi gerçekleştiren fâilden ziyade eserinden bahseden bir ifadenin kurulmak istenmesidir.

⁷⁴ Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-ayn*, thk. Abdul Hamid Hendâvî (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l İlmiyye, 2003), 1/234235; Lebîd b. Rabîa el-Âmirî, *Divânu Lebîd b. Rabîa el-Âmirî* (Beyrut: Darul Marife,2004),107; ez- Zevzenî, *Şerhu muallakâti’l-aşr*, 159.

Cerame kökünün sülasi mücerred ikinci babdan üç değişik formda kullanıldığı tespit edilmiştir:

1) جَرَمَ يَجْرِمُ جَرَمًا (cerame yecrimu cermen) bu, fiilin câhiliye döneminden bugüne ilk ve asıl kullanım biçimidir. Burada fiil müteaddi manada kullanılmakta olup nesne ile beraber zikredilmektedir. Kesmek, koparmak, yırtmak, yolmak, çekip çıkarmak, parça almak, toplamak gibi çeşitli kelimelerle karşılanan fiil genel anlam olarak ise bir şeyin koparılma ya da kesilmek suretiyle ayrılmasıdır.⁷⁵ Serdedilen fiillere bakıldığında hepsinin ortak yanı olarak bir engelleme, engellenme, bir olumsuzluk, bir tahrif, bir özünden ayırma, uzaklaştırma, menfi bir sürecin bidayeti olma manalarını sezme mümkündür.

Meyvenin dalından koparılması, hurmanın ağaçtan toplanması,⁷⁶ yere düşen meyvelerin ezik ya da çürük olanların⁷⁷ tırmıkla toplanması⁷⁸ gibi şekilleri olmakla beraber, Araplar olmamış bir meyvenin dalından koparılmasını bu fiil ile ifade ederlerdi.⁷⁹ Görüldüğü gibi olumsuzluk (cürm) kimi zaman eylemde (kesmek, koparmak), kimi zaman da nesnenin kendisinde (çürük, ezik olmak gibi...) bulunmaktadır.

2) جَرَمَ يَجْرِمُ جَرَمًا جَرَامًا (cerame yecrimu cermen cerâmen cirâmen) Koyun veya devenin yününün kesilmesi, kırılması manasında kullanılmaktadır.⁸⁰ Burada bir şeyin zamanının gelmesi ve bu durumda gerekenin yapılması anlaşılmaktadır. Vakti gelince hayvanların yünlerinin kırılması ya da vakti gelince ağaçların budanması gibi.⁸¹ Kelimenin orijinal anlamına gidilecek olursa aslolan bir şeyin vakti gelince yapılması gerektiğidir. Yani meyvenin olgunlaştığı zaman toplanmasıdır. Haddizatında henüz yetmemiş, ham olan meyveyi dalından koparmak onun için bir katliamdır. Zira ham iken kopmuş bir meyvenin ne kendisine ne de çevresindekilere bir faydası dokunmayacaktır. Olgunlaşmaya dair potansiyeli inkıraza

⁷⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, 1/234; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu el-mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Daru'l-Fikr, 1979), 1/445; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzur, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 12/90; Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Mektebetü Tahkîki't-Turâs Fî Müesseseti'r-Risale (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 1087.

⁷⁶ İbn Faris, *Mu'cemu el-mekâyis*, 1/445; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1086; Ebu'l Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/134-135.

⁷⁷ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/321.

⁷⁸ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087.

⁷⁹ Ahmed b. Yusuf b. Abdüddaim Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz fî tefsir-i eşrafi'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 1/321; Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*, thk. Merkezu'd-Dirasat ve'l-Buhus (b.y., y.y., ts), 118; Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr fî garibi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'i*, thk. Abdülazîm eş-Şinnâvî (b.y., Dâru'l-Marife, ts), 1/113; Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *Besâiru zevî't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Muhammed Ali Neccar (Kahire: y.y, 1996), 2/356; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087.

⁸⁰ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/321; İbn Faris, *Mu'cemu el-mekâyis*, 1/445; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/134.

⁸¹ İbn Faris, *Mu'cemu el-mekâyis*, 1/445.

uğramış ve bu potansiyelin zuhur edebilmesi için gereken süreç başlamadan son bulmuştur. Burada hem meyveye hem de onun etki sahasında bulunan her şeye verilen ve aslında gözüktüğü kadar masum olmayan bir zulüm, haksızlık ve adaletsizlik barındırmaktadır. “Crm” kavramının, suç işlemek, günah işlemek⁸² hatta cinayet⁸³ işlemek anlamı da bu kısım ile örtüşmektedir. Ayrıca bir varlığın ehli için yaptığı kazanımlar da yine “crm” ile ifade edilir.⁸⁴ Arap şairlerinden Ebû Hırâş Huveylid b. Mürre el-Hüzelî (ö. 15/636) bir beyitinde bu anlamı bir kartalın evlatları için avlanmasını betimleyerek aile için kesbetmeyi şöyle vuzuha kavuşturmuştur:

جَرِيمَةٌ نَاهِضٌ فِي رَأْسِ نَيْقٍ⁸⁵
تَرَى لِعِظَامٍ مَا جَمَعَتْ صَلِيْبًا

“Bir dağın zirvesindeki hareket eden her şeyi kapan (kartalın)

Geride bıraktığı kaskatı haldeki kemikleri toplanmış bulursun.”

Şair bu beyitte kartalın yavruları için avlanmasını cürm olarak ifade etmiştir. Zira kartalın avlanmasındaki sebep hem yavrularının hayatlarını idame ettirebilecekleri besinin temini hem de yavrularını başkalarına yem olmaktan kurtarmak adına yapılan içgüdüsel bir koruma teşebbüsüdür. Velhasıl her yavru sahibi olan aynı zamanda günah sahibidir denilebilir. Cerame kavramının buradaki anlam kesiti çok ince bir çizgide durmaktadır. İnsanın kul olarak değeri bir nevi, mücrim kavramının derin karşılığında yatmaktadır. Cürm adeta hayatın kaynağı olan imtihanın gereği gibidir. Mücrimlik çok ince bir sınır olup onu belirleyen ise Allah Teâlâ’dır. İnsana düşen bu kavramı derinlemesine tefekkür ederek tahlil edip zihinlere doğru oturtmaktır. Helâller ve haramların Cenab-ı Hakk’ın bak dediği yerden bakmak suretiyle amellere aktarılmasıdır. Bu hususlara riayet eden insan kazanacaktır.

3) اِرْتَكَبَ ذَنْبًا: (cerame yecrimu cerîmetün) formundaki kullanımda ise: اِرْتَكَبَ ذَنْبًا (’rtekebe zenben) günah işlemek manasında çirkin bir işe girişmeyi beyan etmektedir.⁸⁶ “Crm” fiilinin sülasi mücerred ikinci babdan gelen üç kullanımı bu şekildedir.

Yine müteaddî ve lazım için kullanılan dördüncü babdan gelen جَرَمٌ يَجْرُمُ جَرْمًا (cerime yecramu cermen) formundaki kullanımda ise renk için açma, berraklaştırma saflaştırma manaları ve bir şeyin özünün hariçten birtakım müdahalelerle dönüştürülmeye çalışılması

⁸² el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu ’l-münîr*, 1/97; Zemahşerî, *Esâsu ’l-belâga*, 1/135.

⁸³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu ’l-muhît*, 1087.

⁸⁴ Zemahşerî, *Esâsu ’l-belâga*, 1/135.

⁸⁵ İbn Faris, *Mu’cemu el-mekâyis*, 1/446; Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 118; Semîn el-Halebî, *Umdetu ’l-huffâz*, 1/321; Cevherî, *es-Sihâh (Tâcü ’l-luga)*, 178; Ezherî, *Tehzîbü ’l-luga*, 1/67; İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, 12/92; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu ’l-muhît*, 1087; Zemahşerî, *Esâsu ’l-belâga*, 1/135.

⁸⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu ’l-ayn*, 1/234.

kastedilmektedir. Mesela bir maddeye su katılarak seyreltilmesi gibi.⁸⁷ Başka bir kullanım da kan vb. bir şeyin bir şeye yapışması anlamını da ihtiva etmektedir.⁸⁸ Diğer bir mana ise hurmanın ya da herhangi bir meyvenin çürüğünün yenilmeye başlanmasıdır.⁸⁹ Dördüncü babdan fiillerde lazım ve müteaddi anlam söz konusudur, yani hem eylemi yapan hem de eylemden etkilenenleri içermektedir. Burada özünde saf olan bir şeye bir müdahale göze çarpmaktadır. Yani örnekte zikredildiği gibi katıksız şaraba su katılması suretiyle şarabın seyreltilmesi, onun özünde bir değişim, bir bozulma ve aslından uzaklaştırma gerçekleştirmektedir.

Diğer manadaki bir şeye kan vb. bir maddenin bulaşması, yapışması da aynı doğrultuda anlaşılabilir. Hariçten gelip bir maddeye eklenen bir şey anında olmasa da o madde için iliştirilen şeyle alakalı bir itham gerçekleşecek ardından da o maddenin evvela maddi daha sonra da manevi varlığını etkileyecek, zedeleyecektir. Tam da burada bir meyvenin çürüğünün yenmeye başlanması⁹⁰ anlamını kullanmak uygun düşecektir.

Meyvenin çürüğünü yemek sadece bir başlangıcı temsil etmekle beraber, bu başlangıcın bir sürece dahil getireceği de aşıkardır. Özü itibariyle bozuk olan çürük meyve, yiyen kişiyi rahatsız edecek, vücut fonksiyonlarında aksaklıklara meydan verecek dolayısıyla o kişiyi etkileyecektir. Görüldüğü gibi cerm ifadesi hem bir sürecin başlangıcı olma vasfını taşımaktadır hem de bir madde ya da şahsa addedilecek dışardan gelen bir şeyin onun üzerinde oluşturduğu değişimi, dönüşümü ve bunun etkilerine maruz kalışının bidayetini ve akabindeki süreci de izah etmektedir.

Sülasi mücerred beşinci babdan جُرْمٌ يَجْرُمُ جُرَامَةً (cerume yecrumu curâmetun) şeklinde gelmektedir ve suçlamak⁹¹, kriminalize etmek anlamını karşılamaktadır. Beşinci bab sadece lazım için kullanılır ve huy, tabiat, karakter bildirir. Lazım fiillerin mef'ulü gelmez. Bu babdaki kullanım amacı büyük suçları ifade etmektedir. Sözlüklerde kemik suçu şeklinde bir ifade geçmektedir. Etin kemikten sıyrılarak ayrılması,⁹² kemik suçu olarak tabir edilen, amputasyon yani bir organın kesilmek suretiyle çıkarılması⁹³ bu mana kapsamındadır. Görüldüğü üzere karakter bildiren beşinci babdan gelen formda etkilenen, cürmü işleyen bizzat kendisi olup, bu durum haddizatında tüm insanlarda var olagelen fitri bir tabiata da işaret etmektedir. Burada

⁸⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu 'l-muhît*, 1087; el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu 'l-münîr*, 1/97.

⁸⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu 'l-muhît*, 1087.

⁸⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu 'l-muhît*, 1087.

⁹⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu 'l-muhît*, 1087.

⁹¹ Zemahşerî, *Esâsu 'l-belâga*, 1/135.

⁹² Zemahşerî, *Esâsu 'l-belâga*, 1/135.

⁹³ İbn Faris, *Mu'cemu el-mekâyis*, 1/446; Zemahşerî, *Esâsu 'l-belâga*, 1/135.

kişiyeye düşen yaratılış kodlarında bulunan iyiliğe ve kötülüğe yönelik meyillerden⁹⁴ kendi hayrına olabilecek seçimi yapabilmesi olacaktır.

Sülasi mücerrede bir harf ziyade edilmek suretiyle oluşturulan tef'îl babından bir kullanım da söz konusu olup جَرَّمُ يُجَرِّمُ تَجْرِيْمًا (cerrame yucerrimu tecriymen) şeklinde gelmektedir. Tef'îl babı teksir (çoğaltma), hiddet ve şiddet ihtiva etmektedir. Anlam olarak “crm” kavramı bu babda; birini bir şeyle ya da bir suçla itham etmek⁹⁵, bir şeyin kesilmesi, koparılması ve bir şeyin bir yerden çıkarılması suretiyle zarara, hasara uğratılması⁹⁶ demektir.

Ayrıca tef'îl babında senenin tamamı ya da bir yılı tamamlayan bölümler ve senelerin ardı ardına gelmesi şeklinde bir kullanım mevcuttur.⁹⁷ Bir şeyin üstünden zaman geçmesi, senelerin ardı ardına ve hızlıca geçmesi, bir şeyin parçalara ayrılması,⁹⁸ yudumlamak, küçük küçük kanıtları toplamak, parçaların bir araya getirilmesi anlamlarından, parçadan bütüne doğru bir seyir gözlenmektedir.

Açıklama olarak ayırım ve mantıksızlık içermeyen parçaların bir araya getirilmesi, ya da birini itham etmek için kullanılan küçük kanıtlar, mevcut olan bütüne doğru küçük küçük parçalara ayırmak suretiyle bir gidiş ya da dördüncü babdaki rengin şeffaflaştırılması manasındaki kullanıma benzer mana yelpazesi birlikte analiz edildiğinde ortaya bir suça dair delillerin toparlanması, suçun mahiyetinin kriminalize edilerek ortaya konulması ve böylece suçun ve onu işleyenin tespitine yönelik bir dizi aşama söz konusudur.

Buradan şöyle bir soru sorulabilir: Bir kimsenin ya da bir eylemin veya şeyin suç teşkil etmesi nasıl belirlenebilir? Bu belirleme asıl kimin otoritesiyle olmaktadır ya da olmalıdır? Malum olan odur ki bir konuda bir hüküm ortaya çıkmış ise bunun için bir de ceza gerekmektedir. İşte burada mücrim kavramının tahlilini en doğru biçimde gerçekleştiren, hükmü ortaya koyan, bize mücrimin vasıflarını anlatan ve böylelikle nasıl mücrim olunmayacağına dair ipuçlarını serdeden Yüce Yaratıcı olacaktır. Hüküm ancak onun olduğuna göre karşılık da ona aittir.⁹⁹ Dolayısıyla toplumdaki yerli yersiz ithamlar sıkıntılıdır. Haddizatında kimsenin kimseyi itham etme hakkı da yoktur. Suçun tanımlanması ve buna mukabil suçlunun ve cezasının tayini de birtakım yetkili mercilerce gerçekleştirilmedi. Tef'îl babındaki itham etme anlamındaki tecriymen ifadesi de böyle anlamlandırılabilir.

⁹⁴ eş-Şems 91/8.

⁹⁵ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/135.

⁹⁶ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/135.

⁹⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, 1/234; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087.

⁹⁸ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/321; İbn Faris, *Mu'cemu el-mekâyis*, 1/445; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/135.

⁹⁹ Yûsuf 12/40; el-En'âm 6/57.

Sülasi mücerred fiillerin başına bir hemze ziyadesi ile oluşturulan if'âl babından أَفْعَلٌ يُفْعِلُ (ef'âle yuf'ilu if'âl) vezninin mevzunu olarak أَجْرَمَ يُجْرِمُ إِجْرَامًا (ecrame yucrimu icrâmun) şeklindeki kullanımda ise bir şeyi kazanmak, kesbetmek,¹⁰⁰ bir şeyi artırmak, sahip olduğu bir şeyi artırmak manalarında kullanılır. Örneğin أَلْبَنُ (elbene) süt sahibi olmak ya da sütünü artırmak, أَتْمَرَ (eşmera) meyve sahibi olmak ya da meyvesi artırmak, أَجْرَمَ (ecrame) ise aynı şekilde günah sahibi olmak,¹⁰¹ günahı artırmak demektir.¹⁰² Görüldüğü gibi bu kalıpta bir şeyin özünde var olan potansiyeli artırması ya da herhangi bir şeyi ilave etmesi söz konusudur.

İf'âl babı lazım bir fiili müteaddi yapmak, müteaddi ise teaddi yönünü güçlendirmek; dönüşmek, halden hale geçmek; bir yere ya da bir zamana girişi ifade etmek için (mesela çürük hurmaları yemeye başladı örneğinde olduğu gibi),¹⁰³ bir şeyin zamanının gelmesini ifade etmek için; çokluk belirtmek için, mübalağa için kullanılmaktadır. Bir şeyi kazanmak, kesbetmek, yüklenmek¹⁰⁴ manasındaki أَجْرَمَ (ecrame) fiili istiare yoluyla istenmeyen her türlü şey için kullanılmaktadır. Ayrıca istisna olarak; akıl ve övgüye mazhar olan kimseler için bu neredeyse hiç kullanılmaz.¹⁰⁵ Ehli (ailesi) için kazanmak, onların geçimini temin etmek de yine bu fiil ile anlatılmaktadır.¹⁰⁶ Bir varlığın en bariz zaafının ailesi olduğu düşünülürse, aile adına yapılan kimi girişimlerin de içinde koskocaman bir risk barındırdığı gerçeği -aile için kesb etmek- manasıyla örtüşmektedir.

3.2. İsim Formu Kullanımları ve Anlamları

Ayrıca “crm” kökü isim olarak en genel anlamda dört farklı formda kullanılmıştır. Birincisi: الْجَرْمُ şeklinde çoğul formu mevcut olmayan müfret kullanımdır. Anlam olarak, haz duymak;¹⁰⁷ emmek, yudumlamak, tatmin olmak;¹⁰⁸ tatlı bir maddeyi bir çeşit oyalanmayı ya da sahip olunan bir mutluluğun tatminini eritmek için dilini ve dudağını bastırmak vasıtasıyla yavaş yavaş hissedilen bir hazdan bahsedilmektedir. Mesela soyut manada faiz bu şekilde bir hazdır. Ya da ihtiyaç hasıl olmadan sırf haz duymak niyetiyle tüketilen bir besin maddesi bu kısımda örnek verilebilir. Kaçınılmazlık, zorunlu olmak manasında haddizatında el-ceramu bir hak ifade etmektedir. (Şahinin evlatları için avlanması örneğindeki gibi).

¹⁰⁰ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/321; İbn Faris, *Mu'cemu el-mekâyis*, 1/446; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087; el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, 1/97; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/135.

¹⁰¹ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/321; el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, 1/97.

¹⁰² Ragıb el-İsfehani, *el-Müfredat*, 118; el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, 1/97.

¹⁰³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087.

¹⁰⁴ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/135.

¹⁰⁵ Ragıb el-İsfehani, *el-Müfredat*, 118.

¹⁰⁶ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/321; İbn Faris, *Mu'cemu el-mekâyis*, 1/446; Ragıb el-İsfehani, *el-Müfredat*, 118; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/135.

¹⁰⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087.

¹⁰⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087.

İsim formlarından İkincisi: tekil kullanımı الْجُرْمُ çoğulu ise جُرُوم olup üç farklı manada kullanılmaktadır. 1.Haz duymak, bir şeyin keyfini çıkararak yudumlamak, emmek, içselleştirmek.¹⁰⁹ 2. Sıcağı ya da soğuğu çok şiddetli olan yer yani çok sıcak arazi parçaları için de el-cermu ifadesi kullanılmaktadır.¹¹⁰ 3. Arapça karşılığı zevrag olan kano¹¹¹ kelimesi de yine el-cermu ifadesi ile karşılanmaktadır.¹¹² Muhtelif ifadelere karşılık gelen “crm” kökünün üçüncü formu Kur’ân’da da tercih edilen anlamdır.

İsim formlarından üçüncüsü ise, müfredi الجُرم cem’isi جُرُوم ya da أجرام olan ifade ذنب (zenb) yani suç, günah¹¹³ ve hata olarak iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Hatta aşırı suçlara tekabül eden cinayet ve cinayet işleyen (câni) manasını da buraya eklemek uygun olacaktır.¹¹⁴ Ebü’l-Bekâ el-Kefevî (ö. 1095/1684) genelde “günah” anlamında kullanılagelen birtakım kavramları açıklarken, cürm kelimesini “ağır günah” ve mücrim kelimesini “kâfir” şeklinde izah etmiştir.¹¹⁵ Türkçeye en genel anlamıyla suç, günah şeklinde tercüme edilen جُرم (cürm) kavramı, Kur’ân-ı Kerim’de ذنب (zenb)¹¹⁶, إثم (iṣm)¹¹⁷, حوب (ḥûb)¹¹⁸, جُنَاح (cünah)¹¹⁹, خطأ (ḥaṭa)¹²⁰, وزر (vizr)¹²¹ şeklinde küçük nüans farklılıklarıyla yer almaktadır. Sadece bu örnekte bile Arapçanın zenginliği müşahede edilebilir. Kur’ân-ı Kerim’in Arapça olarak indirilmesine vurgu yapılan âyetlerin¹²² bu zenginliğe dair hikmetleri ihtiva ettiği aşikardır.

Dördüncü isim formundan kullanım الْجُرْمُ şeklinde esrelidir. Çoğulu ecrâm, cürüm biçimlerinde gelmektedir. الْجُرْمُ, cisim, beden, ceset, kütle manalarına karşılık gelmektedir.¹²³

¹⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1087.

¹¹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-ayn*, 1/234; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1087; *Zemahşeri, Esâsu’l-belâga*, 1/135.

¹¹¹ Kano kelimesi Karayiplerde kent anlamında gelen (kenu) kelimesinden zuhur etmiş olup kelimeyi ilk kullananlar ise Kızılderililerdir. Kano durgun sulara karşıdan karşıya geçmek için kullanılan paga adı verilen tek bir kürek ile yürütülen düz tipli, basit hafif bir su aracıdır. Kano genelde tek kişilik tasarlanıp insanların akarsu ya da denizlerde suyu yarararak bir yerden bir yere dolaştıkları hafif portatif teknedir.

¹¹² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1087.

¹¹³ el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu’l-münîr*, 1/97.

¹¹⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1087.

¹¹⁵ Ebü’l-Bekâ el-Kefevî Eyyûb b. Mûsâ, *Külliyâtü Ebi’l-Bekâ*, nşr. Adnân Derviş- Muhammed el-Mısri (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1998), 40-41.

¹¹⁶ Yûsuf 12/29, eş-Şuarâ 26/14, el-Ankebût 29/40, el-Mü’min 40/3, 55, Muhammed 47/19, el-Fetih 48/2, er-Rahmân 55/39, el-Mülk 67/11, et-Tekvîr 81/9, eş-Şems 91/14.

¹¹⁷ el-Bakara 2/85, 173, 181, 182, 188, 203, 206, 219, 283, Âl-i İmrân 3/178, en-Nisâ 4/20, 48, 50, 111, 112, el-Mâide 5/2, 3, 29, 62, 63, 106, 107, el-En’âm 6/99, 120, 141, el-A’raf 7/33, Yûnus 10/51, Nûr 24/11, el-Ahzâb 33/58, eş-Şûrâ 42/37, el-Hucurât 49/12, en-Necm 53/32, el-Mücâdele 58/8, 9, el-İnsân 76/24.

¹¹⁸ en-Nisâ 4/12.

¹¹⁹ el-Bakara 2/158, 198, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 240, 282, en-Nisâ 4/23,24,101, 102, 128, el-Mâide 5/93, el-En’âm 6/38, el-Hicr 15/88, el-İsrâ 17/24, Tâhâ 20/22, Nûr 24/29,58, 60, 61, eş-Şuarâ 26/215, el-Kasas 28/32, el-Ahzâb 33/5, 51, 55, el-Mümtehine 60/10.

¹²⁰ el-Bakara 2/58, 286, en-Nisâ 4/92, el-İsrâ 17/31, Tâhâ 20/73, eş-Şuarâ 26/51, el-Ankebût 29/12, el-Ahzâb 33/5.

¹²¹ el-En’âm 6/164, el-İsrâ 17/15, Tâhâ 20/100, Fâtır 35/18, ez-Zümer 39/7, en-Necm 53/38, el-Kıyâmet 75/11, el-İnşirâh 94/2.

¹²² ez-Zuhruf, 43/3, Yûsuf 12/2, er-Ra’d 13/37, en-Nahl16/ 103, Tâhâ 20/113, eş-Şuarâ 26/195, 198, ez-Zümer 39/28, Fussilet 41/3, eş-Şûrâ 42/7, el-Ahkâf 46/12.

¹²³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-ayn*, 1/234; Semîn el-Halebî, *Umdetu’l-huffâz*, 1/321; İbn Faris, *Mu’cemu el-mekâyis*, 1/446; el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu’l-münîr*, 1/97.

Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) الجرم (el-cirmu) sözcüğünü ikiye ayırmış şahıslar için cisim, ceset, beden; gökcisimleri için ise cirm kullanımını tercih etmiştir.¹²⁴ Ayrıca yaş hurma,¹²⁵ hurmanın eziği ya da çürüğü,¹²⁶ ses, sesin açığa çıkması ya da sesin çıkış yeri/mahreci (boğaz, gırtlak) ya da sesin sahibi kastedilmiştir.¹²⁷ Renk manası da yine الجِرم ifadesinin esreli kullanımlarındandır.¹²⁸ Rengin açılması, berraklaşması da bu mana kategorisinde değerlendirilmektedir.

Erken dönem sözlüklerinde “crm” kökü ve formlarına ilişkin tespitlerde bulunulduktan sonra Arap şiirlerinde söz konusu kelimenin hangi form ve manalarda kullanıldığına ilişkin verilere de ihtiyaç hasıl olmaktadır. Zira Arap şiirleri ve şiirlerin ihtiva ettiği kelimeler Kur’ân öncesi kullanımlara ilişkin verilerin derlenebileceği en mühim kaynaklardandır.

4. Arap Şiirlerinde “Crm” Kökü ve Türevlerinin Kullanımı

Kur’ân-ı Kerim’i anlayabilmek ve ondan birtakım yorumlar çıkarabilmek Kur’ân’ın nüzûl ortamına, Arap diline ve kültürüne hâkim olmakla yakından ilgilidir. Hicrî birinci asrın sonları ve hicrî ikinci asrın başları birtakım ekollerin teşekkül ettiği, Arap diline ait ilimlerin zuhur ettiği, bazı âlimlerin fasih Arapçaya dair incelikleri derlemek adına badiyede bedevi Araplar ile uzun yıllar vakit geçirdikleri böylelikle ilk sözlüklerin ve Arap divanlarının vücut bulduğu çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında Arapların örf ve adetlerini, geleneklerini adeta bir canlı bir tiyatro sahnesi gibi resmeden Arap şiirleri en mühim başvuru merciidir. Kur’ân’ın indiği toplumu tanımamıza yardımcı olan öğelerden biri olan câhiliye şiirleri için Hz. Ömer (ö. 23/644) (ra): “Şiir Arapların divanıdır”, ifadesini kullanmıştır.¹²⁹ Hz. Ömer’in (ra) bu sözünden, Arap şiirinin tefsirdeki garip kelimelerin izahı, cümlelerin doğru analiz edilebilmesi ve -belağatta zirve yapmış bu şiirleri kullanarak- Kur’ân’daki belağî açıklamaları anlamayı ve çözümlmeyi desteklediği anlaşılmaktadır. Câhiliye şiirleri, o dönemin zihniyetine, Arapların zengin kelime dağarcıklarına ve bu kelimelerin bağlamsal manalarına da imkân verebilmektedir. Câhiliye şiiri, özellikle semantik kavram analizi çalışmalarında, Kur’ân öncesi döneme projektör tutarak hem o devirdeki kullanım hem de Kur’ân ile birlikte söz konusu kelimelerin kavramsal yolculuğu hususunda yansıtıcı rolü üstlenebilir.

¹²⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087.

¹²⁵ İbn Faris, *Mu’cemu el-mekâyis*, 1/445; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087.

¹²⁶ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/321;

¹²⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, 1/234; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/321; İbn Faris, *Mu’cemu el-mekâyis*, 1/446; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, 1/135.

¹²⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1087; el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, 1/97.

¹²⁹ Harun Öğmü, *Cahiliye Döneminde Araplar Cahiliye Şiirine Göre İslâm Öncesi Arap Toplumunu ve Kur’ân’ın Getirdiği Değişim* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013).

Çalışmanın konusu olan “crm” kökünü ihtiva eden birkaç beyit serdederek bu kökten müştak olan aşağıdaki kullanımlar tespit edilmiştir:

Zuheyr b. Ebi Sülma'nın¹³⁰ (ö. H 609/623/627/631) Muallakası'ndan iki beyit örneği:

تُعْفَى الْكُلُومُ بِالْمِئِينَ فَأَصْبَحَتْ

تُنَجِّمُهَا مَنْ لَيْسَ فِيهَا بِمُجْرِمٍ¹³¹

“(Savaşın açtığı) yaralar yüzlerce deve ile kapanıyor

Ancak bu develeri bu savaşta günahı olmayanlar ödüyor.”¹³²

تُعْفَى bir şeyi bağışlamak, onu silmek demektir. الْكُلُومُ kelime'nin ya da eş anlamlısı olan cerh'in çoğulu olup yaralar anlamına gelmektedir.¹³³ Bil-miîne kelimesinden sonra zikredilmeyen deve kelimesi takdir edilebilir. Beyiti, yaralar yüzlerce deve vasıtasıyla silinir oldu şeklinde anlamak mümkündür. (Neceme) ödemek anlamında kullanılmış olup, ödemeyi gerçekleştirenler ise o anda orada bulunmayan ve o olayda -ki savaş kastedilmiştir- suçsuz günahsız olan kimselerdir. Bu beyitte geçen mücrim kelimesi “kabahat/suç/günah” anlamında kullanılmıştır.

كِرَامٍ فَلَا ذُو الضَّغْنِ يُدْرِكُ تَبْلَهُ

وَلَا الْجَارِمُ الْجَانِي عَلَيْهِمْ بِمُسْلِمٍ¹³⁴

“Öyle şanlı bir oymak ki, ne kin güden öcünü alabilir onlardan, ne de onlara karşı cinayet işleyen kurtulabilir cezalarından.”¹³⁵

Beyitin evvelinde çok güçlü, baskın, nam salmış bir kabileden/oymaktan bahsedilmektedir.¹³⁶ تَبْلٌ ve الضَّغْنُ kin, garaz, öfke, düşmanlık manalarına tekabül etmektedir.¹³⁷ Bu kabileye karşı haset etmek, kin gütmek, husumet etmek şöyle dursun onlarla karşı karşıya gelme cüretini kimse gösterememektedir. Dolayısıyla insanlar bu durumun idrakindedirler.

¹³⁰ Zuheyr, pek çok şair yetiştiren Müzeyne kabilesindedir. Annesi ve babası, kız kardeşleri ve oğulları da şairdir. Züheyr, dürüst, hayırsever, hassas bir kişiliktir. Zenginlik ve cömertliği ile meşhurdur. İslâm'ı kabul etmemiştir fakat şiirlerinde tek tanrı inancı, ahiret, Allah'ın ve hesap gününün varlığı konularına yer vermiştir. Muammerundan-yüz yaşını aşanlardan- olan Züheyr, iki yüz yaşında iken Hz. Peygamber (s.a.v.) ile görüşmüş ve Peygamber'in (s.a.v.); “Allah'ım beni onun şeytanından koru!” demesi üzerine bir daha şiir söyleyememiştir. İmru'l Kays ve Nabîğa ez-Zübyâni ile aynı seviyede tutulan Züheyr, genellikle medih ve hikmet konularına eğilmiş, eserlerinde titiz olduğu için ise “şiirin kölesi” şeklinde betimlenmiştir. (Bk. Nurettin Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları,2010), 80-81; Süleyman Tülücü, "Züheyr B. Ebû Sülma", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44/540-542.).

¹³¹ Züheyr b. Ebi Sülma, *Divânu Züheyr b. Ebi Sülma*, şrh. Hamdu Ahmad Tamma (Beyrut: Daru'l Marife, 2005), 67; Ebu Abdullah Hüseyin b. Ahmed ez- Zevzenî, *Şerhu muallakâti'l-aşr*, nşr. Daru'l-Mektebeti'l-Hayati (Beyrut: Daru Mektebeti'l Hayati,1983), 142; Ceviz, vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, 83.

¹³² Nurettin Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, 83.

¹³³ Züheyr b. Ebi Sülma, *Divânu Züheyr*, 67.

¹³⁴ Züheyr b. Ebi Sülma, *Divânu Züheyr b. Ebi Sülma*, şrh. Hamdu Ahmad Tamma (Beyrut: Daru'l Marife, 2005), 69; ez- Zevzenî, *Şerhu muallakâti'l-aşr*, 150; Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, 1/127; Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, 1/174.

¹³⁵ Ceviz, vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, 83.

¹³⁶ Bk. ez- Zevzenî, *Şerhu muallakâti'l-aşr*, 150.

¹³⁷ Züheyr b. Ebi Sülma, *Divânu Züheyr*, 69.

Aynı zamanda bu kabileye karşı büyük ya da küçük herhangi bir suç işlendiğinde onların vereceği karşılıktan da kimse kurtulamaz, denilmektedir. Burada cârim ve câni aynı şeydir. Cârim suç sahibi demektir. Yani bir şeyin sahibi olmak ile bir şeyin faili olmak aynı şeydir. Tıpkı sütün sahibi olan ve süt verenin -koyun, deve- ya da hurmanın ait olduğu kaynak ve hurma verenin -hurma ağacı- aynı olması gibi düşünülebilir. Suçun/günahın sahibi olan kimse aynı zamanda suçu/günahı işleyendir, onun bizzat failidir. Velhasıl bu beyitte cârim hem suçu işleyen hem de câni (cinâyet) suç manasında zikredilmiştir. (Müslem) ise cezaya boyun eğen, ondan kurtulmayı başaramayan, verilecek hükme razı olan anlamındadır.

Ayrıca cürm'ü zenb'e mücrim'i ise müznib'e mukabil gören Halil b. Ahmed (ö. 175/791), cârim'in aynı zamanda câni olduğunu zikrederek:

“Câni suçunun sonucuna teslim olandır.” و لا الجارم الجاني عَلَيْهِمْ بِمُسْلِمٍ

İyilik ya da kötülük her iki durumda bir karşılık doğuracaktır. Yani bir kimse hem büyük suç işleyen bir câni, günahkâr olup hem de Müslüman olamaz. Bu ikisi birbirine tezdattır. Cenab-ı Hakk'a teslim olup ona boyun eğen bir kimse, inancının gereklerini yerine getirerek işlediği amellerin sâlih yani uygun ve kaliteli olması için çaba gösterir.¹³⁸ Böyle bir kimseden de istenmeyen, kerih görülen bir davranış sergilemesi beklenmez.

Lebid b. Rabîa'nın (ö. 40 veya 41/660 veya 661)¹³⁹ Muallakası'ndan¹⁴⁰ örnek iki beyit:

دِمْنٌ تَجْرَمُ بَعْدَ عَهْدِ أَنْيْسِهَا

حَجَّجَ خَلُونَ حَلَالُهَا وَ حَرَامُهَا¹⁴¹

“Bu ıssız yerler, sakinleri ayrıldıktan sonra üzerinden

Helâl ve haram aylarıyla birlikte nice yıllar geçmiş kalıntılardır.”¹⁴²

Burada tecerrame “tekmil”, tamamlama, kemale erdirme, uygulama, sona erdirme, şartları sağlama, noksanı giderme; ya da “inkaâtâ' zamanehu” kesintiye uğrama, arkası kesilme, sona erme, zamanını tamamlama manalarında kullanılmaktadır. دِمْنٌ “dimnetün”ün çoğulu olup,

¹³⁸ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, 1/127; Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, 1/174.

¹³⁹ Lebid b. Rabîa, Beni Âmir kabilesinden olup genç yaşta şiir yeteneği ortaya çıkan bir şairdir. Lebid daha ziyade fahriye türü şiirler söylemiştir. Şiirlerinde garip kelimelerin çoğunlukta olması semantik çalışması yapanlar için iyi bir araştırma sahası olabilir. Lebid'in üslûbu sert olup diğer Arap şairlerinde de olduğu gibi çöl, deve, akrabalık, aile, içki alemleri, av tasvirleri, yiğitlik temalarını işlemiştir. 9/ 631 yılında Müslüman olduğu zikredilen Lebid, muhadram olarak isimlendirilmektedir. İslâm ile şereflenmesinin ardından öğüt ve hikemiyat ifadeleri, ahiret, takva, salih amel, ölüm konuları Lebid'in şiirlerinin ana teması haline gelmiştir. Bazı araştırmacılar tarafından Lebid'in Müslüman olmasının ardından şiir söylemeyi bıraktığı zikredilmektedir. Hz. Ömer (ra) bir gün Lebid'den şiir söylemesini istemiş fakat Lebid'in cevabı şöyle olmuştur: “Allah'ın (cc), Bakara ve Âl-i İmrân surelerini göndermesinden sonra bana şiir söylemek düşmez.” Ayrıntılı bilgi için Bk. Nurettin Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 98; Süleyman Tülüçü, "Lebid b. Rebîa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27/121-122.

¹⁴⁰ Ceviz, vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, 83.

¹⁴¹ Lebid b. Rabîa el-Âmirî, *Divânu Lebid b. Rabîa el-Âmirî* (Beyrut: Darul Marife, 2004), 107; Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, 1/235; ez- Zevzenî, *Şerhu muallakâti'l-aşr*, 159.

¹⁴² Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, 98.

insanlardan geriye kalan izler, küller,” kalıntı demektir. “Enîse” kelimesi ehli, sakinleri manasındadır. “hicâc” ise “şuhûr” gibi düşünülebilir ve aylar demektir. Haram aylardan kasıt bilinen dört aydır; helâl aylardan kasıt ise geriye kalan sekiz aydır.¹⁴³ Haram ve helâl aylarda, ehli, sakinleri artık orada bulunmadıkları, orayı boşalttıkları için ıssız kalan o yerler üzerinden nice zamanların geçtiği kalıntılardır. Velhasıl tecerrame fiili burada üzerinden zaman geçmek, zamanın sona ermesi, bir vaktin tamamlanması, sonlanması anlamında kullanılmıştır.

Ebû Tâlib¹⁴⁴ (ö. 619 m.) Mekke'nin usta şairlerindedir. Bazı beyitlerinin istişhâd¹⁴⁵ edilmesi de onun iyi bir hatip ve şair olduğunu göstermektedir. Nitekim Ebû Tâlib'in şu beyitinde geçen (mücerremen) ifadesi senenin bölümleri olan mevsimler, aylar ve günlerin dolayısıyla zamanın hızlıca akıp gitmesi anlamına tekabül etmektedir.

شُهُورًا وَأَيِّمًا عَلَيْنَا مُجَرَّمًا

عَلَيْنَا وَتَأْتِي حَجَّةٌ بَعْدَ قَابِلٍ¹⁴⁶

“Aylar ve günler bir süredir üzerimizdedir.

Karşılaşmadan sonra bir tartışma bize gerekir.”

Lebîd b. Rabîa'nın muallakasından başka bir beyit örneği ise şöyledir:

أَسْهَلْتُ وَأَنْتَصَبْتُ كَجَذِيعِ مُنِيفَةٍ

جُرْدَاءٍ يَحْصُرُ دُونَهَا جُرْمُهَا¹⁴⁷

“(Düşmanları gözetlemekte olduğum yüksek yerden) düzlüğe indim. Atım ise, yapraksız ve lifsiz yüksek bir hurma ağacının, üzerindeki meyveleri toplamak isteyenleri yıldırان yüksek bir kolu gibi olan boynunu uzatıverdi.”¹⁴⁸

(Esheltu) düzlüğe indim, demektir. Yani şiiirde yüksekçe bir yerde bulunduğundan ve düşmanları gözetlediğinden bahsetmektedir. (Venteşabet) ayakları üzerinde yükseldi, boynunu uzattı, uzandı manasında olup, bu fiilden sonra at kelimesi (hayl/ firas) hafzedilmiştir. (Ke ciz'in müniyfetin) ise uzun, yüksek bir hurma ağacının dalı gibi olan boynunu şeklinde bir benzetmedir. (Cerdâe... duneha) kısır, yaprakları ve lifleri olmayan (hurma) ağacı demektir. Öyle hurma ağacı ki üzerindeki meyveleri koparmak, toplamak isteyenleri kısıtlıyor.¹⁴⁹

¹⁴³ Lebîd b. Rabîa el-Âmirî, *Divânu Lebîd*, 107.

¹⁴⁴ Ebu Talip, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcasıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) dedesinin vefatı ile sekiz yaşında iken amcasının himayesine girmiştir. Aynı zamanda Peygamberin (s.a.v.) damadı olan Hz. Ali'nin de babasıdır. Ebu Talip, bazı beyitleri istişhâd edilen Mekke'nin ileri gelen edip ve şairlerindedir. (Ayrıntı için Bk. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ebû Tâlib", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10/237-238.)

¹⁴⁵ İstişhâd bir edebiyat terimidir. Gramer ve dile dair yapısal unsurları tahlil ederken doğruluğu kesinleşmiş örneklere başvurmak ve onlarla söz konusu kelimenin manasını veya yapısını desteklemek demektir.

¹⁴⁶ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, 134.

¹⁴⁷ Lebîd b. Rabîa el-Âmirî, *Divânu Lebîd b. Rabîa el-Âmirî* şrh. Hamdu Ahmad Tammas (Beyrut: Darul Marife,2004),114; ez- Zevzenî, *Şerhu muallakâti'l-aşr*, 186.

¹⁴⁸ Ceviz vd., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, 104.

¹⁴⁹ ez- Zevzenî, *Şerhu muallakâti'l-aşr*, 186.

Bu beyitte (currâm) şeklinde geçen ifade “crm” fiilinin ilk dönem câhiliye fikrindeki temel anlamı olan ağaçtan meyve koparmak, toplamak manasında kullanılmıştır. (Currâm) ise mübalağa ismi fâ’ il sigasından olup, ağaçtan meyveleri çokça koparan demektir.

Zemahşerî (ö. 538/1444), büyük palmiye (temr/hurma) ağacını da (ceramen nahle) şeklinde izah etmiş ve A’şâ’dan bir beyit nakletmiştir:¹⁵⁰

فَلَوْ كُنْتُمْ تَمْرًا لَكُنْتُمْ جَرَامَةً
وَلَوْ كُنْتُمْ نَبَلًا لَكُنْتُمْ مَعَاقِصًا

“O halde hurma olsaydınız mutlaka çürürdünüz,
Şayet asil olsaydınız mutlaka itaatsiz olurdunuz.”

Burada değişim ve dönüşüme işaret vardır. Hurmanın potansiyelinde var olan çürüme, olgusal bir gerçekliktir. Asil olan insanın içinde de bilkuvve halde dönüşüm temayülü mevcuttur. Asil olan kimse başkasına itaat etmeyen kimsedir. Dolayısıyla onun bu hali aşırılıklara sebebiyet verebileceğinden, asil de olsa itaatsizliği onun cezalandırılmasını engelleyemez. Öbür taraftan bu fitri donanımlar dengede tutulabilirse sorun olmamakla birlikte, şakile kaydırıldığında ise değişime ve dönüşüme eşlik eden bozulmalar kaçınılmaz olacaktır.

Halil b. Ahmed, cürm’ün suç, suçun kaynağının ise cârim yani suçlu olduğunu beyan etmiştir. Cârimin (suçlunun), suçunun kaynağının kendisinin ve kavminin kötülüğü olduğu manasındaki cârim ile alakalı şu beyti zikretmiştir:

وَإِنْ جَارُنْ لَهُمْ جَرِمَتْ يَدَاهُ
وَ حَوْلَهُ الْبَلَاءُ عَنِ النَّعِيمِ¹⁵¹

“Ve eğer komşuları için elleriyle suç işlediyse
Ve ızdırap onu mutluluktan uzaklaştırdı.”

Bu beyitten suçun bulaşıcı olduğunu ve sadece işleyen kişiyle sınırlı kalmayacağını, içinde bulunduğu çevreyle de ilintili olacağını anlamak mümkündür. Câhiliye devrinde kişiler mensup oldukları kabile içinde değer kazanır ve güvende olur. Kabileden birinin işlediği bir fenalık diğerlerine de yansiyacaktır. Bir kabile mensubu için en büyük ceza kabilesi tarafından dışlanmaktır ve bu durumda olan bir zât diğer kabilelerde de kendisine yer bulamaz.

Görüldüğü üzere serdedilen şiirlerde cerame kökü ve türevleri çeşitli manalara hamledilerek kullanılmıştır. İlk ve asıl kullanım olan ağaçtan meyvenin koparılması, toplanması; bir şeyin üzerinden yıllar geçmesi, senelerin hızlıca birbirini izlemesi, aylar ve yıllar şeklinde parça parça zaman dilimlerinin akması, senelerin tamamlanması, çürük, ezik, kalitesiz hurma; günah/suç, cinayet, cani, suçu işleyen ve suça sahip olanın aynı kişide

¹⁵⁰ Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, 1/134; Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 127; Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 1/174.

¹⁵¹ Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, 1/135.

birleşmesi, suçun/günahın insana yapışması, işleyen insana ve içinde yaşadığı topluma sirayet etmesi, suçun/günahın toplumda yansıma bulması manaları işlenmiştir. Câhiliye zihninde pek çok anlama kapı aralayan mevzu bahis sözcük Kur'ân metninde de çeşitli formlarda kullanılmış olup Kur'ânî bir kavram olduğunda anlam daralmasına uğramıştır denilebilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de “crm” kavramı ve değişik varyasyonları ile daha ziyade suç/günah/kabahat ile suç/günah işleyen anlamları tercih edilmektedir.

Ayetlerde geçtiği şekillere odaklanmak suretiyle Kur'ân metninde “crm” fiili türevlerine bakıldığında daha ayrıntılı bir kanaat hasıl olacaktır.

5. Kur'ân'daki Kullanımı

Semanın insanlığa son armağanı olan Kur'ân-ı Kerim, hiç kuşkusuz insanlar için yegâne ve eşsiz bir kılavuzdur. Cenâb-ı Hakk'ın kullarına en büyük lütuflarından biridir. Kur'ân'ın kopmayan kulpuna yapışan,¹⁵² Kur'ân vasıtası ile Yüce Yaratıcının ipine sınımsız sarılan¹⁵³ dağılmaz, savrulmaz, parçalanmaz, şaşırmaz, dalalette olmaz. Kur'ân, Allah kelamı olması hasebiyle onun ihtiva ettiği her bir harfe ve kelimeye ayrı bir değer atfedilmektedir. Kur'ân, câhiliye denilen asırda mevcut olan kelimeleri bazen temel anlamıyla bazen de o kelimenin özünde barındırdığı anlama tekabül edecek daha farklı anlamlar ile kullanmıştır. Câhiliye Araplarının tedavülündeki kelimeler, Kur'ân çerçevesine girince artık kavram haline gelmişlerdir. Bazı sözcüklerin Kur'ânî dokunuşlarla olgunlaşıp, müspet olarak anlam perspektiflerine imkân tanıdığı da bir gerçektir.

Çalışmanın nüvesini oluşturan “crm” fiili ve onun türevlerinden biri olan (mücrim) kelimesi de bu kavramsallaşmadan nasibini almıştır. Kur'ân öncesi Arap toplumunda önceki bölümde izah edildiği üzere en genel manasıyla, kesmek, koparmak, söktüp çıkarmak, toplamak demek olan cerame fiili ağaçtan henüz olmamış bir meyvenin koparılarak ağaçtan ayrılması demektir. Mücrim ise bu eylemin fâ'ili olmaktadır.

Daha sonra artırmak, bir şey sahibi olmak-günah sahibi olmak mesela- kesbetmek, bir şeye başlamak, kötü, meşru olmayan yollardan kazanım elde etmek, yasaklanan yerlerde bulunmak, haddi aşmak şeklinde anlaşılmıştır.

(Ecrame) kökünden gelen “icram” (cürm) kelimesi suç, yaptığı kazanımlarla günaha girme, istenmeyen, kötü yaptırım manasına gelmektedir. (Ecrame) kökünün ismi fâ'ili olan mücrim ifadesi ise suç işleyen ve böylelikle Yüce Yaratıcının koyduğu sınırları aşanlar için kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de “mücrim” ifadesi daha ziyade inkârcıları betimleyen bir

¹⁵² el-Bakara 2/256; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “vşk” md.; İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “vşk” md.

¹⁵³ Âl-i İmrân 3/103.

niteliklidir. Mücrim, giriştiği kötü ameller vasıtasıyla günah kazanan, yaptıklarıyla Cenâb-ı Hakk'ın azabını elde eden, sınanma yeri olan yeryüzünde haram olduğu belirlenen amelleri eylemekten imtina etmeyen bunun akabinde ise ceza olarak cehennemi hak eden kişidir. Bu bağlamda tüm müşrikler ve kafirler (inkârcılar) yaptıkları eylemlerle yani Allah Teâlâ'nın âyetlerini inkâr etmeleriyle, naslarda emredilen şeylerden yüz çevirmeleriyle ve tövbeden kaçınır tavırlarıyla sürekli 'cürm' işleyip 'mücrim' vasfını haiz olmaktadır. H. Basri Çantay'ın (1887-1964) ifadesi ile "cürümlerinde musır olan guruh" olarak nitelendirilen mücrim kişiler küçük günahlarda ısrar eden, büyük günahları da işlemekten çekinmeyen, tövbesiz günahkârlardır.¹⁵⁴ Mücrimler, nefislerine nispetle eylemlerini çok güzel sanarak yaparlar fakat İslâm dini indinde yanlış olarak tayin edilen bu eylemleri, onları azaba müstahak kılmaktadır. Allah Teâlâ, helâl ve haramları belirlediği halde mücrim şahıslar, bu sınırlarda ve haram bölgelerde eğlenmektedirler ve haddizatında cehennem yolculuklarına davetiye çıkarmaktadırlar.

Kur'ân-ı Kerim bağlamında cürüm: suç, yanlışlık, kusur veya hatadan doğan durum anlamında kullanılmıştır. Mücrim: suçlu, suçu işleyen ya da suçun kendisinde sadır olduğu kişi demektir. Kriminolojik bir ifade olarak cürmü meşhut ise; suçüstü demek olup, cürmü meşhut hâli de herhangi bir suçla iştilgal ederken, suç üstü yakalanmak manasındadır.

Kur'ân-ı Kerim'de "crm" kökü ve türevleri 4 tanesi Medenî 32 tanesi mekkî olmak üzere toplam 36 sûrede geçmektedir. Ayrıca toplamda 65 âyet içerisinde 66 yerde geçmektedir. Âyetin birinde iki defa geçmekte olup bu âyet Mekkî bir sûrede yer alan Hûd sûresinin 35. âyetidir.

Kur'ân-ı Kerim'de cerame kökü varyantlarının 66 kullanımdan 53 tanesi isim 13 tanesi ise fiil formlarında kullanılmıştır. 3 tanesi (la yecrimennekum) 1 tanesi (tücrimûne) şeklinde, muzari olarak toplamda 4 kez; 5 tanesi (la cerame), 3 tanesi (ecramû), 1 kez (ecramnâ), 9 kez de mazi sigada kullanılmıştır. La cerame şeklindeki bu kullanım "la budde" ya da "la ma haleten" manalarına gelmekte olup zorunlu olmak, gerekmek, kaçınılmaz olmak, şüphesiz, hiç kuşku yok ki manalarına işaret etmektedir. Bu kullanım zamanla hakkın ifadesi yerine geçen bir yemin haline dönüşmüştür.

5.1. Fiil Formu

Kur'ân-ı Kerim'de "crm" fiili mazi, muzari sigalarda 13 kez kullanılmıştır. Ancak bu kullanımlar gerçek anlamlarını yansıtmakla birlikte, sonraki süreçte deyim haline gelmiştir.

¹⁵⁴ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hâkim ve Meâli Kerim* (İstanbul: Elif Ofset, 1990), 287.

Üç âyette “La yecrimennekum” şeklinde (aslen sülasi mücerret ikinci babdan muzari formda) geçmektedir.¹⁵⁵ “Cereme-yecrimü-cerm” kalıbı, bir şeyi yapmak, bir şeyi elde etmek/kesb etmek demektir. “Crm” fiili (a’la) harfi ceri ile beraber teşvik etmek, itmek, sevk etmek, sürüklemek manalarına gelmektedir. Bu kalıptaki kullanım, hazzedilmeyecek, kerih birtakım şeyleri yapmak, öz itibarı ile kötü, arzu edilmeyen bir şeye doğru meyletmek, yönelmek anlamında kullanılır. Kur’ân-ı Kerim muhtevastaki anlamı da genellikle bu minvaldedir. Dolayısıyla “La yecrimennekum” ifadesi “sizi haddi aşmak ya da adaletsiz muamele etmek gibi menfi davranışlara meylettirmesin, yöneltmesin, sürüklemesin, sevk etmesin,” manalarını haizdir. Ayrıca bir âyette (tücrimûne) şeklinde if’âl babının muzari formatında gelmektedir.

Beş âyette “La cerame” kalıbı kullanılmıştır.¹⁵⁶ Bu tabir, “La mahalet” veya “la budde” deyimleriyle karşılanarak, “hiç şüphesiz, gerçekten, elbette, mutlaka” anlamına gelmektedir.¹⁵⁷ Bu ifade zaman içerisinde kalıplaşarak yemin ifadesine dönüşmüştür.

Beş âyette “ecrame-yücrimü” if’âl kalıbında mazi fiil olarak kullanılmıştır.¹⁵⁸ “Ecrame” fiilinin lügat manası “suç ve günah işledi”, demektir. Kur’ân-ı Kerim’de bu formda kullanılan fiil ve türevleri ile küfür ehli, müşrikler ve münafıklar ve onların bazı eylemleri kastedilmektedir. Bu kimseler nezdinde işlenen, küfür (inkâr), Allah’a (cc) eş ve ortaklar izafe etmek), tekzib (Allah Teâlâ’nın göndermiş olduğu âyetleri ve o âyetleri insanlığa ulaştıran elçileri yalanlamak), nifak (mış gibi yapmak, riyakâr davranmak) vb. günahlara işaret edilmektedir.¹⁵⁹ Tefsirlerde mücrimlerin bahs olunan nitelikleri açıklanmaktadır.

5.2. İsim Formu

“Crm” kökü ve türevleri toplamda 53 âyette isim olarak kullanılmaktadır. Tekili “mücrim” olan ifade 2 âyette,¹⁶⁰ çoğulu “mücrimûn-mücrimîn” olmak üzere 50 âyette gelmektedir.¹⁶¹ 1 âyette de “icrâmiy” şeklinde masdar formunda kullanılmıştır.¹⁶² Mevdûdî (1903-1979) icrâmiy ifadesini herhangi bir eyleminin sâdır olduğu kişi üzerindeki sorumluluğu şeklinde açıklamaktadır. Yani burada işlenen bir suçtan doğan yaptırım kastedilmektedir.

¹⁵⁵ el-Mâide 5/2, 8; Hûd, 11/89; Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, ter. Muhammed Han Kayânî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 1/448-450, 461, 2/417-419.

¹⁵⁶ Hûd 11/22; en-Nahl 16/23, 62, 109; el-Mümin 40/43; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 1/591.

¹⁵⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân* (Beyrut: yy,1983), 1/299.

¹⁵⁸ el-En’âm 6/124; er-Rûm 30/47; el-Mutaffifîn 83/29.

¹⁵⁹ İsmail Karagöz, “Cürm ve Mücrim”, <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=12657> (Erişim: 31 Ağustos 2022); Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 3/18-19, 35, 63.

¹⁶⁰ Tâhâ 20/74; el-Meâric 70/11.

¹⁶¹ el-Enfâl 8/8; Yûnus 10/17; İbrâhîm 14/49.

¹⁶² Hûd 11/35; Mevdûdî, *Tefhîmu’l Kur’ân*, 2/389-391.

Ayrıca “ke” harfi ceriyle beraber 1 kez,¹⁶³ “li” harfi ceriyle 2 kez,¹⁶⁴ “bi” harfi ceriyle 2 kez¹⁶⁵ kullanılmak suretiyle mecrur olmuştur. “Mücrimiyn” şeklinde nekre olarak 10 kez “el-mücrimiyn” şeklinde ma’rife olarak ise 19 kez kullanılmaktadır. 2 kez “mücrimûne” şeklinde nekre olarak, 13 kez “el-mücrimûne” şeklinde ma’rife şeklinde kullanılmıştır. 1 âyette de “mücrimiyhâ” şeklinde¹⁶⁶ o beldenin suçlu günahkârları manasında muzaf olarak kullanılmıştır.

Kur’ân’da, “Cerame” ya da “Ecreme” vezninde “suç/günah işledi,” manasındaki fiilden müştak olan “mücrim” kelimesi, “suç/günah işleyen” demektir. Kur’ân-ı Kerim mücrim kavramını hem kişi bazında hem de toplumlar için kullanmaktadır. Kişi bazında mücrim olduğu işaret edilen kimseler en genel manada inkâr eden, yüz çeviren, inatçılık ile ayak direyen kafirlerdir.¹⁶⁷ Kâfirlerin şu nitelikleri onları mücrim çerçevesine dahil etmektedir: Allah Teâlâ’nın âyetlerini yalanlamak,¹⁶⁸ya da âyetlere karşı müstekbir tavır sergilemek,¹⁶⁹ âyet-i kerimeler ile alay etmek,¹⁷⁰ peygamberlere iman etmemek,¹⁷¹ peygamberleri yalanlamak,¹⁷² peygamberler ile dalga geçmek, müstehzi tavır sergilemek,¹⁷³ Allah Teâlâ’ya iftira etmek,¹⁷⁴ dünya hayatının aldatmasına aldırmaksızın seküler tutumlar sergilemek,¹⁷⁵ devamlı bâtil işlerin peşinde koşmak, fakirleri doyurmamak, Cenab-ı Hakk’tan yüz çevirmek, ahiret ve hesap gününe dair herhangi bir kaygı duymamak,¹⁷⁶ ahirete imana sırt çevirmek,¹⁷⁷ inanan kimseler ile kaş göz işaretleriyle alay edip, hor görüp, onların sapık olduğunu söylemek.¹⁷⁸ İlâveten müşrik¹⁷⁹ ve münafık¹⁸⁰ nitelemesi yapılan kimseler de mücrim kişiler bünyesinde addedilmektedir. Tefsirlerde mücrim kavramı kısmında sayılan özelliklere temas edilecektir.

¹⁶³ el-Kalem 68/35.

¹⁶⁴ el-Furkân 25/22, el-Kasas 28/17.

¹⁶⁵ es-Saffât 37/14, el-Mürselât 77/18.

¹⁶⁶ el-En’âm 6/123; Mevdûdî, *Tefhîmu ‘l-Kur’ân*, 1/123.

¹⁶⁷ el-Furkân 25/31; es-Secde 32/12; ez-Zuhruf 43/74; el-Casiye 45/31.

¹⁶⁸ el-A’raf 7/40; Yûnus 10/17.

¹⁶⁹ el-A’raf 7/40; Yûnus 10/75; el-Câsiye 45/31.

¹⁷⁰ el-Câsiye 45/35.

¹⁷¹ Yûnus 10/13, 50.

¹⁷² en-Neml 27/69.

¹⁷³ el-Hicr 15/12.

¹⁷⁴ Yûnus 10/17.

¹⁷⁵ el-Câsiye 45/35.

¹⁷⁶ el-Müddessir 74/44-45.

¹⁷⁷ er-Rahman 55/41, 43; el-Müddessir 74/46.

¹⁷⁸ el-Mutaffifîn 83/29-32.

¹⁷⁹ es-Saffat 37/34.

¹⁸⁰ et-Tevbe 9/66.

Toplum bağlamında mücrim sıfatını haiz olanlar şunlardır: Âd kavmi,¹⁸¹ Lut kavmi,¹⁸² Nuh kavmi,¹⁸³ Firavun kavmi ve mele'leri,¹⁸⁴ bazı zalim kavimler,¹⁸⁵ ve helak edilen kavimler.¹⁸⁶ Helak edilen geçmiş kavimlerden Lut kavmi dünyada benzerine rastlanmayan livata denilen azgınlığı yapan bir topluluktur. Lut kavmi kadınları bırakıp erkeklere yönelen, hazlarının esiri olmuş iflah olmaz bir toplumdur.¹⁸⁷ Mevdûdî, A'raf 7/80-81 âyetlerinde Lût kavminden bahseden açıklamalar serdetmektedir.¹⁸⁸ Ayrıca Yahudilerin Hz. Lût (as) hakkında tahrif edilmiş Kitab-ı Mukaddes'te çirkin ithamlarda bulduklarını¹⁸⁹ fakat Lût'un (as) Sodom ve Gomore olarak adlandırılan bölgedeki günahkâr topluluğu ıslah etmekle vazifelendirildiğini söylemektedir.

Lût kavmi, kendilerini iyiliğe ve hakikate çağıran Lût peygamberi (as) yalanlamış, ona isyan etmiş, müsrif, müfsit, pis işleri yapmakta haddi aşan, câhil, fâsık, günahkâr, kötü, mücrim bir topluluktur.¹⁹⁰ Sayılan bu özelliklerinden dolayı Allah Teâlâ'nın gazabını celb etmiş ve üzerlerine gökten taşların yağdırıldığı bir helake duçar olmuşlardır.

Bir diğer sıkıntılı kavim örneği ise salih kulları putlaştırmalarıyla bilinen sapkın, söz dinlemez, Nuh (as) kavmidir. Nuh (as) kavmi de benzer şekilde zalim, fasık, kötü, günahkâr, peygamberleri ve âyetleri yalanlayan, haddi aşan, kör, cahil, müşrik, zorba, müstekbir, inatçı ve inkârcı bir kavim idi. Nuh'u (as) delilikle ve yalancılıkla itham etmiş, onunla alay etmiş, getirdiği öğütlerden yüz çevirerek hakkın karşısında batılın savunucusu olmuşlar, inananları hor ve hakir görüp onların bayağı, ayak takımı kimseler olduklarını iddia etmişler, birçok insanı saptırmış, isyan etmiş, putlara tapmakta ısrarcı tutumlarını devam ettirmiş, ilâhî iradeye başkaldırmışlar ve tüm bu sebepler onların da helakini hazırlamış, kendileri için geri çevrilmeyecek olan Allah Teâlâ'nın azap sözü hak olmuş ve suda boğulmak suretiyle yok edilerek tarih sahnesinden silinmişlerdir.¹⁹¹ Her iki kavim örneğinde mücrim kimselerin müşterek pekçok vasfı yer almaktadır.

¹⁸¹ el-Ahkâf 46/25.

¹⁸² el-A'raf 7/84; el-Hicr 15/58; ez-Zâriyat 51/32.

¹⁸³ el-A'raf 7/63.

¹⁸⁴ Yûnus 10/75; ed-Duhân 44/22.

¹⁸⁵ Yûnus 10/13, 50.

¹⁸⁶ ed-Duhân 44/37; el-Mürselât 77/18.

¹⁸⁷ İsmail Karagöz, "Cürm ve Mücrim".

¹⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/58-59.

¹⁸⁹ *Kutsal Kitap Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2020), Yar: 5:12,13.

¹⁹⁰ en-Neml 27/55; el-A'raf 7/80-81; eş-Şuara 26/160, 166; el-Hakka 69/10; el-Ankebût 29/30; el-Enbiyâ 21/74.

¹⁹¹ Hud 11/27, 29, 38, 42; el-A'raf 7/64; Yûnus 10/71, 73, 74; Nuh 71/7, 21, 23, 24; İbrahim 14/15; el-Furkan 25/37; el-Mü'minun 23/25; el-Mümin 40/5; eş-Şuara 26/111.

Mücrim kavramının mana alemine âyetler minvalinden bakıldığında küfür, şirk, nifak, zulüm, tekzib, istihza, kibir, iftira, fısık, fücür, isyan, müsriflik, kerih addedilen tüm eylemleri ihtiva ettiği tespit edilmiştir.

Mücrimin zıddı olan kavramlar arasında mümin, müslim, muhlis, muslih, müttaki, kavramları sayılabilir. Ayrıca bu kavramlara ilaveten, Allah (cc) ve peygamberlerine itaatten ayrılmayan manasında muṭ'ı ve Cenab-ı Hakk'ın âyetlerini gönülden tasdik eden manasında muşaddık kavramları da eklenebilir. Mücrim kelimesinin eş ve zıt anlam ilişkisi ile ilgili şu örnekleri verebiliriz:

Mücrimlerin vasıfları kişi ve kavim örnekliliklerinde görüldüğü üzere benzeşmektedir. Özetle gerek inanç gerek amel gerekse ahlâkî boyutta mücrimlerin sergilediği tutum ve davranışlar ortadadır. Zaten Allah Teâlâ'da ahiret gününde mücrimlerin sorgulanmayacaklarını ve direkt olarak yüzüstü sürüklenerek cehenneme -ebedi kalmak üzere- atılacaklarını beyan etmektedir.

6. Tefsirlerde “Crm” Kökü ve Mücrim Kavramının Anlamları

Kur'ân'ın ilk müfessiri olan Hz. Muhammed'den (s.a.v.) bu yana kesintisiz devam eden tefsir faaliyetleri, te'lif edilen birçok çeşit eser ile velud bir alan inşa etmiştir ve etmektedir. Klasik ve modern ya da rivayet ve dirâyet şeklinde ayrımlara tabi olan tefsirler haddizatında hem ihtiva ettikleri muazzam veriler hem de yaşadıkları dönemin yapısını aktarması açısından kayda değer nitelik arz etmektedirler.

Çalışmanın konusu olan mücrim kavramı malum olduğu üzere farklı varyantlarla 4'ü Medenî, 32'si Mekkî olmak üzere 36 sûrede yer bulmuştur. Bu 36 sûre içerisinde ise bir âyette iki kez, diğer âyetlerde birer kez olmak üzere toplamda 65 yerde 66 kez geçmektedir. Ayrıca bu âyetlerin 6 tanesi Mekkî 60 tanesi ise Medenîdir. Bu bölümde rivayet ve dirâyet tefsirleri şeklinde bir ayrımdan ziyade “crm” ve türevlerinin âyetlerde yer aldıkları muhtelif formlar baz alınmak suretiyle izahlarda bulunulacak ve gereken yerlerde çeşitli tefsirlerden iktibaslar yapılacaktır.

لَا يَجْرِمَنَّكُمْ şeklinde kullanım, el-Mâide 5/2. ve 8. âyetler ile Hûd sûresi 11/89. âyette bulunmaktadır. Genellikle tefsirlerde (sizi itmesin, sevk etmesin, sürüklemesin, yöneltmesin) şeklinde tefsir edilen bu kelime her üç âyet birlikte değerlendirildiğinde Müslümana her halükârda adil olmak, herhangi bir topluluğa karşı olumlu hisler beslemese de iyilikte ve sevapta yardımlaşmak ve günaha ve düşmanlıkta iş birliği içinde bulunmamak elzemdir. Çünkü Müslümanın temsil ettiği çok yüce bir misyon vardır. Müslüman yaptığı işi Allah'ın rızasını gözeterek ve Allah'ın kendisinden talep ettiği şekilde yapmalıdır. Dolayısıyla âyetlerde

geçen herhangi bir işaret ile belli edilen durumları bulunan kimseler ya da Müslümanların Mescid-i haramdan bir süreliğine alıkonulması durumunda içinizde beliren öfkeniz, bir kavme karşı husumetiniz sizi herhangi bir yanlışa, taşkınlığa, haksızlığa sürüklemesin denilmektedir. Gerçekten seçilen bu ifade (لَا يَجْرِمَنَّكُمْ) Yüce Yaratıcı tarafından son derece yerli yerinde ve münasip kullanılmıştır.

Ayrıyeten Hûd (as) sûresindeki kullanımda özellikle altı çizilerek vurgulanan husus, bir kimsenin başına gelebilecek şeylerden aslında çok da uzak olmadığı, atacağı bir adım, söyleyeceği bir sözün daha önce helak edilmiş insanların akıbetlerine ortak olma halinin kendisinde tebarüz etmesine kapı aralayabileceği beyan edilmektedir. Bu nedenle âyette Hz. Şuayb'ın (as) dilinden kavmine önceki kavimlerden Nûh, (as) Hûd, (as), Sâlih, (as), Lût (as) kavimlerinden çok da uzak olmadıkları hatırlatması yapılarak, geçmişten ders alınmazsa tarihin defaatle olduğu gibi yine tekerrür edeceği anlatılmaktadır. Ayrıca Şuayb (as) dünyada benzeri görülmemiş büyük azgınlık olan livata fiilini işleyen Lût'un (as) şehri Sodom ve Gomore'nin Medyen'e coğrafi mesafesinin reelde yakınlığına da dikkat çekmektedir.¹⁹² Bugünde tıpkı âyette belirtildiği gibi insanlar hem somut hem de soyut hiçbir olumsuzluğa uzak değildirler.

“Sizi Mescid-i Haram'dan menettikleri için bir kavme buğzetmek, kin bağlamak sizi, saldırıya ve suç işlemeye sevk etmesin,” şeklindeki Hûd sûresi âyeti mealine bakıldığında لَا يَجْرِمَنَّكُمْ yine “crm” kök anlamını da ihtiva etmektedir. Dolayısıyla sizi suça, günaha ya da genel manada herhangi bir olumsuzluğa sürüklemesin demek istemektedir. عَلِي جَرَمَ harfi ceriyle birlikte kullanıldığında “teşvik etmek, hamletmek, sürüklemek, sevk etmek, itmek” manalarına gelmektedir.

Zemahşerî, (ö. 538/1144) “crm” fiilini bir veya iki mef'ûle müteaddi olmak yönünden (kesebe) fiiline benzetir. Yani cerame zenben (günah işledi) anlamında ya da kesebehû (onu işledi) şeklindedir. Ayrıca ceramtuhû zenben (ona günah işlettim) ve kessebtühû iyyâhu (ona onu işlettim) şeklinde ifade edildiğini zikretmektedir.¹⁹³ Âyette Peygamber (s.a.v.) benimle cedelleşmek, başınıza bir musibet getirmesin şeklinde uyarıda bulunmaktadır. İbn Kesîr (ö. 120/737), yâ harfini çamme üzere okumuş (la yücrimennekum) olmakla bir mef'ule müteaddi olan cerame fiili kastedilmiştir ve anlam ise (ecramtühû zenben) ona günah işlettirdim şeklindedir. Bu durum tıpkı kesebtühû malen ile iktesebtühû malen de olduğu gibi aynı manaya gelmektedir. Ceramtühû zenben ile ecreamtühû zenben aynı anlamdadır, demektir.¹⁹⁴ Fakat

¹⁹² Ferrâ', *Me'âni'l-Şur'ân*, 1/299; Firuzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, 3/355.

¹⁹³ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'it-tenzil ve 'uyüni'l-eqâvil fi vücûhi't-te'vil*, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Mega Basım Yayın, 2016), 3/470.

¹⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/470.

ceramtühu zenben ifadesi daha fasihtir, çünkü Arapların dillerinde kullanım daha ziyade bu şekildedir ve meşhur lafız ve kıraatte bu şekildedir.¹⁹⁵ Fasihliğin sebebinin Zemahşerî böyle açıklamaktadır.

Ayetteki Lût'un kavmi sizden uzak değildir ifadesinde onların helaki sizin zamanınıza yakın idi anlamında kavmin helaki kastedilmektedir. Yani o kavmin işlediği günahlar ve küfürler sizinde işleyip durduklarınızdır, manasındadır. Peki neden (ba'idîn) şeklinde geldi? Oysa lafız bakımından (ba'îdetin) şeklinde ya da mana bakımından (ba'idîne) şeklinde gelmesi gerekmez miydi? Bu soruyu Zemahşerî şöyle yanıtlamaktadır: Ba'id, karîb, keşîr, kalîl ifadeleri şahîl, nahîk kelimeleri gibi mastar vezninde olup, müzekker-müenneslik bakımından aynı tutulmaktadırlar.¹⁹⁶ Bu sebepten dolayı (kavmin ba'idîn) şeklinde gelmiştir, demektir.

لَا يَجْرِمَنَّكُمْ ifadesi mücrim kavramına dair semantik analizde -nüzul itibarı ile- son geçen türevidir. Mücrim kelimesinin ilk geçtiği yer ise Kalem sûresi 35. âyet-i kerimedir. Allah Teâlâ henüz ilk kullanıldığı yerde mücrim ve müslim arasında bir karşılaştırma yapmış ve bu ifadelerin birbirine tezat olduklarını söylemiştir. İnsanlar bu âyetten mülhem ya mücrim ya da müslim olmayı seçecekler ve sonraki süreç bu seçimlerine binaen seyredecektir. Mücrim ile müslim bir değildir, bu nedenle karşılıkları da Allah indindeki değerleri de denk olmayacaktır. Son ifade ise Allah Teâlâ'nın Peygamberlerinin (s.a.v.) diliyle diğer kavimlerin örneklerini serdetmek suretiyle kavmini sakındırmasına, ben Müslümanım diyen kişinin duygularının tesiri altında karar vermemesine ve bu suretle düşmanlık ilişkileri bulunan insanlara karşı geliştirdikleri Rablerinin öğüdü olan tutumu sergilemeleri, adil olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Hukukî va ahlâkî prensipleri içermeyen yapılan yardımların İslâm dininde hiçbir karşılığı yoktur.¹⁹⁷ İslâm zulmün karşısında durmayı öğütlemektedir.

لَا حَرَمَ şeklinde Hûd 22, Nahl 23,62 ve 109 ile Mü'min 43 âyet-i kerimelerde olmak üzere toplamda beş yerde geçmektedir. Nahl sûresindeki bu bağlamdaki âyetlerde mücrimlerin bazı vasıflarına değinildikten sonra onların kalplerinde gizli olanı da açık olanı da Rablerinin hiç şüphesiz, kesinlikle bildiğine vurgu yapılmaktadır. Mücrimlerin müstebkir oldukları ve ahirete iman etmediklerine temas edilmektedir. Ahiret inancının ise en temel inanç olduğu ve mücrimlerin dünyaya olan meyilleri nedeniyle bu inancı benimsemediklerini ve onların bu tercihlerinin işledikleri tüm kötülüklerin sebebi olduğu belirtilmektedir.

“Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de bilmektedir açığa vurduklarını da...” ifadesi bir tehdit olup işlenenlerin karşılığının muhakkak görüleceği pekiştirilmektedir. “Allah

¹⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/470.

¹⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/471.

¹⁹⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/205-208.

Teâlâ, elbette müstebirleri sevmez...” ifadesi kapsamına tevhid anlayışı ile bağdaşmayan düşünce ve eylemlerin sahibi olan tüm kişiler girebileceği gibi, kasıt müşriklerde olabilir.¹⁹⁸ Beyzâvî, “la cerame kalıbında cerame’nin faili olarak mahallen merfudur, çünkü o mastardır ya da fiildir, demektir. Yani la cerame (şüphesiz) Allah Teâlâ gizli açık herşeyi bilir dolayısıyla tevhide ve Allah rasulüne karşı müstebir olan kimseyi de bilir,¹⁹⁹ şeklinde açıklamada bulunmaktadır.

Nahl sûresi 109 âyette: “Hiç şüphe yok ki onlar ahirette ziyana uğrayanlardır,” şeklinde bahsedilen kimselerin iman ettikten sonra Hak yolundaki sıkıntıları göğüslemeyi göze alamadıkları için imanlarından dönen ve yeniden içlerinde yaşadıkları müşrik topluluğa iştirak edenler olduğu beyan edilmektedir.²⁰⁰ Âyetlerin siyak sibak ilişkisine bakıldığında Habeşistan’a hicret etmek zorunda kalan, imanlarından dönmek uğruna türlü işkencelere maruz bırakılan müminler örnek verildikten sonra mürted olan münkir nitelikli mücrimlerin vaziyetlerine değinilmektedir. Velhasıl, Allah Teâlâ’ya iman eden ve O’nun yönlendirmelerine kulak verenler kurtuluş imkânına kavuşacak fakat diğerleri yani inkâr ve isyanda ısrarcı olanlar ise cehenneme atılacaklardır. Müminler kurtuluşa mücrimler ise ateşe çağırılacaktır ve bunda hiç şüphe yoktur.

Özetle لَا جَرَمَ لَا ifadesini barındıran âyet grubunda öne çıkan vurgular şunlardır: Allah’a (cc) iman ve ahirete iman en temelde hiçbir şüpheye mahal vermeksizin bulunmak zorundadır. Zira لَا جَرَمَ لَا aslında لَا مَحَالَةَ (şüphesiz) ya da لَا بُدَّ (gerekir) menzilesindedir. Bu manalarda kullanılagelirken sonrasında kalem (yemin) manasına havale edilmiştir. Ve حَقًّا (muhakkak ki) menzilesinde karar kılınmıştır. لَا جَرَمَ لَا birşeyi engellemenin kesinlikle mümkün olmadığı durumlarda ya da birşeyin bir durumda kesinlikle gerekli olduğu durumlarda kullanılmaktaydı. Fakat süreç içerisinde sıklıkla kullanıldığı için yemin ifadesi²⁰¹ şekline dönüşmüştür.

...أَجْرَامِي... تُجْرَمُونَ... Hûd sûresi 35. âyet cerame kökünün hem muzari formda bir fiil olarak hem de Kur’ân’da mastar kullanıma tek örnek içeren âyettir. Âyetin meali şöyledir: “Yoksa, “Bunu o kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer onu uydurduysam sorumluluğu bana aittir. Fakat benim sizin işlediğiniz günahın sorumluluğum yoktur.” Müfessirler bu âyetin Nûh kıssasından bir pasaj olduğunu söylemektedirler.²⁰² Fakat burada uydurulan şeyden kasdın Kur’ân olduğu uydurduğu iddia edilen kişinin ise Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğu âyetin

¹⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/952.

¹⁹⁹ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzil*, 3/169.

²⁰⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l Kur’ân* (İstanbul: İnsan Yay., ts), 3/64.

²⁰¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân* (Beyrut: yy,1983), 1/299; Firuzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyiz*, 3/356.

²⁰² Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtîhu’l-ğayb (et-Tefsîru’l-kebir)* (Beyrut: Daru’l-Fikr, 1941), 17/220.

bağlamından belli olmaktadır. Fakat siret- nüzûl ilişkisi açısından Nuh kıssasına bakan bir vechesi de bulunmaktadır.²⁰³ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Nûh kıssasını anlattığı esnada müşriklerin “bunu sen uyduruyorsun” diyerek onun susturmalarına karşı, Allah Teâlâ peygamberine bu âyet ile destek vermekte ve müşriklerin iddialarını reddetmesini buyurmaktadır.²⁰⁴ Firuzâbâdî, âyette geçen cürm kelimesinin zenb, işm, zelle manalarına tekabül ettiği söylemektedir. Buradaki zelleden kasdın ise sözsözsel aşağılama olduğu detayına yer vermektedir.²⁰⁵ Bu âyetten aynı zamanda suç ya da günahın yapan kişi üzerinde bir sorumluluk, vebal oluşturduğu hususu da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir şey uydurmak, olmayan bir şeyi ortaya atmak, iftira etmek sorumluluk gerektiren ve kişi için suç teşkil eden bir durumdur. Bu âyetten alacağımız başka bir hisse ise herkesin yapıp etmelerinin sorumluluğunun kendisine ait olduğudur. Kimse kimsenin vebalini ya da sorumluluğunu üstlenemez.

أَجْرَمْنَا ifadesini barındıran Sebe' 34/25'te yine benzer bir durum söz konusudur. Mealen: De ki: “Bizim işlediğimiz suçlardan dolayı siz sorumlu olmayacağınız gibi sizin yapıp ettiklerinizden ötürü de biz hesaba çekilmeyiz.” Herkesin hesabı nev-i şahsına münhasırdır zira suç ve günahlar da hakeza işleyenden başkasını bağlamaz. Âyetin devamında Allah Teâlâ'nın gerektiği zaman gereken hükmü vereceği barizdir.

Burada suçun/günahın kendisine izafe edilmesi, amelin ise muhataba isnad edilmesi iletişime dair inceliklerin detaylarını veren daha insaflı ve daha mütevazi bir anlatım şeklidir.²⁰⁶ Bugün insanların iletişimsel yanlışlarının kökeninde bu problem yatmaktadır. Ben dili ve kaba ifadeler yerine sen dilini tercih etmek meselelere küçük dokunuşlar yaparak çözümüne katkı sağlar. Bir kimse tartıştığı kimseye peşin hükümlü davranıp hatasını yüzüne vurursa o tartışmadan ne olumlu bir netice ne de verim alınmaz.²⁰⁷ Bu âyet insanlara tartışma ve münazaranın âdabını da öğretmektedir.

أَجْرَمُوا formunun kullanıldığı üç âyet tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, Mutaffifin 29, “Günahkârlar (dünyada) iman edenlere gülüp dururlardı.” Bu âyette mücrim ve mümin kıyaslaması söz konusudur. Mücrimler, dünyada bir inancı benimsemiş ve bu benimsediği inancın düsturlarıyla hareket eden müminlerle alay ediyorlar, inançlarından ötürü onları hor hâkir görüyorlar, kaş göz işaretleri ile yeriyorlar, onlara gülüyorlardı.

²⁰³ İbn Cerir et-Taberî', *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabîyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001), 12/32; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. (Kâhire: Mektebetü Evlâdi's-Şeyhi li't-Turâsi, 2000),4/252.

²⁰⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/168.

²⁰⁵ Firuzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, 3/356.

²⁰⁶ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, çev. Abdulvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yay., 2011), 4/323.

²⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/257.

Allah Teâlâ akabindeki âyetlerde mücrimlere müminleri gözetmeleri için bir yetki vermediğini hatırlatarak, inanç özgürlüğüne dikkat çekmektedir. Buradan hiçkimsenin kendi reyini ile başkaları hakkında hüküm vermesi, kendi bireysel görüşü ile örtüşmüyor diye başkalarını yargılaması, etiketlemesi doğru değildir. Hüküm, Allah Teâlâ'nın işidir, dolayısıyla burada yine mücrimlerin önyargılı ve müstekbir tavırlarının kendilerinin işi olmayan ve kendilerini aşan işlere burunlarını soktukları gözlemlenmektedir. Dini konuların dayanağı Allah tarafından konulup, belirli ölçüler dahilinde muhafaza edilmektedir. Böyle konularda eleştirilerin ve ikazın dozu kaçırılmamalıdır. Kaçırıldığında mücrimler ve müminlerin bulunduğu konum değişecek bu sefer müminler koltuklarına kurularak mücrimlere güleceklerdir.²⁰⁸ Zira ahiretteki hallerin anlatıldığı sahneler ilerleyen âyetlerde bu minvalde gelmektedir. Beyzâvi burada gerçekten suç işleyenlerin Kureyş'in ileri gelen kimseleri olduğunu ve bunların fakir müminler ile istihza ettiklerini beyan etmektedir.²⁰⁹ Allah'ın (cc) adaletinin tecellisi olarak mücrimlerin mühtehzi tutumları ahirette aleyhlerine dönecektir.

أَجْرُمُوا ifadesi, Rum 30/47'de, "Andolsun senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler. Buna rağmen suç işleyenlere hak ettikleri cezayı verdik. İnananlara yardım etmek de bize düşer." Âyetten Allah Teâlâ'nın inananlara karşı görevi olduğu ve müminlerinde Allah'a (cc) karşı hak iddiasında bulunabilecekleri anlaşılmamaktadır. Burada müminlerin Allah indinde bir değerleri ve dereceleri olduğu ve onların bir moral ve motivasyon ile onore edildikleri görülmektedir. Beyzâvi, âyetin metninde tilavet esnasında حَقًّا lafzında durulabileceğini zira bu lafzın intikam hissine taalluk ettiğini eklemektedir.²¹⁰ Zemahşerî, âyette yer alan ve "İnananlara yardım etmek de bize düşer" şeklinde tercümede müminlerin Allah'a karşı hak iddia edebilecekleri ve O'nun da kendilerine karşı görevinin bulunduğu gibi bir anlam çıkarmamak gerekir. Zira bu, inananların Allah katındaki dereceleriyle ilgili bir iltifat ifadesi olup onlara moral verme ve onları onurlandırma amacı taşımaktadır, der ve Peygamber (s.a.v.) Müslüman bir kimsenin din kardeşinin namusunu müdafaa etmesi durumunda Allah Teâlâ'nın onu muhakkak cehennem ateşinden muhafaza edeceğini ikrar etmesinin akabinde âyetin son kısmını okuduğunu aktarır.²¹¹ İnanan bir kimse din kardeşine yardım ettiğinde Allah (cc) da o mümine yardım edecek ve onu taltif edecektir, denilebilir.

²⁰⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/ 581.

²⁰⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 5/465.

²¹⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 4/225.

²¹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/207.

أَجْرُموا ifadesinin geçtiği diğer âyeti kerime En'âm 6/124 olup meali şöyledir: *Onlara bir âyet geldiğinde (okunduğunda), "Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız" dediler. Allah, (cc) elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir. Suç işleyenler, yapıp durdukları hileler sebebiyle, Allah tarafından bir aşağılanmaya ve çetin bir azaba uğratılacaklardır.*"²¹² Müfessirler bu âyette anlatılanın müşriklerin Hz. Muhammed'e (s.a.v.) olan kıskançlıklarının yansımasıdır derler.

Hatta Razi'ye göre müşriklerin beklentisi herhangi bir hüccet değildir onlar aşırı hasetlikleri nedeniyle iman etmemek için ayak diremektedirler. Aslında tarih boyunca inanmamakta inkârını sürdürenlerin davranışlarının altında kibir, gurur, kıskançlık gibi olumsuz duygular yatmaktadır. Müşriklerden Velid b. Muğire ve Ebu Cehil gibilerinin de mal ve evlatlarıyla övünmeleri, kendilerini üstün görmeleri nedeniyle kendilerinin peygamberlik makamını daha fazla hak ettiklerini iddia etmektedirler.²¹³ Fakat bu iddiaları çürütülmektedir.

Ayetin devamında Allah Teâlâ'nın peygamberliği kime vereceğini daha iyi bildiği zikredilmekte olup peygamberliğin çalışmakla değil, seçilmişlikle ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Allah Teâlâ peygamber olarak seçeceği kişiyi evvela üstün meziyetlerle donatır, ardından vahiyle nurlandırır ve muhafaza eder. Diğerlerinin hasetleri ile yaptıkları öneriler ya da işledikleri taşkın cürümler kendilerine vakti gelince zillet ve azab olarak geri dönecektir.

المُجْرِمُ şeklinde tekil formun kullanıldığı iki âyetten biri Meâric 70/11 olup meali şu şekildedir: "Halbuki birbirlerine gösterilirler. Günahkâr kişi, o günün azabı karşısında ister ki oğullarını, yastık arkadaşını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran bütün ailesini ve yeryüzünde kim varsa herkesi fidye olarak versin de kendisini kurtarsın!"²¹⁴ Âyetin sibakında kıyametin dehşeti çarpıcı bir şekilde resmedilerek, mücrimlerin hesap ve mahşer anında içinde buldukları derin bunalıma işaret edilmektedir. Mücrimler o anın sarsıcı etkilerini bertaraf edebilmek için neleri varsa hepsini vermeye hazırdırlar. Malları, mülkleri, evlatları, kardeşleri, dünyada iken değer atfettikleri herşeylerini fidye olarak verip kendilerini bu ortamdan kurtarmak isterler. Fakat bu depresif ve kaygılı hallerinin zemininde dahi kibir kırıntıları bulunmaktadır. Zira mülkünde herşeyin de sahibi Allah Teâlâ'dır. O (cc) vermiştir, tekrar alacak olan da bizzat kendisidir. Fakat mücrimin dünyadaki tutumu o denli karakterine yerleşmiştir ki kendisine emanet edilen şeylerin sahibi olduğu zannını -düştüğü o durumda dahi- devam ettirmektedir. Şu hal de âyetin ve dolayısıyla mücrimlerin halet-i ruhiyelerinin çarpıcı

²¹² Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/465-466.

²¹³ Râzi, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 13/175.

²¹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/455.

etkisi ortadadır. Ayrıca Firuzâbâdî, Meâric Sûresi 70/11'deki "mücrim" ifadesi ile müşriklerin kastedildiğini beyan ederek, âyete konu olan kişinin de Ebû Cehil olduğunu nakletmektedir. Müfessire göre cürm ise şirk manasındadır.²¹⁵ Zira şirk bağışlanmayacak büyük suçlardandır.

Beyzâvî (ö. 685/1286), âyetin başındaki "onlar gösterilirler (yubaşşarunehum)" ifadesinde o gün mücrimlerin yüzleri kapkara oldukları için sorulmaz, sorgulanmazlar anlamına geldiğini ya da onların gösterilmelerinin cümle başı bir ifade de hal de olsa mücrimlerin o anki meşguliyetlerinden kaynaklı olduğunu aktarmaktadır. Âyetin devamında ise yine suçlunun kendi ile son derece meşgul olduğu, kendi başı derdine düştüğü için ya da bu hal üzerinde bulunduğundan herşeyini feda etmek istediğini²¹⁶ eklemektedir.

مُجْرِمًا şeklinde tekil formun kullanıldığı bir diğer âyet ise Tâhâ sûresi 20/74 âyet-i kerimesidir. Rabbine küfür ve isyan ederek can vermek suretiyle günahkâr, mücrim haliyle varan kimsenin ne öleceği ne de doğru dürüst yaşayacağı cehennemini onu beklemekte olduğu haber verilmektedir.²¹⁷ Cehennemde ölüm ve yaşam söz konusu değildir ki, ölüncü istirahat etmek ya da yaşarken mutlu olmak mümkün olsun.

İki yerde ²¹⁸مُجْرِمُونَ ve on üç yerde²¹⁹ الْمُجْرِمِينَ şeklinde harfi tarifli ve harfi tarif olmaksızın isim formunda geçmektedir. Bu âyetleri topluca değerlendirecek olursak, suçluların hoşuna gitmese de Allah Teâlâ batılı kaldırıp hakkı ortaya çıkaracak,²²⁰ önceki nesillerde olduğu gibi mücrimlerin cezalandırılmalarının sebebi peygamberler kendilerine apaçık deliller getirdikleri halde onları yalanlayıp zulmettiklerine ve onların zaten inanmayacaklarına dair vurgu vardır. Bu mücrimler peygamberi yalanlamakla kalmamış Allah'a (cc) karşı da yalan uydurup iftira etmişlerdir hal böyle olunca onların asla kurtuluşa eremeyecekleri beyan edilmektedir.

Mücrimler, azabın kendisine gece ya da gündüz hiçbir vakitte gelmesini istemezler. Suçluların hoşuna gitmese de Allah (cc) hakkı kelamıyla gerçekleştirecektir.²²¹ Suçlular malum gün gelipte ateşi gördüklerinde artık onun içine düşeceklerini ve herhangi bir kurtuluş çareleri olmadığını da idrak edeceklerdir.²²² Beyzâvî, günahkârların cehennemi görünce ona

²¹⁵ Firuzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, 2/355.

²¹⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 5/343.

²¹⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 3/408.

²¹⁸ ed-Duhân 44/22; el-Murselât 77/46.

²¹⁹ el-Enfâl 8/8; Yûnus 10/17, 50, 82; el-Kehf 18/53; Tâhâ 20/102; el-Kasas 28/78; er-Rûm 30/12, 55; es-Secde 32/12; Yâsîn 36/59; er-Rahmân 55/41, 43.

²²⁰ el-Enfâl 8/8.

²²¹ Yûnus 10/17, 50, 82.

²²² el-Kehf 18/53.

gireceklerini, ateş ile hemhal olarak ona karışacaklarını anlayınca oradan savuşacakları bir yer bulamayacakları ifadesini savuşma imkânı bulamayacakları²²³ şeklinde aktarmaktadır.

Karûn'un elde ettiği şeylerin kendi ilmi vesilesi ile olduğunu iddia etmesi üzerine geçmiş nesillerde de onun gibi düşünenlerin bulunduğu ve helake duçar olduklarını ve suçlulukları kesinleşmiş olanların günahları konusunda sorgulanmayacakları bildirilmektedir.²²⁴ Kasas 28/78 âyetinde Karûn örneği zikredilerek insanın sahip olduğu nimetleri bizzat kendisine izafe etmesine değinilir.

Kavmi onu doğru yola davet etmesine rağmen Kârun'un tavrı, onların davet ettikleri şeye ihtiyacı olmadığı, servetinin kaynağının kendi bilgisi olduğu ve Allah Teâlâ'nın kendisini sevmesi ve buna layık olması nedeniyle bu nimetleri ona bahşettiği şeklindedir. İbn Kesîr (ö. 774/1373) bu âyeti Zümer sûresi 49 ve Fussilet 50 ile izah etmektedir. Bu âyetlerde insanın kendisine isabet eden sıkıntılarda Allah'a (cc) yalvardığı bu durum geçipte biraz rahata kavuşturulduğunda her şeyi kendinden bilmesine vurgu yapılmaktadır. İbn Kesîr'in aktarımına göre Kârun ismi âzamı biliyordu ve Allah'a (cc) ismi âzam ile dua etti ve malum servete kavuştu. Ya da diğer bir mana, Kârun'un Allah Teâlâ'nın mal vermek suretiyle onunla ilgilendiği iddiasına bir reddiye mahiyetindedir. Âyeti kerimedeki daha önceki nesillerde de çok mal verilmiş ve bu suretle helake düçar edilmiş kimselerin bulunduğunu dolayısıyla çok mal sahibi olmanın Allah Teâlâ'nın sevgisinden mülhem olmadığını zikretmektedir. Ayrıca helak sebebi olarak da söz konusu nesillerin küfürlerini ve şükretmemelerini gerekçe göstermektedir.²²⁵ Dolayısıyla herşeyi bilen Allah (cc) suçluların davranışlarının iç yüzünü bilmektedir ve suçlulardan günahları sorulmaz.

Kıyametin vuku bulacağı gün mücrimlerin hayal kırıklığı ve ümitsizlik hissedecekleri, onların Hakk'tan döndürülme sebepleri ise malum gün de dahi dünyada yalnızca bir lahza kaldıklarına dair yemin etmeleridir.²²⁶ Rum 30/12 âyetinde geçen (iblâs) ifadesi ümitsiz, sessiz ve şaşkın kalmak demektir. Muhatabına karşı delil getirmekten aciz kalmak hatta ağızından tek bir sözün çıkamaması durumuna işaret etmektedir. Araplar, (nâzartuhû fe-eblese) ifadesini, onunla münâzara ettim; tek kelime söyleyemedi, şeklinde ifade ederler. Böğüremeyen deve için de (miblâs) ibaresinin kullanılması bu manaya nispet edilmektedir. (Eblesehû) ifadesi biri diğerini susturduğu zaman kullanılır ve âyette (yublesû) susturulurlar şeklinde lâm harfi fetha

²²³ Beyzâvi, *Envârü't-tenzil*, 3/315.

²²⁴ el-Kasas 28/78.

²²⁵ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Mektebetü Evlâdî'sh-Şeyhi li't-turâsi, 200), 11/588-590.

²²⁶ er-Rûm 30/12, 55.

üzere okunmuştur.²²⁷ Anlaşıldığı üzere mücrimler dünyadayken yaptıkları önlerine serilince cevap dahi veremeyecek bir durumda olacaklardır. Bu en büyük iflas ve insanın kendine vereceği büyük zararların neticesidir.

Secde sûresi 32/12 âyetinde mücrimlerin Allah Teâlâ'ya huzurunda boyun bükmek suretiyle, gerçeğe kâni olduklarını ve dünyaya bir kez daha döndürülüp salih amel biriktirme taleplerini dile getirirler. Allah Teâlâ onların bu nâdim hallerini tasvir etmektedir.²²⁸ Kurtûbî, bu âyetin Peygamber'e (s.a.v.) yönelik bir hitap olduğunu söylemiş ve günahkarların rablerine boyun eğmelerini kastederek, "Ey Muhammed sen kıyamette dirilişi inkâr eden kimselerin halini bir görsen, hayretler içinde kalırsın," yorumunda bulunmaktadır.

Yine günahkârların gördük ve işittik deyişlerinin kendileri için bir fayda sağlamayacak bir zamana rastladığını söylemektedir. Yahya b. Sellâm bu âyet üzerine, "Ey Muhammed (s.a.v.) biz senin getirdiklerini gördük, işittik," açıklamasında bulunmuştur. Allah Teâlâ'nın "gerçekten biz inandık" buyruğu için ise mücrimlerin dünyada iken görmeyen ve işitmeyen kimseler olduklarını, fakat ahirette idraklerinin birdenbire açıldığını söyler. Orada Rablerine gerçek delilin kendisine ait olduğunu, dünyada peygamberlerin uyarmak amaçlı geldiklerini fakat o zamanki gafletleri sebebiyle yaptıkları için o anda bir delil öne süremeyeceklerini beyan ettiklerini bu nedenle dünyaya dönüp durumlarını telafi etmek için geri döndürülme talebinde bulduklarını fakat bu taleplerinin asla onaylanmayacağı bildirilmektedir. Kurtubî mücrimlerin geri döndürülseler de yine de yasaklandıkları şeyleri yapacaklarını bildiren En'am Sûresi 6/28 âyet-i kerimesini delil göstermektedir.²²⁹ Dolayısıyla yaratan yarattığı herşeyin özünü bilmektedir.

Suçlulara o gün ayrılmaları emredilmektedir.²³⁰ İbnu'l Cevzî, (ö. 597/1201) Yâsin 36/59 âyetinde suçlulara müminler ile alakalarını kesmeleri ve onlardan ayrılmaları emredileceğini söylemektedir. (Vemtâzû) ifadesi için Arapların (miztüz şey'e min eş-şey'i) ifadesini birşeyi birşeyden ayırmak manasında kullanmakta olduklarını zikretmektedir. Ayrıca (fenmâze ya da vemtâze) ifadesinin (meyyeztuhu fetemeyyeze) ile aynı anlama geldiğini ve (ayrılın!) demek olduğunu aktarmaktadır. Müfessirlerin bu âyet için, ahirette insanlarla cinler karıştığında "ey günahkârlar bugün ayrılın," denileceği ve günahkârlara size nasihat etmedim mi yani emretmedim mi diye sorulacağını söyledikleri nakledilmektedir. Dolayısıyla âyetin sibâkında gelen "la ta'budu's-şeytân" yani şeytana uymayın diye emretmedim mi, manasında olup

²²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/208.

²²⁸ es-Secde 32/12.

²²⁹ Kurtûbî, *Camiu li Ahkamil Kuran*, 13/584.

²³⁰ Yâsin 36/59.

ebeveynlerini cennetten çıkararak ve kendileri için apaçık bir düşman olan şeytana uyararak şirke düşükleri için inananlar ile bir arada bulunamayacakları anlatılmaktadır.²³¹ O gün (ayrılın!) şeklindeki emir bu şekilde anlaşılmaktadır.

Suçlular simalarından tanınıp, perçemlerinden ve ayaklarından tutulmak suretiyle yakalanırlar, yalanladıkları cehennem gösterilir.²³² Rahmân suresi 55/39 âyetinde Allah'ın (cc) cinler ve insanlara günahlarının sorulmayacağını beyan etmektedir. Bu âyeti İbn Kesîr, Mürselat suresi 35-36 âyetleriyle tefsir eder. O gün konuşmanın olmayacağı ve dolayısıyla günahkâr kimselerin beyan ettikleri özürün de kabul edilmeyeceği buyrulmaktadır. Hicr 92-93 âyetlerinde herkesin yapmakta oldukları şeylerin topluca sorulacağı haber verilmektedir. Katâde bu âyeti delil getirerek, sorgunun önceden yapıldığı ve suçlulara bu yüzden bir sorgulama olmayacağını söylemektedir. İkinci olarak ise İbn Abbâs'tan gelen Ebu Talha'ya ait rivayette ise, Allah Teâlâ şunu şunu yaptınız mı diye suçlulara sormaz zira onların yapıp etmelerinin hepsini daha evvelinden bilmektedir. Fakat şunu neden yaptınız? Sorusunu yöneltir, demektedir. Mücâhid ise meleklerin suçluları sorgulamayacaklarını çünkü onların simalarından tanındıklarını söylemektedir. Bu üçüncü açıklama sanki suçluların cehenneme götürülmeleri emrinden sonradır. Çünkü o zaman gerçekten günahları sorulmayıp sürüklenerek cehenneme atılacaklardır. Âyetin siyakını aktardıktan sonra İbn Kesîr, Rahmân 55/41 âyetindeki suçlular simalarından tanınırlar âyeti için Hasan ve Katâde'den aktardığı bir rivayette suçluların o gün üzerlerinde birtakım alametlerin belirdiğini dolayısıyla böylece kendilerini açık ettiklerini bildirmektedir. Bu belirtiler gözlerinin mavileşmesi ve yüzlerinin kararmasıdır.²³³ (Bu gözlerin gömgök olması ifadesi Taha 20/102 âyetinde geçmektedir.)

İbn Kesîr, Rahmân suresi 55/41 âyetinin devamındaki suçluların perçemlerinden ve ayaklarından yakalanacağı ifadesi için şunları aktarmaktadır: Zebâniler suçluları iki ayağı ile birlikte perçemlerini de toplamak suretiyle cehenneme atacaktlardır. Bu âyet için Âmeş, İbn Abbâs'tan (ra) rivayetle suçlunun perçemi ve ayağından kavranmak suretiyle tandırda odunun kırıldığı gibi kırıldığını aktarmaktadır. Dahhâk ise perçemi ve iki ayağının birleştirilip arkadan bir zincir ile bağlandığını zikretmektedir. Süddî ise mücrim ifadesine kâfir karşılığını vermiş ve kâfirin perçeminin iki ayağı ile bağlanıp ve belinin büküldüğünü söylemektedir. Rahmân 55/43 âyetinde ise suçlulara yalanladıkları cehennem hakaret edilerek, azarlanarak, suçlanarak âyan beyan gösterilecektir. Mücrimler bu cehennem ile erimiş bakır gibi bağırsakları ve karında

²³¹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1984), 5/189.

²³² er-Rahmân 55/41, 43.

²³³ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*, 14/80-81.

olanları paramparça eden kaynar su olarak addedilen bir içecek arasında gidip gelirler.²³⁴ Mücrimlerin başına gelen bu durumlar Rahmân suresinde tekrarlayan “O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?” âyeti ile irtibatlı olsa gerektir. Zira mücrimler nimetleri ya kendilerinden ilmişler ya da şükretmeye yanaşmamışlardır. Dolayısıyla akıbetleri kaçınılmaz olmuştur.

مُجْرِمُونَ formunun kullanıldığı âyetlerde Musa'nın (as) Rabbine bunlar günahkâr bir kavimdir şeklinde nida etmesi ve mücrimlerin dünyada iken yiyip içip bir miktar sefa sürmelerine müsaade edildiği belirtilip, akabinde de onların mücrim olduklarının altı çizilerek vurgulanmaktadır.²³⁵ Duhân 44/22 âyetinde mücrimlerden maksadın müşrikleri olduğu ileri sürülmektedir.²³⁶ Zira âyette Peygambere (s.a.v.) karşı gelen kavim mücrim nitelemesine mâtuf olan müşriklerdir.

Bunun dışında yirmi dört defa الْمُجْرِمِينَ şeklinde harfi tarifli,²³⁷ مُجْرِمِينَ şeklinde²³⁸ harfi tarif olmaksızın on defa kullanılmaktadır. Söz konusu kullanımları içeren sûrelerden birisi olan Kamer Sûresi 54/47 âyetinde Firuzâbâdî, cürüm kelimesinin kader ehli itikadına mücrim kelimesinin ise Kaderiyye mezhebine mensup olan kişilere işaret edildiğini aktarmaktadır. Bu âyette bahsi geçtiği düşünülen Muhammed b. Ka'b'ın da kader ehlinden olduğunu beyan etmektedir.²³⁹ Bazı tefsirlerde, “suçlular” diye çevirilmekte olan âyetteki “mücrimler”den, özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) ve çevresindeki mâsum müslümanlara karşı haksız tutumlarıyla cürüm (suç) işleyen, türlü şekillerde hakarete yeltenen müşriklerin kastedildiği belirtilmektedir.

Allah Teâlâ bu âyetlerde şu hususlara işaret etmektedir: Suçluların yolu açığa çıksın diye âyetler tafsilatlı bir biçimde açıklanmaktadır. Hz. Muhammed'e hitaben şayet o mücrimler seni tekzîb edecek olurlarsa Rabbin geniş rahmete sahip olduğunu fakat suçlu bir topluluktan da azabı asla geri çevirmeyeceğini söylemektedir.²⁴⁰ En'am Sûresi 6/55'te mücrim ifadesiyle kast edilen kimselerin müşrikler olduğuna işaret edilmektedir. Zira bu mücrimler, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashâbına yönelik cürüm ihtiva eden haksız tutumları benimsemekte ve muhtelif şekillerde hakarete yeltenmekte ve inananlara eza vermektedirler.

²³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*, 14/81-82.

²³⁵ ed-Duhân 44/22; el-Murselât 77/46.

²³⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 5/437.

²³⁷ el-En'am 6/55, 147; el-A'raf 7/40, 84; Yûnus 10/13; Yûsuf 12/110; İbrâhim 14/49; el-Hicr 15/12; el-Kehf 18/49; Meryem 19/86; Tâhâ 20/102; el-Furkân 25/31; eş-Şuâ'râ 26/200; en-Neml 27/69; es-Secde 32/22; ez-Zuhruf 43/74; el-Ahkâf 46/25; el-Kamer 54/47; el-Müddessir 74/41; es-Saffât 37/34; el-Murselât 77/18; el-Kalem 68/35; el-Furkân 25/22; el-Kasas 28/17.

²³⁸ el-A'raf 7/133; et-Tevbe 9/66; Yûnus 10/75; Hüd 11/52, 116; el-Hicr 15/58; es-Sebe' 34/32; ed-Duhân 44/37; el-Câsiye 45/31; ez-Zâriyat 51/32.

²³⁹ Firuzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz*, 2/355.

²⁴⁰ el-En'am 6/55, 147.

Allah'ın (cc) âyetlerini yalanlayan ve onlara uygun işler yapmakta kibirlenen kimselerin deve iğne deliğinden geçinceye dek cennete giremeyeceklerinin vurgulandığı bu âyet suçluların cezalandırılmalarının niteliğinden ve suçluların üzerine azabın yağmur gibi yağdırılacağından haber verilmektedir.²⁴¹ Firuzâbâdi A'raf 7/84'te geçen mücrim ifadesi için livata suçunu işleyen, homoseksüel kimselerin kastedildiğini beyan etmektedir. Dolayısıyla bu kimseler Lût (as) kavminden bu çirkin suç ile iştilal eden kimselerdir.²⁴² Livata, o zamana kadar, dünyada benzeri görülmemiş fâhiş bir suçtur.

Önceki nesillerin kendilerine apaçık âyetler getirmelerine rağmen yalanlayıp zulme baş vurmaları helaklarını hazırlamıştı. Onlar zinhar iman edecek değillerdi. İşte mücrim toplumların cezaları da bu şekilde olmaktadır.²⁴³ Önceki kavimlerin yaratılış amacını iyi kavrayamadıklarını dolayısıyla ardı ardına nesiller ve onları hidayete çağıran peygamberlerin yaşantılarının özetlendiği bu âyette, inkâr ve isyan yolunu tutanların helak edilerek tarih sahnesinden indirildiklerine dikkat çekilerek yerine başka kavimlerin getirildiği, son Peygamber'in (s.a.v.) ümmetinin imtihan sırasının geldiği vurgulanmaktadır. "Davet edilmiş ve edilmekte olanlar" ifadesi bu hususa işaret etmektedir. Dünya imtihanının en önemli iki sınanma unsuru tevhid ve adalet olup bunların hakkını verenlerin imtihanı kazanacaklarına dolayısıyla cennetin ve oradaki nimetlerin de hakkını vermiş olacaklarına değinilmektedir. Öte yandan tevhid ve adaletin tersi olan şirk ve zulüme bulaşanların ise cezalarını kısmen dünyada ve geri kalanını da noksansız olarak ahirette görecekleri belirtilmektedir.²⁴⁴

Mücrimlerin tekzîblerinin peygamberleri ümit kesecek bir raddeye getirdiği sırada Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla lütuflandıkları ve mücrim topluluğunu bekleyen azabın ise asla geri çevirilmeyeceği belirtilmektedir.²⁴⁵ İbnu'l Cevzî, Yûsuf 12/110 âyetinde "nihayet peygamberler ümitlerini kestiklerinde" cümlesini birinci âyet ile irtibatlandırır ve şöyle der: Senden önce de birtakım erkekleri kavimlerini davetle görevlendirdik, kavimleri onları yalanladı, o peygamberler sabırdan yana tutum sergilediler. Ancak peygamberlerin sabrı sürdükçe kavimlerinin yalanlaması da sürmekteydi. Nihayetinde peygamberler ümitlerini kestiler.²⁴⁶

Burada iki görüş zikredilmektedir: Birinci görüş, İbn Abbâs'a (ra) nispet edilmektedir ve kavimlerin tasdikinden ümitlerini kestiler şeklindedir. İkincisi ise, Mücâhid'e nispet edilen

²⁴¹ el-A'raf 7/40, 84.

²⁴² Firuzâbâdi, *Besâiru zevi't-temyiz*, 2/355.

²⁴³ Yûnus 10/13.

²⁴⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/90.

²⁴⁵ Yûsuf 12/110.

²⁴⁶ İbnu'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/277.

kavimlere azap edileceğinden ümitlerini kestiler şeklindedir. Burada anlam farklılıklarının kıraat çeşitlerinden kaynaklı olduğu da zikredilmektedir. Âyetteki (küzübü) kelimesini İbn Kesîr, Nâfi, Ebû Amr ve İbn Âmir (küzzibû) şeklinde zal harfini şeddeli ve kaf harfini ise ötreli okudukları zaman mana “peygamberler yalanlandıklarını iyice bildiler,” şeklinde olmaktadır. Hasen, Atâ ve Katâde’ye göre bu zan yâkîn manasındadır. Âsım, Hamze, Kisâi ise âyetteki şekliyle “küzübü” olarak okumuşlar ve anlam ise şöyle olmuştur: Kavimleri peygambere vaad edilen yardım konusunda yalancı çıkarıldılar. Lakin bu doğru değildir çünkü peygamberler böyle düşünmezler. Zeccâc’ın aktarımına göre ise Mücâhid, Ebû Rezin ve Dahhâk, “kezebû” şeklinde kaf ve dal harfinin fethi üzere ve şeddesiz okumuşlardır. Anlam ise kavimleri onların (peygamberlerin) yalan söylediklerini zannettiler,²⁴⁷ şeklindedir.

Âyetin devamında onlara (peygamberlere) yardımımız geldi, denilmektedir. (Fenünci men neşâu) cümlesindeki “fenünci” kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamze, Kisâi, Nâfi iki nun ile okumuşlardır ve mana dilediğimizi kurtarırsız şeklindedir. Ya da İbn Âmir, Ebû Bekir, Hafs, hepsi de Âsım rivayetine göre şeddeli mim, meftuh ye harfi ve tek nun ile “fenücciye” şeklinde okumuşlardır. Bu durumda müminlerin inen azaptan kurtarıldığı manası²⁴⁸ verilmiştir.

O bilinen günde mücrimlerin zincirlere vurulmuş halde görülecekleri,²⁴⁹ geliştirdikleri tutumlara uyumlu biçimde onun (Kur’ân’ın) mücrimlerin kalbine sokulacağı anlatılmaktadır.²⁵⁰ İbrâhim 14/49 için Zemâşeri şöyle bir izahat getirmektedir: “Zincirlere vurulmuş,” cümlesi elleri ve ayakları zincirlerle bağlanmış bir vaziyette olduklarına veya tüm mücrimlerin birbirlerine bağlandığı manasına veyahutta şeytanlarla bağlı olduklarına yorulabilir. Fil esfâd “Zincirlerle” ifadesi mugarranın yani “bağlanmış halde” ifadesi ile alakalıdır. Yani “zincirlerle bağlanırlar” anlamına gelmekte olup, söz konusu ifade ile ilişkili değildir. Veyahut da anlam “Zincirlenmiş ve birbirlerine bağlanmış” şekildedirler manasındadır. Fil esfâd bağlar, ipler anlamında kullanılmaktadır. Zincirler anlamına geldiği de söylenmektedir. Zemâşerî burada Selâme b. Cendel’den şöyle bir beyit aktarmaktadır:

” وَ زَيْدُ الْخَيْلِ قَدْ لَاقَى يَعْضُ بِسَاعِدٍ وَ يَعْظُمُ سَاقَ

(Biniciliği ile meşhur) Zeydü’l-Hayl da tanıştı zincirle;

Kolundan incik kemiğine kadar... Acı verecek şekilde.”²⁵¹

Kitabın ortaya konulacağı ve mücrimlerin kitabın muhtevsından dehşete kapılacakları, veyl edecekleri, bu nasıl bir kitap ki küçük büyük demeden herşeyi sayıp dökmüş, diyerek tüm

²⁴⁷ İbnü’l Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 3/278.

²⁴⁸ İbnü’l Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 3/279.

²⁴⁹ İbrâhim 14/49.

²⁵⁰ el-Hicr 15/12; eş-Şuâ’râ 26/200.

²⁵¹ Zemâşerî, el-Keşşâf, 3/860-864.

amellerini karşılarında bulacaklardır. Zira Cenab-ı Hak hiç kimseye haksızlık etmez.²⁵² Zemahşerî, bu âyette geçen “kitap” ifadesinin cins isim olduğunu ve amel defteri demek olduğunu dile getirmiştir. Günahlarını karşılarında gördüklerinde veyl eden mücrimlerin sadece büyük günahlarının değil de küçük günahlarının da yazılmış olma sebebini ise mücrimlerin büyük günahlardan kaçınmamalarına bağlamaktadır. Karşılaştıkları hesap konusundaki münakaşaları bu şekildedir. İbn Abbâs (ö 68/688), küçük ifadesinden tebessümün büyük ifadesinden ise kahkahanın anlaşılabilirliğini söylemektedir. Said b. Cübeyr (ö 94/713) küçük için cinsel temas büyük ise zinadır demektedir. Fudayl b. İyaz (ö.187/803) ise bu âyeti okuduğu vakit mücrimlerin büyük günahlara değil de küçük günahlara daha ziyade feryat ettiklerini söylemektedir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın herşeyi yazması zapturapt altına alması mücrimlerin yapmadıkları bir şeyi onlar adına yazması demek değildir. Zira Allah Teâlâ'ya zulüm isnat eden o müşrik babaların günahları nedeniyle işlemedikleri bir suçu onların aleyhine yazıp, çocuklarını cezalandırmaz.²⁵³

Allah Teâlâ herşeyin evvelini ve ahirini bilmektedir, dolayısıyla Hz. Peygamber'den müşriklerin yaptıklarına bir miktar daha sabır göstermesi gerektiğini beyan etmektedir. Kaldı ki Bedir savaşında pekçok müşrik ölecektir. Takva sahipleri Rablerinin huzuruna hürmetle gelipte umduklarına nasıl nail olacaklarsa mücrimlerde aynı şekilde suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevk edilecektir.²⁵⁴ Beyzavî, bu âyette sûrenin ismine atıfta bulunmuştur. Hz. Meryem'den yola çıkarak önceki âyet ile bağlantılayarak, muttaki ve mücrim ifadelerini kıyaslamıştır. Sûreye Allah Teâlâ'ya adanan, muharrar kul Hz. Meryem'in adının verilmesinin özel bir durumu vardır. Bütün nimetlerin gerçek kaynağı, büyük ve akıl almaz nimetlere şükredenlerin erişebileceği herşeyi ve inkâr edenlerin ise tüm nimetlerden nasıl alıkonulacağı hususu şerh edilmektedir. Âyette geçen "vefden" ifadesiyle heyetler kastedilmektedir. Söz konusu heyetler kralların ikram ve nimetlerine nail olabilmek üzere²⁵⁵ toplanırlar.

Ayrıca burada muttakilerin binitlerle huzura gelmeleri de calib-i dikkattir. “Mücrimleri sevk ederiz,” cümlesi hayvanların sevk edilmesine benzetilmektedir. Zira mücrimlerin sevk edilimleri bu şekilde olacaktır. Ayrıca bu sevk edilmiş esnasında günahkarların halleri “suya koşan susuz develere” benzetilmektedir. Çünkü suya gelen ancak susuzluğunu giderip kanmak için gelir, mücrimler ise cehenneme doğru koşacaklardır. Dünyadan getirmiş oldukları susuzluk onları yalnızca cehenneme kanalize edecektir.²⁵⁶ Bu âyette aynı zamanda hiçbir acının da

²⁵² el-Kehf 18/49.

²⁵³ Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/74-75.

²⁵⁴ Meryem 19/86; *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/618.

²⁵⁵ Beyzâvi, *Envârü't-tenzil*, 3/376-377.

²⁵⁶ Beyzâvi, *Envârü't-tenzil*, 3/376-377.

mutluluğunda ebedi olmayacağı anlatılmaktadır. Bu husus aslında hâdis olan insanoğlu için müthiş bir tesellidir. Sabır ve tahammül zor fakat semereleri de bir o kadar bereketlidir.

Ve yine o malum günde suçluların gözleri korkudan donup gömgök olmuş bir vaziyette huzura toplanacakları bildirilmektedir.²⁵⁷ Bu âyette geçen “zürkan” ifadesi gök gözlü demektir. Araplar düşmanlarını tasvir ederlerken ciğerinin kara, gözünün mavi, bıyığının kırmızı olduğunu söylerler. Mavi göz Araplar için hiç istenmeyen bir durumdur. Rumlar genelde mavi gözlü oldukları için Araplar onları düşman olarak nitelemişlerdir.²⁵⁸ Ya da başka bir ifadeyle mücrimlerin kör olarak huzura toplanacağı söylenir çünkü körlerin göz bebekleri maviye çalan bir rengi andırmaktadır. Mücrimler düşman vasfı verilmesi nedeniyle de gök gözlü olarak toplanacaklardır denilebilir ya da Allah Teâlâ’ya, peygamberlere, müminlere iyi ve güzel ne varsa onların hepsine düşman oldukları için düşmanın göz rengi ile gömgök ve donuk bakışlar eşliğinde haşr edileceklerdir.

Cenab-ı Hakk, peygamberler için mücrimlerden bir düşman yarattığını ve yol gösterici ve yardımcı olarak kendisinin bilahare kâfi olduğunu bildirmektedir.²⁵⁹ Bu âyette Allah Teâlâ sunnetullahından haber vererek her toplumda peygamberlere düşmanlık edecek tipler bulunduğunu bu durumun sadece Hz. Muhammed’e (s.a.v.) has olmadığını söylemektedir. İbn Abbâs’ın âyette geçen müşrik ifadesinin Ebû Cehil olduğu görüşünü aktaran Kurtûbî, peygamberini bu şekilde teselli etmektedir. Genellikle Kur’ân’ın hâkim üslûbu ve yaklaşımı bu şekildedir.²⁶⁰ Allah’ın (cc) irşadı ve yardımının yeterli olduğunu aktarmak suretiyle neticede galip olanın batıl, ben merkezli, herotik fikirlerin sahibi olan müşriklerin değil, Allah’ın yoluna uyan Rasulün (s.a.v.) başarılı olacağı aktarılmaktadır.²⁶¹ Bu âyet Allah’ın dinine yardım eden, iyilikler yapan emir ve yasaklara ittiba edenler için de büyük bir muştudur. Diğer bir çıkarım ise tebliğ ve temsil vazifelerini sırtlanan kimselelerin sabrı bir an dahi elden bırakmamaları gerektiği ve sonunda bu sabırları vesilesiyle kazananlardan olacakları şeklindedir.

Yüce yaratıcı insanlara yeryüzünde dolaşmalarını ve mücrimlerin sonunun nasıl olduğunu gözlemlenmelerini salık vermektedir.²⁶² Beyzâvi’ye göre bu âyette Allah’ın (cc) öncekilerin akıbetlerinden bahsetmesi inananlar için bir tehdit mesabesindedir. Azabın kendilerinden öncekilere indiği gibi onlara da gelebileceği haber verilmektedir. Günahkârlar tabirini kullanması ise inanan kimselerin, o mücrimlerin işledikleri suçlardan beri olduklarını

²⁵⁷ Tâhâ 20/102.

²⁵⁸ Beyzâvi, *Envârü't-tenzil*, 3/419.

²⁵⁹ el-Furkân 25/31.

²⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kuran*, 12/542-543.

²⁶¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 4/122.

²⁶² en-Neml 27/69.

göstermek kabilinden bir lütuftur. O mücrimlerin hileleri, yalanlamaları, yüz çevirmeleri seni yıldırmasın, zira Allah (cc) seni onlardan gelecek herşeye karşı muhafaza edecektir, demek istediğini aktarmaktadır.²⁶³ Söz konusu âyet hem Hz. Peygamber (s.a.v.) hem de tebliğ yolunun yolcuları için sevindirici bir muştudur.

Allah (cc) âyetlerinden yüz çevirenden daha zalim kimse olamayacağını bir soru kalıbı ile vurgulamakta, peşine suçlulardan intikam alıcı olduğunu ilave etmektedir.²⁶⁴ Burada âyetlerden yüz çevirmekten kastedilen âyetlerin üzerinde tefekkür etmeyi reddeden demektir. Âyette kullanılan “sümme” edatı bu kadar net bir biçimde mutluluk vaad eden âyetlerden yüz çevirmeye karşı bir yadsımadır. Nasihatten sonra dönmenin aklen mümkün olmadığını zikreden Beyzâvi, bir kahramanlık şiirine atıf yapmaktadır:

“Zor işlere ancak ölüm tehlikelerini görüp
Sonra da içine dalan asilzade dalar!”²⁶⁵

Fakat mücrimler yine de dönmüşlerdir ve Allah Teâlâ’da onlardan intikam alacağını beyan buyurmuştur. Hemen bu âyetin akabinde Zuhuf sûresi 43/74’te mücrimlerin cehennem azabında sürekli kalacaklarına işaret edilmektedir. Âyetin evvelinde cehennemliklerin durumları betimlenir ve mücrimlerin cehennem bekçisinden yok edilmeyi talep ettikleri fakat aldıkları cevap dünyada peygamberin söylediklerinin aynısı olup Allah’a (cc) ve ahiret gününe inanmayan ve şirk koşanların ebedi barınaklarının cehennem olacağı yönündedir. Sonuçta herkes kendi eliyle ne yaparsa karşılık olarak onu bulacaktır ve bu dünya ahiret için yatırım yapılacak yerdir.²⁶⁶ Lakin mücrimler inatları nedeniyle kalpleri kabuk bağladığı için bunları idrak edememişlerdir.

Kurtûbi, bu âyeti mücrimler hiçbir surette rahmet ümit edemeyeceklerdir. Ümitsiz bir halde susacaklardır, diye açıklanmıştır. Bu ümitsizlik hususunu el-En’am Sûresi 6/44. âyetin tefsiriyle açıklama yolunu tutmuştur. Söz konusu âyette ise daha önce kendisine uyarı yapılanların, bu ikazları unutunca Rableri tarafından herşeyin kapılarının kendilerine açıldığına değinilmiştir. Nihayetinde elde ettikleri hesapsız nimetlerle şımardıkları bir zamanda onların anızın yakalandığı ve tüm ümitlerinin suya düştüğü haber verilektir.²⁶⁷ Görüldüğü üzere mücrimlerin nimetleri ve nimetlerinin asıl sahibini doğru okumamaları -daha doğrusu ayak diremeleri- derin bir ümitsizlikle sonuçlanmaktadır.

²⁶³ Beyzâvi, *Envârü’l-tenzil*, 4/299.

²⁶⁴ es-Secde 32/22.

²⁶⁵ Beyzâvi, *Envârü’l-tenzil*, 4/121.

²⁶⁶ ez-Zuhuf 43/74; *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 4/785-786.

²⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi’l-Kuran*, 15/43.

Mimariye, lüks ve şatafata düşkün Âd kavmi, kardeşleri Hûd'u dinlememişlerdir. Azgınlıkları nedeniyle Rableri onları yerle bir edivermiş ve evleri hariç herşeyleri görünmez hale gelmiştir. Allah Teâlâ'nın suçlulara cezası bu şekildedir.²⁶⁸ Bu âyet-i kerimede herşeyi görünmez kılan kasırganın Allah Teâlâ'ya izafe edilmesine ilişkin Keşşâf'ta rüzgâr ve onu elinde tutma işinin bizzat Cenab-ı Hakk'ın kudretine ve azametine işaret ettiği beyan edilmektedir. Ayrıca kasırgalar Allah'ın (cc) hayranlık uyandıran mahlukatından ve büyük ordularından biridir. Zira âyetteki kasırganın Allah'tan (cc) emir alması da Zemahşerî'nin görüşünü kuvvetlendirmektedir.²⁶⁹ Allah'ın (cc) insanları zaaflarıyla denediği barizdir. Allah (cc) olması gereken yerde, başka hiçbir şey olmamalıdır. Zira helak olan her kavmin cezası zaaflarından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak âyetlerde değinildiği üzere tefsirlerde mücrimler suç/günahta ısrar eden, kafir, fasık, facir, münafık, müşrik, mürted, mükezzib, müfteri, iman ve ibadet bağlamında her iki yönü de ihmal eden, neredeyse tüm olumsuz, kötü adına ne varsa bünyelerinde barındıran kimselerdir. Onların bu fiillerinin karşılığı ise âyetlerde ve tefsirlerde anlatıldığı gibi dehşet verici boyutta olacaktır. Mücrimler hakkında verilen bilgiler gayet açık ve anlaşılır mahiyet arz etmektedir. Anlam açısından kapalı olduğu hissedilen âyetlerde tefsirlerden kısa açıklamalara yer verilmiştir.

²⁶⁸ el-Ahkâf 46/25.

²⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/178.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN ÂYETLERİ BAĞLAMINDA MÜCRİM KAVRAMI

1. Mücrim Kavramının Mekkî ve Medenî Sûrelerdeki Dağılımı

Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim yirmi üç yıl boyunca, tedricen nâzil olan bir kutsal kitaptır.²⁷⁰ Hicrî 610 yılı Ramazan ayında 27. gecedен itibaren nâzil olmaya başlamıştır. Bu inişin on üç yıllık kesimi Mekke'de on yıllık kesiti ise Medine'de vaki olmuştur. Alimler tarafından sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşlarını belirleyen birtakım kriterler öne sürülmüştür. Bu kriterler zaman, mekân ya da muhatapları dikkate alan yaklaşımlardır. Netice itibarı ile en kuşatıcı ve sağlam kabul edilen yaygın görüş zamanı baz alan yaklaşımdır. Yani Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicreti olan 622 senesidir. Genel itibarıyla Mekke döneminde nâzil olan sûrelere Mekkî sûre ya da âyet, Medine döneminde nâzil olanlara ise Medenî sûre ya da âyet denilmektedir.²⁷¹ Bu iki dönem, üslûp, içerik, icraat bakımından yapısal birtakım farklılıkları barındırmaktadır. En genel hatlarıyla Mekke dönemi akide ve itikadın yerleştirilmesi; Medine dönemi ise artık devlet, kurumsallaşma, toplum, muamelat hususlarının yer bulduğu dönemlerdir.

Âlimler Mekkî ve Medenî sûreleri belirlerken bazı nitelikler tespit etmişlerdir. Bir sûrenin ya da âyetin Mekkî-Medenîlik durumu o âyet ya da sûrenin duyumuna isnaden (sema yoluyla) ya da ihtiva ettiği bazı kelimelerden hareketle (kıyas yoluyla) tayin edilmektedir. Semai nitelikli olanlar çoğunlukla rivayetlerle günümüze ulaşmıştır.²⁷² Kıyasi nitelikli olanlar ise âlimlerin tespit ve çıkarımlarıyla elde edilmiştir.

Örneğin Bakara sûresi istisna edilmek kaydıyla içinde Âdem (as) ve İblis kıssalarının yer aldığı sûreler Mekkî'dir. Bakara, Âl-i İmran ve Ra'd sûreleri hariç, hurûf-u mukatta' ile başlayan sûreler Mekkî'dir. Bir diğer kıyasi unsur ise "ey insanlar!" diye başlayan âyetler ve bu tarz âyetleri şâmil sûreler Mekkî, "ey iman edenler!" şeklinde nida içeren âyet ve sûreler ise Medenî kabul edilmektedir. Bunlara ek olarak içerisinde "Kella" lafzı bulunan, ya da geçmiş ümmetlere ait kıssaların anlatıldığı âyet ve sûreler de Mekkî'dir.²⁷³ Ankebût sûresi dışarda bırakılmak suretiyle münafıklardan bahseden sûreler ile bir "farz" ya da "had cezası" ihtiva eden sûreler ise Medenî kabul edilmiştir.²⁷⁴ Âyet ve sûrelerin Mekkî ve Medenîlik yönlerini bilmek doğru anlamak, doğru yorumlamak açısından oldukça önemlidir. Zira Mekke ve Medine

²⁷⁰ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulumu'l-Kur'ân*, thk. Merkezi Dirâsâti'l-Kur'âniyye, y.y, ts, 1/53.

²⁷¹ Mesut Okumuş, *Ulûmu'l-Kur'ân*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 316-317.

²⁷² Süyûtî, *el-İtkân fî ulumu'l-Kur'ân*, 1/26.

²⁷³ Süyûtî, *el-İtkân fî ulumu'l-Kur'ân*, 1/53.

²⁷⁴ Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/53-54.

dönemlerinde hitaplarda, ifadelerde, üslûpta, konularda farklılıklar gözlemlenmektedir. Söz konusu farklılıklar, âyetleri ve arka plandaki hikmet pırıltılarının yansımalarını kavrayabilmenin ve doğru çözümleyebilmenin ipuçlarını sunması sebebiyle oldukça kıymetlidir.

Dolayısıyla Kur'ân vahyi mücrim kavramı için yeni bir kimlik tayin etmiş muhteva açısından ise Mekkî sûrelerin âyetlerinde mücrimlerin daha ziyade inançsal yönleri, Medenî sûrelerde ise inançsal yönlerine ek olarak ibadet ve muamelata dair istenmeyen vasıfları gözler önüne serilmiştir. Mekkî ve Medenî sûrelerin söz konusu kavrama dair istatistikî verileri çıkarıldığında bu tablo daha net bir biçimde resmedilmektedir.

Âyetlerin ve Sûrelerin Mekkî ve Medenî Dağılımı

	Mekkî	Medenî
Sûre	32	4
Âyet	60	6

Mekkî-Medenî sûreler/âyetler tablosu oluşturulmak suretiyle elde edilen nicel verilere nispetle mücrim kavramı ve onun kök ifadesi olan “crm” fiili Kur'ân-ı Kerim'de toplamda 36 sûrede geçmekte olup bu sûrelerden 4 tanesi Medine döneminde nâzil olmuş 32 tanesi ise Mekke döneminde nâzil olmuştur. Âyet bazındaki kullanıma bakıldığında toplamda 66 âyette muhtelif formlarıyla yer alan kavram 60 Mekkî âyet ve 6 Medenî âyette zikredilmiştir. Bu sonuçlardan elde edilen veriler Kuran sistematîği açısından değerlendirildiğinde, mücrim kavramının her iki dönemde de üzerinde durulan bir husus olduğu lakin Mekkî sûrelerde daha ziyade yoğunluk arz ettiği çıkarımına ulaşılmıştır. İlâveten mücrim kelimesinin kavramsallaşma zamanı ve bugünkü manadaki istilâhî temellerinin çerçevesi Mekke döneminde tam olarak çizilmiştir.

Son olarak şunu da ifade etmelidir ki mücrim kelimesi İslâm'dan önceki devirlerde maddi olarak câhiliye devri ve evvelindeki Arapların yaşantısında epey geniş bir anlam dünyasını haizdir. “Crm” sülasi mücerret kökü ve ondan müştak olan kelimelerin kullanımları muhtelif bir zenginliği içerisinde barındıran nitelik arz etmektedir. Manevi olarak ise daha ziyade insanların vaz ettiği yasalar minvalinde suç manasında, ilâhî otoriteden kaynaklı, dinsel hükümler açısından ise günah ve istenmeyen durumlar manasında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. “Crm” ve varyantları maddi ve manevi vecihlerden kullanımları kıyas edildiğinde maddi tarafı zaman içerisinde öğütülmüştür. Manevi manada daha sık kullanılır

olmuş ve kelime evvelinde onlarca manaya tekabül eden bir anlam genişliğine sahipken takip eden süreçte bir nevi anlam daralmasına maruz kalmıştır.

2. Mücrim Kavramını İhtiva Eden Âyetlerin Sebeb-i Nüzûlüne Dair Rivayetler

Bir olayın vuku bulması sebeplere binaen gerçekleşmektedir. Kur'ân ilimlerinde esbâb-ı nüzûl yani iniş sebepleri şeklinde bir alan mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim'deki kimi âyetler bir olay ya da insanların kafalarını meşgul eden bir mesele hakkında inmiştir. İşte bazı âyetlerin inmesine yol açan hususlar onların nüzûl sebeplerini oluşturmaktadır. Her âyet ya da sûreye dair bir nüzûl sebebi bulunmamakla beraber nüzûl sebebi kimi zaman bir âyet, kimi zaman birkaç âyet kimi zaman ise bir sûreyi şümüllü olabilmektedir. Soru ya da olaylar söz konusu âyetlerin inişi için zemin teşkil etmiştir. Haddizatında Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü ezelde yüce Yararıcı tarafından bizzat planlanmıştır.²⁷⁵ Kur'ân-ı Kerim'in asıl olan nüzûl sebebi ise insanları hidayete yöneltmek, onları irşat etmektir.

Esbâb-ı nüzûl âyetlerin ve sûrelerin iniş nedenleri, indiği ortam hakkında Kur'ân araştırmacılarına bilgi vererek onların âyetleri doğru şekilde yorumlamalarına olanak sağlamaktadır. Olayların işleyişi, seyri ve gelişimi hakkında perde arkasında kalan veriler âyetlerin açıklanması için son derece önem arz etmektedir.

MÜCRİM KAVRAMI GEÇEN AYETLERİN SEBEBİ NÜZUL VERİLERİ

SURE	Nüzul Sırası /Mushaf Sırası	AYET NO	MEKKİ-MEDENİ
Kalem	2/68	35	Mekkî
Kamer	54/47	47	Mekkî
En 'âm	55/6	124	Mekkî
En 'âm	55/6	147	Mekkî
Sebe'	58/34	25	Mekkî
Mutaffifin	86/83	29	Mekkî
Enfal	88/8	8	Medenî
Mâide	112/5	2	Medenî
Mâide	112/5	8	Medenî
Tevbe	113/9	66	Medenî

Toplam, 10 Ayete dair Sebeb-i Nüzul verisi tespit edilmiştir. Bu ayetlerin 4' ü Medenî,6' sı Mekkî'dir.

²⁷⁵ Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, 1499.

Çalışmanın konusu olan “crn” fiili ve türevlerinin zihinlerde iyice netleştirilebilmesi ve tarihsel arka planda gelişen olayların verilerine imkanlar ölçüsünde hâkim olarak âyetlerin doğru yorumlanması açısından sebep-i nüzûller hakkında bir incelemeye gidilmiştir. Genel olarak 36 sûre ve 65 âyete dair sebebi nüzûl araştırması neticesinde şu sonuçlar tespit edilmiştir: 5 Mekkî sûre (Kalem, Kamer, En’âm, Sebe’, Mutaffifin) ve 3 Medenî sûre (Mâide, Enfâl, Tevbe) olmak üzere 8 sûre; 6 Mekkî âyet (Kalem 35, Kamer 47, En’âm 124, En’âm 147, Sebe’ 25, Mutaffifin 29) ve 4 Medenî âyet (Tevbe 66, Mâide 2, Mâide 8, Enfâl 8) ile ilgili sebep-i nüzûl rivayetlerinin var olduğu çıkarımına erişilmiştir.

Nüzûl sırasına göre bir tertip gözetilmek suretiyle detaylar şu şekildedir:

İlk sebep-i nüzûl tespiti mushaf tertibine göre 68, nüzûl tertibine göre 2. sırada bulunan ve Mekkî bir sûre olan Kalem sûresi ve bu sûrenin 35. âyet-i kerimesinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Biz müslümanları mücrimler ile bir tutar mıyız hiç?”²⁷⁶ İbn Abbâs (ra) ve başkalarından da aktarılan rivayete nispetle bu âyetin Mekke ehlinde olan müşrik ve kâfir kimselerin “Tabiki bizlere -ahirette- sizlere verilenlerden daha iyisi verilecek” demeleri üzerine nâzil olmuştur.²⁷⁷ Ayrıca Kalem sûresi 35. âyet çalışmanın konusu olan mücrim kavramının ilk kez geçtiği yerdir ve müslim kelimesine kıyasla kullanılmaktadır. Yani müslim ve mücrim kelimeleri zıt anlamlıdır.

İkinci olarak, Mushaf tertibine göre 47 fakat nüzûl tertibine göre 54. sırada olup, Mekke döneminde inen Kamer sûresi 47. âyet-i kerime ile alakalı sebep-i nüzûl rivayeti şöyledir: Cumhurun kavline nispetle tamamı Mekkî olan Kamer sûresi Târik sûresinden sonra nâzil olmuştur. 47. âyeti kerimenin konusal bağlam açısından 48 ve 49. âyetlerle birlikte değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Zira âyetin siyakından bu şekilde bir izlenim hasıl olmuştur.

“47. Şüphesiz ki mücrimler dalâlet ve çılgın ateşler içindedirler. 48. O gün yüzleri üstü ateşe sürüldüklerinde “Tadın cehennem azabını” denilir. 49. Şüphesiz ki biz, herşeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.”²⁷⁸ Bu âyeti kerimeler, Ebu Küreyb ve Ebu Bekr ibn Ebî Şeybe kanalıyla Ebu Hüreyre (ra) tarafından rivayet edilmiş ve Kureyşli müşriklerin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile kader mevzusunda tartışmak üzere geldikleri sırada 48. âyet nâzil olmuştur. Mücrimlerin halini tasvir eden yani onların dalalet ve çılgın ateşler içinde olduklarını beyan eden 47. âyetin akabinde o gün mücrimlerin yüz üstü ateşe doğru sürüklenecekleri ve olara

²⁷⁶ أَفَتَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ط

²⁷⁷ Bedreddin Çetiner, *Esbab-ı Nüzûl*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 903. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdü’l-Muhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2006), 15/60.

²⁷⁸ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

tadın bakalım cehennem azabını denileceği ifade edilmektedir. Hemen akabinde ise Allah Teâlâ herşeyi bir ölçü dahilinde yarattığına vurgu yaparak, “Şüphesiz ki biz herşeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.” âyetleri nâzil olmuştur.²⁷⁹ Allah Teâlâ’nın cezalandırması da yine insanların amellerinin tam karşılığı olacak şekilde bir ölçüyledir. Bu O’nun (cc) adaletinin yansımasıdır.

Ebu Bekr b. Hâris (ra) aracılığıyla Atâ’dan (ra) nakledilen başka bir rivayette şu şekilde bir nüzûl sebebi zikredilmektedir: Necran piskoposu Hz. Muhammed’e (s.a.v.) gelerek ve “Ey Muhammed (s.a.v.) sen, denizlerin, gökyüzünün ve günahların hep kaderle cereyan ettiğini mi iddia ediyorsun? Bu işlerden günahlar kaderle yapılmıyor,” demesi üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.): “Sizler Allah Teâlâ ile haşarılaşmaya²⁸⁰ kalkışan hasımlarsınız,” cevabını vermiştir.²⁸¹ Âyeti kerime bu olaya binaen nâzil olmuştur denilmektedir.

Kamer sûresi 47. âyetin Kaderiyye ya da Muhammed (s.a.v.) ümmeti içinden kader konusunu inkâr eden bir grup için inzâl olduğu şeklinde rivayetler bulunmaktadır.²⁸² Fakat Kaderiyye ya da kaderi inkâr edenlerin bu âyetin hükmüne girdikleri şeklinde bir anlayış daha isabetli gözükmemektedir.²⁸³ Mealen şu şekilde olan diğer bir âyet-i kerime: “Kendilerine bir âyet geldiğinde Allah’ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe asla iman edecek değiliz, demektedirler. Oysa Allah, (cc) kimi peygamber seçeceğini en iyi bilendir. Mücrimler ise, yaptıkları hileler sebebiyle Allah katından bir aşağılanmaya ve şiddetli bir azâba ulaşacaklardır.”

Mushaf tertibine göre 6, nüzûl tertibine göre 55. sırada yer alan ve Mekkî bir sûre olan En’âm sûresinin 127. âyet-i kerimesinin²⁸⁴ sebebi nüzûlü hakkında Mukatil b. Süleyman şöyle demektedir: Ebu Cehil’in, “Abdimenâf oğulları bizimle şeref hususunda her zaman çekişmekteydiler, neredeyse onlarla atbaşı konuma gelmiştik ki onlar bizden, kendisine Allah’tan (cc) vahiy gelen bir peygamber vardır dediler. Onların bize üstünlük sağlama girişimlerine karşılık olarak Allah’a (cc) yemin olsun ki bize de vahiy gelene dek ona iman

²⁷⁹ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Kader”, 19; Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü’rî el-Vâhidî, *Esbâbu nüzûli’l-Kur’ân*, thk. Kemal Besyûni Zağlul (Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1994), 285.

²⁸⁰ Haşarı olmak: Kendisine verilen öğütleri dinlememek, çok fazla hareket ederek kazalara sebebiyet vermek, çeşitli yaramazlıklar, istenmeyen şeyler yapmak demektir. Hatta bu ifade genelde başa çıkılması zor olan çocuklar için kullanılmaktadır. Peygamber’e (s.a.v.) gelen piskopos ve onun gibiler de düşmanca bir tutum eşliğinde Allah’tan (cc) gelen öğütlere kulak vermeksizin, sürekli sorun üreterek türlü olumsuzluklara sebebiyet vermektedirler.

²⁸¹ Vahidî, *Esbâbu nüzûli’l-Kur’ân*, 286.

²⁸² Vahidî, *Esbâbu nüzûli’l-Kur’ân*, 286; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4/258.

²⁸³ Çetiner, *Esbab-ı Nüzûl*, 842.

²⁸⁴ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ إِنَّهُمْ كَانُوا عَلَمًا حِينًا يَجْعَلُ رَسُولُهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارًا عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ

etmeyeceğiz, demesi üzerine En'âm sûresi 127. âyet inmiştir. Bu âyeti kerime ile alakalı başka bir sebebi nüzûl ile şöyledir: Velid b. Muğire: “Allah’a yemin olsun eğer peygamberlik gerçek olsaydı Muhammed’e (s.a.v.) değil bana gelirdi çünkü yaşça büyük olmam, daha çok mal ve evlada sahip olmam sebebiyle ben peygamberliğe ondan daha uygun ve layığım demesi üzerine²⁸⁵ söz konusu âyet inmiştir.

Bu âyetle ilgili sebebi nüzûllerde bahsi geçen Velid bin Muğire ya da Ebu Cehil’in sarfettiği sözlerden ziyade Hz. Muhammed’i (s.a.v.) peygamberliğe layık görmemeleri asıl neticedir. Zira onların itirazlarının sebebi dünyevi çıkarlarını korumaktı.²⁸⁶ Dolayısıyla isimlerdeki ihtilafa takılmak yersizdir.

Dördüncü olarak yine aynı sûrenin 147. âyet-i kerimesinde,²⁸⁷ “Eğer seni yalanlarsa de ki: “Rabbiniz geniş rahmet sahibidir; bununla birlikte O’nun mücrim topluluğa vereceği ceza da geri çevrilemez,” buyrulmaktadır. İbn Abbâs’tan (ra) gelen rivayete göre Hz. Muhammed (s.a.v.) En’âm sûresinin henüz gelmiş olan 145 ve 146. âyetlerini müşriklere okuyup ardından “Yahudi ve Müslümanlara haram kılınan şeyler -leş, kan, domuz eti ve Allah’tan (cc) başkasına kesilen hayvanlar,²⁸⁸ ayrıca bütün tırnaklı hayvanlar ve koyun ve sığırın iç yağları- bana vahy edildi,” dediğinde müşrikler Hz. Muhammed’e (s.a.v.): “Sen doğruyu söylemedin, isabet etmedin,” demeleri üzerine²⁸⁹ En’âm sûresi 147. âyeti nâzil olmuştur.

Beşinci sebab-i nüzûl yine Mekkî bir sûre olan mushafta 34, nüzûl sıralamasında 58. sırada bulunan Sebe’ sûresinin 25. âyet-i kerimesinin,²⁹⁰-ki meali şöyledir: De ki: “Bizim işlediğimiz suçlardan dolayı siz sorumlu olmayacağınız gibi sizin yapıp ettiklerinizden ötürü de biz hesaba çekilmeyiz.”-nüzûl zamanı için tam olarak savaşı emreden kılıç âyetinden²⁹¹- önce indiği²⁹² aktarılmaktadır.

Altıncı sebab-i nüzûl mushafın 83, nüzûlün ise 86. sırasında yer alan Mekkî bir sûre olan Mutaffifin sûresinin 29. âyetidir.²⁹³ “Günahkârlar (dünyada) iman edenlere gülüp dururlardı.” Mücrimlerin dünyada iken müminleri aşağılaması ve hor görmesi onlara gülüp

²⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/75.

²⁸⁶ Çetiner, *Esbab-ı Nüzûl*, 1/385.

²⁸⁷ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رُبُّكُمْ دُوْرَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ.

²⁸⁸ el-En'âm 6/145, 146.

²⁸⁹ Çetiner, *Esbab-ı Nüzûl*, 1/388.

²⁹⁰ قُلْ لَا تُسْئَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْئَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ.

²⁹¹ Kılıç âyeti Tevbe sûresinin 5. âyeti olup meali şöyledir: “Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe ederler, namazlarını kılarlar ve zekâtlarını verirlere artık onları serbest bırakın. Allah yargılayıcıdır, bağışlayıcıdır.” Ayrıca bu âyetteki müşrik ifadesinden ahidlerini bozan kimseler ve bu kimselerin savaşın haram olduğu zamanlarda ahidlerini bozduklarının kastedildiği aktarılmaktadır. Bk. *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/720-731.

²⁹² Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, 14/191; Çetiner, *Esbab-ı Nüzûl*, 2/741.

²⁹³ إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ.

durmaları ve âyetin siyak sibakından anlaşıldığı kadarıyla, müminler yanlarından geçerken kaş göz hareketleri yapmaları, kendi içlerinde neşelendikleri, müminler hakkında bunlar yollarını şaşırılmış kimseler diyerek, üstlerine vazife olmamasına rağmen sürekli inananları gözetledikleri anlatılmaktadır. Nihayetinde ise müminler tahtlarına kurulup, kafirler cezalarını buldular mı diye bakınarak bu sefer de müminler onlara güleceklerdir. Bu âyette mücrim ve kafir ifadeleri birbirine denk tutulmaktadır.

Bu âyet hakkında iki sebab-i nüzûl bulunmaktadır: İlki İbn Abbâs'tan (ra) gelen bir rivayettir. Rivayette, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ashabından Ammâr, (ra) Suheyb, (ra) Habbâb, (ra) Bilâl'e (ra) gülen ve onlarla alay eden Velid bin Muğire, Ukbe İbn Ebî Mukayt, el-As ibn Hişam, en-Nadr ibnu'l Hâris, el-As ibn Vâil, el-Esved İbn Yağus ve Ebu Cehil hakkında nâzil olmuştur. İkinci rivayette Mukatil'e göre, bu âyet-i kerimeler münafıkların, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanına giden Hz. Ali (ra) ile bir grup mümin geçerken birbirlerine kaş göz işaretleri yaparak eğlenmeleri²⁹⁴ üzerine nâzil olmuştur.

Yedinci sebab-i nüzûl Mushafta 8. ve nüzûl sıralamasında 88. olan Enfâl sûresinin 8. âyeti ile ilgilidir.²⁹⁵ “Günah yolunu tutanların hoşlarına gitmese de hakkı hâkim, bâtılı geçersiz kılsın!” İbn Abbâs'tan (ra) şöyle rivayet edilmektedir: Hz. Muhammed (s.a.v.) Bedr günü ashâbı ile düşman ile karşılaşma konusunda istişare ederken, Sa'd bin Ubade fikrini söyledikten sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) kuvvetli olsa da Kureyş ordusu üzerine yürümeyi tercih ederek bunu insanlara emretti fakat bazı müminler bu emirden haz etmediler.²⁹⁶ Bunun üzerine söz konusu âyet-i kerime nâzil olmuştur.

İbn Abbâs (ö. 68/687-88), “Hani Allah, iki taifeden birini size va'dediyordu. Siz ise kuvveti bulunmayan kervanın sizin olmasını arzu ediyordunuz,” şeklindeki Enfâl 7. âyet hakkındaki rivayetinde şöyle demektedir: Allah Rasulu (s.a.v.) Rebiulevvel ayında Medine'ye hicret etmişti. Akabinde Kürz b. Câbir el-Fihri Medine'nin bahçelerini yağmalamak için gelmiş Hz. Muhammed (s.a.v.) durumu haber alınca müminleri toplayıp peşine düşmüş fakat Kürz kaçmıştı. Kürz hadisesinden sonra Allah Rasulu (s.a.v.) Medine 'de bir yıl kalmış ve Ebu Sufyan'ın Bir Kureyş kervanı ile Mekke'ye geliyor olduğunu haber almıştı. Kervan Medine dolayların yaklaştığında Cebrail, (as)²⁹⁷ bu âyet-i kerimeyi getirmiştir.

Enfâl 7 ve 8. âyetlerin ikisi için Ebu Eyyûb el-Ensârî'den (ra) şöyle bir rivayet aktarılmaktadır. Allah Rasulu (s.a.v.) Medine'de ashabına: “Bana Ebu Sufyan'ın kervanının

²⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/175; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1214.

²⁹⁵ لِيُجِزَّ الْحَقَّ وَيُظِلَّ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ

²⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 9/122-123.

²⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 9/125.

sûrenin tamamı Medine’de nâzil olmuştur. Her ne kadar 2. ve 3. âyetlerin Mekke’de nâzil olduğuna dair rivayetler bulunsa da söz konusu âyetler -Mekke’de gelmiş olsa dahi- Medine’ye hicretten sonra inmiştir ve Medenîlik kapsamındadır.

Maide sûresi 8. âyetin sebep-i nüzûlü için İbn Kesîr iki ayrı rivayete yer vermektedir. İlkinde, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) öldürme girişimi Hayber Yahudilerine izafe edilirken, ikincisinde aralarında bulunan anlaşma gereğince bir diyet mevzusundan dolayı yardımlarına başvurduğu Nadiroğulları tarafından Peygamber’in (s.a.v.) canına kast edildiği şeklindedir.³⁰² Âyet-i kerime bu olaya mahsus nâzil olmuştur. Rivayetteki Yahudi kabilesinin Nadiroğulları ya da Hayber Yahudileri olması ihtilaf arz etmemektedir. Âyete göre her halükârda haklarında adaletli davranma emri bulunanlar kimseler Yahudilerdir.

El-Mâide 5/8. âyetin iniş sebebi ile alakalı Râzi (ö. 606/1210), bu âyet-i kerime Müslümanların Mescid-i Haram’a girmelerine engel olan Kureyş hakkında nâzil olmuştur görüşünü belirtmektedir.³⁰³ Fakat görüşün kaynağını zikretmemiştir. Râzi’de belirtilen bu nüzûl sebebine ilişkin Hasan-ı Basri’den aktarılan bir rivayete göre Kureyş’in Peygamber’i (s.a.v.) öldürmesi için bir kimseyi gönderdikleri ve Allah Teâlâ’nın durumu Rasulune (s.a.v.) bildirdiği ve akabinde söz konusu âyet-i kerimenin nâzil olduğu yönündedir. Bu rivayet ile hem konuya açıklık kazandırmış hem de Râzi’yi tahsis etmiştir.

Ayrıca Süyûtî tarafından Mâide 2. âyetin nüzûlüne ilişkin Zeyd b. Eslem’den (ra) aktarılan rivayetin aynı zamanda Mâide 8. âyetinde nüzûl sebebi olduğu söylenmektedir.

Söz konusu rivayet ise şöyledir: Hz. Peygamber ve yanındaki ashâbı Mekke’ye girmelerine müsaade edilmeksizin Hudeybiye Antlaşması yapılmak suretiyle gerisin geriye dönmek zorunda bırakılmışlardı. Onlar Medine’ye dönerlerken, umre maksadıyla doğu cihetinden gelerek Mekke’ye gitmekte olan müşrik bir toplulukla karşılaşmışlardır. Mekke’ye girmeleri engellenen Ashab bu durumun acısını o topluluktan almaya yeltenmiş ve “Mekkeli müşrikler bizi nasıl alıkoydular ise gelin biz de bu topluluğu aynı şekilde Mekke’ye girmekten menedelim demişler,” ve Allah Teâlâ Mâide sûresi 8. âyeti inzâl buyurmuştur.³⁰⁴ Bu verilerin ışığında söz konusu âyet-i kerimenin hicretin altıncı yılının sonlarında -zilkâde ayında- Hudeybiye Musalahası esnasında nâzil olduğu sonucuna ulaşılabilmek mümkündür.

³⁰² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 6/91.

³⁰³ Râzi, *Mefâtihu’i-Gayb*, 11/180.

³⁰⁴ Vâhidî, *Esbâbu nüzûli’l-Kur’ân*, 130; Çetiner, *Esbab-ı Nüzûl*, 1/299.

Dokuzuncu nüzûl sebebi, yine Mâide sûresinin 2. âyet-i kerimesidir.³⁰⁵ Âyetin meali şu şekildedir. “Ey iman edenler! Allah’ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin lütuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm’a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Harâm’a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah’tan korkun, çünkü Allah’ın cezası çetindir.”³⁰⁶ Bu âyet-i kerime ile alakalı üç nüzûl sebebi anlatılmaktadır. Bunlardan ilki biraz evvel aktardığımız Zeyd b. Eslem rivayetidir.

İbn Abbâs’tan (ra) aktarılan ikinci bir rivayete göre ise bu âyet Hatîm hakkında nâzil olmuştur. Hatîm’in tam adı Şurehl b. Dubey’a el-Kindî idi. Yemame’den kalkıp Medine’ye Hz. Muhammed’i (s.a.v.) görmek amacıyla gelmişti. Kendisine refakat eden atlıları Medine dışına bırakıp Rasul’ün (s.a.v.) huzura çıktı ve insanları neye davet ettiğini sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise “Allah Teâlâ’nın biricik ilâh olduğuna şahadet etmeye, namaz kılmaya, zekât vermeye,” şeklinde cevap verdi. Şurehl, Peygamber’in (s.a.v.) davetine icabet etmiş gibi gözükersen, içerisinde büyüklerinin de bulunduğu kabilesiyle istişare ederek onlarla birlikte geri geleceğini böylelikle belki onların da Müslüman olabileceğini söyleyerek ayrıldı. Daha henüz Şurehl huzura girmeden evvel Hz. Peygamber (s.a.v.), yanınıza şeytanın diliyle konuşan bir adam girdi buyurmuş, çıktığında ise yanınıza kâfir yüzüyle -kendini gizleyerek- giren bu adam zâlim edasıyla çıkıp gitti demiştir. Nitekim Şurehl, Medine çıkarken, Medine ehlinin otlatmak için dışarı çıkardığı hayvanları sürüp götürmüş, Medineliler peşine düşselerde o zalimi yakalayamamışlardı. Bir vakit sonra Umretü’l-Kazâ için Mekke’ye giden Peygamber (s.a.v.) Yemâme’den gelen hacıların telbiyelerini işitmiş ve ashabına bu kişiler Hatîm ve arkadaşlarıdır demişti. Hatim ve çevresindekiler o gün Medine’den sürüp çıkardıkları hayvanlara nişan koyarak onları Kabe’de kurban etmeye getirmişlerdi. Hz. Peygamber ve ashabı Hatîm ve arkadaşlarına doğru yöneldikleri sırada Allah Teâlâ Maide sûresinin 2. âyet-i kerimesini³⁰⁷ inzâl buyurmuştur.

Atâ’dan gelen üçüncü rivayette hacca gelen kimselerin Harem dışına çıktıklarında da hacı olduklarının emaresi olarak ve güvende olmak amacıyla kendilerine ağaç kabuklarından gerdanlıklar yapıp üzerinde taşıdıkları belirtilmektedir. Âyet-i kerimenin nüzûl sebebinin bu

³⁰⁵ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ النَّبِيِّتِ الْحَرَامِ بَيْنَعُونَ فَمَنْ لَمْ يَرْضُوا وَإِنَّمَا إِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ صَدَّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

³⁰⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/205-208.

³⁰⁷ Vahidî, *Esbâbu nüzûli’l-Kur’ân*, 139-140.

tutum olduğu zikredilmektedir.³⁰⁸ Katâde'den gelen daha detaylı bir rivayet ise hacıların hacca gelirken Semur ağacının kabuklarından, evlerine dönerken de kıldan gerdanlıklar yaptıklarını ve bu gerdanlıkları gören kimselerin onlara dokunmadıklarını içermektedir. Görüldüğü üzere âyet-i kerimenin sebep-i nüzûlüne dair rivayetler kişi ve olaylar genel manada benzeşmekte fakat zaman farkı bulunduğu da gözlemlenmektedir.

Mâide Sûresi'nin ikinci ve sekizinci âyet-i kerimelerinin ikisinde de لَا يَجْرِمَنَّكُمْ ifade geçmektedir. Bu ifade sizi sevk etmessin, sürüklemesin, yöneltmesin anlamında bir sakındırma ihtiva etmektedir. Herhangi bir kimseye karşı beslenen olumsuz duyguların, öfkeyle hareket etme durumunda daha da içinden çıkılması zor neticeler doğurabileceği akıllardan çıkarılmamalıdır. Yani âyetlerin nüzûl sebepleri değerlendirildiğinde لَا يَجْرِمَنَّكُمْ Müslümanların kalkıştıkları şey ve karşılaşmaları muhtemel sonuçların önünü bir bıçak gibi kesen, kilit mahiyetinde bir kavramdır. Düşünüldüğü zaman, anında inen âyet ve âyette seçilen engelleme ifadesi seçilen kavram yönüyle çarpıcı niteliktedir.

“Crm” kökünün geçtiği onuncu ve son sebep-i nüzûl tespiti Mushaf sıralamasında 9. ve nüzûl sıralamasında 113. sırada yer alan Medenî bir sûre olan Tevbe sûresinin 66. âyeti hakkındadır.³⁰⁹ Âyetin meali şu şekildedir: “Mazeret ileri sürmeye kalkmayın. İman ettiğinizi söyledikten sonra inkârcılığınızı açığa vurdunuz. İçinizden bir kısmını affetsek de diğer bir kısmını günahıta ısrarcı davranmış oldukları için azaba uğratacağız.”³¹⁰ Günahıta ısrarcı olmak azabı celbeden asıl husustur.

Bu âyet-i kerimenin Tebük gazvesi esnasında nâzil olduğu beyan edilmektedir. Zeyd b. Eslem ve Muhammed b. Vehb'in (ra) aktardıklarına göre, Tebük seferi esnasında bir münafığın Hz. Muhammed'i (s.a.v.) kastederek, “Şu bizim kurramız kadar, midesine düşkün, yalancı, düşmanla karşı karşıya geldiğinde korkak tavır sergileyeni görmedim,” demiştir. O anda orada bulunan Avf b. Mâlik ise, “Söylediklerin yalandır, sen de bir münafıksın, ayrıca bu sözlerini Allah Rasulüne (s.a.v.) haber edeceğimden de hiç kuşkun olmasın demiş” ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gitmiştir. Fakat henüz Avf b. Mâlik ağzını açmadan, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) durumun vahiy kanalıyla bildirildiğini anlaşılmıştır. Zira o alay içeren sözlerin sahibi devesine binip ayrılmak suretiyle peygamberin (s.a.v.) yanına gelmiş ve “Ey Allah'ın Rasulu (s.a.v.) biz sadece eğleniyor, yolculukta sıkılmamak için şaka kabilinden öylece konuşuyorduk,”³¹¹ demiştir.

³⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/37.

³⁰⁹ لَا تَعْتَذِرُوا فَمَا كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعَفَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبُ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ.

³¹⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/30.

³¹¹ Vâhidî, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'an*, 174.

Katâde'den (ö. 117/735) (ra) nakledilen bir rivayette ise söz konusu âyet-i kerimenin Tebük gazvesi sırasında bir münafığın peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlarla dalga geçmesi üzerine nâzil olduğu malumatı mevcuttur. Rivayetteki anlatıma göre Hz. Muhammed (s.a.v.) tebaasıyla yürürken, önlerinde bulunan münafık bir grubun içinden bir tanesinin, “Heyhat, bu adam Şam’ın kulelerini ve saraylarını fethedeceğini zannediyor,” demesi üzerine Allah Teâlâ Hz. Muhammed’i (s.a.v.) onun bu söylediklerine muttali kılmış ve O’da (s.a.v.) tebaasını binitleri üzerinde kalmaları hususunda ikaz ettikten sonra münafıklara gelerek, “Şöyle şöyle dediniz değil mi?” demiştir. Onlar da “Ey Allah’ın Rasulu (s.a.v.) biz konuşmaya dalmıştık, sadece eğleniyorduk,”³¹² demişlerdir.

Ebu Sâlih’in, İbn Abbâs (ra) kanalından gelen bir rivayetinde ise daha detaylı bir anlatım söz konusudur. Allah Rasulu (s.a.v.) Tebük seferinden dönerken önünde yürüyen Cedd b. Kays, Vedit’a b. Hizam ve Cüheyr b. Humeyr aralarında konuşmaktaydı. Bu üç kişiden ikisi Peygamber (s.a.v.) ile alay ederken diğeri ise hiçbir şey söylemeyip onların anlattıklarına gülmekteydi. Bu esnada Cebrail (as) gelerek Hz. Muhammed’e (s.a.v.) durumu haber etmiş, peygamber (s.a.v.) de Ammâr b. Yâsir’e (ra) “Git, şunlara ne için güldüklerini sor ve Allah (cc) sizi yaktı de,” buyurmuştur. Ammâr (ra) kendisine söylenenleri yapınca bu üç kişi haklarında bir âyetin nâzil olduğunu anlamışlar ve peygambere (s.a.v.) gelerek özür beyan etmişlerdir. Cüheyr, “Vallahi ben bir şey söylemedim, sadece söylediklerine şaşıtığım için güldüm,” demiştir. Âyet-i kerimede “Mazeret bildirmeyin. Hakikaten siz, iman ettikten sonra kafirler oldunuz,” ifadesiyle Cedd b. Kays ve Vedit’a kastedilmiştir. “İçinizden bir topluluğu bağışlasak bile” ifadesi ile Cüheyr kastedilmektedir. Âyetin devamındaki “Mücrimler oldukları için bir topluluğa da azap ederiz,” ifadesinde yine Cedd ve Vedit’a’ya³¹³ işaret edilmektedir.

İbn Ömer (ra) kanalıyla gelen bir rivayette ise söz konusu münafığın Abdullah b. Übeyy olduğu tasrih edilmiştir. Rivayette Abdullah b. Übeyy’in Allah Rasulu’nün (s.a.v.) önünden yürürken, ayağının taşlara takıldığı anlatılmaktadır. “Ey Allah’ın (cc) elçisi (s.a.v.) bizler kendi aramızda öylece konuşmaya dalmıştık ve eğlenmekteydik,” şeklindeki ayrıntılara yer verilmektedir.³¹⁴ Fakat burada çelişen bir durum mevcuttur. Zira şayet bu hadise Tebük savaşı sırasında vuku bulmuş ise, başka âyet-i kerimelerin nüzûl sebebi rivayetleri ile birlikte değerlendirildiğinde bu münafığın Abdullah b. Übeyy olması ihtimal dahilinde değildir. Çünkü Abdullah b. Übeyy Tebük seferine katılmamıştır. Kurtûbî, bu münafık Tebük seferine iştiraki

³¹² Vâhidî, *Esbâbu nüzûli l-Kur’ân*, 174.

³¹³ İbnü’l-Cevzî, *Zadu’l-meşîr*, 2/567-568.

³¹⁴ Vahidî, *Esbâbu nüzûli l-Kur’ân*, 174-175.

bilinen Vedî'a b. Sâbit'tir ya da bu gazve Tebük değil, Mustalikoğulları gazvesidir,³¹⁵ demektedir.

Bu âyetlerden anlaşılan sebab-i nüzûl Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlamak ve yorumlayabilmek açısından önemli bir yeri haizdir. Sebeb-i nüzûl rivayetleri hem yüzlerce yıl öncesinde o dönemdeki bir hadiseye ışık tutmaktadır, hem de bugün hala çeşitli açılardan bakıldığında âyetleri nasıl anlamak gerektiği hakkında destek olma özelliğini devam ettirmektedir. Tevbe sûresindeki âyet özelinde peygamberin (s.a.v.) misyonuna ve vizyonuna yapılan vurgu calib-i dikkattir. Dini değerler mukaddestir, dokunulmazlıkları vardır. Dolayısı ile onları itibarsızlaştırmaya yönelik hiçbir tavır ve tutum kabul edilemez. Kimi zaman insanların öylece aralarında konuştukları, gülüp geçtikleri şeylere de dikkat etmeleri icap etmektedir. Zira ilâhî ikaz, ilâhî ölçü ve ilâhî adalet hiçbir zaman şaşmaz, ıskalamaz.

Sebeb-i nüzûller değerlendirildiğinde mücrim kavramının Kur'ân-ı Kerim'de ilk geçtiği âyette mücrimler ile Müslimlere yönelik bir karşılaştırma yapılmaktadır. Bu karşılaştırma ile hem müslim hemde mücrim kavramının içinin daha sonra inen âyetlerde doldurulduğu ve zihinlerde netlik kazandırıldığı bir realitedir. İnsanlar zıtlıklardan daha net anlarlar. Yani bir kavramın karşıt kavramı zikredildiğinde beyinde meydana gelen çağrışımlar daha derin, daha hızlı ve daha net sınırlara sahiptir. İnsanın öğrenme mekanizmaları zıt kavramları yakın ya da eş kavramlardan daha kolay özümsemektedir. Zira Allah Teâlâ 'da Kalem sûresi 35 ile Müslümanlara yeni bir kavramı belletmiştir. Sonraki âyetler mücrim kavramının anlaşılması süreci olarak tanımlanabilir. Mücrim kimselerin özellikleri nelerdir? Söz konusu proseste mücrimlerin iman ve muamelat ile kavgalı oldukları yanlar bir bir ortaya konulmuştur.

Mâide sûresi cerame türevi bir kelimeyi haiz olarak inen son sûredir. Zaten لَا يَجْرَمَنَّكُمْ ifadesi üzerine tefekkür edildiğinde şu bağlantı kurulabilmektedir. Kalem sûresinde (Kur'ân'da mücrim kavramının ilk geçtiği yer) mücrim tanıtılmış, insanda bu kavrama yönelik bir farkındalık uyandırılmış, arada geçen tüm âyetlerde mücrim addedilen kimseler tüm yönleriyle ele alınmıştır. En nihayetinde insanlar mücrim, kafir ya da zalim vb. özellikte bir kimse ile karşılaştıklarında sabırdan yana tutum sergilemeye, kendilerine hâkim olmaya, Allah'ın konu hakkındaki hükmünü beklemeye, Yaratan tarafından çizilen sınırın dışına çıkmamaya ve her türlü olumsuz davranıştan kaçınmaya çağırılmışlardır. İşte Kur'ân'ın son inen âyetleri meyanından kabul edilen Mâide sûresi âyetlerinde geçen لَا يَجْرَمَنَّكُمْ ifadesi de haddizatında çarpıcıdır, düşündürücüdür, sakındırıcıdır.

³¹⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li'ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/125; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kurâni'l-azîm*, 4/112.

3. Mücrim Kavramıyla İlişkili Kavramlar

Kur'ân apaçık bir Arapça ile indirilmiştir. Arap dili çok zengin bir dildir. Harflerin diziminden (sentaks) tutun eş anlamlı, zıt anlamlı, yakın anlamlı hem eş hem de zıt anlamları ihtiva eden ezced kelimelele kadar çok velud bir sözcük dağarcığına sahiptir. Sözcüklere dair bu anlamsal benzeşim ve farklılıklardan doğan çeşitlilik Kur'ân'ın daha iyi anlaşılabilmesinde ve dolayısıyla Tefsir ilminin gelişimsel sürecinde oldukça yardımcı olmaktadır.

Çalışmanın konusu olan mücrim kavramıyla da yakın, eş, zıt anlam ilgisi bulunan sözcükler bulunmaktadır. Suç/günah, suçlu/günahkâr manasında kullanılan mücrim kavramı özünde günah ve suç teşkil eden unsurları barındıran birtakım kelimelele ile anlam akrabalığı sergilemektedir. Bu kelimelelerden mücrim kavramı ile yakın anlamda kullanılan fakat minik nüans farklılıklarını haiz olan ism, cünah, fîsk, şîrk, fecr, küfr, nîfak, hûb, zenb; zıt anlamda kullanılan müslim, mümin, muslih, muhsin kavramlarına temas etmekte fayda vardır.

3.1. Mücrim Kavramıyla Yakın Anlamlı Olan Kelimelele

Kur'ân-ı Kerim'de daha ziyade suçlu/ günahkâr manasına sahip olan mücrim kelimesi kendisine yakın anlamlarda zikredilen bazı kelimelele ile anlamsal özdeşlikler ihtiva etmektedir. Mücrim kavramı zikredilecek kavramlar ile uzak ya da yakın bir şekilde irtibatı bulunmakla beraber, elbette anlamsal boyutta ince detay ihtilaflarını haizdir. Bu kavramlar şunlardır:

3.1.1. İsm

Günah işlemek, yasak haram olan fiilleri yapmak anlamında “eşime” fiilinden gelen “işm” kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla gecikmek, geciktirmek, geri bırakmak demektir.³¹⁶ İsm, şer'an ve doğal olarak uzak durulması lazım gelen, işlenmesi durumda kişinin kınanmasını ve cezalandırılmasını gerekli kılan, dinen yasaklandığı için vicdan ve kalpte huzursuzluk peyda eden eylemlerde bulunmaktadır.³¹⁷ Kişiyi sevaptan geri bırakan “işm”,³¹⁸ onda ağır bir sorumluluk yükü oluşturacak ve bu yük de kişiyi ağırlaştırıp, geciktirecektir.

İsm, “işleyen kimse için ceza müeyyidesi oluşun, aynı zamanda insanın hayır ve sevap işlemesini engelleyen fiiller ya da bu durumdan ortaya çıkan sorumluluk demektir.”³¹⁹ İsm kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de otuz beş yerde sözlük anlamının dışında küfür ve inkâr, kumar oynamak, içki içmek, faizle işigal etmek, yalan konuşmak, düşmanlık etmek, manalarında da kullanılmaktadır.³²⁰ İsm kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de bir defa “kebîr”, bir kere “azîm”, bir kez

³¹⁶ İbn Fâris, *Mucemu'l-mekâis*, 59.

³¹⁷ İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Ansiklopedisi* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 322-323.

³¹⁸ İsfehânî, *el-Müfredât*, 11.

³¹⁹ Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *Külliyât*, 40.

³²⁰ M. F. Abdülbâkî, *Mucemu'l-müfehres*, “işm” md.

de “zâhir” ve “bâtın” dört yerde ise “mübîn” sıfatlarına mevsuf olmuştur.³²¹ Bakara 2/219 âyetinde “işmun kebiyrun” ifadesi içki ve kumar için kullanılmış ve âyetin devamındaki “işmuhumâ” ifadesi bu ikisine götürülerek zarar olarak tercüme edilmiştir.³²² Zemahşerî ise “işmun kebiyrun” ifadesinin “işmun keşiyrun” şeklinde be harfi yerine peltek se harfi getirilerek okunduğunu ve anlamında (çok günah) olduğunu söylemektedir. Übeyy b. Kâ'b 'ın (ö. 33/654 kıraatinde ise âyette “işmuhumâ ekberû” şeklindeki lafız “işmuhumâ ekrebû” şeklinde okunmuştur. Anlamı da (onun ikisinin günahı yararlarından büyüktür) yerine onun ikisinin günahı yararlarından yakındır) olmaktadır. Günahın çokluğundan kasıt içki içen ve kumar oynayan kimselerin bu eylemleri ile günahlara yakın oldukları ya da bu ikisinin özündeki günah nedeniyle pek çok günaha daha duçar olacaklarını anlatmaktadır.³²³ Ayrıca bu âyetten özü itibarıyla günah olan eylemlerin hem diğer günahlara insanları yaklaştıracığı hem de başka günahları da çağıracağı şeklinde anlaşılmaktadır.

İşm kelimesi Arap dilinde temelde günah manasını taşıyan üç kelimedenden (cūnah/zēn/işm) birisidir. Aralarında sadece küçük detay farklılıkları mevcuttur. İşm ağır olmak, ağır gitmek, sevâb veya hayır mecralarında yaya kalmak, günah/suç işlemek manalarına tekabül etmektedir. Günah da haddi zatında bir yük olarak düşünülebilir ve günahkâr insan günah yükünün etkisiyle daha yavaş hareket edecektir. Günahlara müteakip gelecek olan azap ise eşâm ya da vehâmet olarak adlandırılmaktadır. Velhasıl günah sebep eşâm ise sonuç demektir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvaran, Allah'ın (cc) haram kıldığı canı haksız yere öldüren ve zina eden kimselerin işledikleri bu günahlar sebebiyle eşâm denilen azabı hak edecekleri beyan edilmektedir.³²⁴ Furkân Sûresi 42/68 âyetinde, Râzî, ibadetlerde tevhid ilkesine riayet edilmesi, zinadan sakınılarak ahlâk ve namusa vurgu yapılması, iman ile ahlâk arasında var olan ilişkiyi izhar etmektedir. İnsan hayatına saygı duymak savaş ya da nefsi müdafaa gibi unsurlar hariç asli prensiplerden kabul edilmektedir.³²⁵ Âyette geçen “eşâmâ” ifadesi karşılık demektir.

İşm, birr kelimesinin zıttıdır. Peygamber (s.a.v.) İşm ve birr nedir diye soran kimseye: “Birr güzel ahlâk, işm ise kişinin vicdanını huzursuz eden ve diğer insanların öğrenmesini istemediği şeydir,”³²⁶ buyurmuştur.

³²¹ M. F. Abdülbâkî, *Mu'cemu'l-müfehres*, “işm” md.

³²² Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/345-348.

³²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/698.

³²⁴ el-Furkân 42/68.

³²⁵ Râzî, *Meftâihu'l-gayb*, 24, 111; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/138

³²⁶ Müslim, “Birr”, 14-15.

İşm kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de türevleriyle birlikte değerlendirildiğinde kırk sekiz defa zikredilmektedir.³²⁷ Küfür, inkâr, şirk, Allah Teâlâ'ya yalan isnadı, yalan, yalan yere yemin, hakkı ve şahitliği gizlemek, hırsızlık, içki, kumar, faiz, katl, yalancı şahitlik, vasiyette değiştirmek suretiyle haksızlık yapmak, zina, iftira, leş, kan ve domuz vb. haram addedilen yiyecekleri yemek, sui zan, zulüm, eziyet, küçük büyük ayırmaksızın her türlü ma'siyeti işlemek³²⁸ anlamlarında kullanılmaktadır.

Örneğin Âli-İmrân 3/178 âyetinde işm ifadesi günah anlamında kullanılmış ve Allah Teâlâ'nın kâfirlere verdiği fırsatı hayır olarak anlamamaları bilakis bu fırsatın onların günahlarını artırmaya yarayacağını ve sonuçta onlar için alçaltıcı bir azap hazırladığını beyan etmektedir.³²⁹ Görüldüğü üzere işm kelimesi temel anlamı olan geri bırakılmak ile yakından irtibatlıdır. Zira bir şeyin artması için bir süreç gerekirken ve o süreç işledikçe de günah artmaktadır. Günahlardaki artış ise kişiyi geri bırakmaktadır.

İşm kelimesi çalışmaya konu olan cürm kavramıyla paralellik arz etmektedir. Zira her iki kavramda kişide istenmeyen durumların sadır olması ve bu şeylerin o kişi için bir yaptırıma denk geleceğinin akıllarda tutulması farkındalığını yaratmaktadır. Lakin işm işleyen kimse eylemlerinin öğrenilmesini istemediği için gizli tutmakta fakat mücrim kişi hiç çekinmeden, aleni ve aşikâr bir şekilde eylemini gerçekleştirmektedir. Diğer bir husus ise işm sahibinin vicdanında henüz bir umut ışığı belirtisi görülmekteyken mücrimin kalbi günahlar konusundaki ısrarı ve istikrarı nedeniyle kapkara ve kaskatı kesilmiştir.

Her insanın kalbi içindeki ilâhî sesidir. Bir insan günah işliyor ve bundan zerre miktar rahatsızlık duymuyorsa o kişiye sadist denilmektedir. Günahın rahatsız etmediği bir diğer tip ise mazoşist tiptir. Böyle kimseler hem işlediği günahtan herhangi bir huzursuzluk duymaz hem kendisine hem de çevresine zarar vermekten de çekinmezler. Günah anlık haz ve damak tadı fakat neticesinde sonsuz yürek acısı Kur'ân ifadesiyle "hasret" sebebidir. Günahın zıttı olan sevap ise anlık damak acısı fakat sonsuz yürek huzuru, ferahlık ve mutluluk getirmektedir.

3.1.2. Cünaḥ

Cünaḥ kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de yirmi beş yerde geçmektedir.³³⁰ Terim anlamı "İnsanı hakikatten saptıran eylemler ya da davranışlar" anlamındaki cünâḥ Kur'ân ikliminde

³²⁷ Karagöz, *Dini Kavramlar Ansiklopedisi*, 322-323.

³²⁸ en-Nisâ 4/20, 48, 50, 107, 111, 112 ; el-A'râf 7/33; el-Bakara 2/85, 181, 182, 188, 203, 206, 219, 276, 283; en-Nür 21/11; el-Mâide 5/3, 29, 106, el-Hucurât 49/12; el-Ahzâb 33/58; eş-Şûrâ 42/37; el-En'âm 6/120; Âl-i İmrân 3/178.

³²⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/172; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/1140-1143.

³³⁰ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, "cnḥ" md., 178-179.

daha ziyade insanların kendi aralarındaki ilişkiler³³¹ bağlamında kullanılmaktadır. İsfehânî'ye göre, Araplar, “cenâhati'is-sefiyenu” (geminin bir tarafı üstüne yatması) şeklinde bir ifade kullanırlar. İnsanı Hakk'tan başka tarafa meylettiren her günah da “cünâh” olarak adlandırılmaktadır. Allah Teâlâ, Bakara 2/236 âyetinde “lâ cünâha aleyküm” yani (sizin için bir sakınca yoktur) derken burada “cünâh” kelimesi, günah/sakınca manasında kullanılmaktadır. Ayrıca başka yerlerde geçen “cevânihu essadri” tabirindeki “cevânih” kelimesi “cânihetün”ün çoğuludur. “Cevânih” kelimesi ile başları göğsün ortasında bulunan kaburgalar kast edilmekle birlikte, aslında kaburgalardaki eğrilikten bahsedilmektedir. Ayrıca “cinhun” kelimesi de yine aynı kökten olup gecenin karanlık olan bir kısmı manasına gelmektedir.³³² Günah da içinde birtakım eğrilikler ve karanlıklar barındırmaktadır.

Allah Teâlâ'nın emirlerine ve nehiyelerine tezat olan fiil ve davranışlar için kullanılan ve Kur'ân-ı Kerim'de cünâh olarak geçen bu tabir suçlar ve kabahatlere karşılık gelen Türkçede günah sözcüğüne tekabül eden aslı Farsça olan bir ifadedir.³³³ Günah din kavramının muhtevasında anlam kazanmaktadır. Her dinin kendi dogmaları, kendi günah addedilecek kriterleri mevcuttur. Çünkü günah kavramının belirleyici unsuru her şeyin odağında bulunan tanrıdır. Her dinin her ideolojinin iyi ve kötü şeklinde kıymetler atadığı davranışlar bulunmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir dinin müntesibi olmakta bir zorlama bir baskı söz konusu değildir.³³⁴ Amma ve lakin bir dinin müntesibi olmayı tercih eden kişi artık o dinin birtakım düsturlarına -emir ve yasaklar- ittiba etmek durumundadır.

Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde günah kelimesi farklı kelimelerle ifade edilmektedir: İsm, zenb, vizr, hûb vb.³³⁵ Günah, ilâhî yaptırıma sahiptir. Yani günah addedilen bir amelin işlenmesinin müeyyidesi bu dünyada da olabilir öbür dünyada da olabilir. Bu müeyyideyi teşri' eden otorite ise Allah Teâlâ, O'nun müsaade ettiği peygamberler ve ilâhî öğretmenlerdir.

Günah, tercih edilen dinin emir ya da yasaklarının çiğnenmesi sebebiyle zuhur eden dinî, ahlâkî ve vicdanî yönlerden mükellefiyet gerektiren bir nosyondur. İnsanların ortak yaşama dair koyduğu yasaların ihlali suç şeklinde isimlendirilir. Tanrının vaz ettiği ve dinî nitelikli kusur, yanlış, hata ve aşırılıklarsa cünâh tabiriyle nitelendirilmektedir. Genellikle bir sakınca yoktur bir günah yoktur şeklinde tercüme edilen “cünâh” kelimesini barındıran âyetlerde, Allah Teâlâ'nın müsaade ettiği hususlar yer almaktadır. Bir örnek verilecek olursa Nûr 24/58 âyetinde müminlere, hizmetlerinde bulunan ve henüz buluşa ermemiş olanların bir

³³¹ Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *Külliyât*, 41.

³³² Ragıp el-İsfehânî, *el-Müfredât*, “cnh” md.,1/130-131.

³³³ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, “cürm”, “ışm”, “znb”, “vzr”, “cnh” md.leri.

³³⁴ el-Bakara 2/256.

³³⁵ İsmail Karagöz vd., “Günah”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 204.

yetişkinin yanına girercekleri üç vakitte izin istemeleri buyurulmaktadır. Bu üç vakit sabah namazı öncesi, öğle sıcağının çöktüğü vakit (Araplar bu vakitte istirahata çekilirler) ve yatsı namazı sonrasıdır. Çünkü bu vakitler kıyafetlerin çıkarıldığı ve müminlerin örtülmesi icap eden yerlerinin açıkta olduğu vakitlerdir. Bu vakitlerin haricinde size de bahsedilen hizmetli ya da ergenliğe ulaşmamış kimselere de bir sakınca yoktur. Zira bu kimseler sıklıkla yanınıza girip çıkan kimselerdir ve dolayısıyla birbirinizle iç içe olduğunuz kişilerdir. Herşeyi bilen ve yerli yerinde yapan Allah (cc) âyetlerini size böylece açıklar,³³⁶ denilmektedir.

Günahın kaynağı iki türdür: İlki insanın kendi bünyesinde bulunan temayülleri ve arzuları diğeri ise dışardan yapılan telkinlerdir. İslâm'da günahı tetikleyen, her daim cazip gösteren ve diri tutan unsur nefis olarak ifade edilmektedir. Âyetlerde sürekli kötülüğü emreden bir nefis (nefs-i emmare)³³⁷ ve kişiye devamlı fısıltı biçimde kötülüğü telkin eden bir kuvve³³⁸ olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca ardı kesilmek bilmeyen ve insana hükmeden psikolojik ve toplumsal alışkanlıklarda günaha sevk eden araçlardır.³³⁹ Bu durumda günahların insanın peşini kolaylıkla bırakmayacağı anlaşılmakta olup, mümkün olduğunca nefsin telkinlerini bertaraf etmenin ve sürekli bir murakabe bilinci ile yaşamanın gerekliliği olmazsa olmazdır. İnsanın kendi dürtüleri ve alışkanlıklarından değil de hariçten telkinler ise uzak durularak engellenebilir.

3.1.3. Fısk /Fâsık

İsim ve fiil formlarıyla toplamda 54 âyet-i kerimede geçmekte olan³⁴⁰ fısk kelimesi lügatte “meyveler için -özellikle hurma için- kabuğunu yırtıp çıkmak, benzer manada farenin yuvasından çıkması³⁴¹ belirlenmiş olan sınırı aşmak” şeklinde gelen fisk kelimesi çoğulu füsûktur. Fâsık ise fısk kökünden müştak bir sıfattır. Pek çok tanımı bulunmakla beraber ıstılâhî olarak “Allah Teâlâ'nın çizdiği sınırların dışına çıkan, Allah'ın (cc) emirlerine itaatten ayrılan, günah ve suç işleyen fakat mümin olan kimseler şeklinde tanımlanabilir.³⁴² Fısk kavramı Kur'ân ile birlikte³⁴³ anlam kazanmıştır.

³³⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/97-98.

³³⁷ Yûsuf 12/53.

³³⁸ el-Bakara 2/95-96.

³³⁹ en-Nisâ 4/28; el-Bakara 2/155; Âl-i İmrân 3/14.

³⁴⁰ M. F. Abdalbâkî, *Mucemu'l-müfehres*, “fsk” md.

³⁴¹ İbn Fâris, *Mucemu'l-mekâyis*, 836; İsfehâni, *el-Müfredât*, 491; Cevherî, *es-Sihâh*, 889.

³⁴² Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/163-164.

³⁴³ İsmail Karagöz, “Fâsık”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 185.

Fısk iki kısma ayrılmaktadır: Birincisi kişiyi dinden çıkarmak suretiyle küfre götüren fısktır. Bu tarz fısk, Kur'ân'da küfür,³⁴⁴ şirk,³⁴⁵ nifak³⁴⁶ ve Allah Teâlâ'nın âyetlerini yalanlamak³⁴⁷ şeklinde takdim edilmektedir.³⁴⁸ Küfür bağlamında fısk konusunun değerlendirildiği Bakara 2/99 âyetinde Allah Teâlâ mealen şöyle buyurmaktadır: “Andolsun ki sana apaçık âyetler indirdik. Onları yalnızca fâsık olanlar inkâr eder.” Bu âyette “fâsıklar” sözcüğü, İslâm'ı, Kur'ân'ı ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden yahudileri veya Allah'ın âyetlerini inkâr eden herkesi kapsadığı için “kâfirler” anlamında³⁴⁹ kullanılmıştır.

Zemâhşerî, bu âyetteki “fâsıklar” ifadesinin azgın kâfirlere karşılık olduğunu belirtmiş ve Hasan Basri'den şöyle bir rivayet aktarmıştır: Fısk, şayet günahların bir çeşidi için kullanılacak olursa bu en büyük günah olan küfürdür. Ayrıca Zemahşerî, “el-fâsıkûn” kelimesindeki lâm-ı târifin cins ifade ettiğini ve bu kelime ile Ehl-i Kitab'ın kast edildiğini nakletmektedir. Nüzul sebebi ile alakalı, İbn Abbâs 'ın (ö.68/688) şöyle dediği nakledilmiştir: Bir Yahudi âlimi olan Abdullah b. Sürîyâ, Peygamber'e (s.a.v.) “Sen bize bildiğimiz bir şey getirmedi. Ayrıca sana bir mucize verildi mi ki sana inanalım ve tâbi olalım” demesi üzerine³⁵⁰ bu âyet-i kerime indirilmiştir.

Dinden çıkarıcı fısk konusunda bir diğer unsurda nifaktır. Allah Teâlâ, Tevbe 9/67 âyetinde mealen şöyle buyurmaktadır: “Münafık karakterli erkek ve kadınlar birbirlerine benzerler. Onlar iyiliğe mâni olur ve kötülüğe teşvik ederler. Herhangi bir hayırda bulunmaya da yeltenmezler. Onlar Allah'ı (cc) umursamamışlar ve Allah (cc) da onları rahmetinden mahrum eylemiştir. Münafıklar fâsıklardır yani günaha batmış kimselerdir.” Münafıklar ile fâsıkların benzeştiği yönler her iki gruhunda iman ile küfür arasında bocalayan ya da bilinçli bir şekilde inkârda ısrarcı olmalarına rağmen bu durumlarını Müslümanlardan saklamaya çalışmalarıdır. Bu âyet ile münafık addedilen fâsıkların karakterlerine³⁵¹ vurgu yapılmaktadır.

İbn Kesîr, müminlerin zıttı davranışlar sergileyen fâsık münâfıkların Allah Teâlâ'yı unuttuklarını, Hakk yolundan saparak bâtılı tercih ettiklerini ve bu tutumları nedeniyle Allah'ın (cc) da onları unutacağını³⁵² dile getirmektedir.

İkincisi ise dinden çıkarmayan fısktır. Bu gruba dahil olan fıskta Allah Teâlâ ve peygamberinin (s.a.v.) emir ve yasaklarına riayet etmemek söz konusudur. Örneğin âyetlerde

³⁴⁴ el-Bakara 2/99.

³⁴⁵ et-Tevbe 9/7-8.

³⁴⁶ et-Tevbe 9/67.

³⁴⁷ el-En'âm 6/49.

³⁴⁸ Karagöz, “Fâsık”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 185.

³⁴⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/163-164.

³⁵⁰ Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, 1/458.

³⁵¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/32.

³⁵² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-'azîm*, 7/441-442.

üzerine Allah (cc) adı anılmadan kesilen hayvanın ya da ölmüş hayvanın etini yemek,³⁵³ Allah'ı (cc) unutmak,³⁵⁴ isyan etmek,³⁵⁵ günah işlemek,³⁵⁶ zulmetmek,³⁵⁷ kumar oynamak,³⁵⁸ azgınlık, taşkınlık yapmak ve suç işlemek,³⁵⁹ insanlara kötü lakaplar takmak,³⁶⁰ yalan söylemek,³⁶¹ kötü sözler sarf etmek,³⁶² çirkin fiiller işlemek³⁶³ fışk olarak nitelendirilmektedir.³⁶⁴ Fışk kavramı en genel anlamda küfür ile söz, fiil ve tutumlarda isyanı ihtiva etmektedir. Zira inkâr ve isyan halinde olan kişi Allah'a (cc) itaatten çıkmış kabul edilmektedir.³⁶⁵ Taberî, Enbiyâ 21/74 âyetinde Lût kavminin işlediği eşi görülmemiz çirkin eylemi fışk ve şirk olarak nitelendirmiştir. Müşrik ve fâsık olan bu kavmin evvela korkunç bir gürültü, akabinde dehşet veren bir sarsıntı ile Sodom şehrinin altının üstüne getirildiğini, en nihayetinde de üzerlerine taş yağdırılmak suretiyle yok edildiğini aktarmaktadır.³⁶⁶ Görüldüğü üzere çirkin işler yapan topluluklar ve bu ortamın oluşmasında parmağı olan ya da bir şekilde bu şirke, fışka sessiz kalanların durumu ortadadır.

İsrâ 17/16 âyetinde geçen Allah Teâlâ'nın sosyolojik bir kanununa dikkat çekildiği görülmektedir. Yani Allah Teâlâ bir kavmi helak etmezden önce oranın mütreflerine fesat çıkarmalarını emreder, dolayısıyla hem o yöneticiler hem de bu duruma ses çıkarmayan halk, Allah Teâlâ'nın yeryüzünün altını üstüne getirmek suretiyle alt üst ettiğine şahit olurlar. Burada emirden maksat Cenab-ı Hakkın toplumun ileri gelenlerine verilen bol imkanlardan dolayı şımarıp azmasıdır.³⁶⁷ Râzi'ye göre ise günah emredilenin zıttını yapmaktır zira bir hareketin emredilmesi ve günah içermesi bir arada tahayyül edilemez. Dolayısıyla Allah (cc) ileri gelenler emretmiş fakat onlar kendilerine emredilenin tersini yapmışlardır. Ayrıca günahlar zuhur edince ve artınca oranın ileri gelen zümresine günahlarından vazgeçmeleri ni yoksa halkın fesat içinde boğulacağını³⁶⁸ salık vermektedir.

Fâsık kavramı mezheplerin kabullerine nispeten değerlendirildiğinde iki uçlu bir mana arz etmektedir. İman nedir? sualine karşılık gelen cevaplar irdelendiğinde kalbin tasdiki, dilin

³⁵³ el-En'âm 6/121; el-Mâide 5/3.

³⁵⁴ el-Haşr 59/9.

³⁵⁵ el-En'âm 6/21.

³⁵⁶ el-Bakara 2/282.

³⁵⁷ el-A'raf 7/165.

³⁵⁸ el-Mâide 5/3.

³⁵⁹ el-İsrâ 17/16.

³⁶⁰ el-Hucurât 49/11.

³⁶¹ en-Nûr 24/4.

³⁶² el-Bakara 2/97.

³⁶³ el-Enbiyâ 21/74.

³⁶⁴ Karagöz, "Fâsık", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 185.

³⁶⁵ Karagöz, "Fâsık", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 185.

³⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/49.

³⁶⁷ Zemahşerî, *l-Keşşâf*, 2/354-355.

³⁶⁸ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/174-176; *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/470-471.

ikrarı, amellerle desteklenmesi şeklinde düşünüldüğünde bazıları sadece dil ile ikrarı bazıları kalp ile tasdiki bazıları ise her üçünü beraber kabul etmektedirler. Bundan mütevellit fışk kavramının ve fâsıklığın anlam alanı epey genişleyebilmektedir.

Netice itibarıyla fışk, kötü davranışlarının iyi davranışlarından daha çok olması durumudur. Fâsık olarak vasedilen kimsenin ilâhî emirlere iman etmesine rağmen o emirleri amellerine yansıtması, ya da başka bir ifadeyle günahı işleyip bunu gizlemek yerine aşikâr etmesi şeklinde de anlaşılabilir. Çünkü kul ile Rabbi arasında kalan günahlarda Allah Teâlâ'nın rahmetine dayanılır fakat, kişi hem günahı, haramı işler hem de bunu toplumda izhar ederse toplum için örneklik teşkil etmesi bir yana aynı zamanda o kişi işlediği günaha başkalarını da şahit tutmuş olacaktır.

Fâsık Müslüman ya da kâmil Müslüman ifadeleri de iman ve amel olarak ayrılan ilâhî emirlere muhatap olan kimseler için söz konusudur. Fışkın temelde amel eksikliğinden kaynaklı olduğu çıkarımına varılabilir. Fâsık Müslümanın Rabbi tarafından bağışlanacağına yönelik bir umudu vardır. Münafık ve kafir için ise böyle bir umut söz konusu değildir. Her kafir ya da münafık fâsıktır lakin her fâsık kafir ya da münafık değildir.

Fâsık kimsenin itikadî bağlamda sorunu yoktur. Bir kimse amelî anlamda sıkıntılıdır. Şöyle ki içki içmenin haram olduğunu ve Rabbinin bundan hoşnut olmadığını bilir fakat kendini bu davranışı yapmaktan alıkoymaz. Faizin haram olduğunu bilir fakat işlemlerine faiz karıştırır. Zaten faiz helâldir ya da içki helâldir dese o kimse artık fâsık olarak değil kâfir olarak nitelendirilecektir.

Fışk, çatlak yarılmak manalarını da içerisinde barındırmaktadır. Fâsık insan hareketleriyle kendisini çevreleyen kabukta, bir çatlak meydana getirmiş ve oradan günah fiillerin sızmasına müsaade etmiştir. Şöyle ki bir insan için aslolan inandığı ve eylediği şeylerin örtüşmesidir. Fâsık kimse inanır fakat inancının gereğini yerine getirmez. Alışkanlıkları ya da menfaatleri onu fışka iter. Hz. Muhammed (as) bir hadisi şeriflerinde helâller ve haramlar mevzusunun belirlendiğini fakat bir de bunların arasında bir tampon bölge olan şüpheli şeyler -fışk sınırı- mevhumunun bulunduğunu zikreder.³⁶⁹ Kişinin Müslümanlığının kalitesini ise bu şüpheli şeylerden uzak durmaya bağlar.

Kur'ân-ı Kerimde insanların çoğunun fâsık kategorisinde bulunduğunu³⁷⁰ beyan buyuran Allah Teâlâ, insanların çoğunun inançsal zeminde doğru inancı bulduklarını fakat günlük rutinlerindeki eylemlerinde inandığı değerler manzumesinin yer bulmadığını, hatta ibadetlere dahil gereken ehemmiyeti vermediğini bildirmektedir. Burada akla nifaq ve münafık

³⁶⁹ Müslim, "Müsâkât", 107; Görmez vd., *Hadislerle İslâm*, 5/83.

³⁷⁰ el-Mâide 5/49.

kavramları gelebilir. Fasık ile münafığın ayırd edici unsuru iman noktasındadır. Münafık mış gibi yapan, mış gibi gözükken kimsedir. Genel manada iman etmemiş fakat dünyalık menfaati uğruna nabza göre şerbet veren, rüzgârın yönüne göre istikamet belirleyen kişidir. Münafığın probleminin başlangıcı imani hususlardır. Fâsık, Allah'ın (cc) çizdiği sınırların çerperinde eğleşen kimsedir. Haramlar konusunda hassas değildir. Şüpheli şeyleri kurcalamaktan geri durmaz. Fâsık aynı zamanda ayrı duran kimseler için de kullanılmaktadır. Yani toplum bir hususu benimsemiş fakat fâsık kimse başka tarafa meyletmektedir. Secde Sûresi 32/19 ile En'am Sûresi 6/49 âyetlerinde fasık, müminin zıttı olarak³⁷¹ zikredilmektedir.

Çalışmanın konusu olan mücrim kavramı fâsıklığı da içinde barındırmaktadır. Fâsıklıktan kurtulmak, işlenen günahlara nasuh tövbe etmek ve salih ameller ile tövbesini desteklemekle mümkündür. Ayrıca haram ve günahlara karşı mesafeli olmak da tekrar fâsık çerçevesinde anılmamak için³⁷² sıkı bir tedbirdir.

3.1.4. Şirk/Müşrik

Şirk, yakınlama (mukarene), imdidâd (uzama) tek olmanın zıttı ve istikamet anlamlarına delalet eden "şrk" kökünün mastarıdır.³⁷³ İsim ve fiil formlarıyla Kur'ân'da 160 yerde geçmektedir.³⁷⁴ Lokmân sûresi 31/13 âyetinde şirk ve zulüm arasında sıkı bir irtibat tesis edildiği görülmektedir. Âyet-i kerimede, Allah'a (cc) şirk koşmanın en büyük zulüm olduğu zikredilmektedir.³⁷⁵ Firuzâbâdî buradaki zulüm ifadesinin Kur'ân'da Allah'a (cc) ortaklar izafe etmek ve Allah'a (cc) karşı yalan uydurmak olarak kullanıldığını aktarmaktadır.³⁷⁶ Zira herşeyi yaratan ve herşeye hükmeden Allah'a (cc) zulüm gibi bir haksızlığı izafe etmek sakıncalıdır. Zulüm adaletin zıttı olup, bir şeyi ait olduğu yerden alıp ait olmadığı başka bir yere koymak demektir.³⁷⁷ Allah Teâlâ'ya yönelik her türlü iftira ve adaletle bağdaşmayan şeylerin yakıştırılması haddiatında zulmün en büyüğü olsa gerektir.

Müşriklerle alakalı âyetlere bakıldığında sık sık ikaz edildikleri, dünyevî ve uhrevî azap ile tehdit edildikleri görülmektedir. En'am Sûresi 6/63-65 âyetlerinde müşriklerin recm ve tufan ile cezalandırılacakları, üstlerinden ve altlarından azaba duçar olacakları bildirilmektedir. Cezayı celbetmelerindeki sebebin ise Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu yasalara aykırı hareket etmeleridir. Tabii afetler ya da insanların bizzat kendi elleriyle ortaya koydukları nükleer

³⁷¹ Tâberi, *Câmiu'l-beyân*, 18/626; *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/357.

³⁷² Karagöz, "Fâsık", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 171.

³⁷³ İbn Fâris, *Mucemu'l-mekâyis*, 557.

³⁷⁴ M. F. Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, "şrk" md.

³⁷⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/336-337

³⁷⁶ Firuzâbâdî, *Besâiru-zevî't-temyîz*, 4/180.

³⁷⁷ İbn Fâris, *Mucemu'l-Mekâyis*, 641.

felaketler, çevre kirliliği, insanların menfaatlerinden kaynaklanan ideolojik, dinî, mezhebî nitelikli ayrışmalar ve bilim ve teknolojinin Allah (cc) hariç tutularak yapılmaya çalışılması müşriklerin başlarına geleceklere işaretler. Müşrikler Allah'a inanmaktadırlar. İnanmakla birlikte sıkıntılı oldukları nokta Allah'a (cc) ortaklar, yardımcıları izafe etmeleri şeklinde sapkın bir düşünceye³⁷⁸ sahip olmalarıdır.

Gökleri yeri yaratıp, güneş ve ayı emri altında tutan bir Allah inancı var fakat müşrik zihniyetine göre o yaratıcıya ulaşmak imkân dahilinde değildir.³⁷⁹ Ankebût sûresinde bahsedilen âyetlerde müşriklerin asıl sorunları, putperestlik ve onunla alakalı çarpık ve çelişen inançlarıdır. Sorulduğunda herşeyi bilen bu insanların Allah'ı (cc) bırakıp adı putlara tapınmaları haktan yüz çevirme ve akılsızlık olarak nitelenmektedir. Gerçek madada insanın akidesinde ve yaşantısında hakikat ile uyum içinde olması beklenmektedir. Bunu tersini yapmak ise tevhidten sapmak demektir. Söz konusu âyetlerin öncelikli muhatap kitlesi müşrikler olsa da bu tutumları bir şekilde sergileyen herkes³⁸⁰ bu âyetlerin kapsamına girmektedir.

Her şeyin aşırısında olduğu gibi aşırı tenzih ve aşırı soyutlama da problem içermektedir. Oysa Allah Teâlâ daha ilk inen âyetten itibaren Rab sıfatını te'kit eden³⁸¹ her an müdahalesine devam eden, kendisine yönelen kullarını işiten³⁸² şah damarından daha yakın olarak³⁸³ her işi her varlığı her an görüp gözeten er-Rakîb ismi celilesi ile murakabesini mahlukarı üzerinde sürekli diri tutan -Kur'ânî tabirle kul ile kalbi arasına hulul eden- bir özelliği haizdir.³⁸⁴ Vahiye yaratmanın an be an gerçekleştiği³⁸⁵ haber verilmesine rağmen müşrikler kendilerinden çok uzak olduğunu düşündükleri Allah'a (cc) ulaşmanın vesilesi olarak kendi elleriyle yaptıkları putları aracı kılmaktadırlar. Onların bu henoteist tanrı tasavvurları içinde debelendikleri şirkin zirvesinde kendi kendilerine zulmetmekle karanlıklara mahkûm olmuşlardır.

Mekkeli müşriklerin tükenmek bilmeyen eziyetleri nedeniyle Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke'de Allah Teâlâ'ya "Ya Allah (cc)! Ya Rahman!" diyerek Rabbinden imanı şirke tercih etmiş olan bir avuç Müslüman için, müşriklere karşı, yardım elini uzatmasını dileyerek, dua ve niyazda bulunmaktadır. Kendisini gizlice dinleyen bir müşrik Peygamberin (s.a.v.) gönlünden çağlayan bu nidaların, onun tevhide dair açığı olduğunu düşünerek hemen yandaşlarına gidip

³⁷⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/419-420.

³⁷⁹ el-Ankebût 29/61-63.

³⁸⁰ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/284-285.

³⁸¹ el-Alak 96/1.

³⁸² el-Bakara 2/137, 181.

³⁸³ Kâf 50/16.

³⁸⁴ el-Enfâl 8/24.

³⁸⁵ er-Rahmân 55/29.

durumu anlatmıştır. Bizi tek bir ilaha kul olmaya çağırın Muhammed (s.a.v.) kendisi de hem Allah (cc) hem de Rahman adında iki ayrı tanrıya yakarmaktaydı, kulaklarımla duydum demiştir. O devirde kendisinin tanrı olduğunu iddia eden Yemameli Müseylime adında bir zatın kendini Rahman olarak tanıttığını yandaşlarına hatırlatmıştır. Hani Allah dışında taptığımız ilahlar bâtıldı diye eklemiştir.³⁸⁶ Bu olay üzerine Allah Teâlâ (cc) “De ki ister Allah deyin ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’nundur.”³⁸⁷ âyetini indirmiştir.

Burada aktarılmak istenen durumdan da anlaşılacağı üzere müşrik zihniyet, hüzün mutluluk, iyi kötü, güçlü zayıf, güzel çirkin vb. her bir olguyu farklı tanrılara izafe eden bir zihniyettir. Tek bir ilahın farklı isimleri olabileceğini düşünemeyecek kadar sefeh ve hayata yalnızca atalarından görüp ezberledikleri dogmaların perspektifinden bakmakta direnen biçarelerdir. Müşriklerin herhangi bir temelden yoksun körü körüne bir taklitten ibaret olan bu inanışlarını değiştirmek deveyi iğne deliğinden geçirmekten daha zordur.³⁸⁸ Ataların yolunda ısrar ettiklerini söylemekle birlikte haddizatında alışkanlıklarından kopamadıkları da ortadadır. Bu bağlamda devenin iğne deliğinden geçmesi ne kadar mümkünse müşriklerin mevcut itiyatlarından vaz geçmeleri de o derece mümkün gözükmektedir.

Lokmân Sûresi 31/6-7 âyetlerinde hiçbir delile isnatta bulunmadan insanları alay ederek -eğlendirici birtakım sözler sarf etmek suretiyle- Allah’ın (cc) yolundan alıkoyan müşrikleri bekleyen küçük düşürücü bir karşılığın beklediğine vurgu yapılmaktadır.³⁸⁹ Müfessirler, âyette “lehve’l-hadîs” şeklinde geçen ibareden kastın musiki olduğunu ileri sürmektedirler. Fakat bu kabilden sözlerin boş ve lüzumsuz nitelikli sözler, insanın herhangi bir fayda kesbedemeceği, şirk inancı barındıran sözler olduğuna da işaret edilmektedir.³⁹⁰ Kurtûbî, şayet bu tür sözler insanı Allah Teâlâ’dan alıkoyuyorsa haramdır demektedir. Fakat haramları methedip, insanların kötü duygularını tahrik eden şarkıların haram olduğu açık olmakla beraber insanların mutlu gün ve özel törenlerinde dinlemeye ve rahatlamaya ihtiyaç hissettiklerinde herhangi bir sakınca içermeyip ölçüyü aşmamak kaydıyla dinlenilmesine³⁹¹ cevaz vermektedir.

Müşriklerin küfür ehlinde olan kimselerden oldukları âyetlerde beyan edilmektedir.³⁹² Müşriklerle -câhiliye Arapları- beraber, sâbiîler, ateşe tapanlar ve kitap ehlinde olup

³⁸⁶ Görmez vd., *Hadislerle İslâm*, 1/221.

³⁸⁷ el-İsrâ 17/10.

³⁸⁸ el-A’râf 7/40.

³⁸⁹ İbnü’l Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 6/315-316.

³⁹⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 21/60-63.

³⁹¹ Kurtûbî, *el-Câmiu li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 14/54-56; *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 4/333-334.

³⁹² Âl-i İmrân 3/151.

sonrasında kitabını tahrif ederek Allah'a (cc) türlü yakıştırmalarda ve isnatlarda bulunanlar da aynı kategoride³⁹³ zikredilmektedir.

Ehli kitap zümresinden Yahudiler Üzeyir'i (as) Allah'ın (cc) oğlu diye tanımlamışlar, Hıristiyanlar ise İsa (as) için aynı tabiri kullanmışlardır.³⁹⁴ Fakat onların asılsız isnatlarından beri olan Hz. İsa (as) kavmine Allah'ın (cc) kendisinin de onların da Rabbi olduğunu, yalnızca O'na kulluk etmeleri gerektiğini ve şayet Allah Teâlâ'ya ortak izafe ederlerse kendilerine cennetin haram kılınacağını tebliğ etmiştir.³⁹⁵ Ayrıca kavmini akli selim sahibi olmaya davet ederek zevcesi olmayan bir varlığın nasıl olup da çocuk yakıştırmalarına maruz bırakıldığı ve bunun apaçık şirk ifadesi olduğunu beyan etmiştir.³⁹⁶ Müşrikler zihniyetlerinin ard planındaki bu sapkın kurguyu atalarına izafe ederek, onların izleri üstünde gittiklerini beyan etmektedirler.³⁹⁷ Bu halleriyle ise hem kendilerine Allah Teâlâ tarafından verilen ve düşünüp sorgulayıp doğruları görme melekesi olan akıllarını yerli yerinde kullanmayarak -zulüm- hem de taklidin çirkin cenderesindeki esaretlerinden memnun olduklarını izhar etmektedirler. Âyetlerde müşriklerin sosyolojik imgelemleri ve psikolojik halleri onların eylemleri ve makul olmayan mazeretleriyle gözler önüne serilmektedir.

Kur'ân-ı Kerimde bildirildiğine göre müşrik kimse asla Cenab-ı Hakk'ın affetmeyeceği en büyük zulüm olarak nitelenen günahı işlemiş³⁹⁸, doğru yoldan sapmış dalalette bulunan kimsedir.³⁹⁹ Mücrimlerin ise insanları şirke kanalize ettiği⁴⁰⁰ ve kendi tanrı inançlarının da sıkıntılar ihtiva ettiği malumdur. Zira mücrimler haktan ve hakikatten haz etmez, bâtil işlerle iştil ederler.⁴⁰¹ Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına ittiba etmek şöyle dursun, inançsal bazda ileri sürülen prensipleri de kabullenmemekte hatta alay etme modunu benimsemektedirler.

3.1.5. Küfr/Kâfir

Bu kavramın sözlükte, küfür ve nükür olmak üzere iki ayrı kökten türetildiği görülmektedir. “Kfr” kökünden “nimetin üstünü örtmek, bir şeyi perdelemek, birşeyi gizlemek” manasında küfür kelimesi ile karşılanmaktadır.⁴⁰² Yine sözlükte, “nkr” kökünden “bir şeyi bilmemek, tanımamak, reddetmek, yadırgamak, inkâr etmek” demek olan nükür kelimesine tekabül etmektedir. Küfür, İslâmî terminolojide ekseriyetle “Allah Teâlâ'nın

³⁹³ el-Hac 22/17; el-Beyyine 98/1, 6.

³⁹⁴ et-Tevbe 9/30.

³⁹⁵ el-Mâide 5/72.

³⁹⁶ el-En'âm 6/101.

³⁹⁷ Yûnus 10/66; ez-Zümer 39/60.

³⁹⁸ Lokmân 31/13.

³⁹⁹ en-Nisâ 4/48, 116.

⁴⁰⁰ Sebe' 34/32-33.

⁴⁰¹ ez-Zuhuf 43/76.

⁴⁰² İbn Fâris, *Mucemu'l-mekâyis*, 930-931; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “kfr”md., “nkr” md.

emriyle O'nun âyetlerini tebliğ eden peygamberi tanımayan, ona ve getirdiklerine inanmayan, inkâr eden” manasında kullanılmaktadır.⁴⁰³ Kâfir, Allah Teâlâ hakkında tartışmaya giren kimseler için de kullanılmaktadır. Hac Sûresi 22/19-22 âyetinde salt dünya hayatının varlığını kabul etmek suretiyle inkârcı davranarak, müminlerle Allah Teâlâ hakkında cedelleşmeleri anlatılmaktadır. Ayrıca aynı konunun işlendiği Şûrâ sûresi 42/16 âyetinde Yahudi ve müşriklere⁴⁰⁴ temas edilmektedir.

Küfrü yaşam tarzı edinen kimseye “kâfir” denilmektedir. Zira kâfir kimse Allah Teâlâ'nın fitratına yerleştirdiği yetilerin zuhur etmesine engel olmakta ve o yetileri gizlemektedir. Allah Teâlâ'nın emirlerini tanımamak, reddetmek gibi tutumlarıyla da inanç bağlamında problemi olan münkir kimseler türemiştir. Yine Türkçeye Farsçadan geçen “gebr yani ateşe tapan” manasında olup gâvur şeklinde kullanılan kelime de kâfir ve münkir ile aynı mana düzlemine sahip olup inanmayan kimseyi⁴⁰⁵ belirtmektedir.

Kelimenin asıl manası bir şeyi örtmek, gizlemektir. Bu nedenle tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye,⁴⁰⁶ geceyi örtmek suretiyle şahısları gizlediği için geceye,⁴⁰⁷ kılıcı muhafaza edip sakladığı için de kınına kâfir denilmektedir.⁴⁰⁸ Ayrıca meyveler olgunlaşmadan evvel çiçeği ile meyveyi örten ya da meyveyi dış kabuğu/kapçığı ile çevreyen kısmına da “kâfur” denilmektedir. Yine günahları örtmesi bakımından “keffâret” kelimesi de bu kökten gelmektedir.⁴⁰⁹ Bu kullanımlar ilk zamanlarda Araplarda bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Fakat kâfir kelimesi bilinen manada Kur'ân-ı Kerim ile kavramsallaşmıştır.

İmanın zıddı olan küfür en büyük günah olup Allah'tan gelen hükümleri ya da bunlardan birini inkâr etmek demektir.⁴¹⁰ İman konusu şüphe götürmez. Bir kimse Allah'ın (cc) farz kıldığı emirlerinden birini yapmıyorsa fâsık olur fakat Allah bunu emretmemiştir derse kâfir olur ve kâfir addilen kimse dinden çıkmış olur. Yani ya iman edilir ya da edilmez. Birazcık iman ediyorum şeklinde bir durum söz konusu olamaz. Bir kimsenin Allah'ın (cc) bir hükmünü yalanlaması, beğenmezlik yapması, alaya alması, küçümsemesi de⁴¹¹ yine küfür sebebidir.

⁴⁰³ İsfahâni, *el-Müfredât*, 559.

⁴⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-meşîr*, 7/279; Tâberî, *Câmiu'l-beyân*, 25/18-19.

⁴⁰⁵ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/533-536.

⁴⁰⁶ İbn Fâris, *Mucemu'l-mekâyis*, 931.

⁴⁰⁷ İsfahâni, *el-Müfredât*, 559.

⁴⁰⁸ Karagöz- Karaman, “Kâfir”, 356.

⁴⁰⁹ İsfahâni, *el-Müfredât*, 559.

⁴¹⁰ Karagöz, “Küfür”, 389.

⁴¹¹ Karagöz, “Küfür”, 389.

Kur'ân'da kâfir ifadesi ilk kez Mekkî nitelikli, Müddessir sûresinde ve çok erken bir dönemde kullanılmıştır. Söz konusu âyette o günün (kıyamet) kâfirler için bir rahatlama değil azap günü olacağı⁴¹² beyan edilmektedir.

Kâfir kavramı Kur'ân-ı Kerimde bir âyette müspet manada kullanılmakta olup orada da attığı tohumu toprakla örten manasında -genellikle meallerde toprağı örten, ikinci, ziraatçi diye tercüme edilen- çiftçiye işaret etmektedir. Ayrıca söz konusu âyetteki kullanım orijinal formda ve çoğul ifadeyle -küffâr olarak- yer almaktadır. Ayrıca âyette elde edilecek iki ayrı sonuç alternatifin zikredilmesi yani -ya çetin bir azap ya da hoşnutluk şeklinde- bu alternatiflerin muhatabı olan kişilerin iyiler ve kötüler olduğuna⁴¹³ işaret edilmektedir.

Bunun dışındaki âyetlerde ise menfi manada kullanılmakta olup hakikati kabul etmeye yanaşmayan ve o hakikati gizleyen kimseye karşılık gelmektedir. Kâfirûn şeklindeki kullanım "hakikati inkâr edenler" manasında sıklıkla kullanılırken, "elleziyne keferû" formunda mazi siganın kullanılması biliçli bir inkâr vaziyetinin varlığına yorulmaktadır.⁴¹⁴ "Elleziyne keferu" ile vurgulananlar, hakikati inkâr konusunda kendisini şartlandırmış ve bu tutumunda ısrar eden kimselerdir. Böyle kimseler için Kur'ân, "gözleri var fakat görmezler, kulakları var fakat işitmezler, kalpleri var fakat gerçeği kavramazlar," tanımlamasını yapmaktadır.⁴¹⁵ Meâric Sûresi 70/11 âyetinde mücrimlerden kasdın kafir olduğu⁴¹⁶ beyan edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de kâfirlerden bahs eden âyetlerde, âyetleri inkâr ederek ve kâfir olarak ölen kimselere Allah, (cc) melekler ve insanların lânet edecekleri bildirilmekte,⁴¹⁷ kâfir olup da küfürleri üzere ölen kimselerin hiçbir yardımcıları olmayacağı, bir vadi dolusu altını fidiye olarak teklif etseler dahi kendileri için takdir edilen şiddetli ve acı azaptan herhangi bir indirime gidilmeyeceği beyan edilmektedir.⁴¹⁸ Kâfir kavramının mana kapsamında mülhîd, kâzib, münafık ve müşrik kimselerde bulunmaktadır.⁴¹⁹ Câsiye sûresi 45/7-11 âyetlerinde müşrikler olarak addedilen kafirlerin âyetlere karşı sergiledikleri tutumlara yer verilmektedir. Nâdir b. Hâris hakkında nâzil olduğu belirtilen âyetlerde kafirlerin vahyi işitmelerine rağmen, müstekbir edalarla duymazlıktan gelmeleri ve inkârda ısrar etmeyi sürdürmelerine⁴²⁰ işaret edilmektedir.

Çalışmanın konusu olan mücrim kavramı kâfir kavramıyla benzeşen yönlere sahiptir. Her iki kimsede fitri kabiliyetlerini gizlemekte, orada ilham edilen takvanın değil de fücurun

⁴¹² Muhammed Esed, *Kur'ân Kavramları* (İstanbul: İşaret Yay., 2016), 164-165.

⁴¹³ el-Hadîd 57/20; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 27/232; *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/249-250.

⁴¹⁴ Esed, *Kur'ân Kavramları*, 164-165.

⁴¹⁵ el-A'râf 7/179.

⁴¹⁶ Taberî, *Camîu'l-Beyân*, 23/259.

⁴¹⁷ el-Bakara 2/161.

⁴¹⁸ Âl-i İmrân 3/91.

⁴¹⁹ Karagöz -Karaman, "Kâfir", 356.

⁴²⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 7/355.

zuhur etmesini sağlamakta, âyetlere karşı yalanlama, küçümseme girişimlerinde bulunmakta, iman konularında inkâr tarafını tercih etmekte, Hakka ve hakikate yönelik haksız politikalar ortaya koymaktadırlar. Kâfırde mücrimde inatta ısrar eden, inkârda haddi aşan tavırlar sergilemektedirler. Hal böyle olunca da hem mücrimler için hem de kâfirler için akıbet pek de parlak gözükmemektedir hatta üst üste yığılmış karanlıklar şeklindeki zulümât ve çetin bir azap onları beklemektedir.

3.1.6. Nifağ/Münâfık

Kur’ân’da 3 âyette nifâğ, 32 âyette münafık şeklinde geçmektedir.⁴²¹ Nifağ birşeyin kesilmesi ve gitmesi, ayrılması veya birşeyin gizlenmesi ve kapalılık arz etmesi demektir.⁴²² Nifağ, sözlükte tarla faresi, köstebek için yuvasına girmek; ya da bir kimse için olduğundan farklı görünmek” anlamına gelen “nfğ” kökünden mastardır. Münafık ise nifağ kökünden müştak bir sıfat olup, istilahta, “inanmadığı halde inanmış gibi gözükün” kimse demektir.

Nifağ, yerin altındaki kaçış yeri olan tünel olup,⁴²³ En’âm 6/35 âyetinde bu anlamda kullanılmaktadır.⁴²⁴ Münafık ifadesi, köstebegin tehlike durumunda açtığı bir delikten giriş yaparak toprak altında bir tünelde hareket etmesi ve tehlike geçtiğinde başka bir çıkıştan dışarı çıkmasından istiare ile, din ile alakalı birbirinden farklı tavırlar takınan çifte karakterli kimseler için kullanılmaktadır. Böyle kimseler şeriata bir tarafından girerken bir tarafından çıkmaktadırlar.⁴²⁵ Bir başka görüşe göre münafık ifadesi yine “nfğ” kökünden türetilmiş, “geçmek, tükenmek, kaybolmak, eksilmek” manalarına gelmektedir. Bir kimse kalben iman etmediği halde diliyle inandığını söyleyip, görünüş itibarı ile de mümin gibi davranırsa o kişiye münafık, bu davranışına ise nifağ⁴²⁶ denilmektedir.

Hatta bitirmek, yok etmek, tamamen harcamak, yoksul düşmek anlamına gelen “infağ” da aynı kökten, zaid baktan gelmektedir. İnfağta da bir taraftan gelen para, diğer taraftan gitmekte, tükenmektedir.⁴²⁷ Münafık ise hem tarla faresi gibi kendisi için tehlike arz eden durumlarda havayı iyi koklayıp, iman etmişlerin yanında mümin gibi, kafirlerin yanında ise kafir gibi davranandır. Münafık haddizatında bu tavrıyla kendini, kimliğini gizlemekte nabza göre şerbet vermektedir. Fakat münafığın bu davranışı karakterinden eksilmesine, bir taraftan kazanır görünse de diğer taraftan kaybetmesine ve sonunda yoksul düşüp -ahirette- tükenmesine

⁴²¹ M.F. Abdülbâkî, *el-Mucem ’ul-müfehres*, “nfğ” md.

⁴²² İbn Fâris, *Mucem ’ul-mekâyis*, 1038.

⁴²³ İbn Fâris, *Mucemu ’l-mekâyis*, 1038; Cevherî, *es-Sihâh*, 1159.

⁴²⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, “nfğ” md.

⁴²⁵ İsfehânî, *el-Müfredât*, “nfğ” md.

⁴²⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 1159; Karagöz- Karaman, “Münâfık”, 495.

⁴²⁷ İsfehânî, *el-Müfredât*, “nfğ” md.

zemin oluşturmaktadır. Bir başka kelime olan tünel de aynı köktendir. Tünellerin de bir giriş bir çıkış olmak üzere iki ucu vardır. Mesela tünele giren bir araç girişten girerken görünür fakat yer altında hareket ederken gözden kaybolur, bir müddet sonra çıkıştan tekrar gün ışığına kavuşur ve bu böylece devam eder.

Nafika' sözcüğünden türeyen münafık, izhar ettiği şeylerin tersini gizleyendir.⁴²⁸ Münafıklar kafirce tavır sergiler fakat bu konuda hüküm vermek insanlara kalmamıştır. Çünkü insanların kalbini bilmek mümkün değildir, kalplerin özünde olanı ancak Allah Teâlâ bilmektedir.⁴²⁹ Ve hüküm sadece O'na (cc) aittir.⁴³⁰ Fâsık ve münafıklar birbirinin tam tersidir. Fâsık ile münafığın ayırt edici unsuru iman noktasındadır. Münafık, mış gibi yapan, mış gibi gözüken kimsedir. Genel manada iman etmemiş fakat dünyalık menfaati uğruna rüzgârın yönüne göre istikamet belirleyen kişidir. Münafığın probleminin başlangıcı imani hususlardır. Fâsık inanır ancak inancının gereğini yapmaz yani amelde sıkıntılıdır. Münafık iman etmemiştir fakat iman etmiş gibi gözüdür yani mümin gibi ibadet ve amel eder. Münafık Allah 'tan (cc) ümidini kesmiş olmasına rağmen fâsığın hala affedileceğine dair bir umudu vardır. Buradan her münafık, fasıktır lakin her fasık münafık değildir çıkarımına ulaşılabilmektedir.

Münafık küfrünü gizlemek suretiyle kendisini müminmiş gibi gösteren ya da küfür ve iman arasında gidip gelen kimsedir. Kur'ân-ı Kerimde iman edip sonra küfreden daha sonra iman edip tekrar küfre düşen ve küfründe ısrar edenlere kâfir denmektedir. Ve böylelerini Allah'ın (cc) doğru yola iletmeyeceği ve affetmeyeceği beyan edilmektedir.⁴³¹ İslâm'ın ilk devirlerinde ve tarihin başka zamanlarında da iman kafalarına ve kalbine tam olarak yerleşmemiş kimseler bocaladıkları için nifağ hareketleri sergilemişlerdir. Fakat bir de bu hali inatlarından ötürü ve bile isteye yapan kimseler mevcuttur. Böyle kimseler için önemli olan son durumlarıdır. İmana karar verir ve sebat ederlerse geçmiş günahları da silinir, çünkü Müslüman olmak geçmişi silmektedir. Fakat inkarlarına devam edenler ve bu hal üzere ölenler ise bağışlanmazlar, çünkü küfür üzere karar kılmış ya da küfür üzere ölmüşlerdir. İnkâr ve iman bir arada bulunmaz.⁴³² Nisâ 4/137 âyetinde bu bocalama haline ve yaşanan geçişlere temas edilmektedir.

Nifağ ve münafık kelimeleri câhiliye Araplarında bilinmesine rağmen Kur'ân-ı Kerim ile de yeni kavramsal anlamına kavuşmuştur. Âyetlerde Allah Teâlâ, insanlardan bazıları Allah'a (cc) ve ahiret gününe inandık demelerine rağmen aslında inanmazlar derken

⁴²⁸ İbn Fâris, *Mucemu'l-mekâyis*, 1039.

⁴²⁹ el-Mülk 67/13, Fâtır 35/38, el-Mâide 5/7, et-Tegabun 64/4.

⁴³⁰ Yûsuf 12/40, 67, el-En'âm 6/57.

⁴³¹ en-Nisâ 4/137.

⁴³² Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/161.

münafıkları işaret etmektedir.⁴³³ Rasulullah'a (s.a.v.) seslenen bir âyette kalpleriyle iman etmedikleri halde dilleriyle inandık diyenlerin durumu seni üzmesin buyurulmaktadır.⁴³⁴ Âyetlerde münafıklar şöyle resmedilmektedir: Müslümanları bırakıp kâfirleri dost edinirler, Allah Teâlâ'yı aldatmaya çalışırlar, namaza kalkarken üşene üşene kalkarlar, Allah'ı (cc) az zikrederler, müminler ve kâfirler arasında bocalayıp durur iki zümreye de ait hissetmezler.⁴³⁵ Ayrıca münafıkların elleri sıkıdır (yani cimridirler), istenilenin aksine kötülüğü emreder iyiliğe ise mani olurlar.⁴³⁶ Görüldüğü üzere münafıklık sıfatına sahip kimselerde sürekli bir kararsızlık ve belirsizlik durumu söz konusudur.

Kur'ân-ı Kerim'de münafıkların ismiyle anılan bir sûre bulunmaktadır. Bu sûrede münafıklara yönelik bazı niteliklerden bahsedilmektedir. Mesela münafıkların yalancı olduğu, sürekli yemin ettikleri ve bu yeminlerini kendilerine kalkan edindikleri, süslü cümleler kurdukları, gösterişli oldukları, insanları Allah (cc) yolundan alıkoydukları, her gürültüyü kendi aleyhlerine sandıkları aktarılmaktadır.⁴³⁷ Taberî, Mücadele Sûresi 58/14-16 âyetlerinde münâfıkların, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın (cc) elçisi olduğuna şahit olduklarını beyan etmeleri ve bunu yeminleri ile tekit etmelerine rağmen, bu yemini kendilerine kalkan edinerek, enerjilerini insanları Allah'ın (cc) yolundan saptırmak üzere harcadıkları için şiddetli ve küçük düşürücü bir azap ile cezalandırılacaklarını beyan etmektedir. Münafıkların ölümünün müminlerin elleriyle gerçekleşeceğine de⁴³⁸ temas etmektedir.

Münafıkların özelliklerine hadis-i şeriflerde de temas edilmektedir: Konuştukları zaman yalan söyleyen, kendilerine bir şey emanet edildiğinde o emanete hıyanet eden, verdikleri sözleri tutmayan ve düşmanlık yaptıklarında aşırı tavır sergileyen kimseler⁴³⁹ münafıklardır. Elmalılı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) münafık kimseler kendisine vahiy ile bildirilmesine rağmen, onları ifşa edecek bir statü tayin etmediğini beyan etmektedir. Peygamber (s.a.v.) bu tutumu ile hem münafıkların iman edebileceklerine yönelik olasılığı göz önünde bulundurmakta hem de onların İslâm düşmanlığı yapmalarını engellemektedir. O'nun (s.a.v.) bu uygulaması da İslâmi müsamaha ve sabrın engin ufuklarını⁴⁴⁰ göstermektedir.

Çalışmaya konu olan mücrimler ile münafıklar kıyaslandığında mücrimlerin tavırlarının net olduğu, direkt inkâr içerdiği müşahede edilirken, münafıklar ise içten pazarlıklı oldukları

⁴³³ el-Bakara 2/8.

⁴³⁴ el-Mâide 5/41.

⁴³⁵ en-Nisâ 4/139, 142.

⁴³⁶ et-Tevbe 9/67.

⁴³⁷ el-Münâfikûn 63/1-4.

⁴³⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/488.

⁴³⁹ Buhârî, İman, 24.

⁴⁴⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/240-241.

için gerçek niyetleri konusunda net bir hüküm verilemediği anlaşılmaktadır. Tehlike açısından değerlendirildiğinde münafıkların daha tehlikeli olduğu söylenebilir çünkü mücrimlerin tutumu, çizgisi bellidir. İnsanlar mücrimlerden uzak durarak kendilerini emniyete alabilir fakat münafıklar bukalemun gibi buldukları ortama göre renk değiştirdikleri için kolayca kamufle olabilmektedirler ve tehlike ile burun buruna olursa da çoğu zaman onları fark etme şansını olmamaktadır.

Münafıklar kendilerini ve gerçek niyetlerini gizledikleri için insanları aldatmaktadırlar. Özellikle dini hususlarda münafıkça davranışlar çok büyük problemlere ve yıkımlara neden olabilmektedir. Münafık dini alet edinirse bu durum felakete gebecektir. Zira yakın zamanda kendini dindar diye aksettiren -dînîdar kimseler- insanları din ile aldatmışlar ve sorgulamaksızın o karizmatik otorilerin (!) ardından gidenler, o kimselerin hegomonik baskısını o denli içselleştirmişlerdir ki hiç fark etmeden hem dünyalarını hem de ahiretlerini riske atmışlardır. Nitekim dünyada mümin görünümüne büründükleri için Müslüman muamelesi görmektedirler amma ve lakin Allah Teâlâ münafıkların ahirette cehennemden en alt tabakasına atılacaklarını⁴⁴¹ buyurmaktadır.

Râzi'ye göre münafıkların cezalandırılmaları iki türlü olacaktır. Bunlardan ilki hor, zelil ve rezil, rüsvay bir şekilde dünyada kalarak, ikincisi ise dünyada aşağılık konumlara düşmek suretiyle, mallarından olacakları ve zelil olarak öldürülüp, ahirete intikallerinin de bu hal üzere olacağı şeklindedir.⁴⁴² Zemahşerî ise münafıkların Âd ve Semûd kavimlerinin akıbetine uğratılıp başlarına gökten bir felaket indirileceğini ya da inkârcı tutumlarından mülhem müminler tarafından öldürüleceklerini ifade etmektedir.⁴⁴³ Tâberî ise Râzi'nin görüşünü destekler mahiyette ifadeler kullanmaktadır. Mücâdele 58/14-16 âyetlerinde, münâfıkların Allah Teâlâ'nın gazabına uğramış Yahudilerle iş birliği yapmalarına rağmen öte yandan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek (Allah'ın (cc) rasulu olduğuna şahitlik ederiz) şeklindeki yeminlerini kendilerine kalkan edinmeleri ve böylelikle insanları Allah (cc) yolundan saptırmaları sebebi ile şiddetli ve küçük düşürücü bir azaba duçar olacaklarını⁴⁴⁴ aktarmaktadır.

Mücrimler de münafıklar da işledikleri her fiilin cezasını görecektir. Kötülükte yarışan iki grupta cehennemde ebedi kalanlardan olacaktır.

⁴⁴¹ en-Nisâ 4/145.

⁴⁴² Râzi, *Mefâtihu 'l-gayb*, 16/89.

⁴⁴³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/270; Beyzâvi, *Envaru 't-tenzîl*, 3/84.

⁴⁴⁴ Taberî, *Câmiu 'l-beyân*, 22/488.

3.1.7. Fecr/Fâcir

Kâfir veya günahkâr mümin anlamında bir terim.⁴⁴⁵ Sözlük anlamı “yarmak, bir şeyi geniş bir şekilde yarmak suretiyle açmaktır.” Aslı fecr köküdür. Çoğul formu ise fücûr şeklindedir. İstılâhî manada “dindarlık perdesini yırtan, gözünü dahi kırpmadan fütursuzca günaha dalan, hakkı bırakarak bâtıla sapan kimse” için⁴⁴⁶ kullanılan bir sıfattır.

İsmi faili fâcir şeklinde gelen fücûr kelimesi bir kimsede şehvet duygusunun son haddine ulaşması bundan mütevellit o kimsenin din ve ahlâkla ilgili erdemleri terk ederek, nefsinin yönlendirmesinde din ve ahlâka dair prensipleri âtil bırakan aykırı eylemlerde bulunmasıdır. Câhiliye devrinde eyyâmu’l ficâr diye nitelenen haram aylarda yapılan savaşlar da yine bu kökten gelmekte olup “günah işlenen günler”⁴⁴⁷ şeklinde anlaşılmaktadır.

İslâm’da olumsuz eylem bildiren “fcr” kökünden müştak olan “fecrun- fücûr” kelimesi Kur’ân’da inficâr ve tefcir kalıplarında gelmektedir. Kur’ân bağlamında temelde iki manada karşımıza çıkan fücûr, ilk olarak fişkirmek, fişkirtmek demektir. İkinci kategori ise inficâr kullanımı olup suç/ günah işlemek demektir. Terim anlamı ise sapıtmak, saptırmak, yoldan çıkarmaktır. Ahlâkî şeylerin üzerini açarak çirkin bir biçimde ortaya koymayı⁴⁴⁸ anlatmaktadır.

Bir şeyin başlangıcı, güneşin doğduğu zamanki ilk ışıklar, erken, çıkış, önemsemeksizin fütursuzca günah işlemek, günahkâr bir hayat sürmek, zina etmek, yol kanal açmak, yol yapıp suyu akıtmak, yırtmak, yarmak, ahlâksız hayat sürmek, hiçbir şeye aldırmayıp günah işlemek, doğrudan sapmak, batıla meyletmek demek olan fücûr kavramıyla kimi vecihlerde benzeşen “ilâhî emirlerden çıkmak” manasındaki fisk/fâsık kelimesinden daha dar bir anlam yelpazesine sahiptir.⁴⁴⁹ Fâsık kimsenin iman bağlamında problemi yoktur, ilâhî emirleri ve yasakları bilir fakat yapmaz ancak amellerinde eksiklik ve müşkül durumlar söz konusudur.

Fâcir ise isyan eden, günah suç işleyen, kötü eylemlerde bulunan demektir. Fâcir fitneci ve günahkârdır. Fâcirin en ayırıcı vasfı işlediklerinin ahlâkına sirayet etmesidir. Fâcir doğruyu bildiği halde bildiğinin tersine eylemlerde bulunandır. Fâcir kimselerin vasıfları yalan söylemek, zina etmek, Kur’ân’da okuduğu halde hakikati gizlemek, insanları hakikate yönlendirmemektir. Fâcir ve münafık birbirine yakındır. Fâcir de yaptığı şeyi Allah (as) için değil de kendi menfaati için yapar. Peygamber (s.a.v.) hadislerinde fâcirlerin cehennemlik olduğu,⁴⁵⁰ Kur’ân okuyan bir fâcirin kokusu güzel ve tadı acı olan reyhana benzediği, Kur’ân

⁴⁴⁵ M. F. Abdülbâki, *el-Mu‘cem‘ul-mekayis*, “fcr” md.

⁴⁴⁶ İsfehânî, *el-Müfredât*, “fcr” md.

⁴⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “fcr” md.

⁴⁴⁸ Mustafa Aydın, *Kur’ânî Kavramlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), 59.

⁴⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “fcr” md.

⁴⁵⁰ Buhârî, “Cihâd”, 182.

okumayan fâcirin ise hem kokusu olmayan hem de tadı acı olan ebu cehil karpuzuna benzediği rivayet edilmektedir.⁴⁵¹ Fâcir ifadesindeki müşkülü en bariz şekilde ortaya koyan diğer bir hadisi şerifte ise, bir müminin ölmesiyle o müminin dünyaya dair sıkıntılarında kurtulduğu, fakat bir fâcirin ölmesiyle dünyanın ve dünyadakilerin o fâcirden kurtulduğunu⁴⁵² beyan edilmektedir.

Fâcir kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de takva sahibi kimseler/müttaki ve ebrâr ifadelerinin zıttı olarak kullanılmıştır.⁴⁵³ İnfitâr 82/12-14 âyetlerinde “ebrâr” denilen erdemliler ile “füccâr” denilen kötüler kıyaslanmaktadır. Fücâr, ahirete, ceza gününe inanmayıp, sorumluluklarını Allah'ın istediği doğrultuda yerine getirmeyen ve böylelikle amel defterlerini kirleten kimselerdir. Mürcie'ye göre ise fâcir kişi, Allah Teâlâ'nın emirlerine karşı itaatsizlik yapmış olsa da iman ilkelerini kabul ettiği için müminlerle birlikte olacaktır. Mu'tezile'ye göre fâcir iman dairesinden çıkmıştır. Şayet tövbe etmeden ölürse cezası ebedî cehennemdir. Zira Kur'ân'da fâcirlerin âhret gününde cehenneme atılacakları ve orada ilanihaye kalacakları haber verilmektedir. Ehli sünnet ulemâsı buradaki fücârdan kasdın inkâr edenler olduğunu söylemektedirler. Bu âyette fücâr nitelemesi günahkâr müminleri kapsamaz zira onlar ahirete ve kıyamete inanmaktadırlar.⁴⁵⁴ Bu âyet aynı zamanda tüm insanları ahiret ve kıyamete inanmaya⁴⁵⁵ çağırılmaktadır.

Ayrıca fâcirin çoğulu olarak fücârların din ve hesap gününü yalanlayan, haddi aşan, çok günah işleyen, Allah'ın âyetlerine esatir'ul evvelîn diyen, işledikleri suçlar sebebiyle kalpleri kararmış kimseler olduğu beyan edilmektedir.⁴⁵⁶ Fâcir kimselerin takındıkları tutum nedeniyle cahim denilen yakıcı ateş içinde olacakları,⁴⁵⁷ siccîn denilen zindanlarda bulunacakları⁴⁵⁸ bildirilmektedir.⁴⁵⁹ Mutaffifin Sûresi'nde şimdiye kadar fâcirlerle dair sayılan vasıfların neredeyse hepsi zikredilmiştir. Olumsuz tüm eylemleri işeyen facirlerin kalpleri işlediği günahlar nedeniyle kapkara olmuş ve artık duyularını işletemez hale gelmişlerdir.⁴⁶⁰ Zemahşerî'ye göre fücâr, siccîn diye adlandırılan bir defterde işlediği kötü fiilleri hazır bulacaktır.⁴⁶¹ Fâcir, Dahhak'ın (ö. 105/723) tarifine göre emel denilen uzun vadede talepleri bulunan, sürekli birgün tevbe edeceğim diyerek yaşayan fakat ölümü hiçbir zaman gündemine

⁴⁵¹ Buhârî, “Tevhîd”, 57.

⁴⁵² Müslim, “Cenâ'iz”, 61.

⁴⁵³ es-Sâd 38/28; el-İnfitâr 82/13-14.

⁴⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/84-85.

⁴⁵⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/570-571.

⁴⁵⁶ el-Abese 80/11-14.

⁴⁵⁷ el-İnfitâr 82/14.

⁴⁵⁸ el-Mutaffifin 83/7.

⁴⁵⁹ Karagöz, “Fâcir”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 167, 173.

⁴⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/94-95.

⁴⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/231; *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/575-577.

almayan, günah işlemekten kendini alıkoymayan kimsedir.⁴⁶² Fâcir kimseler, çalışmanın konusu olan mücrimler ile birçok ortak özelliğe sahiptirler. Hem fâcir hem de mücrim küfürde inkâr yolunu seçmişlerdir. Ayrıca Allah Teâla'nın emir ve ysaklarına tamamen zıt tavırlar sergilemeyi yaşam tarzı haline getirmişlerdir. Her iki insan tipi de günah işlemeyi ahlâkî kodlarına yerleştirmiş olup bu durumlarından en ufak bir rahatsızlık duymamaktadır. Fâcir kimseler de tıpkı mücrimler gibi, doğruyu bildikleri halde bâtılı ön plana çıkarmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca insanların hakikati bilmesine mâni olmak ve onları hakikatten saptırmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Fâcirlerin ve mücrimlerin kalpleri fütursuzca işledikleri günahlar sebebiyle kalpleri kararmıştır, dolayısıyla kendilerine zulmederek, cehennem ehlinde olmuşlardır.

3.1.8. Hûb

Hıyb kökü birşeyden fayda temin edememek ve bir şeyden mahrum kalmak anlamına gelmektedir.⁴⁶³ Umduğuna nail olamayan kimseye hâbe'r-racul denilmektedir.⁴⁶⁴ Hûb sözlükte, “deveyi alıkoymak, men etmek” demektir. Sahibini sevaplardan ve iyiliklerden alıkoyduğu, menettiği için günah ihtiva eden eylemlere de hûb denilmektedir.⁴⁶⁵ Hûb kavramı Kur'ân-ı Kerim'de bir âyette geçmektedir. Yetim malı ile ilgili hususları ihtiva eden söz konusu âyette, yetimin malını yemenin “hûben kebîrâ” yani büyük günah olduğu⁴⁶⁶ zikredilmiştir.

Hâbe'nin istediği şeyi alamayan kişi olduğunu söyleyen Kurtûbi, hûb kelimesi için şunları söylemektedir: Aslında develeri yaptıklarından alıkoymak manasında kullanılan bu kelime günah manasındadır. Zira günahta işlenmesi yasak olan şeyleri ifade eder. Araplarda bana hıvbemi yani hûbumu başıyla şeklinde bir tabir mevcuttur. Aynı şekilde hıvbe yani hûb ihtiyaç manasına da gelmektedir. Zira dua esnasında insan Rabbine ihtiyacını arz etmektedir. Âyette yetim malı yemenin büyük günah olduğuna işaret etmek için⁴⁶⁷ bu ifade kullanılmıştır.

Râzî, hıvbe ve ye's kelimeleri arasında şöyle bir anlam ilişkisinden söz etmektedir: Hıvbe bir kimse bir şeyin vuku bulmasını umduğu vakit gerçekleşirken ye's ise bir şeyin olmasını diledikten önce ya da sonra gerçekleşmektedir. Müfessir, ye's ümidin, hıvbe ise zaferin zıttıdır, demektir.⁴⁶⁸ Mücrim ile Hâbe'nin ortak özelliği, günah içeren eylemlerde bulunmaları ve bu günahları nedeniyle umdukları şeylere erişemeyecekleridir. İşledikleri

⁴⁶² Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/506.

⁴⁶³ İbn Fâris, *Mucemu'l-Mekayis*, 336-337; Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/237.

⁴⁶⁴ Cevherî, *es-Sıhah*, 351.

⁴⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “hıvb” md.; Karagöz, “Hûb”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 262.

⁴⁶⁶ en-Nisâ 4/2.

⁴⁶⁷ Kurtubî, *el-Camiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/580.

⁴⁶⁸ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/237.

günahlar bu iki tip için sevap ve iyiliklerle aralarında duvar örecektir dolayısıyla, zafere ulaşmaları mümkün olmayacaktır.

3.1.9. Zēnb/Müznib

Zēnb kelimesinin birçok karşılığı bulunmaktadır: Kuyruk sokumu, kuyruk yapmak, kuyruğunu uzatmak, ilave, ek, zeyil, bağımlı, kuyruk mesabesinde, günah işleme, günah, suç, hata, yanlış, cürüm, kabahat, kusur, ayıp, taraftar, izleyici, birbirine tabi olan. “Neticesi kötü olan her türlü iş”, “küçük büyük her türlü ma’siyet” anlamında terimleşmiş bir Kur’ân kavramı olan “zēnb” kavramının çoğulu “zūnūb” dur. İsm, cürm, ma’siyet kavramları ile⁴⁶⁹ eşdeğer mana arz etmektedir.

Zēnb’in, kök manası sözlükte “arka, geri, kuyruk” demek olup “zēneb”den türemiştir. İstilahta “Sonu kötü bir karşılık olan fiil” zēnb olarak adlandırılmaktadır.⁴⁷⁰ Kur’ân-ı Kerim’de otuz yedi yerde “mükellef olarak adlandırılan kimsenin gayri meşru nitelikli işleri” manasında geçmektedir. Zēnb günah, müznib ise günahkâr demektir. Zēnb ve masiyet ikisinde haram işlenmesi ve yapılan fiilde kasıt olması hasebiyle zelle (sürçme) gibi değerlendirilmezler.⁴⁷¹ Ayrıca bazı âyetlerde küfür, şirk, katl, zina gibi günahlar için de zēnb kavramı⁴⁷² kullanılmaktadır.

Kuyruk, uzantı, perişan, döküntü manalarına da gelen zēneb, kavm kelimesine muzaf olduğunda “eznâbu'l-kavm” toplumdaki döküntü, perişan kimseleri kastetmektedir. Yüksek mecralardan akarak gelen suyu vadilere ileten su kanalları için de zēneb ibaresi kullanılmaktadır. Uzun kuyruklu at ve kuyulara sarkıtılan kuyruklu kovalara “zēnūb” denilmektedir. Buradan istiare yoluyla hisse/nasip anlamına aktarılmıştır.⁴⁷³ Kur’ân-ı Kerim’de zulmeden kimselerin geçmişteki dostlarının azaptan bir hissesi olduğu gibi, mutlaka kendilerinin de bu zulümden bir miktar payları olduğu ve aceleci davranmamaları gerektiği hususunda⁴⁷⁴ bir inzar bulunmaktadır.

Beyzâvî, Zâriyât 51/59 âyetinde "Şüphesiz zalimler için azap payı vardır" ifadesini Resulullah’ı (s.a.v.) yalanlayan kimselerin de tıpkı geçmiş ümmetler gibi azaptan bir hisse sahibi oldukları şeklinde yorumlamaktadır. Âyetteki zēnub bahçe sulayanların kovalarla su bölüşmelerinden alınmıştır. Zēnub, dolu ve büyük kova demektir. “Fela yestacilun” (öyleyse

⁴⁶⁹ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 2/48; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 240.

⁴⁷⁰ el-İsfahânî, “znb”, *el-Müfredât*, 1/240.

⁴⁷¹ Ebu'l Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, 40-41.

⁴⁷² M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-mekâyis*, “znb”, md.

⁴⁷³ Ateş, “Zēnb”, *Kuran Ansiklopedisi*, 2331.

⁴⁷⁴ ez-Zâriyât 51/59.

beni aceleye getirmesinler) cümlesinin ise Yasin 36/48 âyetindeki (eğer doğru iseniz bu tehdit ne zamandır) kavline cevap mahiyetinde olduğunu⁴⁷⁵ söylemektedir.

Günahların zenb olarak adlandırılması, insanları hayır, sevap işlemekten ve iyilik yapmaktan alıkoyması nedeniyledir. Zenb, kişiyi elde edeceği yüce mevkilerden ve hayırlı kazanımlardan geri bırakmakta ve kişiye adeta bir kuyruk gibi takılmakta, ağırlık vermekte ve sonunda rüsvay etmektedir. Bundan ötürü kuyruk zeneb, o zeneb denilen kuyruktan kişinin hissesine ise zenûb⁴⁷⁶ denilmektedir.

Kur'ân âyetlerinde otuz yedi yerde geçen,⁴⁷⁷ diğer günahkarların fiillerinin benzerleri müznib kişi için de sayılmaktadır: Allah'ın (cc) âyetlerini yalanlamak ve inkâr etmek,⁴⁷⁸ büyüklük taslamak,⁴⁷⁹ şirk,⁴⁸⁰ zina ve iftira,⁴⁸¹ adam öldürmek,⁴⁸² insanlara kötü davranmak,⁴⁸³ Allah yolunda cihattan geri durmak,⁴⁸⁴ tüm kerih, yasaklanmış ve haram kılınmış fiiller zenb olarak beyan edilmiştir. Helak edilen toplumların helak sebebi ise yine onların zenbleri olarak açıklanmaktadır.⁴⁸⁵ Allah Teâlâ'nın helake dair sünnetullahında toplumların azgınlıkları had safhaya ulaştığında tek çözüm yolu mevcuttur, o da Allah'ın (cc) azap sözüdür. Zenb, kuyruk sokumu manasında yorumlandığında, üst üste yığılmış günahlar için artık son raddeye gelindiği anlamına da yorumlanabilir.

Beyzâvî, Şuarâ 26/14 âyetinde Hz. Musa'nın (as) "Onların benim üzerimde bir suç (ağır ceza) davaları vardır" şeklindeki endişesini içeren kısımdaki "tebiatü zenbin" tabiri (günah sorumluluğum vardır) anlamındadır demektedir. Burada muzafın hazf edildiğini ya da ona günah ismi verildiğini zikretmektedir. Kastettiği durum evvelinde bir Kıpti'yi öldürmesidir. Ve bu fiile günah demesi onların iddialarına göredir. Bu cümle haddizatında çeşitli yerlerde genişçe anlatılan kıssanın özeti mahiyetindedir. Akabinde "beni öldürmelerinden korkuyorum" elçilik görevimi yapmadan önce. Böyle bir olayın vuku bulmasından kaygılandığı anlamına gelmektedir. Bu durum bahane uydurma şeklinde anlaşılmalıdır, yalnızca beklenen belayı def etmek istemektedir. Onların kendisini yalancılıkla itham etmelerinden çekinmesi nedeniyle

⁴⁷⁵ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/116.

⁴⁷⁶ Karagöz, "Zenb", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 710-711.

⁴⁷⁷ M. F. Abdülbâkî, *el-Mucemu'l-müfehres*, "znb" md.

⁴⁷⁸ el-Enfâl 8/52, 54.

⁴⁷⁹ el-Ankebût 29/39-40.

⁴⁸⁰ el-Mâide 5/18.

⁴⁸¹ Yûsuf 12/23, 29.

⁴⁸² eş-Şûa'râ 26/14.

⁴⁸³ Yûsuf 12/97.

⁴⁸⁴ et-Tevbe 9/102.

⁴⁸⁵ el-En'âm 6/6; el-Ankebût 29/40.

Hız. Musa (as) göğsünün daraldığını ve dilinin dolaştığını söylemekte ve Hız. Harun'u davet işinde kendisine yardımcı olarak⁴⁸⁶ istemektedir.

Çalışmanın ana kavramı olan mücrim ile müznib kıyaslandığında akıbetleri bilindiği için ahirette yüzlerine bile bakılmayacak olan mücrimler bir yana, müznibler için henüz bir umut söz konusudur. İnsanın eylediği küçük ya da büyük tüm günahlar zenb kapsamındadır ve bu kuyruklarından, ağırlıklarından kurtulmak isteyen kimselerin ilk fırsatta tövbe istiğfarda bulunmaları elzemdir. Zira Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de tüm zenbleri bağışlayacağını belirten bir müjdeye⁴⁸⁷ yer vermektedir.

3.1.10. Vizir

Lügat manası ağır bir yükü sırtlanmak ve günah işlemektir. Dini literatürde de günah yükü ile yüklenmek, günahın ağırlığı altında bulunmak anlamlarını haizdir. Vizir kökü ve türevleri Kur'ân-ı Kerim'de yirmi yedi kez geçmektedir.⁴⁸⁸ Günahkâr insana "vâzira" kavramı⁴⁸⁹ tekabül etmektedir. Beyzâvî, Ankebût 29/12 âyetinde müşriklerin Peygamber'e (s.a.v.) yolumuza tabi ol günahını taşıyalım diyenlere cevabının, En'âm 6/164 âyetinin açıklamasında (hiçbir günahkârın -vâzira- bir başkasının günahını yüklenemeyeceği)⁴⁹⁰ şeklinde olduğunu aktarmaktadır.

Vezer, dağda sığınılan mekânın adıdır. Kur'ân-ı Kerim'de dağdaki sığınak anlamına paralel âyetler mevcuttur. O son günde artık kaçıp sığınılacak hiçbir yerin olmadığı ve varılıp durulacak yegâne mekânın Rabbin huzuru olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁹¹ Dağın yüceliğine teşbihle vizir, ağırlık, yük ya da günah manasında da kullanılmaktadır.

Günahın ferdi bir olgu olduğunun belirtildiği beş âyette, herkesin yapıp etmelerinin kendisiyle alakalı olduğu ve hiçbir kimsenin bir başkasının günah yükünü yüklenmeyeceği bildirilmektedir.⁴⁹² Râzi'ye nispetle İsrâ Sûresi 17/15 âyetinde, ilâhî yasalarda sorumlulukların sadece ilgili şahsı bağlayacağı, Allah Teâlâ'nın emri gereği kimsenin bir başkasının yükünü taşıyamayacağı bildirilmiştir. Toplu işlenen suçlarda herkesin vebali kendi iştiraki ile doğru orantılıdır. Kimse bir başkasının kendi yükünü kabullenmesini ummamalıdır. İlave olarak, bir suçu herkesin yapıyor olması o suçun meşru olduğu manasına⁴⁹³ gelmemektedir.

⁴⁸⁶ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/47.

⁴⁸⁷ Âl-i İmrân 3/135; ez-Zümer 39/53; el-Mü'min 40/3.

⁴⁸⁸ Karagöz, "Vizir", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 692-693; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-mekâyis*, "vzir" md.

⁴⁸⁹ el-En'âm 6/164.

⁴⁹⁰ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/209.

⁴⁹¹ el-Kıyamet 31/11; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/507.

⁴⁹² en-Necm 23/38; el-Fâtır 43/18; el-İsrâ 50/15; el-En'âm 55/31,164; ez-Zümer 59/7.

⁴⁹³ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/171.

Herkes kendi işlediği şeylerin karşılığını görecektir, hiçbir kimse diğerinin vebalini yüklenmeyecektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) tebliğ vazifesini eksiksiz yerine getirmiştir, bundan mühlhem münkirler ve kötülükte ısrar edenler birgün yaratmanın huzuruna çıkacak ve Müslümanlar ile tartışıp durdukları hakikat, gözlerinin önüne serilecektir.⁴⁹⁴ Neticede hiçbir vizr cezasız kalmayacaktır.

On âyette ağırlık, manevi yük, sorumluluk manasında geçen vizr ve evzâr kelimeleri işm kavramının yerine kullanılmıştır.⁴⁹⁵ Vizr kelimesinin çoğul formu evzâr şeklinde olup âyetlerde bu minvalde kullanımlar da müşahede edilmektedir.⁴⁹⁶ İnsanları Hakk'tan ve hakikatten saptıran kimseler saptırdıkları kimselerin yüklerini de yükleneceklerdir zira onlar kötülükte ve günaha bir çığır açmış⁴⁹⁷ kabul edilirler.

Kötü kimselerin telkinine kapılıp da onların ardı sıra giderek dalalete düşenler de kendi günahlarından hisselerine düşeni sırtlanacaklardır. Çünkü böyle kimseler âyetlerden ve peygamberlerin uyarılarından yüz çevirmişlerdir.⁴⁹⁸ Zemahşerî, Tâhâ suresi 20/100 âyetinde geçen “vizr” (yük) ifadesi için ağır ve şiddetli günahın kast edildiğini söylemektedir. Cezanın yük olarak adlandırılma nedeni tatbik edilen kişinin tahammül sınırlarını zorlayan, belini büken, taşıması zor, ağır bir yüke benzetilmesidir. Ya da “vizr” ifadesi (günahın cezası) olarak da anlaşılabilir. Ayrıca Zemahşerî âyetteki “yahmilu” (taşır) ifadesinin “yuhammelu” (kendisine yüklenir) şeklinde de okunduğunu⁴⁹⁹ zikretmektedir.

Günahkârlar, itikatte özenli davranmayıp inancın öngördüğü biçimde amel işlemekten⁵⁰⁰ de imtina etmişlerdir. İbnü'l Cevzî, En'âm 6/31 âyetinde İbn Kuteybe'nin evzâr için günahlar, vizr için ise sırta yüklenen ağır yük dediğini aktarmaktadır. Öte yandan İbn Fâris'in vizrin ağırlık olduğu fakat bu yükün/ağırlığın gerçek olup olmadığı ile ilgili iki görüşünden bahsetmektedir: Birincisi, Umeyr b. Hâni, Süddi ve Mukatil'in görüşüdür. Her kafir ile beraber ameli de çirkin bir insan suretinde yaratılır. Kafir, ne zaman fena bir eylemde bulursa ameli korkunç bir şekilde ağırlaşır ve dehşetini artırır. Kafir ameli suretindeki kişiye sen ne kadar kötü bir arkadaşsın senden çektiğim nedir, der. Arkadaşı olan zât ise, ben senin dünyada üstüne binip durduğun amelinim, dünyada uzun bir müddet sen benim sırtıma bindin. Şimdi de ben senin sırtına bineceğim deyip biner ve düşse kalka insanların arasından geçerek Rabbinin huzuruna varır. İşte günahlarını sırtlarında taşırlar kavlinin manası budur. İkinci görüş

⁴⁹⁴ Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/496-497.

⁴⁹⁵ M. F. Abdülbâkî, *Mucemu'l-müfehres*, “vizr” md.

⁴⁹⁶ el-En'âm 6/31; en-Nahl 70/25; Tâhâ 45/87; Muhammed 99/4.

⁴⁹⁷ en-Nahl 16/25.

⁴⁹⁸ Tâhâ 20/100.

⁴⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/358.

⁵⁰⁰ el-En'âm 6/31.

Zeccâc'a aittir. Günahlarının ağırlıklarını taşıdıklarını ve onun bir misal olduğunu söylemektedir. Çektikleri azap günahkârlara en ağır yük gibi kılınmıştır. (Taşıdıkları ne kötüdür ifadesi) sırtlarına yükledikleri ne kötüdür manasındadır.⁵⁰¹ Dolayısıyla her günahkâr için bir gün bir karşılık muhakkak mevcuttur. Varılacak son durak Rabbin huzurudur. Kimileri de bu şekilde sırtlarında taşıdıkları günah yükü ile huzura varacaklardır.

Vezir kelimesi yine vizr kökündendir. Vezir de aynı şekilde kendinden üst rütbedeki kişinin sorumluluk yükü altına girmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Hârûn'u, (as) Mûsâ'ya (as) - talebi üzerine- vezir yaptık denilmektedir.⁵⁰² Vizr kökünden başka bir kelime ise yardımlaşmak manasındaki muvâzerettir.⁵⁰³ Beyzâvî, Furkan 25/35 âyetindeki “vezirâ” ifadesinin yardımlaşmak manasında olduğunu ve Hz. Harun'un (as) Hz. Musâ'ya (as) Allah'ın (cc) kelamını yüceltmede ve davete yardım etmesinde peygamberlik müessesini sıkıntıya sokacak bir durum bulunmadığını aktarmaktadır. Ayrıca ortak bir ülküde oldukları için yardımlaşabileceklerini⁵⁰⁴ belirtmektedir.

Çalışmanın konusu olan mücrim kavramı ile vizr kavramı günah yükü yüklenmek ve günahkârlık vasfında birleşmektedir. Her günahkâr, kendi yükünün hâmilî olacaktır. Mücrimlerin sıfatları incelendiğinde başka insanları şirke, inkara, küfre ve bilumum kötü işlere teşvik ve sevk etmeleri nedeniyle, kötülükte çığır açıcı konumda oldukları kabul edilerek, saptırdıkları ve peşlerinden sürükledikleri kimselerin veballeri de kendilerine eklenerek günahları kat kat artırılacaktır. Dolayısıyla kendi dünya ve ahiretlerini mahveden mücrimler başkalarının hayatlarına yaptıkları dokunuşlarla onların dünya ve ahiretlerine de zarar vereceklerdir.

3.2. Mücrim Kavramıyla Zıt Anlamlı Kelimeler

3.2.1. Müslim

İslâm kavramı güven, huzur, barış manalarına karşılık gelen “silm” ve esenlik, saadet, güvenlik anlamlarında “selam” kökünden müştak olup, Kur'ân'da 105 âyette geçmektedir. İsim ve fiil formlarında ise 10 âyette geçmektedir.⁵⁰⁵ İstilâhî manada Müslim, “esleme” fiilinden gelmekte olup, yalnızca Allah'a (cc) itaati, teslimiyeti ve boyun eğmeyi anlatan bir kavramdır.⁵⁰⁶ İslâm kavramı çerçevesinde bu dini benimsemiş erkeklere “müslim-müslimûn”

⁵⁰¹ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/173.

⁵⁰² Tâhâ 45/29; el-Furkân 42/35.

⁵⁰³ Ateş, “Müslim” *Kur'ân Ansiklopedisi*, 2225.

⁵⁰⁴ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 4/23.

⁵⁰⁵ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-mekâyis*, “slm” md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “slm” md.

⁵⁰⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “slm” md.

kadınlara ise “müslimetün-müslimât” ifadeleri kullanılmaktadır.⁵⁰⁷ Teslim olmak ifadesinin özünde tevhid düşüncesi yatmaktadır. Tevhid gereği evvela teslim olmak lazım gelmekte, iman ise bunun ardından gelmektedir. Bu mühim sıralama tıpkı alemlerin Rabbi Allah Teâlâ'nın Hucurât sûresi 14. âyet-i kerimesinde⁵⁰⁸ buyurduğu şekildedir.

Esed kabilesinden kimileri, kıtlık imtihanıyla mücadele edilen bir zaman diliminde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Medine'ye gelerek iman ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca Hz. Muhammed'e seninle falanca kabileler gibi savaş yapmadık ve yüklerimizi ve ehlimizi de alarak sana geldik demişlerdir. Asıl amaçları ise Peygamber'den (s.a.v.) bir miktar sadaka istemek ve kıtlığın sıkıntılarını nispeten de olsa bertaraf etmektir. Söz konusu âyet-i kerime ise bu bedevi Esed oğulları topluluğunun vaziyetini tahlil etmekte ve onların imanı yürekten hissetmediklerini yalnızca dilleri ile teslimiyetlerini ifade ettiklerini anlatmaktadır.⁵⁰⁹ İşte söz konusu bu âyet çoğu zaman birbiri yerine kullanılan iman ve İslâm ya da onların türevleri olan mümin ve müslim ifadelerinin eşit olmadığı ve küçük nüans detaylarını içerdiğine işaret etmektedir.

Şöyle ki bir dinin müntesibi olmaya karar vermek bir milattır. Sonrasında dine intisap etmenin ilk basamağını aşmak lazım gelecektir. İslâm için bu aşama kelime-i şهادet getirmektir. Malum şهادet cümlesini dil ile söyledikten sonra artık o dinin atmosferine, o dinin sınırlarından içeriye adım atılmış olur. Buraya kadarki karar, tercih, adım ve ikrar kişinin Müslim olma basamaklarıdır. Yani İslâm kabulleniş ve bu kabullenişin getirdiği olgulara ve paradigmaya boyun eğmektir. Müslim ise bu tutumu sergileyen ve İslâm'a dâhil olan kişidir.

Zemahşerî, bu âyetteki müslim ve mümin tanımı için şöyle demektedir: Mümin, inancını tam bir iç huzuru ve güvenle tasdiklemesidir. Müslim, kelime-i şهادet getirerek, barış ortamına giren kimsedir. Müslim kişi diğer Müslümanlar arasına katılır ve artık onlara karşı herhangi bir düşmanlık beslemez. “İman henüz kalplerinize girmiş değil...” cümlesindeki calib-i dikkat konu imanın kalpte yerleşmiş kalıcı izli bir unsur olduğudur. Sadece dil ile kelime-i

⁵⁰⁷ Karagöz vd., “Müslim”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 321-322.

⁵⁰⁸ Hemen her asırda gaflet ve cehalet içinde bulunan kendilerinin ve kabilelerinin menfaatlerini her şeyin üstünde tutan bedeviler, "Biz de iman ettik" demektedirler. Amma ve lakin Allah Teâlâ kulu ve elçisi olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) onların bu durumlarını izhar etmiş ve onlara şöyle demesini emretmiştir: "Siz mecbur kaldığınız için görünüşte teslim olduk, boyun eğdik deyin çünkü sizler gerçek anlamda hala iman etmiş değilsiniz. Zira henüz iman kalplerinize girmiş değildir. Şayet Allah'a (cc) ve Resulüne (s.a.v.) (kâmil manada inanır ve itaat ederseniz yani Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet ölçülerini esas alarak hayatınızı düzenlerseniz), o takdirde Allah (cc) sizin işlediğiniz amellerinizi boşa çıkarmayacak ve karşılığımı hiç eksiltmeksizin verecektir. Muhakkak ki Allah Teâlâ, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir. قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ نُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

⁵⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/336; *Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 516.

şehadet getiren müslim, söylediği şehadet cümlesi ile kalbinin uyumlu hal aldığı kişi ise mümindir.⁵¹⁰ Müslim ve mümin arasında böyle bir fark mevcuttur.

Müslim, iklimine girdiği dinin kırmızı çizgilerini bilir ve benimser ayrıca dinin öngördüğü ibadet ve ritüelleri yerine getirmekle mükellef olur. Bugünde mevcut olduğu üzere Müslüman addedilen ülkelerde vatandaşların hüviyetlerinde dini tercihleri Müslüman şeklinde belirtilmektedir. Fakat bu tanıma gerçek manada- yani İslâm dininin tam olarak öngördüğü biçimde- uyan kaç kişi vardır? Bu sorunun amacı kimin Müslüman olup olmadığı hususunda bir yaftalama girişimi değildir. Bu soru yalnızca müslim ve mümin farkını daha berrak bir tarzda ortaya koyma gayretidir. Mümin, âyetten de anlaşıldığına göre, üzerine bina edilen İslâmi esasları kabullendikten sonra ilâhî vahye dayalı ilkeleri, benimseme ve özümseme işini akıl-kalp birlikteliği ile içselleştiren ve dışa vuran kimsedir. Yani evvela İslâm'ın hemen akabinde ise imanın esaslarının kabul edildiği girift bir süreç -birbirine çok yakın mesabede-söz konusudur.

Müslim kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de ilk kez kullanıldığı yerde kurumsallaşmış bir kavramdır. Müslim, yukarıda anlatılan prosesleri kat ederek, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetini takip ederek Allah Teâlâ'ya boyun eğenler demek olduğu için Kur'ân ile beraber terminolojiye adım atmıştır. Bu terim aynı zamanda tek tanrı inancını içermektedir. Müslim vasfına mazhar olan kimseler, Allah'a (cc) inanan ve onun âyetlerini ve âyetlerin yazılı bulunduğu kitaplarını ve o âyetleri getiren peygamberlerini hiçbir şüpheye mahal vermeksizin doğruladıkları için itaat etme ve boyun eğme davranışını sergilemişlerdir.

Müslim kimseler son din İslâm ve onun peygamberi olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ittiba ederek onun Allah Teâlâ'dan alarak Müslümanlara tebliğ ettiği âyetleri gönülden tasdik eden kimselerdir.⁵¹¹ Keşşâf'ta, (hüve semmâkumu'l müslimiyn) ifadesindeki "hû" zamirinin mercii hakkında iki görüş vardır: Birinci görüşe göre Allah, (cc) ikinci görüşe göre de Hz. İbrahim (as) kastedilmektedir, denilir. Tercih edilen görüşe göre -Übeyy b. Ka'b'ın kıraatinin (Allahu semmâkum) şeklinde olmasından da hareketle- Müslüman ya da müslim isimlendirmesinin bilahare Allah tarafından yapıldığına delil olan âyette⁵¹² "Allah'a bütün kalpleri ile kendilerini teslim edenler" ifadesi ile⁵¹³ haddizatında müslim ve mümin kavramlarının aralarının pekiştiği incecik çizgiye dair bir vurgu kullanılmaktadır.

⁵¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/332-335.

⁵¹¹ Muhammed Esed, *Kur'ân Kavramları* (Ankara: İşaret Yayınları, 2016), 237-238.

⁵¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/586.

⁵¹³ el-Hacc 22/78.

Tevhidin en güzel temsili olan Hz. İbrahim, (as) ile ilgili bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: “إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ” Allah Teâlâ’nın Hz. İbrahim’e (as) teslim ol emrini verdiği ve onun da derhal alemlerin Rabbi olan Allah’a (cc) teslim oldum dediği müşahede edilmektedir.⁵¹⁴ Hz. İbrahim örneğinde, Allah (cc) kullarına teslim olmanın boyutlarını, Kur’ân bütünlüğü içinde çeşitli âyetlere serpiştirmek suretiyle göstermektedir. Çok önemli bir karar ve seçim olan teslim olma eylemi kişinin hayatının miladı olması bakımından hayli mühimdir.

Beyzâvî, bu âyetin cümlesinin “iz iştâfeyna”nın zarfı ve illeti ya da gizli bir “üzükür” fiili ile mansup olduğunu söyler. Hz. İbrahim’in (as) bu dereceye yani müslim vasfına Rabbine olan itaati ve dua ederken sırrında barındırdığı ihlas ile sahip olduğunu eklemektedir. Bu ihlaslı halin Allah Teâlâ’nın Hz. İbrahim’in (as) kalbine marifeti koyduğunu ve teslimiyete vardırان delilleri getirdiğini zikretmektedir.⁵¹⁵ Seçmenin aynı zamanda vazgeçmek olduğu kanısından yola çıkılacak olursa, teslim olmayı seçen kimsenin, Allah Teâlâ’nın yasakladığı her türlü çirkin fiilden uzak durmayı ve yine Allah Teâlâ’nın emrettiği bir doğrultuda yaşamayı seçtiği ve bunun haricindeki tüm şeylerden vazgeçtiği açıktır.

Allah Teâlâ’ya tüm kalbiyle inanan güvenen kimseye mümin, bu inancının gerektirdiği şeyleri ise tam bir teslimiyetle şeksiz şüphesiz yerine getiren kimseye de müslim denir. Müslim kelimesi Türkçede genelde Farsça dil kurallarına göre çoğul formu verilmiş Müslüman ya da Müsliman kelimeleri ile karşılanmakta olup⁵¹⁶ âyet-i kerimelerde sıkça temas edilen ve doğru anlaşılması gereken bir kavramdır.

Müslim ve çalışmaya konu olan mücrim kavramının aynı âyet çerçevesinde zikredildiği ilk örnek Kalem sûresindedir. “Yoksa bize teslim olanlara (Müslimlere) ve suçlulara (mücrimlere) aynı şekilde mi davranalım?”⁵¹⁷ Âyette Allah’a hakkıyla teslim olan, kendisini yaratanına bırakan ve onun emir ve yasakları ekseninde bir hayatı benimseyen kişi ile Allah Teâlâ ve öğretileriyle çatışan, âyetlerde buyurulanların tersine hareket etmeyi kendilerine ilke edinmiş, inatlarında ısrar eden, iflah olmaz günah makinelerinin bir tutulmayacağına özellikle vurgu yapılmaktadır. Son derece âdil ve âlim olan Allah (cc) her iki insan tipine de sınanma yeri olan dünyada fırsat verecek ve elbette o malum gün geldiğinde herkesin yapıp etmelerine göre en adaletli biçimde hükmünü verecektir.

⁵¹⁴ el-Bakara 2/131.

⁵¹⁵ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzil*, 1/203.

⁵¹⁶ Ebü’l-Bekâ, *el-Külliyât*, “İmân” md.

⁵¹⁷ el-Kalem 68/35.

Kalem sûresi müslim ve mücrim kavramlarının Kur'ân'da ilk geçtikleri yerdir. Elmalılı Hamdi bu âyetteki kullanıma istinaden bu iki kavramın zıt anlamlı olduklarını ileri sürmektedir. Cürmün kötü ve olumsuz olduğunu bilmelerine ve kendi nefislerinde bu durumu deneyimlemelerine rağmen mücrimlerin yine de bildiklerinden geri kalmadıklarını aktarmaktadır. Mücrim olarak nitelendirilen kimselerin cürm tanımını da kendilerince yaptıklarını ve işledikleri kötü fiilleri kılıfına uydurmak suretiyle haram olsa helâl saydıklarını söylemektedir. Ayrıca onların ahireti inkâr etmeleri nedeniyle kalplerinin üzerinde perdeler olduğunu eklemektedir. Mücrimlerin tefsirlerde Mekkeli kafirlerin “ölüm herşeyi sonlandırır. Müslim mücrim eşit olur. Dolayısıyla biz dünya denilen fırsatı kaçırmamış, canımızın her istediğini yapmış oluruz ve şayet öldükten sonra dirilme varsa da biz zaten hazlarımızı peşinen yaşamış oluruz demeleri bu âyetin iniş sebebine neden olan olaydır.⁵¹⁸ Müslim kavramıyla çok yakın olan bir diğer kavram ise mümin kavramıdır.

3.2.2. Mü'min

İman, bir kimsenin söylediklerini doğrulamak, kabul etmek, bir şeyi kalbi tamamen huzurla dolarak benimsemek, aynı zamanda da bir kimsenin karşısındaki kişiye güven vermesi, eman- teminat- vermek, emin kılmak manalarında kullanılmaktadır. Kur'ân'da sekiz yüzden fazla yerde geçmektedir.⁵¹⁹ Terim olarak ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah Teâlâ'nın vahyinin, özellikle de dinin zaruri olarak bilinmesi gereken hükümlerinin hiçbir şüphe ve tereddüde mahal verilmeksizin kabul edilmesi ve bu ilâhî hükümlerin doğruluğunun tasdik edilmesidir.⁵²⁰ Söz konusu ilâhî hükümleri kabul eden, benimseyen ve içselleştiren ve yaşantısını Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine paralel devam ettiren kimselere de mümin denilir.

İmanın sözlük anlamı bir şeyi tasdik etmektir. Şeriatte ise sözlük manasına söz ve amel de ilave edilmektedir.⁵²¹ Bu minvalde, İslâm uleması imanın mahiyeti ve müminin kimliği hakkında epey kafa yormuş ve çeşitli çıkarımlar yapmışlardır. İman sadece kalp ile tasdiktir veya sadece dil ile ikrardır diyenler olduğu gibi; kalp ile tasdik ve dil ile ikrarın beraber olması gerektiği çıkarımında bulunanlar da mevcuttur. Bazı ulema ise bu ikisinin beraberliğine azalarla amel edilmesini de eklemişlerdir.⁵²² İslâm dininde altı iman ilkesi vardır. Bu ilkeler sırasıyla Allah'a (cc), meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kader ve kazaya yani

⁵¹⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Dergâh Ofset, 2020), 8/314.

⁵¹⁹ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehes*, “emn” md; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, “İmân” md.

⁵²⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “emn”, “akd”, “ykn” md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “emn” md.; Karagöz vd., “Mü'min”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 314.

⁵²¹ İbnü'l Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/28.

⁵²² Karagöz vd., “Mü'min”, 314.

hayır ve şerrin Allah Teâlâ'dan geldiğine -her türlü şüpheden uzak olarak, tüm kalbiyle- kesinkes inanmaktır. Bu ilkelere toptan inanmak gerekmektedir. Birini dışarda bırakmak, imanın dışında kalmakla eşdeğerdir.

Aynı zamanda Mümin kişi, iman ve ibadetlerine şirk bulaştırmamalıdır. Dinin mukaddes kabul ettiği şeyleri, Allah Teâlâ'nın âyetlerini ve âyetlerin muhtevasını teşkil eden ahkâmı da küçümsememelidir. Bir diğer nokta ise ye's yani ümitsizlik anında imanın geçersiz olduğudur. Velhasıl bir kimse ölüm meleği ile karşılaşmadan evvel ya da ilâhî nitelikli bir azaba duçar olmadan önce iman etmelidir⁵²³ zira bu raddeden sonrası kabul edilmemektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Müminûn suresi adında bir sûre bulunmaktadır. Bu suresnin ilk on bir âyetinde müminlerin vasıfları zikredilmektedir.⁵²⁴ Müminlerin huşu ile namaz kılmalarını hem kulun Allah'a (cc) itaatinin bir göstergesi ile emrini yerine getirmesi hem de O'na (cc) olan saygısını ifade ettiği⁵²⁵ bir gerçekliktir.

Müminler anlamsız, faydası olmayan söz ve davranışlardan uzak dururlar âyetindeki (lağiv) kelimesini (boş ve manasız söz) olarak ifade eden Taberî, Allah Tela'nın bu tarz bâtil tutumları kullarında görmek istemediğini vurgulamaktadır. Kurtubî ise bu sözcüğü Hasan Basrî'den aktardığı bir rivayete isnat ederek, tüm günahları ihtiva eden geniş çaplı bir kavram olarak açıklamaktadır.⁵²⁶ Müminlerin İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekâtı vermeleri üzerinde hususiyetle durmakta ve bu durumun Müslümanlar arasındaki mâli yardımlaşma ve dayanışmaya zemin teşkil ettiğini göstermektedir. Ayrıca Beyzâvî, namazın bedeni zekâtın ise mâli bir ibadet olması ve bunların birbiri ardınca sıralanmasını, müminlerin taat noktasında da haram kılınan ve insanlığa sığmayan şeylerden sakınmada da son noktaya ulaştıkları şeklinde yorumlamaktadır. Zekâtın hem manevi hem de aynı anlamda olabileceğini, âyette kast edilenin ise manevi bağlamda olduğunu zikretmektedir.⁵²⁷ Müminlerin bir diğer özellikleri iffetlerini korumalarıdır.

Müfessirler gerek maddî gerek manevî manada anlaşılabilir emanetlere ve ahidlere sadâkatları ile öne çıkan müminlerin Allah Teâlâ'nın kendilerine yönelttiği hükümlere de uymalarını da bu çerçeveye dahil etmektedirler. Râzî, biri tarafından muhafaza edilmesi istenilen şeyin emanet olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın müminlerden yerine getirmelerini istediği ibadetlerin de birer emanet⁵²⁸ mesabesinde olduğunu belirtmektedir.

⁵²³ el-A'raf 7/134-136; Yûnus 10/90-93.

⁵²⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/9.

⁵²⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/1,3; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/9-10.

⁵²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/3; Kurtûbî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/112.

⁵²⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/10; Beyzavî, *Envâru't-tenzil*, 3/523.

⁵²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 23/81.

Serd edilen bu vasıfları haiz olan müminlerin elde edecekleri sonuç Firdevs cennetlerine mirasçı olup orada ebedi kalmalarıdır. Firdevs kelimesi, aslı “pairi-daeza” şeklinde olan Pehlevîce (eski Farsça) bir ifadedir. Bu ifadenin “paradeisos” şeklinde Grekçe’ye oradan da “firdevs” şeklinde Arapça’ya geçtiği söylenmektedir. İslâmi kaynaklarda firdevsin cennetin tamamı ya da bir bölümü olduğu ya da cennetin tam ortası veya en yüksek yeri olduğu şeklinde rivâyetler bulunmaktadır.⁵²⁹ Beyzâvî bu hususta şöyle demektedir: Bir önceki âyette imana dair vasıfları kendilerinde toplayanların mirasçıların ta kendileri oldukları zikredildikten sonra hemen akabindeki âyette ebedi kalacakları Firdevs cennetine mirasçı olacakları belirtilmektedir. Zira Allah Teâlâ her insan için hem cennette hem de cehennemde birer yer yaratmıştır. Cehennemlikler hak ettiklerini buldukları için de onların yeri müminlere tevarüs etmiştir. Müfessir, zamirin “hum fihâ” şeklinde müennes gelmesini, cennete veya cennetin yüksek bir katının ismi olmasına⁵³⁰ yormaktadır.

Önceki âyetlerde namazı huşu ile kılmaktan bahsedilirken 9. âyette ise namazın titizlikle kılındığına işaret edilmektedir. Âyette geçen “yuhafizûn” ifadesi müminlerin kıldıkları namaza devam ettikleri, vaktine ve kurallarına riayet ettiklerini⁵³¹ anlatmaktadır.

El-Mü’min, Allah Teâlâ’nın esmalarındandır. Bu esmâ, Kur’ân-ı Kerim’de Âl-i İmrân 3/68 âyetinde özelde imanına şirki bulaştırmayan Hz. İbrahim (as) ve diğer inananlar kast edilerek “Allah (cc) dostları” şeklinde bahsedilen müminlerin ahiret hayatındaki güvencesini sağlayan⁵³² manasında kullanılmaktadır.

3.2.3. Muhsin

İhsan, hasene kökünden müştak olup, “güzel olmak” şeklinde lazimî bir manaya ve “başkalarına iyilik yapmak” ve “yaptığı işi güzel yapmak” şeklinde yaptığı işin tesirinin başkalarına geçtiğinin ifade edildiği, temelde iki değişik manada kullanılmaktadır.⁵³³ Muhsin ise ihsanın failidir. İhsan kavramı hem insanın yapacağı işin bilgisine derinlemesine sahip olmasını hem de bu bilgiyi amellerine en mükemmel biçimde aktarmasını içermektedir. Firuzâbâdî, kuldaki imanın özü, ruhu ve en olgunluk noktası şeklinde tarif ettiği ihsanı takva kavramı ile⁵³⁴ irtibatlandırmaktadır.

İsfahânî’ye göre ihsan adaletin üstünde bulunan bir derecedir. Adalet borç alacak ilişkisinde sorumlu olduğu kadarını yapmak iken ihsan mükellef olduğundan fazlasını yapmak

⁵²⁹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 4/12.

⁵³⁰ Beyzâvî, *Envâru’l-tenzil*, 3/524-525.

⁵³¹ Kurtûbî, *el Câmiu li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 13/115.

⁵³² Âl-i İmrân 3/68; Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 1/599-600.

⁵³³ M. F. Abdulbâkî, *Mucemu’l-müfehres*, “hsn” md; İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, “hsn” md.

⁵³⁴ Firuzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyiz*, 2/465.

veya vermek fakat alması gerekenden daha azını almaktır. Bu sebeple adaleti ayakta tutmak vacib, ihsan ise müstahap ve mendup kabul edilmektedir.⁵³⁵ Allah Teâlâ'nın ihsanına vurgu yapan âyeti kerimede⁵³⁶ hem Allah'ın (cc) âlim sıfatıyla yaptığı işin bilgisini haiz olduğu hem de o işi ondan daha iyi bir şekilde yapacak kimsenin bulunmaması manasında, yaptığı işi ihsan ile yaptığı buyurulmaktadır.

Allah'ın (cc) (yarattığı her şeyi güzel kıldığına) ilişkin ifade için Zemahşerî, Cenab-ı Hakk'ın her şeyi en güzel şekilde yaratması hakkında şöyle söylemektedir: Allah Teâlâ'nın yarattığı şeylerin hepsi de hikmetin gereklerine ve yaratılış maksadına uygun olup, güzellik açısından kendi aralarında derecelendirilse de tüm yaratılmışlar güzeldir. Arapça'daki hususi bazı kullanımlara binaen “ahsene” (güzel yapma) anlamına gelen fiilden bu cümleyi, “Allah (cc) Her bir şeyi nasıl yaratacağını çok iyi bilir”⁵³⁷ şeklinde anlayanlar da olmuştur.

Bu fiile ilişkin diğer müfessirlerin görüşleri şöyledir: Allah (cc) gerek güzel gerek çirkin herşeyi en mükemmel bir sanatla yaratmıştır. Her şeyi yerli yerinde ve amacına uygun biçimde yaratmıştır. Ayrıca Allah Teâlâ, tüm yarattıklarına ihtiyaç duyacakları bilgiyi de ilham etmek suretiyle onları fonksiyel bir uyum içinde programlamıştır.⁵³⁸ İnsanda Allah Teâlâ'nın halifesi olduğuna göre⁵³⁹ amellerini ihsan ile yapması gerekmektedir. İhsan bu yönüyle liyakat kavramına yaklaşmaktadır.

Muhsin, sözlükte “iyi davranışlarda bulunan, iyilik yapan, salih ameller işleyen ve yaptığını elinden gelen en mükemmel şekilde yapan” demektir.⁵⁴⁰ Muhsin yaptığı işleri sadece Allah rızası için yapar, elinden gelen en mükemmel şekilde yapar, hedefinde Allah'ın (cc) rızası olması itibarıyla da son derece özverili ve fedakârca tutumlarla yapar. Nahl sûresi 16/90 âyetinde Muhsinlere ait özelliklerin zikredildiği “adaleti ve ihsanı emreden kişiler” ifadesinin kullanılmasından kastın Allah'ın (cc) emir ve yasaklarına uyumlu olma konusunda sabır gösterme şeklinde dar bir anlama hamledilirken,⁵⁴¹ aynı zamanda bu âyetin iyilik ve kötülükle alakalı en kapsamlı âyet olduğu görüşü de kabul edilmektedir.

Âyetteki adalet ve iyilik ifadeleri üzerinde fazlaca duran müfessirler, insanın irtibatlı bulunduğu herşeye karşı tutum ve davranışlarında farz ve vacib olarak belirlenen ölçünün dışına taşarak, kulluk ve erdemli olmak yolunda Muhsinlerin en önde olduklarını⁵⁴² zikretmektedirler.

⁵³⁵ İsfehânî, *Müfredât*, “hsn” ve “adl” md.

⁵³⁶ es-Secde 32/7.

⁵³⁷ Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, 3/219.

⁵³⁸ Tâberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/94.

⁵³⁹ el-Bakara 2/30.

⁵⁴⁰ Karagöz vd., “Muhsin”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 464-465.

⁵⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/162.

⁵⁴² Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/100-104; Kurtûbî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/172-176.

Muhsin, en temel vasıflarıyla, iman edip imanına yaraşır sâlih ameller işleyen, Allah'ın (cc) emirlerine ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı olan, kötü istenmeyen fiillerden kaçınıp, iyi, güzel fiilleri işleyen, zulüm addedilen her türlü haksızlıktan ve haramdan uzak duran, işine kendisini adamak suretiyle ne yaparsa aşk ve şevk ile yapan, farz ibadetlerine bilhassa ehemmiyet veren, liyakati bir an olsun elden bırakmayarak, yaptığı işe mührünü vuran kimsedir.⁵⁴³ Hal böyle olunca Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de Muhsinlerden övgüyle bahsetmektedir. Cenab-ı Hakk'ın Muhsinleri sevdiği,⁵⁴⁴ özlerini Allah'a teslim etmeleri vesilesiyle Muhsin kimselerin sapasağlam bir kulpa yapıştıklarını,⁵⁴⁵ dini bakımdan Muhsinlerden daha güzel kimsenin olamayacağı,⁵⁴⁶ Tamamen Allah'a (cc) iltifat eden Muhsinlerin hiç üzülmeceğini, korku nedir bilmeyeceklerini ve onların mükafatlarının Rableri katında olacağı beyan edilmektedir.⁵⁴⁷ Ayrıca Lokmân sûresinde, Allah Teâlâ'nın âyetlerinin,- namazlarını dosdoğru ikame eden, zekatlarını tastamam ödeyen, ahirete kesinkes inanan, sırat-ı müstakim üzerinde bulunan Muhsinler için,- hidayet rehberi, rahmet ve kurtuluş vesilesi olduğu⁵⁴⁸ bildirilmektedir.

Muhsin kimselerin öne çıkan özelliklerinden biri de halis ve tertemiz niyetlerle adeta Allah'ı (cc) görüyormuşçasına ibadet etmeleridir. Bu hallerinin sebebinin ise Allah'ın er-Rakîb ismi celilesini her daim diri tutmalarından kaynaklanmaktadır. Muhsin kimseler özünde güzel ve iyi olan Allah Teâlâ'nın, bizzat kendisinden aldıkları enerji ile gerek dünyevi işleri gerekse öteki dünyaya yönelik yatırımları olan işlerinde murakabe inancını bir lahza da olsa akıllarından çıkarmamaktadırlar. Haddizatında bu peygamberlere ve sahâbeye ait bir özelliktir. Onlarda, ibadet ve gündelik işlerinde sürekli Allah Teâlâ'nın huzurunda buldukları şuuru canlı tutarak, O -en güzel olana- kulluğun hakkını verme çabasındaydılar.

Şu anda, Müslümanım diyen bir kimseye, artık ölüm vaktinin yaklaştığı ve son birkaç gününün kaldığı haber verilse ve de bu son günlerini nasıl geçireceği sorulsa, cevabı büyük olasılıkla namaz kılarak, Kur'ân okuyarak, ibadet ve zikir yaparak ya da üzerinde birilerinin hakkı varsa onlarla helâlleşmeye gayret ederek geçireceğini söyleyecektir. Fakat aynı soru sahâbeye yöneltildiğinde onlarda hiçbir telaş emaresi belirmeyeceği ve günlük rutinlerini aynıyla devam ettirecekleri söylenebilir. İhsan işte tam olarak bu istikamet durumunun adıdır.

⁵⁴³ Karagöz vd., "Muhsin", 464-465.

⁵⁴⁴ el-Bakara 2/195.

⁵⁴⁵ Lokmân 31/22.

⁵⁴⁶ en-Nisâ 4/125.

⁵⁴⁷ el-Bakara 2/112.

⁵⁴⁸ Lokmân 31/2-5.

Çalışmaya konu teşkil eden mücrim ve Muhsin kavramlarını ayırıştırın nokta ikisinin de Allah Teâlâ tarafından murakabe edildiklerini bilmelerine rağmen bu vaziyeti Muhsinlerin kendi lehine çevirecek akıllı ve kazançlı eylemlere devam etmekte kullandıkları görülecektir. Mücrimlerin ise kendi aleyhlerinde suç/günah işlemeyi sürdürerek bu durumlarına fütursuzca ve ısrarla yeni kötülükler eklemekle geçirecekleri muhakkaktır. Amma ve lakin bu ahiret yolculuğu ilk etabı dünyada koşulan iki etaplı bir maraton gibidir. Ve ilk etabı birincilikle bitirmiş olmak hiçbir şey ifade etmemektedir. Önemli olan tüm yarışı, istenilen ve öngörülen şekilde koşmaktır ki ancak o zaman hak yerini bulmuş olur. Çünkü dünya ahiretin tarlasıdır ve burada cürm eken cürm biçecek, hüsn eken, hüsn biçecektir. Bu da değişmez bir sünnetullah olarak insanların yapıp etmelerine hamledilmiştir. Zira âyeti kerimelerde buyurulduğu üzere hiç kimse kimsenin günah yükünü yüklenemez, insana ancak kendi çabası kadarı vardır ve herkes bu çabasının karşılığını tastamam alacaktır.⁵⁴⁹ İhsan ve ihlas kavramları birbirine yakın özelliklere sahiptir. Her iki kavramda da yapılan işin güzel yapılması, sırf Allah (cc) rızası gözetilerek yapılması temel unsurlardır.

3.2.4. Muhlis

İhlas arınmak, saflaşmak ya da kurtulmak manalarına tekabül eden bir ahlâk ve tasavvuf terimidir. En genel anlamda ihlas, bir kimsenin tüm işlerinde Allah Teâlâ ile birlikte olmasının adıdır.⁵⁵⁰ İhlasta olmazsa olmaz bazı alt kavramlar vardır. Bu kavramlardan ilki “sadakattir.” İhlas bir şeyi Allah (cc) emrettiği için yapmak manasına gelirken, sadakat ise Allah’ın emrettiği şekilde O’nun rızasına uygun biçimde yapmaktır. Yani biri “emredildiği için” yapmak diğeri ise “emredildiği şekilde” yapmaktır. İhlas bir şeyi sadece ve sadece Allah rızası için yapmak ve yaptığı şeyi Allah’a (cc) hasretmek⁵⁵¹ demektir.

Malum olan odur ki her şey zıddı ile kâimdir. Dolayısıyla ihlası zihinlere yaklaştırmak için onun zıttı olan riya kavramını bilmek icap etmektedir. Riya iki yüzlülük anlamına gelir ve gösteriş için yapılan her şeyi şamildir. Bir şeyi Allah rızası için değil de başkalarının taltif etmesi, alkışlaması ya da birinden bir menfaat gözetmek maksadıyla yapmak ihlas ile bağdaşmaz ve riyaandır.

“Niyet”, ihlas ile anlam ilgisi bulunan bir diğer kavramdır. Niyet, kalbin asıl gayesi demek olup ihlası besleyen ve içten gelen bir şeydir. Burada “tencerede ne varsa kaşığa o çıkar,” şeklindeki atasözünü zikretmek yerinde olacaktır. Kaşığa çıkacak şey tencerede bulunmak

⁵⁴⁹ en-Necm 53/38-41.

⁵⁵⁰ Süleyman Ateş, “İhlâs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/535-537.

⁵⁵¹ İsfehânî, *Müfredât*, “hls” md.; İbn Manzur, *Lisânu 'l-arab*, “hls” md.

zorundadır. Dolayısıyla insanın içinde yani niyetinde ne varsa dışına da o yansıyacaktır. Bu durum, kulun fikri ne ise zikrinin ve amelinin de o niyetine paralel olması kabilinden bir şeydir.

Muhlis kavramı şimdiye kadar bahsi geçen tüm kavramları içinde barındıran geniş ve derin mana alemine sahip bir terimdir. Kur'ân-ı Kerim'de tevhide yaptığı vurgu ile bilinen İhlâs sûresi adıyla bir sûre bulunmaktadır. Bu sûrede ihlas kelimesi geçerse de -Allah Teâlâ'nın vasıflarıyla- altı vecihten ihlası zihinlere yaklaştırmaktadır. Evvela bir noktaya temas edilmelidir. O da ihlasın gizli bir olgu olduğudur. Öyle ki Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) ihlas için, “Melek görmez ki yazsın, şeytan görmez ki bozsun, nefis görmez ki şımarsın,” tarifini yapmaktadır. Zira ihlas sûresi olarak adlandırılan sûreyi hakkıyla idrak edebilen kişi, içinde ihlas kavramını barındırmayan fakat tepeden tırnağa tevhid ve ihlas olan bu sûrenin hakkını verebilmiş olacaktır. Yani ihlas kavramı o denli Allah ve kul arasında ve gizli bir husustur ki bırakın çevredeki insanları şeytanın da meleğin de en ufak bir dahli dahi söz konusu olamaz. İnsanın nefsi dahi bu ihlas olgusunu yönetemez, yönlendiremez çünkü ihlas artık onda otomatik olarak ahlâkî kodlarına içirilmiş bir meleke olmuştur.

İhlasın evvela inanca ikincileyin amele bakan bir yönü vardır. İnsanların amelleri bir kaynağa mebnidir. Yani sergilediği amelleri her durumda istekle, mutlak bir şevkle mi yapmaktadır? Bugünün insanının sorunlarından biri de aslında budur. İnsanların amellerin kaynağı meselesi... Bir insan bir davranışı herhangi bir menfaate binaen mi; yoksa alkış duymak için mi veyahut da fark edilmek, görülme için mi gerçekleştirmektedir? Bu tespit iyi yapılmalıdır ki çözümü mümkün olabilsin. Bir insanın davranışlarının kaynağı bizzat Allah Teâlâ ise o insanın enerjisi, davranışı, iştihakı, mücadelesi istikrarlı olacaktır. Zira burada temas edilmesi gereken bir diğer nokta da amellerin az olmasına rağmen süreklilik arz etmesi şeklindedir. Madem ki muhlis Cenab-ı hakkı hoşnut etme gayesini taşımaktadır o halde Peygamber'in (s.a.v.) “Allah'ın en sevdiği amel az fakat devamlı olandır,”⁵⁵² hadisini hayatına kazımalıdır.

Ayrıca sözlükte ihlaslı olmak demek olan muhlis, ıstılahi manada inancına ve ibadetlerine hiçbir şekilde şirk, küfür, nifak, fisk, riya karıştırmayan ve sırf Allah rızasını gözeterek hayatını sürdüren yani özünde, sözünde, eylem ve davranışlarında dosdoğru tutum sergileyen kimse demektir.⁵⁵³ Nitekim “halasa” kökünden müştak olan manasıyla muhlis, “bir şeyin, bünyesine karışmak veya bulaşmak suretiyle değerini düşüren unsurlardan ayıklanan, temizlenip arınan ve katışıksız dupduru bir hal alan kimseye”⁵⁵⁴ işaret etmektedir.

⁵⁵² Buhâri, İmân, 32.

⁵⁵³ Karagöz vd., “Muhlis”, 463.

⁵⁵⁴ Ateş, “İhlâs”, 21/535-537.

Beyyine suresi 98/5 âyetinde “إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ” ifadesinin tam karşılığı, “dini yalnız Allah’a has kılarak” şeklindedir. Burada muhlis addedilen kulların Allah’a (cc) yürekten iman edip tam bir dindarlık hissiyle ve samimiyetle boyun eğen kullar olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyete göre insanı Allah Teâlâ’ya yaklaştıran ibadetlerin şekilsel yönü vazgeçilmez olduğu malumdur fakat, bu ibadetlerin nüvesi ve ruhu, niyet ve ihlâstır, yani tevhid inancı ve kulluk şuurunu taşımaktır.⁵⁵⁵ Makbul ibadetler ihlâs ile bütünlüşmüşlerdir.

Hicr Sûresi 40. âyeti için Râzî, ihlasın her türlü karışımından arınarak saflaştırmak şeklindeki sözlük anlamını zikreder ve akabinde de bir işi sırf Allah’ın (cc) rızasını kazanabilmek niyetiyle veya Allah’tan (cc) başka birini hoşnut etmek gayesiyle veyahutta ikisini birden murad ederek yaptığını söyler. Son durumda hem Allah’ı (cc) hem de diğer kimseleri memnun etmek durumunda bunlardan birinin öncelikli olacağını vurgulamaktadır. Nitekim sadece Allah (cc) rızası gözetilen amelin kabul olacağını, diğer hallerde ise her halükârda Allah’ı öncelemeyi başaranın da muhlis olabileceğini aktarmaktadır.⁵⁵⁶ Taberî ise Muhsin addedilen kulların, Allah’ın (cc) yardımı ve inayeti ile halis dindarlığa mazhar olmuş, hidayetle nasipenmiş kullar olduğu⁵⁵⁷ açıklamasını yapmaktadır.

Muhlis kimse Allah Teâlâ’ya hiçbir şekilde hiçbir şeyi ortak koşmaz,⁵⁵⁸ iki yüzlülük yapmaz,⁵⁵⁹ insanlara riya ile ibadetlerini göstermekten imtina eder,⁵⁶⁰ ibadetlerinde istikamet sahibidir,⁵⁶¹ özü, sözü, eylemleri, tutumlarında dosdoğru olmayı elden bırakmaz,⁵⁶² doğru sözlü, güvenilir, iyilikseverdir, amellerinde itinalıdır, sorumluluk bilinci ile Allah Teâlâ’ya hakkıyla kul olma şuurundadır,⁵⁶³ küfür ve inkara meyiletmez,⁵⁶⁴ azgın, kibirli, zalim, sapık, fâsık, isyankâr ve mücrim değildir.⁵⁶⁵ Sayılan tüm bu vasıfları aksine, Muhlisin samimiyeti, azmi ve istikrarı Allah Teâlâ’nın hoşnutluğunu celbedecek biçimindedir.

Muhlis addedilen kimse evvelinde müslim ve mümin sıfatlarını haiz olmuş, artık kemale doğru ilerleme yoluna girmiş kimsedir. Muhlis için can alıcı özellik yaptığı her işi Allah Teâlâ’ya has kılarak yapmasıdır. Bu şekilde ihlasın zıttı olan riyadan tamamen bertaraf olma yolunu tutmuştur.

⁵⁵⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 5/664-665.

⁵⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 19/188-189.

⁵⁵⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 14/33.

⁵⁵⁸ el-En’âm 6/82, el-İhlâs 112/1-4.

⁵⁵⁹ en-Nisâ 4/142, el-Hicr 15/40.

⁵⁶⁰ el-Kehf 18/110.

⁵⁶¹ el-Bakara 2/136, 138-139.

⁵⁶² Hüd 11/112.

⁵⁶³ el-Hac 22/37.

⁵⁶⁴ Lokmân 31/30.

⁵⁶⁵ es-Saffât 37/22-40, 69, 74.

İnsanın içinde bulunan iman mevhumuna işaret eden bazı âlimler muhlis ve mümin kelimelerini eş anlamlı addetmektedir. Yani ihlası doğrudan “fitrat” denilen doğal hal ile ilişkilendirerek kalbin en samimi biçimde tasdiki olan iman ile anlatma yolunu tutmuşlardır. Zira iman kalpten gelen samimi bir duygu ve ihlas da onun en tabii uzantısıdır. Fitrat insana Allah Teâlâ'nın bahşettiği doğal, saf, katışıksız en güzel hediyelerden biridir. İhlas da doğal, saf, katıksız olduğuna göre fitri bir olgudur çıkarımı yapılabilir. Nitekim fitri eylemlerde, ihlas da spontane geliştiği için karşıdaki kişinin gözüne batmayacak ve kişide en küçük bir rahatsızlık hissi uyandırmayacak, en makbul davranışlardır.

Kavramı zihinlerde somutlaştırmak adına bir örnek verilecek olursa, mesela bal satın almak isteyen bir kimse satıcıya baldan sorarken, balın hâlis olup olmadığı sualini yöneltir. Satıcı ise hâlistir cevabını verirse, o bal saf, katışıksız ve hiçbir yabancı unsuru ihtiva etmemektedir anlamını kasteder. Muhlis kimse de tıpkı o hâlis addedilen bal gibi özünde ve dolayısıyla özünün yansımalarında hiçbir surette bir eğrilik, bir katkı barındırmamaktadır. İbadetleri ve ahlâkı Allah Teâlâ'nın rızasına endeksli olduğu için istikametini bulmuş⁵⁶⁶ ve hiçbir eyleminde riya kırıntılarına dahi tahammülü yoktur. Bakara 2/138 âyetindeki “Allah'ın boyası” (sıbgatullah) tabiri için müfessirler, İslâm, katışıksız temiz fitrat, Allah'ın arındırması tertemiz etmesi manalarını vermektedirler. Zaten akabindeki âyette de muhlis kavramı gelmekte ve Allah'a hakkıyla kulluk bilincinde bulunup, saf, tertemiz bir itikat ile Rablerine yönelenler⁵⁶⁷ kast edilmektedir.

Muhlis kimsenin diğer bir bariz vasfı sırtını her halükârda Allah Teâlâ'ya dayıyor olmasıdır. En güvenilir vekili, veliyi ve en güvenilir sığınağı bulmuştur. Artık muhlisin hayatı Allah'ın (cc) lütfettiği minvalde devam etmektedir. Muhlis, “hls” kökünden gelmekte ve (kurtulan) anlamına karşılık gelmektedir. Böyle kimseler sırtını Allah'a (cc) dayamak suretiyle başına gelebilecek her türlü tehlikeyi daha en başından bertaraf etmeyi başarmıştır. Zira sığınılacak en ulvi liman, yaslanılacak en kuvvetli nokta Allah Teâlâ'nın bizzat kendisidir.

İhtiva ettiği manalar bakımından Kur'ân-ı Kerimin anahtar kelimelerinden biri olan ihlas ve ona mazhar olma şerefine erişmiş muhlis, muazzam derinlikleri haiz kavramlardır. Söz konusu kavramın çok iyi anlaşılması gerekliliği kanısı hasıl olmuştur. Zira Kur'ân-ı Kerim okunmak, anlaşılacak ve hayata tatbik etmek genel hedefini taşımaktadır. Bugünün insanının ahlâkî problemlerinin sebebi bazı kavramları bilmemesinden ya da o kavramların hakkını verememesinden kaynaklıdır. İnsanların psikolojik manada çözümler yaşadığı bu vaziyetin ise önü alınamayacak birtakım hatalı tutumlara -görülme reytingi, takipçi sayısı, narsist

⁵⁶⁶ el-Bakara 2/136, 138-139.

⁵⁶⁷ Taberî, *Câmiul-beyân*, 1/570-572; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/97; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/86-87.

yaklaşımlardan mülhem zorbalık çeşitleri, kendini olduğundan farklı yansıtmak gibi daha birçok psişik durumlara- insanları kanalize etmektedir. Anahtar addedilen bazı kavramlar can simidi gibidir. İçselleştirildiği zaman hayat kurtarıcı özelliklere sahiptir.

Netice itibarı ile çalışmanın konusu olan mücrim kavramı nasıl tüm kötü, istenmeyen işleri, suçları, günahları barındırıyorsa, muhlis kavramı da iyilikler, güzellikler, mubah, müstehab, helâl dairesinden sevaplı ve faydalı işleri ihtiva etmektedir. Velhasıl mücrim ve muhlis kimseler birbirine tezat özelliklere sahiptirler. Bir kimseye düşen müntesibi olduğu dini tanımak, sorgulamak, anlamak ve tabiri caizse, tenceresinde var olanı kaşığına yansıtmaktır. Zinhar aslolan ben ihlaslıyım şeklinde riya ile harmanlayarak yansıtmak değildir. Muhlisin ihlası, gerçekten dininin öngördüğü hususları bir vecibe olarak benimseyip gayri ihtiyari dışa vurmak şeklinde kendiliğinden zuhur edecektir. Zira din yaşamın her alanını kuşatan bir olgudur, insan hayatının her karesine anlamlı minik dokunuşlarda bulunan, bir yaşam tarzıdır. Mücrim kimseler gibi ayak diremek, inat etmek, sürekli kötülerle beraber bulunmak ve suç/günahta ısrarcı olmak helak sebebi olup, onları bekleyen sonun haykırarak yaklaşmakta olduğu barizdir.

3.3. Mücrim Kavramıyla Yakın ve Zıt Anlam Dışında İrtibatlı Olan Kelimeler

Tüm bunlara ilave olarak mücrim kavramına teğet olan ya da ona bir taraftan temas eden kelimeler mevcuttur. Hata, sû, seyyie, masiyet, cehd, isyan, zulüm kelimeleri mücrim kavramı ile yakın anlam ilgisine sahiptir. Bu kelimelerin zıttı olan sıdk, hasene, birr, takva, vera kelimeleri de mücrim kavramının anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Buraya kadar zikredilen - mücrim kavramıyla bir şekilde anlam teması bulunan kelimeler- insanların zihinlerinde mücrim kavramının sınırları çizmekte ve mücrimlere dair vasıfların daha anlaşılır olmasını sağlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA MÜCRİMLERİN VASIFLARI VE CEZALANDIRILMALARI

Cenab-ı Hak, kullarıyla iletişimini her zaman sıkı tutmuş, onlara sonsuz lütuf ve inayeti ile türlü nimetler bahşetmiştir. Fakat saymakla baş edilemeyecek olan bu nimetlere her devirde nankörlükle mukabele eden kimseler var olmuştur. İlahi kitaplar Allah Teâlâ'nın kullarına bahşettiği dünyayı tanıma, anlama ve ondan yararlanma kılavuzlarıdır. Fakat insanlar kimi zaman alışkanlıklarının tesiri ile Allah'ın (cc) âyetlerini duymazlıktan gelmişler, kimi zaman âyetlere tamamen kulak tıkamışlar, kimi zaman sağır kör dilsiz kesilmişler, kimi zamanda mücrimce tutumlar sergilemişlerdir. Yani âyetleri alaya almış, vahiy ne diyorsa onun zıddını yapma girişiminde bulunmuşlardır.

Onların bu Hak ile kavgaları, kendilerine emanet edilen yeryüzünü ifsat etmek, müminlerle istihza etmek, kendileri için Allah'ın (cc) büyük bir lütfu olan peygamberleri tekzip edip, onlara dünya hayatını zorlaştırmaya yönelik eziyet etmek hatta peygamberleri katletmek gibi davranışlara sevk etmiştir. Herhangi bir durdurucu güce inanmadıkları için nefislerinin ve esiri oldukları şeytanların onlara birtakım şeyleri süslü göstermeleri gibi sebeplerle birer suç makinası haline gelmişlerdir.

İnsanlık için her dönemde geçerli olan iman ve amel unsurları aynıdır. Emredilen ve yasaklanan şeyler de hakeza benzeşmektedir. Çünkü tüm insanlık için Allah Teâlâ'nın değişmez kanunu olan sünnetullah söz konusudur. İnsanlar fitratlarını bozmuşlar, Allah'ı (cc) bırakıp batıla sapmışlar ve Cenab-ı Hak her seferinde onlara uyarıcı ve müjdeleyici elçiler göndermiştir. O elçileri yalanlamış, onlara türlü eziyetler etmiş kimi zaman da öldürmüşlerdir. Kendilerine gönderilen ilâhî kitapları koruyamamış ve kendi menfaatlerine göre evirip çevirmek suretiyle tahrif ve tahrip etmişlerdir. Buna rağmen evrensel ilkeler birdir. Tüm her şeyin dayandığı kaynak birdir. Aklın çelişmezlik ilkeleri ışığındaki bilgiler, bozulmamış duyu organları verileri ve en önemlisi akleden kalplerin yaratıcısı ve yöneteni birdir.

Velhasıl her ne kadar önceki semavi kitapların kimi kısımları tahrif edilse de yine de Allah'ın (cc) korumasında olan Kur'ân ile uyum arz eden âyetler müşahede edilmektedir. Mücrim addedilen suçlu ya da günahkâr kimseler her dönemde var olmuştur. Suç/günah sayılan fiiller her dönemde bulunmaktadır. Dolayısıyla ortada bir suç/günah varsa bir de onlara karşılık gelecek ceza yani yaptırım gücü olacaktır. Burada evvela bazı konuları tanımak lazım gelmektedir. Suç nedir? Günah nedir? Suç addedilen unsurlar nelerdir? Suçun ya da günahın yaptırımını ne olmaktadır?

Suç bir hukuk terimi olup, işleyen kimse için cezaî yaptırımları içeren, istenmeyen, yasaklanmış fiiller için kullanılmaktadır.⁵⁶⁸ “Crm” kökünden müştak olan ifadeler Arap dilinde geniş bir anlam örgüsüne sahiptir. Kur’ân ile de kapsamı suç ve günahı ifade edecek biçimde takyid edilerek 66 yerde muhtelif formlarda kullanılmaktadır.⁵⁶⁹ Suç olgusuna ilişkin farklı tanımlar bulunmakla birlikte, Türkçede suç, içinde bulunulan toplumun gelenek ve örfüne aykırılık teşkil eden, ahlâkî unsurlarla bağdaşmayan yazılı ya da yazısız kurallarla belirlenen birtakım cezaları içeren eylemlerdir.

İslâm hukukuna dair klasik eserlerde suç kelimesi dar ve geniş olmak üzere iki farklı biçimde tanımlanmaktadır. Geniş anlamıyla suç, ilâhî iradenin sevki ile emir ve yasakların ihlal edilmesine yönelik her tür davranışı ihtiva etmektedir. Bu tanıma nisbetle hem dünyevi hem de uhrevi olan din, ahlâk ve hukuk alanlarındaki kuralları ihlal eden her türlü davranış suç teşkil etmektedir. Geniş anlamdaki tarifte suçun günah kelimesine karşılık olduğu anlaşılmaktadır. Dar anlamda suç ise dinî ve ahlâkî yönlerin hariç tutulduğu sadece cezai müeyyideler ile desteklenen hukuk kurallarının ihlal edilmesi durumunda cezası yargının vereceği karara göre devlet tarafından uygulanan davranışları içermektedir.⁵⁷⁰ Suç kelimesinin daha çok dünyaya bakan bir yönü vardır. Suçun dindeki karşılığı günah kelimesidir.

Çalışmanın konusu olan cürm, cerime ya da cinâyet kelimeleri fıkhîta hem suç hem de günah manalarına şamildir. Cinâyet kelimesi genel itibarı ile suç anlamına gelse de daha dar anlam ile adam yaralama ya da öldürme eylemi için kullanılır olmuştur. Türk Ceza Hukukunda suç kelimesine ek olarak cürüm, kabahat, cünha (cünah) ifadeleri de⁵⁷¹ kullanılmaktadır.

Bir fiilin suç sayılabilmesi için din ve hukuk normlarına göre yasaklanan, kanunla belirlenen, hukuka aykırı olan nitelikleri barındırması, ayrıca söz ya da fiil kapsamında olması gerekmektedir.⁵⁷² Suçun mahiyeti, biçimi ya da özüne göre bilinmektedir. Kanunlarda yasak kabul edilen eylem oluşu suçun biçimiyle; ahlâk, adalet gibi ögelere vurgu yapılan yön ise suçun özü ile alakalıdır. Bir fiilin suç sayılması için konusu ve unsurları (maddi, manevi, yasal vb.) olması gerekmektedir. İslâm hukukunda suçun önünü kesen uygulamaları içeren prensipler bulunmaktadır. İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak gibi. İslâm hukukunda her insanın beş temel hakkı vardır. Bunlar: Can, akıl, din, ırz ve maldır. İslâm genelde suç-ceza döngüsüyle

⁵⁶⁸ Talip Türcan-Ünal Yerlikaya, “Ceza Hukuku” *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 506; Ayrıca bk. Mehmet Boynukalın, “Suç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2009), 37/453-457.

⁵⁶⁹ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemu’l-müfehres*, “crm” md.

⁵⁷⁰ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverîdî, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye ve’l-vilâdâtü’l-diniyye* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1999), 361; Türcan-Yerlikaya, “Ceza Hukuku”, 506-508.

⁵⁷¹ Türcan-Yerlikaya, “Ceza Hukuku”, 506-508.

⁵⁷² İbrahim Paçacı, “Suç”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz (Ankara, DİB Yayınları, 2015), 597.

hareket etmeyi değil de suç teşkil etme ihtimali olan şeyleri ortadan kaldırmayı hedefler. Kur'ân-ı Kerim'de suçu işlemeyin demekten ziyade suça yaklaşmayın uyarıları bulunmaktadır.⁵⁷³ Çünkü suçun yaygınlaşmaması açısından bu hassas dengeyi muhafaza etmek gerekmektedir.

Günah kavramı ise Allah Teâlâ'nın emrettiği ya da haram olarak nitelediği fiilleri ya da tutumları ihtiva etmektedir. Günah kavramı dini terminolojide bulunması nedeniyle kutsal ile ilintilidir. Günah kavramı dinler arasında farklılık arz etse de her dinin kutsalları olması hasebiyle, günah addedilen unsurları da bulunmaktadır. Suç ve günaha dair basit bir ayrım zikredecek olursak, suçun beşerî yasalara uymamakla ilgisi bulunurken günahta din sahasındaki aşırılıklar ve hatalar ön plandadır denilebilir. Kur'ân-ı Kerim'de suç/günah addedilen unsurlar eğer tövbe edilmemişse en belirleyici inanç olan ahirette karşılık bulacaktır.

Günaha ve günahkâra ilişkin pekçok kelimenin kullanıldığı Kur'ân'da mücrimler, tüm suçları hiçbir rahatsızlık duymaksızın işlemiş günahta zirveyi temsil eden gürühtür. İslâm suçun ferdi bir olgu olduğuna sıklıkla vurgu yapar. Bir şeyin suç sayılabilmesi yasaklanan hoş görülmeyen taraflara sahip olmasındandır. Bir kimsenin suçlu/günahkâr sayılması da yine suç/günahın bizzat kişinin kendisinden sadır olmasıyla.⁵⁷⁴ Suçlar ve cezaları açıkça belirtilmektedir. Çalışmanın konusu olan mücrimlerin cezalandırılmalarına yönelik âyetlerdeki anlatımın gayet net olduğu gözlemlenmiştir.

Suç/günah kavramları zihinlerde netleştirildikten sonra, mücrim kimselerin sergiledikleri davranışlara bakılarak, suç/günah ifade eden yönleri tasnif edilecektir. Bu tasnif mücrimlerin suçlu addedilmelerine neden olan davranışlarının Kur'ân âyetlerinde bahsedilen konular baz alınarak gerçekleştirilecektir.

1. Kur'ân'da Mücrimlerin Vasıfları

Kur'ân'da çeşitli insan tiplerini mevcuttur. Bu çeşitlerden birini de mücrim prototipi oluşturmaktadır. Mücrimlerin itikadî, amelî ve ahlâkî açılarından suç/günah teşkil eden vasıfları bulunmaktadır.

Mücrimlere dair vasıflar çeşitli sûrelerdeki âyetlerde dağınık halde bulunmasına rağmen, Müddessir sûresinin 39-45. âyetleri arasında mücrimlerin cehenneme sevk edilmelerine dair özelliklerine açıkça değinilmiştir. İnsanın en temel görevi kendisini yaratan Allah'a (cc) karşı kulluk görevlerini yerine getirmektir. Mevzu bahis âyetlerde insanların yokluklarını varlıklarına tercih eden Allah Teâlâ'ya iman edip ibadet ve taatte bulunmaları

⁵⁷³ İsrâ 17/32, Bakara 2/35, Mâide 5/90.

⁵⁷⁴ Türcan-Yerlikaya, "Ceza Hukuku", 517-518.

gerekirken mücrim olarak nitelenen bu kimseler seçimlerini tam aksine yapmış ve Allah'a (cc) kul olmaktan her açıdan imtina etmişlerdir.

Müddessir sûresindeki ilgili âyetlerde zikredilen bu özellikler mücrim olmayı gerektiren en bariz özelliklerdir. Hem akide ve ibadete hem de ahlâka yönelik olan bu özellikler şunlardır: Mücrim insanlar, namaz kılmaktan uzaktırlar. Bu vasıfları onların bireysel tekamüllerinin önüne set olmaktadır. Zira ibadetler ferdi nitelikli olarak başlar. İnsan için evvela kendini tanıması, kendini olgunluğa eriştirecek olan ibadetlerin yolunu tutması beklenmektedir. Kendi benliğine dair gizil kalan durumlara zihninde bir berraklık kazandırması insan için bu olgusal döngünün ilk merhalesidir. İç sorgulamasını tamamlayıp itikadını temellendiren insan için sosyal fenomenler devreye girecektir.

Mücrimlerin ahirete inanmamaları ve ahiretin varlığını yalanlamaları onların yıkımına zemin teşkil eden diğer büyük yanlışlarından biridir. Ahiret inancı insanın anlam arayışında tutunacağı biricik aydınlatıcı ögedir. Zinhar ahiret inancına sahip olmayan insan her şeyi bu dünyadan ibaret gördüğü için elinden geleni ardına koymayacak, her istediğini hunharca yapma girişiminde bulunacak, şayet bir miktar gücü de varsa bunu da kibir duygusuna kurban ederek zayıfları ezmekten ve dünyada fesat çıkarmaktan geri durmayacaktır.

Ahiret gibi büyük bir hesabın varlığını idrak etmekten beri duran mücrimler için sosyal yardımlaşma ve dayanışma fikri de abestir. Bundan dolayı mücrimler sadece kendi kudretlerine odaklanarak, kendi heva ve heveslerinin öngördüğü fiilleri işleyecek, topluma bir yarar sağlamak şöyle dursun, güçsüz, biçare, ihtiyaç sahibi insanları ezmek için tüm güçlerini seferber edeceklerdir. Çünkü onlar kendilerini durduran ahiret inancı gibi bir iç hesaplaşmayı dünyada iken hiç gerçekleştirmemiş olacaklardır.

Velhasıl mücrimler gerek bireysel gerekse toplumsal manada kendilerini yetiştirmekten geri durmuş, müspet şeyleri hiçbir zaman arzulamamış, vahye kuru kuru bir inatla muamele etmişler, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını çiğnemek konusunda gözlerini budaktan sakınmamışlardır. Âyetlere kulaklarını tıkamayış, sırt çevirmeyi tercih etmişler bu durum ise haddizatında onların ziyanına zemin hazırlamıştır. Sayılan bütün bu vesileler ile mücrimlerin vaziyetleri gittikçe dönüşü olmayan, vahim bir sona evrilmiştir.

Mücrimlerin söz konusu bu vahim sonlarını hazırlayan itikadî ve amelî nitelikli, bireysel ve sosyal gafları Müddessir sûresinde en temel yanlışlarıyla topluca verilmiştir. Bunlara ek olarak Kur'ân muhtevasında muhtelif surelerin âyetlerine serpiştirilmiş halde de bu nitelikler görülebilmektedir. Bu hususları çok özenli ve hassas bir biçimde okumak gerekmektedir. Zira mevzu bahis hususlar insan hayatında vazgeçilmez, belirleyici nitelikler arz etmekte, ayrıca tüm insanlığa yönelik evrensel mesajlar içermektedir.

Mücrimlerin Rableri ile irtibatları sıkıntılıdır çünkü onlar yaratıcıları ile iletişim kurmamaktadırlar. Bir insanın yaratıcısı ile irtibatı ve iletişimi ise günün belirli bölümlerinde dünyalık şeylerden sıyrılıp yalnızca Rabbine yönelmesiyle -ki bunun adı şekli her inançta farklı olmakla birlikte namazdır- mümkündür. İnsanın ibadetler vasıtası ile iletişim kurabilmesi için önce inançsal manada bir adım atması lazımdır. Söz konusu adım ise itikadî hususların tesis edilmesiyle olacaktır. Bu bağlamda ilk sırayı tanrı tasavvuru ve inancı almaktadır. Şimdi itikat esaslarından başlamak suretiyle mücrimlerin vasıflarına temas edilecektir.

1.1. İtikat Esasları Bağlamındaki Vasıfları

İnanç konusu bir insan için temel teşkil etmektedir. İnandığı şeyler insanın hayatını anlamlı kılar ve şekillendirir. Ayrıca bir kimsenin kimliği, duruşu, ilişkileri, yaşantısının her alanı, zihniyeti itikadından beslenen değer yargılarından gelmektedir. Bu dünya insanın imtihan alanıdır ve biriciktir. Bu nedenle tekrarı olmayan bu hayatı Allah Teâlâ'yı hoşnut edecek en güzel şekilde yaşayan insan felaha erecektir. Zira iyi ya da kötü, olumlu ya da olumsuz her şeyin bir karşılığı vardır.

Kur'ân'da mücrimlere dair sayılan vasıflardan en önemli ve belirleyici grubu oluşturanlar onların itikadî yönleridir. Zira biraz evvel de bahsedildiği üzere herşey inanç üzerine temellendirilmektedir. Mücrim kimseler inançsal yönlerde sıkıntılıdır. Bu sıkıntıları onları dini bakımdan en büyük suçları gözü kapalı işleyecek hale getirmiştir.

Mücrimleri diğerlerinden -fâsık, kâfir, fâcir, münafık, müşrik, müfsid vb.- ayrı kılan vasıflar en temel manada itikadî bağlama sahip bulunan vasıflardır. Anlamsal ayırmadan kaynaklı bir sıralamaya tabi tutulacak olursa derece itibarı ile müşrik, mücrim, kâfir, fâcir, fâsık, münâfık, müfsid şeklinde sıralanabilir.

İnsanın yaşamı inandığı değerler manzumesinin bir yansımasıdır. Bu yansımada en büyük hisse ise tanrı inancıdır. Tanrı inancı merkezdir, odak noktadır, diğer tüm değerler ve inanışlar onun etrafında anlam kazanmaktadır. Velhasıl temel inanç değerleri yanlış kurgulanırsa artık o kişiyi dizginleyebilecek bir güç yoktur denilebilir. Ta ki yaptığı kötülükler üst üste istiflenip haddi aşınca artık o kişi için Allah Teâlâ'nın azap sözü hak olur ve kendisine yazık eden ziyankârlar zümresine ilhak olmaktan başka çıkar yolu da kalmamaktadır.

Allah'a (cc) olan imanlarına şirk bulaştıranlar en tehlikeli sınıfı teşkil etmektedirler. Çünkü onların en temel inanç olan Allah (cc) inançları sıkıntılıdır.

1.1.1. Mücrimlerin Allah (cc) İnancı

Son ilâhî din İslâm'a kadar gelen tüm dinlerde aynı iman ilkeleri bulunmakla birlikte insanların tahrifine maruz kalmaktan kurtulamamışlardır. Öte yandan her dinin kendine ait iman

esaları mevcuttur. Din, îtikâdî bağlamda bu esaslar etrafında şekillenmektedir. Bu iman esaslarının temelinde ise Allah'a (cc) iman bulunmaktadır. Kişinin Allah'a olan inancı fitri bir olgudur. Her insan sığınacak bir limanı, bir koruyanı, kollayanı, yardım edeni, destekleyeni olmasını ister. İnsanlar kendilerine bahşedilen hayatı tanrı tasavvurlarıyla biçimlendirirler. Mezheplerin, felsefecilerin ve ulemanın şimdiye değin yaptıkları tartışmalar ve neticelerinden anlaşıldığı üzere her insan kendine hibe edilmiş en güzel kazanım olan akıl nimetiyle yaratıcısını bulma girişimde bulunur ve akli ile yaratıcısını bulabilir. İlk çağlardan beri insanın anlam arayışının temelinde bulunan Allah inancı, akabinde varlığın nüvesinin neliği hususunda kafa yormuşlardır. Aleme bakıldığında bu alemin ve içindekilerin bir sahibi, bir yaratanı, çekip çevireni, düzenleyeni olmaması makul gözükmemektedir.

Varlığın kaynağına dair araştırmalarda felsefeciler de kalamcılar da birtakım deliller öne sürmüşlerdir. Sudur teorisi, gaye-nizam delili, temânu delili, hudus delili, inayet delili gibi gerek evren kaynaklı gerekse fitrat kaynaklı deliller öne sürülmüştür. Dikkat edilecek olursa, insanoğlu Allah'ın varlığını aklıyla hissetmiş ve bilmiş ve bunu delillendirme yoluna gitmişlerdir. Velhasıl insan için Allah var mıdır? Yok mudur? sorularına vereceği cevaplar kendine, çevresine, dünyaya, evrene, tüm varlığa bakışına dair infial yaratacak niteliği haizdir. Tüm varlığın temelinde ve varoluşsal soruların merkezinde Allah'ın varlığı meselesinin yattığı unutulmamalıdır. İnsanın varlığa ilişkin ontolojik sorularının tatmin edici yanıtları ve yansımaları onun kabullerinin ve değer yargıların aslını oluşturmaktır. Peygamber (s.a.v.) insanların zihinlerine üşüşen bu sorulardan kurtulmaları için istiâze çekerek Allah Teâlâ'ya sığınmalarını ve tam anlamıyla Allah (cc) ve tevhid düşüncesini konu edinen İhlas sûresini⁵⁷⁵ okumalarını emretmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) mümin kimsede Allah tasavvurunun doğru bir şekilde yerleşmesi için Âyetü'l kürsi'yi⁵⁷⁶ vird edinmesini salık vermiştir.

Allah Teâlâ tüm bu değişen şeylerin ardında değişmeden kalan yegâne kudrettir ve O'nun azameti her şeye şamildir. Durum böyleyken, Allah Teâlâ'ya inandıkları halde ifrat ve tefritten kaynaklanan aşırı tenzihci anlayışın bir yansıması olarak, tarihi süreç içerisinde, müşrik denilen kimseler peyda olmuştur. Müşrik, adı üstünde Allah'a (cc) inanmakla birlikte O'na ulaşmanın pek de mümkün olmadığını ve dolayısıyla birtakım araçlar vasıtasıyla Allah Teâlâ ile iletişim kurabileceklerini düşünen kimselerdir. Müşriklere göre, Allah'a (cc) ulaşmanın

⁵⁷⁵ el-İhlâs 112/1-4; "Allah birdir, hiçbir şeye muhtaç değildir, fakat her şey O'na muhtaçtır. O doğmamış ve çocuk edinmemiştir. O'na denk olan hiçbir şey de yoktur."

⁵⁷⁶ el-Bakara 2/255.

yolu, sanem (insan suretinde heykeller) ya da vesen (genel olarak ister insan ister hayvan ister bitki formunda olan)⁵⁷⁷ putlardır.

Şirk kavramı Kur’ân-ı Kerim’de yüz elli yerde geçmektedir.⁵⁷⁸ Allah’a (cc) eşler izafe etmek, haddizatında tevhid düşüncesini zihinde doğru oturtamamaktır.⁵⁷⁹ Şirk kavramının dimağlarda netleşmesi tevhid nosyonu ile birlikte ele alınması vesilesi ile gerçekleşebilecektir. Tevhid, Allah Teâlâ’yı yaratıcılıkta, ilahlıkta, rablıkta birlemek demek olup, aleme bakılarak alemdeki tüm her şeyin aslında tek bir elden yani yüce Yaratıcının kudret elinden çıktığını ve onun tarafından idare edilmekte olduğunu bu vaziyetin ise kıyamet olarak adlandırılan ve herkesin yapıp ettiklerinin hesabının görüleceği o son güne kadar devam edeceğinin vurgusudur. Nitekim tevhid için üç sacayağı mevcuttur. Bunlar: Allah (cc) ve O’nun tüm esmaları ve sıfatları özellikle yaratıcı ve idarecilik (Rab) vasfı, harikulâde bir biçimde işleyen ahlâkî ve sosyal nizam, tüm bunların dünya hayatıyla sınırlı olmayacağı ve muhakkak karşılık bulacağı ahiret inancıdır.⁵⁸⁰ Şirk bu prensiplerin arasını açmaktır.

Tevhid nosyonu İslâm’ın temelidir. Allah Teâlâ’nın yaratıcılıkta birliği, mevcudiyette birliği, ilahlıkta birliği ile alakalı sıfatları zatında birleşmektedir fakat şirk bu birliği tahrif eden ve devreye aracıları dahil eden sapkın bir yaklaşımdır.⁵⁸¹ Allah Teâlâ adına atılan en büyük iftira olan şirk en büyük zulüm olarak nitelenmiştir.⁵⁸² Allah Teâlâ’ya şirk koşan kimseler, İslâm dininin altı iman esasından ilki olan Allah’a iman esasını ihlal etmekte ve yanlış kurgulamaktadırlar. Câhiliye Araplarının zihnindeki şekliyle maddi boyutları gözler önüne serilen, bugün de ciddi bir sorunsal olan gizil şirk olgusu, maalesef manevi açıdan insanları kuşatmış haldedir. Allah’a iman insanın tüm mevcudiyetiyle yani ruhuyla ve bedeniyle, yaptığı her şeyi Allah Teâlâ’ya has kılarak, yapabildiği en mükemmel şekliyle kulluk vazifesini ifa etmekle bihakkın yerine getirilmiş olacaktır.

Mücrimlerin Allah inancı hususundaki tercihleri şöyledir: Allah’a (cc) karşı yalan uyduran ve iftira eden, Allah’ın hakikatinden hoşlanmayan, âyetlerden dolayısıyla Allah’tan (cc) yüz çeviren, müstekbir, müşrik, tevbe gibi bir lütfâ hayatlarında yer vermeyen, Allah’tan (cc) af dilemekten geri duran, kendileri şirke dalmışken diğer insanları da bulaştırma gayretinde olan, Hakk’a karşı zalim olan, bâtıllı tercih eden, kerih işleri icra eden, kibirlenen burnu büyükler gibi Allah’ın âyetleri karşısında ayak dirercesine bir inkara yeltenen ve bu karşı çıkma -inkar-

⁵⁷⁷ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemu’l-müfehres*, “elh”, “şnm”, “vşn”, md. Ieri.

⁵⁷⁸ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemu’l-müfehres*, “şrk”md.

⁵⁷⁹ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, “şrk” md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “şrk”md.

⁵⁸⁰ Mustafa Aydın, *Kur’ânî Kavramlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), 15-16.

⁵⁸¹ el-Müddessir 74/11, el-İhlâs 112/1, el-En‘âm 6/19.

⁵⁸² Lokman, 31/13; Aydın, *Kur’ânî Kavramlar*, 16.

kaynaklı zulümleri ile nefislerini zarara ve hüsrana kanalize eden, bizzat kendi amellerinden mütevellit suçlu bir topluluğa evirilen, yaptıkları şeyler kendilerine hiçbir kazanç sağlamayan, aksine sıkıntı ve azapların kovdukça kendilerine geri gelen zübab(sinek)/bumerang şeklinde tezahür ettiği kimseler⁵⁸³ mücrimlerdir.

Yûnus 10/82 âyetinde Allah Teâlâ, her ne kadar günaha batmış mücrimler bu durumdan haz etmese de sözleri ile gerçeği ortaya çıkarır, buyurulmaktadır. Âyette Firavun'un saltanatına engel olacağı kuruntusuyla İsrailoğullarının tüm erkek çocuklarını birer birer katlettirmiştir. Fakat Hz. Musa (as) bir mucize olarak onun sarayında büyümüştür. Bu ilâhî iradenin mutlak gücünün açık bir göstergesidir, ancak bu günaha sapanmış kişiler bu hakikatleri görememiş ve Hz. Musa'nın (as) iman davetini kibirleri nedeniyle kabul etmemişlerdir. Hz. Musa'nın (as) getirdiği mucizeleri “sihir” olarak nitelemeleri haddizatında onların bu durumdan etkilendiklerini göstermektedir. İlahi çağrıya kulak vermeyene ellerindeki kaybetme korkusu ile melelerini çağırın Firavun bir taraftan da Musa'nın (as) sihrinin üstünde bir eylem yapamazlarsa küçük düşeceklerinin endişesini yaşamaktaydı. Ülkesindeki en meşhur sihirbazları getirtme emri verdi, ne varki asıl sihir melelerin ortaya koyduklarıydı ve Musa (as) onların ipliklerini pazara çıkaracaktı. Musa'nın (as) ortaya koyduğu şeyden ilk etkilenenler ise yine o ünlü önde gelen sihirbazlar olmuştur.⁵⁸⁴ Yani günaha batmış kimseler olarak tanımlanan Firavun ve sihirbazları her ne kadar hoşlanmasalar da Allah Teâlâ gerçeği ortaya çıkarmıştır. Onlarda orada sihir ile hakikati ayırt etmişlerdir fakat bu durum elbette ki onların benimseyebileceği şekilde gelişmemiştir.

Beyzâvî'de, âyetteki “Allah hakkı gerçekleştirecek” ifadesine sabitleştirecek anlamını vermektedir. “Bikelimâtihi” şeklinde çoğul formda ya da “bikelimetihî” şeklinde tekil formda da okunmaktadır. Anlamı ise (kendi emirleri ve hükümleriyle) şeklinde olup, günahkârların bundan hoşlanmayacakları ile⁵⁸⁵ kayıtlamaktadır.

İbnü'l Cevzi bu âyetteki “ellezi ci'tum bis-sihr” sorusuna Zeccâc'ın onları azarlamak maksadıyla serdedilen bir ifade olduğu şeklindeki görüşünü aktarmaktadır. Âyetteki “bis-sihr” ifadesi Mücâhid, Ebu Amr ve bazılarında rivayetle “âssihr” şeklinde elif-i memdude ile de okunmaktadır. Anlamı ise “Getirdiğiniz şey nedir? Bir sihir mi?” şeklinde bir küçümseme içermektedir. Enbârî'ye göre bu istifhâmın manası sihri büyütme, önemli göstermek içindir yoksa bilinmeyen birşeyi sormak amacına matuf değildir. Buna örnek olarak birinin yaptığı bir hataya karşı “Bu hata mı?” denmesi gibidir. Zira bu hata değil hatadan büyük birşeydir. Bu tavır

⁵⁸³ Yûnus 10/82; Mûmin 40/43; Kamer 54/47.

⁵⁸⁴ Karaman vd., *Kur'ân yolu Tefsiri*, 3/126-127.

⁵⁸⁵ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 2/503.

Arap şiirlerinde de sıklıkla kullanılmakta ve Araplar anlatımı güçlendirmek adına kendilerince malum olan şeylerde soru ifadesi kullanmaktadırlar. Sonuç olarak Allah Teâlâ, bozguncuların işini düzeltmeyeceğini ve onların rezaletini ortaya çıkaracağını buyurmaktadır. Allah (cc) onların ellerinden sadır olan şeyleri kendilerine yararlı hale getirmez, iptal eder. Ezeli ilminde ettiği vaadi ile bizzat kendi kelimeleriyle hakkı ortaya çıkaracaktır.⁵⁸⁶ Böyle bir duruma yalnızca Allah'ın gücünün yetebileceğini bildikleri halde mücrim kimseler bu muazzam güce teslim olmak yerine kafa tutmakta ısrar etme yolunu tercih etmektedirler.

Zemahşerî, Mümin 40/43 âyetinde Katâde'den naklettiğine göre “aşırı gidenler”den kasıt müşriklerdir. Mücâhid ise bu kimselerin, haksız yere çok kan döktükleri ve kötülüklerinin iyiliklerinden fazla olduğunu söylemiştir. Aşırı giden kimselerin tehdit ettiği kişi, işlerini Allah'a (cc) havale etmiştir ve onların tuzaklarından Rabbi tarafından⁵⁸⁷ emin kılınmıştır.

“Şüphesiz, sizin beni çağırdığınızın bu dünyada da âhirette de insanları kendisine çağırma gücü vardır. Dönüşümüz de tamamen Allah Teâlâ'yadır ve aşırı gidenler mutlaka ateşte yanacaktır!” mealinden anlaşıldığı adarıyla mümin kimseler mücrimler tarafından haklarında bilgi sahibi olmadıkları şeylere tapmak vesilesi ile şirk koşmaya ve küfre çağırılmaktadır. Müminler ise bu çağrıdan beri durarak mücrimlerin Allah'ın (cc) ortakları olduklarını iddia ettikleri o şeylere dair bir ilimleri olmadığını ve hal böyleyken onların gösterdiği ortaklara tapmayacaklarını⁵⁸⁸ beyan etmektedirler.

Zemahşerî'ye göre âyetteki “la cerame” ifadesi “hiç şüphesiz, muhakkak ki” anlamındadır. Basra dil okulu müntesiplerine göre bu terkipteki “lâ”nın bağlamı, kavminin mümin kimseyi çağırdıkları şeyin reddi anlamındadır. “Cerame” tek başına “kesinleşti, gerek oldu” anlamında bir fiildir. Akabinde gelen “en” ve cümlesi de cerame fiilinin faili konumundadır. Yani anlam onu çağırdıkları şeyin bâtil oluşu kesin ve gerçek olmuş olur. Başka bir deyişle bu fiil “kesebe” (kazandı, hasıl oldu) fiili gibidir. Tıpkı Mâide 5/3 âyetindeki gibi “sizi Mescid-i Haram'dan alıkoymaları nedeniyle bir kavme duyduğunuz hınç sizi sakın haddi aşmaya sevk etmesin, siz de böyle bir kin hasıl olmasın manasındadır. Bu şekilde düşünüldüğünde Mümin 40/43 âyeti için o çağrıdan onun bâtil bir durum oluşundan başka bir şey hâsıl olmaz⁵⁸⁹ demektir.

Öte yandan “la cerame” için “la budde”nin benzeridir demek de mümkündür. Cerame (kesmek) demek olan cerm'den gelip fe'alün kalıbına girmiştir. Nitekim “buddun” sözcüğünde

⁵⁸⁶ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/51-53.

⁵⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/1050.

⁵⁸⁸ Mevdudî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 5/149.

⁵⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/1051.

aynı şekilde “ayırarak” olan “tebdîd”den alınıp fu‘lun kalıbına sokulmuştur. O zaman, ifadenin mânası; “Kaçınılmaz olarak bunu yapacaksın; bunu yapmaman mümkün değil!” (lâ bu‘de...) ⁵⁹⁰ biçiminde olmaktadır. Nahl 16/62 âyetinde “Onlar için sadece ateş vardır!” ibaresi de aynı şekilde düşünülebilir. Yani ateşte devamlı kalacaklardır. Zira ebediyyen ateşi hak ettikleri vurgulanmaktadır. Sonsuza dek içinde buldukları ateş onlara müstehak oldukları şeyi verecektir. Mümin 40/43 ile irtibatlandırmak gerekirse şöyle söylenebilir: Putlara tapma davetinin bâtıllığı da kesintisiz ve sürekli olarak benzer şekilde devam edecektir, asla hakka dönüşmeyecek niteliktedir. Araplarda bir tabir vardır: “Onu kesin yapacak” anlamındaki, “lâ cürme ennehû yef‘alu” ibaresinde söz konusu kelimeyi “budde” vezninde okudukları rivayet edilmektedir. Fe‘alun ve fu‘lun kalıpları, rüşd - raşed ya da ‘udm - ‘adem misallerinde ⁵⁹¹ olduğu gibi benzeşmektedirler.

Ayetin devamındaki “leyse lehu da’vetün” cümlesinin manası (Beni çağırdığınız şeyin kendisine çağırması kesinlikle imkân dahilinde değildir) zira çağırma hakkı ve yetkisi sadece ma’buda aittir. Ya da onun belirlediği kulların -peygamberler- Rabbe itaate çağırma hakkı vardır. Sizin beni çağırdığınız şey ise ne Rablık iddiasında bulunabilmekte ne de böyle bir çağırma gerçekleştirememektedir. Düşünen birer canlı olsalardı da sizin bu tutumunuza kızar, bağırır ve sizi azarlarlardı. O şey dünyada iken cansızdır ve bir kimseyi bir şeye çağırma kabiliyeti yoktur, ahirette ise Allah Teâlâ ona can verdiğinde dünyada iken kendisine davet edenlerden ve tapınanlardan uzak ⁵⁹² olacaktır.

Zemahşerî, Mümin 40/43 âyetinin toplu manasını şu şekilde aktarmaktadır: Sizin çağırdığınız putların ne dünya ne de ahirette bir çağrı yapma istidadı ya da ya da herhangi bir çağrıya icabet edebilme yetisi vardır. Hal böyle iken herhangi bir faidesi olmayan ve hiçbir icabetinde söz konusu olamadığı bir çağrı yok hükmündedir. Bu yüzden o icabet bilahare çağrı olarak isimlendirilecektir. Arapların “kemâ tedînû tudânu” sözündeki, karşılığı verilen fiilin bizatihi karşılık olarak isimlendirilmesi gibidir. Türkçe’de “Çalma kapımı çalarlar kapımı!” olarak bilinen bu ifadenin birebir tercümesi “Cezalandırdığın gibi cezalandırılırsın!” olmakta ve ikinci kelime (cezalandırılırsın) haddizatında bağı, saldırı tarzında bir şey olup gerçekte ceza anlamında değildir. Fakat ilk kelime (cezalandırdığın) hakikattir. Allah Teâlâ’nın Ra’d 13/14 âyetinde de buyurduğu üzere “Gerçekleşecek dua sadece Allah’a (cc) yapılır ve O’ndan (cc)

⁵⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/1050.

⁵⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/1050.

⁵⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/1050.

başka çağırdıkları şeyler hiçbir şekilde kendilerine icâbet etmez.”⁵⁹³ İnanan kimseler her işlerini Allah Teâlâ’ya havale etmektedirler.

Çalışmaya konu olan mücrim kimselerin durumu müşriklerle kıyaslanacak olursa tehlike çanlarının durmaksızın çaldığı aşikardır. Müşrik kimsede sıkıntılı da olsa -umulur ki ıslah edilsin- bir Allah inancı vardır. Mücrim ise daha en başından ilk iman ilkesinde inanmamak için ayak diremekte, inkârcı tavır sergilemekte, müstekbirce davranmakta, insanları şirke teşvik etme yolunda her türlü hileye başvurumaktadırlar.⁵⁹⁴ Mücrimler Hakka karşı zalim kimselerdir.⁵⁹⁵ Mücrim kimselerin neredeyse her eylemleri nefisleri için zarar teşkil etmektedir zira onlar dünyada kendilerinin de yaptıkları şeylerin de idrakinde olamayacak kadar fütursuzdurlar. Onların nedametleri yalanladıkları, istihza ettikleri ahiret gününde vuku bulacak lakin geri dönüş olanakları bulunmayacaktır.⁵⁹⁶ Mücrimlerin başlarına gelen her şeyin çıkış noktası Allah Teâlâ’ya iman etmemeleri ve inkârda ısrarcı davranmalarıdır.

1.1.2. Mücrimlerin Allah’ın Âyetlerini/Kitaplarını Yalanlamaları

Kur’ân-ı Kerim’de tıpkı önceki dinlere ait Zebur, Tevrat, İncil gibi kutsal addedilen dört büyük kitaptan sonuncusudur. Son kitap olması ondan başka kitap gelmeyeceği manasını haiz olmakla birlikte, Kur’ân’a kadar gelen tüm kitapların içeriğini de haizdir. İslâm dinine intisab eden bir kimse kitaplara iman etmek zorundadır zira kitaplara iman, altı iman ilkesinden biridir. Müslüman diğer kitapların Hakk olduğunu da bilir ve kabul eder. Ancak diğer kitaplar insanlar tarafından tahrif ve tağyir edilmiştir. Kur’ân-ı Kerim, Cenab-ı Hakk’ın koruması altındadır,⁵⁹⁷ dolayısıyla onun için böyle bir şey söz konusu değildir.

Kitap sözlük anlamı olarak, “yazmak, farz kılmak, dikmek, bağlamak, nikâh kıymak” demektir. Terim anlamı ise “yazılmış sayfalardan müteşekkil eser” şeklindedir. Çoğul versiyonu “kütüp” olan kitap kelimesi Kur’ân-ı Kerimde değişik türevleriyle 261 defa geçmektedir.⁵⁹⁸ İstilahta kitap denilince akla ilk gelen şey Kur’ân’dır. Kur’ân-ı Kerim’de kitap manasına karşılık kullanımlar, Levh-i mahfuz, Tevrât, İncil, mektup, Kur’ân, rahmet ve mağfiret, ömür ve müddet, delil, insanlara ait sevap ve günahların kaydedildiği amel defteri, farz olan ibadet⁵⁹⁹ şeklindedir.

⁵⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/1052.

⁵⁹⁴ el-Mürselât 77/46, el- A’raf 7/132, es-Sebe’ 34/32-33.

⁵⁹⁵ ez-Zuhuruf 43/76.

⁵⁹⁶ es-Secde 32/12.

⁵⁹⁷ el-Hicr 15/9.

⁵⁹⁸ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l-müfehres*, “ktb” md; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, “ktb” md.

⁵⁹⁹ Kâf 50/4; Âl-i İmrân 3/64,78; en-Neml 27/29; el-Bakara 2/2; el-Enfâl 8/68; el-Hicr 15/4; el-Hac 22/8; el-İsrâ 17/14; en-Nisâ 4/103; Karagöz vd., “Kitâp”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 382.

Kur'ân-ı Kerim, alemlere rahmet ve mağfiret olarak indirilmiş, okunması ile ibadet olunan, muhtevasında tüm insanlığı kuşatan evrensel mesajların bulunduğu, Allah (cc) tarafından, Cebrail (as) adlı melek vasıtası ile 23 yıllık süreçte indirilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten 114 sûreden müteşekkil olan, tebliğ görevinin Hatemu'l Enbiya Hz. Muhammed'e (s.a.v.) verildiği son ilâhî kitaptır. İhtiva ettiği âyetler incelendiğinde tam manasıyla insanlar için bir yaşam kılavuzu olduğu görülecektir. Kur'ân, insanın kendisiyle, Rabbi ile, diğer insanlarla, diğer canlılarla ve cansız addedilen varlıklarla muamelatını düzenleyen kuralları da ihata etmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın el-Kelâm ismi celilesinin bir yansıması olduğu da unutulmamalıdır.

Bir insan için kendisini yaratmak suretiyle yokluğunu varlığına tercih eden, donatıp teçhiz eden, hiç hesapsız rızıklandıran, en güzel şekli veren, akıl nimetiyle izzetlendiren, kendisi ihtiyaçsız olduğu halde kuluna yönelik her türlü nimeti sunmaktan çekinmeyen ikram sahibi yüceler yücesi Allah Teâlâ kulu için var ettiği evrene dair kuralları içeren bir de kitap lütfetmiştir. Kul bu kitabı okumak suretiyle hayatını anlamlandırıp, kendi için bir seçim yapacak ve Allah'ın (cc) sünnetullahı ile tanışacaktır. İyi işlerle meşgul olursa cennet ile mükâfatlandırılacaktır. Kötü fiilleri tercih ederse de Allah Teâlâ'nın gazabını üzerine çekecek ilanihaye cehennemi hak edecektir.

Mücrim kimselerin Allah'ın âyetlerini yalanladıkları, küçümseyen tavırlar sergiledikleri, âyetler ile dalga geçtikleri mevzu bahistir. Araf 7/40 âyetinde mücrimlerin bu tutumları sebebiyle deve iğne deliğinden geçene dek göğün kapıları kendilerine açılmayacak ve asla cennete giremeyeceklerdir. Zemahşerî'ye göre "göğün kapılarının açılmaması" onların hiçbir salih amelinin Allah'a (cc) ulaşamaması demektir. Çünkü Allah (cc) Fâtır 35/10'da güzel sözlerin -putlara değil- ancak Allah'a (cc) yükseleceğini ve Mutaffifin 83/18'de iyilerin defterlerinin "illiyin"de bulunduğunu buyurmaktadır. Ayrıca cennetin gökte olduğu ve mücrimler öldüğünde ruhlarının cennete yükseltlmeyeceği ya da onlara göklere çıkma ve cennete girebilme imkânı tanınmayacağı anlamlarına gelmektedir. "Onlara bardaktan boşanırcasına yağın bir suyla gök kapılarını açtık," şeklindeki Kamer 54/11 âyetindeki haliyle değerlendirilirse mücrimler için gökten bir bereket söz konusu değildir ve onların yağmur talepleri de kabul edilmez, demektir.⁶⁰⁰ Yani mücrim kimselere ne gökten olumlu bir şey gelebilir ne de kendileri göklere kabul edilebilir.

İbn Abbas, âyetteki "cemel" kelimesini, "kummel" vezninde "cummel" okumuştur. Ayrıca bu kelime "kufî" vezninde "cuml" şeklinde, "nusub" vezninde "cumul" şeklinde ve

⁶⁰⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/842.

“habl” vezninde “cemel” şeklinde de okunmuştur. “Cemel” şeklindeki okunuşta anlam sert ve kalın halat olmaktadır. Halat bir araya getirilmek suretiyle tek parça yapılan iplerden oluşmaktadır. İbn Abbâs (r.a.) Allah’ın deveden başka teşbihlerden yapabileceğini yani halat da olabileceğini zikreder. Zira iğne deliğinden geçirilme hususunda halat daha makul gelmektedir. Deve esasında bu iş için pek de elverişli gözükmemektedir. Lakin çoğunluğun kıraati⁶⁰¹ bu minvaldedir.

Burada iğne deliği geçilecek yerin darlığını betimlemede bir teşbihtir. Mesela çok usta kılavuz olan birine “hırrît” yani “iğne deliğinden dahi geçer” ifadesi kullanılmaktadır. Alan dar olsa da usta olan kişi muhakkak bir yolunu bulur manasındadır. Deve de bir şeyin hacminin büyüklüğünü anlatmakta kullanılmaktadır. Velhasıl âyette büyük ve geniş bir kapıdan geçebilecek olan devenin iğne deliği gibi küçücük bir yerden geçmesi nasıl mümkün değilse, mücrimlerin cennete girebilmesi de o imkânsızdır. İbn Mes’ûd’a (r.a.) (ö. 32/653) “Bu âyetteki cemel nedir?” şeklinde sorulunca, soran kişinin cehaletini yüzüne vurmak ve kelimenin bilinen anlamı dışında bir başka anlam aramanın zorlama olduğuna işaret etmek üzere, zevcu’n-nâkati (dişi devenin eşidir)! demiştir. İbn Mes’ud, üç hareke ile de okunan “semmi” kelimesini “fi semmî’l-mıhyat” şeklinde okumuştur. “Hiyât” ve “mıhyat”, ile “hizâm” ve “mihzem” aynı anlama gelmekte olup, iğne⁶⁰² demektir.

Yûnus 10/17 âyetinde Allah’a yalan iftira eden ve âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir, sorusuyla yapılan ikazın ardından mücrimlerin hiçbir zaman kurtuluşa ermeyecekleri bildirilmektedir. Taberî, kendisi peygamber olmamasına rağmen, ben Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim demek suretiyle Allah’a (cc) iftira eden ve âyetlerini yalanlayan kimseden daha şerlisinin olamayacağını söylemekte ve bu kimsenin dünyada iken inkârcılık gibi büyük bir suçu işlediği için asla bir kurtuluşu olmadığını⁶⁰³ nakletmektedir.

Ayrıca Şu’ara 26/200 âyetinde “biz onu (Kur’ân’ı) mücrimlerin kalbine böyle soktuk” âyetinde evvelki semavi kitaplarda Kur’ân’a dair işaretler bulunduğunu bunu İsrailoğullarının çok iyi bilmesinden mülhem haddizatında ilk inanlardan olmaları gerektiği zikredilmektedir. Kâfirler ancak kendilerini yakacak olan azabın ayan beyan gösterildiği gün Kur’ân’a iman edeceklerdir fakat bu geç kalmışlık bir değer taşımamaktadır. Kâfirler, o Kur’ân Arapça bilmeyen birine de indirilse yine de teslim olmayacaklardı şeklinde Allah Teâlâ, rasulünü⁶⁰⁴ teskin etmektedir.

⁶⁰¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/843.

⁶⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/844.

⁶⁰³ Taberî, *Câmiul-beyân*, 4/405.

⁶⁰⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 6/246.

Mücrimlerin, Kehf 18/49 âyetinde kitapları ortaya konulduğu günkü halleri tasvir edilmektedir. Büyük bir korkuya kapılarak, eyvah bize, bu kitap büyük, küçük hepsini saymış, onları da yazmış, diyeceklerdir. Velhasıl, mücrimler yaptıklarını hazır bulmuşlardır ve Allah hiç kimseye zulmetmez. Mücâhid bu âyetteki mücrimlerin kâfirler olduğunu rivayet etmektedir. Bazı ilim adamları da Kur'ân'daki her mücrim ifdesinden kâfirlerin anlaşılabilirliğini söylemektedirler. İçindeki şeylerden korkarlar ifadesi, kötü amellere hamledilmektedir. Büyük ve küçük zahir mana olup alimler muhtelif değerlendirmelerde bulunmaktadır. Örneğin büyük için kahkaha küçük için gülümsemedir diyen İbn Abbâs, başka bir ifade ile küçük müminlerle alay etme, büyük ise bunu kahkahalar eşliğinde yapmaktır demektedir. Müminlerin büyük günahattan sakınmaları onların küçük günahlarının silinmesine kapı aralayacaktır. Bu âyette Allah Teâlâ'nın bu vadinin bu olaydan sonra gerçekleşeceği beyan edilmektedir. Mücrimlerin kötülüklerinden bir eksiltmeye gidilmeyeceği gibi müminlerin iyilikleri de eksiltilmeyecektir. Şayet kâfirin köle azad etme ya da sadaka verme gibi bir ameli mevcut ise bu hayır işinden ötürü azabı hafifletilecektir. Ve eğer bir Müslüman bir mücrime zulmetmişse Allah Teâlâ o Müslümandan onun hakkını alır ve hak Allah'ın olur.⁶⁰⁵ Allah Teâlâ kimseye zulmetmez.

Çalışmanın konusu olan mücrimler kendilerine açık açık âyetler geldiği ve tebliğ edildiği halde inatlarından geri adım atmamışlardır. Allah Teâlâ'nın gönderdiği bu güzel hediyeye kulaklarını tıkamış, ondaki âyetleri tekzip etmişlerdir ve bu hallerinden tövbe ederek dönmedikleri için cennete giremeyeceklerdir.⁶⁰⁶ Mücrimler, Kur'ân'a kulak verselerdi durumlarını düzeltme olanağına sahip olabileceklerdi fakat onların tecihleri kendilerini ikaz eden âyetlerden yüz çevirmek şeklinde olmuştur. Allah Teâlâ'nın rahmeti ve mağfireti o kadar muazzam ve kuşatıcıdır ki bunun en bariz örneği ise âyetleri yalanlayan mücrimlerin, -yine aynı âyetlerle- işledikleri cürmlerden vaz geçmeye çağırılmalarıyla müşahede edilmektedir.⁶⁰⁷ Zira mücrimlere onların gideceği son durak detaylarıyla anlatılmakta, karşılaşacakları akibetin mahiyeti ve yaşayacakları pişmanlık gözlerinin önüne serilmektedir. Bu onlar için bir çağrı değil de nedir?

1.1.3. Mücrimlerin Peygamber İnancı

Peygamber, Cenab-ı Hakk'tan aldığı vahyi muhataplarına tebliğ ve tebyin etmekle görevlidir. Allah'ın (cc) elçileri temsil vazifesi ile içinden çıktığı topluluğu irşad etmek üzere onları Allah'ın (cc) dinine davet etmekle vazifelendirilmiş ve Allah (cc) tarafından seçilmiş

⁶⁰⁵ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/48-52.

⁶⁰⁶ el-A'raf 7/40.

⁶⁰⁷ eş-Şuarâ 26/96-102.

üstün nitelikli kimselerdir.⁶⁰⁸ Eski Türkçede “yalvaç” kelimesi ile karşılanan peygamber kelimesi Farsça bir kelime olup, haber getiren demektir.⁶⁰⁹ İslâm dininin iman esaslarından biri de peygamberlere imandır. Bu kitap ve sünnet ile sabittir. Ve tüm peygamberlere aralarını ayırmaksızın bir iman⁶¹⁰ söz konusudur.

İstemekle ya da çalışmakla peygamber olunmaz. Peygamberleri Allah Teâlâ bizzat seçer. Peygamberler müslim, mümin, muhsin, muhlis, muttaki, musaddık kimselerdir. Allah’a (cc) tam anlamıyla teslim olmuş kimselerdir.⁶¹¹ Peygamberler tebliğ vazifelerine karşılık olarak insanlardan herhangi bir ücret vb. talebinde bulunmazlar; çünkü onların ecrini verecek olan Cenab-ı Hakk’tır. Aydınlik olmaksızın gözlerin göremeyeceği gibi, Peygamber olmaksızın da insanların salt akli bilgilerle yüce hakikatleri kavraması⁶¹² mümkün değildir.

En’am 6/124 âyetinde mücrimler ne vakit bir âyet gelse Allah’ın (cc) elçilerine verilen bize de verilmedikçe biz kesin olarak inanmayacağız. Yani elçilerin bir meleğin kendilerine Allah’tan mesaj getirdiği iddialarına, aynı melek Allah’ın mesajını doğrudan bize de iletmediği müddetçe inanmayız. Fakat Allah (cc) âyetin devamında elçilik vazifesini kime vereceğini daha bildiği hatırlatmasında bulunarak, mücrimler kurdukları hileli düzenleri nedeniyle Allah (cc) katında bir aşağılanma ve şiddetli azap bulunduğunu⁶¹³ haber vermektedir.

Aynı âyet için Beyzâvî şöyle demektedir: “Onlara bir âyet geldiği zaman, ‘Allah’ın peygamberlerine verilenin aynısı bize de verilmedikçe asla iman etmeyiz’ derler”. Burada Kureyş kafirleri murad edilmektedir. Ebû Cehil’in Biz Abdimenaf ogulları ile şeref mücadelesi verdik, onlarla adeta yarış atları gibi yan yana vaziyette iken, bizden bir peygamber var ve ona Allah’tan vahiy geliyor denilince, Allah’a (cc) yemin ederim ki ona geldiği gibi bize vahiy gelmedikçe bunu kabul etmeyiz, dediğini nakletmektedir. Âyetin iniş sebebi bu olaydır. “Allah elçiligini kime vereceğini pekiyi bilendir”. Bu söz başı ifade ise Kureyş kâfirlerine bir reddiye mahiyetindedir. Peygamberlik neseb ya da mal çokluğu ile belirlenmez, Allah’ın (cc) dilediği özel kullarına bir lütfudur. Allah (cc) uygun gördüğü kuluna peygamberlik verir. İbn Kesîr, Hafs da Asım’dan rivayetle âyetteki onun elçilik görevi ifadesini, “risaletuhu” okumuşlardır. Cürüm işleyenlerin başlarına horluk, küçük düşürülme gelecektir” yaşlandıkları vakit ise zillet ve hakaret⁶¹⁴ eklenecektir.

⁶⁰⁸ İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, “nb’e”, “nbv”, “rsl” mdleri.

⁶⁰⁹ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu‘cemu’l-müfehres*, “nb’e”, “nby” mdleri; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “nb’e”, “nbe”, “rsl” mdleri.

⁶¹⁰ el-Bakara 2/136, 285; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/78-79

⁶¹¹ el-Bakara 2/131.

⁶¹² eş-Şu’arâ 26/109, 127, es-Sebe’ 34/47; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/78-79.

⁶¹³ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, 1/591.

⁶¹⁴ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzil*, 2/181.

Uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderilen peygamberler çoğunlukla eleştirilmiş, iftiraya maruz kalmış, yalanlanmış, yurtlarından çıkarılmış, eziyetlere duçar olmuş hatta öldürülmüştür.⁶¹⁵ Genelde peygamberlere karşı geliştirilen eleştirilerin başında neden malın, mülkün, güzel bir bahçen, meleklerden bir hizmetçin yok şeklinde maddeci zihniyeti yansıtan türdendir. Oysa Allah Teâlâ her topluluğun peygamberini kendi içinden göndermiştir. Aslında bu büyük bir lütuftur, nimettir. Zira bir insanı en iyi başka bir insan anlayabilir. İmam Gazzali, (ö 555/1111) bir hastanın doktora olan ihtiyacı ne ise bir insanın peygambere olan ihtiyacı da aynıdır⁶¹⁶ demektedir.

En'am 6/147 âyeti ise peygamberleri yalanlama konusunda Rabbin rasulüne tesellisi mahiyetindedir. Şayet seni yalanlayacak olurlarsa, onlara Rabbinin geniş rahmet sahibi olduğunu bununla birlikte Allah'ın (cc) şiddetli bir şekilde çarpmasının suçlu ve günahkârlar için geri çevrilmeyeceğini onlara haber ver, şeklindedir. Yani şimdi bile Rabbinizin sınırsız merhametinin izlerini deneyimlemektesiniz ve şu an bile tevbe edip de itaatın yolunu tutarsanız, Allah (cc) sizleri bağışlayacaktır. Lakin isyan ve günaha musır olursanız da bu defa Allah'ın gazabını ve cezasını sizden hiç kimsenin savamayacağını da iyice⁶¹⁷ bellemelisiniz.

Beyzâvî, Allah Teâlâ'nın geniş rahmet ve merhameti ile mücrimlere dahi mühlet verdiğini belirtir ve ardından, bu müddet vermeyi ihmal olarak değerlendirmemelerini söyler, zira Allah (cc) ihmal etmez. "Vela yuraddu be'suhu anil kavınil mücrimin (azabı günahkârlar toplulugundan geri çevrilmez)" ifadesinden Allah'ın inananlar için bağışlama ve rahmetinin ucu bucağı yok iken mücrimler için de şiddetli azabın sınırı yoktur. Bu son cümlenin yerine "vela yuraddu be'suhu"yu koyunca, onlara uygulanan şiddetin yakalarına yapıştığı ve reddinin mümkün olmadığı⁶¹⁸ anlamına gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de 25 peygamberin ismi zikredilmekle beraber, peygamberlerin sayısının ihtilafı olduğu malumdur. Her kavme bir peygamber geldiği⁶¹⁹ ve Allah Teâlâ'nın bir kavme peygamber göndermedikçe onları sorumlu tutmayacağı⁶²⁰ bilgisinden hareketle Kur'ân-ı Kerim'de ismi zikredilenlerin dışında da peygamberler olabileceği fikri isabetli gözükmektedir.

Peygamberler beşer vasıflarıyla insanlara bakan yönlerde sahiptirler. Yemek, içmek, çarşılarda dolaşmak, evlenmek vb.⁶²¹ Onların ayırıcı vasıfları ise Allah Teâlâ'dan vahiy

⁶¹⁵ el-Ahzâb 33/53, et-Tevbe 9/38-41, Âl-i İmrân 3/21.

⁶¹⁶ Karagöz vd., "Peygamber", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 53-539.

⁶¹⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 1/606-607.

⁶¹⁸ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 2/198.

⁶¹⁹ en-Nahl 16/36.

⁶²⁰ el-İsrâ 17/15.

⁶²¹ el-Furkân 25/7, 20.

almalarıdır.⁶²² Peygamberler sıdk, emanet, fetanet, tebliğ, ismet şeklinde beş mühim sıfata sahiptirler. Bu sıfatlarıyla diğer insanlardan üstün oldukları da olgusal bir gerçekliktir. Peygamberlerin üstünlük bakımından kendi aralarında da bir derecelendirme söz konusudur. Hz. Muhammed (s.a.v.) getirdiği vahyin evrensel olması, tüm insanlığa gönderilmesi, O'nun (s.a.v.) tüm peygamberleri örnek alması ve nübüvvetinin kıyamete kadar sürmesi vesilesiyle diğer peygamberlerden üstün olduğu⁶²³ kabul edilmektedir.

İnsanlara vahyi tebliğ eden elçiler, vahyin anlaşılmasında kilit noktadrlar. Bu zorlu vazifeyi en mükemmel şekilde eda eden peygamberler Allah'tan (cc) aldıkları vahyi vülgarize ederek insanların anlayacağı biçimde onlara cömertçe aktarmaktadır. Şayet vahyi insanların zihnine uyumlu biçimde dönüştüren peygamber mevhumu olmasaydı muhakkak insan daha çok çaba sarf edecekti yine de her kafadan farklı bir ses çıkacağı için ne derece başarıya ulaşıldı?

Bu soruya cevap olarak şöyle denilebilir: Allah Teâlâ kitapları ilâhî bir rehber olarak göndermiştir. Bu kitaplarda insanları kuşatan genel geçer bilgilerin mevcut olduğu muhakkaktır. Fakat bu ilkesel bazdaki genel geçer bilgileri daha anlaşılır kılacak, gösterip yaptırma tekniğini insanlara tatbik edecek birilerine ihtiyaç olacaktır. Dini hususlarda insanların akıl ile keşfedemeyeceği konular vardır. Örneğin akşam namazı neden üç rekâttır? Dört rekât kılınsa olmaz mı? Namazda neden bu hareketler var başka hareketlerle kılınsa daha kolay olmaz mı? Sorular çoğaltılabilir.

Peygamber (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'deki emirleri göstererek tebaasına öğretir. Fakat peygamberden evvel Allah Teâlâ'nın kişiye hidayet bahşetmesi gerekmektedir.⁶²⁴ Vakitleri âyetle tayin edilmiş namaz ibadeti⁶²⁵ için "namaz kıl" emri malumdur fakat nasıl kılınacağıının cevabı sünnette yani peygamberin (s.a.v.) uygulamalarındadır. Peygamber, (s.a.v.) nasıl namaz kılalım ya Rasulullah (s.a.v.) sorusuna: "Benden nasıl görüyorsanız öyle kılın"⁶²⁶ cevabını vermekte ve tüm bu suallerin karşılığını -cevami'ul kelim vasfiyla- en güzel şekilde özetlemektedir.

Çalışmanın konusu olan mücrimler, kendilerine Allah'ı (cc) anlatan peygamberlere düşman olmuşlardır.⁶²⁷ Kehf Sûresi 18/19 âyetinde de bahsedildiği üzere peygambere (s.a.v.) karşı alaycı, olumsuz tutumları kendileri için çabalayan bu sabırlı insanları zor durumda bırakan hadsizliklere kadar varmıştır. Mücrimler bâtılı tercih edip hakikat olan herşeye düşmanlık kesb

⁶²² el-Fussilet 41/6.

⁶²³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 6/195

⁶²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/67.

⁶²⁵ Hüd 11/114, el-İsrâ 17/78, 79, Tâhâ 20/130, er-Rûm 30/17-18.

⁶²⁶ Buhârî, "Ezan", 18.

⁶²⁷ el-Furkân 25/31.

ettikleri için peygamberlik gibi muazzam bir lütfu da doğru anlamlandıramamış ve bir kez daha kaybetmişlerdir. Kayıp hanelerine -imana dair en önemli hususlardan biri olan peygamberlere iman- emaresi de ilave edilmiştir. Akıllarını tüm akılların üstünde görerek burnudan kıl aldırmayan müstekbir mücrimler kendileri lehinde olabilecek peygamber rahmetini de süfli hislerle aleyhlerine çevirmeyi başarmışlardır. Malum gün gelipte küçük büyük herşeyin tescil edildiği amel defterlerinde bu redlerinin de dahil edildiğini görecekler büyük bir yürek acısı hissedecekler fakat maalesef geri dönüş söz konusu olmayacaktır.

1.1.4. Mücrimlerin Ahiret İnancı

Son ilâhî kitap olan Kur'ân, dünya-ahiret mevzusunda önceki semavi dinlerin müntesiplerinin tutumlarına eleştirel yaklaşmaktadır. Yahudilerin dünyayı önceleyen ve ahiret hayatını önemsemeyen, her şeyin bu dünyada olup biteceğini savunan bir zihniyetleri varken, Hristiyanlarda ise uhreviyata dair meyil baskındır. Ruhbanîyet kültürü ile icra edilen bu yansıma da sıkıntılıdır. İslâm da ise hem ahiret hem dünya birlikteliğine vurgu yapan bir denge esastır. Kul, dünyanın da ahiretin de gerçek sahibinin Allah Teâlâ olduğu bilincini kazanırsa daha yolun başındayken dengeden yana tercihte bulunmuş olacaktır. Dünya özü itibarı ile kötü değildir. İnsanların yüklediği değerler onu iyi ya da kötü tanımlamalarına yol açmaktadır. Bir kimse Yaratanın koyduğu kurullarla uyumlu imani, ahlâkî eylemler gerçekleştirir, Rabbi ve dış dünyadaki varlıklarla olan muamelatını da bu minvalde sürdürürse hayatını hakiki manada değerli ve makbul yaşamış olacaktır. Kur'ân'ın bu konudaki öngörüsü dünya-ahiret birlikteliğini ve bütünlüğünü ihtiva eden değerler manzumesinin yaşamlara sirayet etmesidir.

İnsanların davranışların temelinde inançları ve seçimleri bulunmaktadır. Mümin kimselerden sadır olan davranışlar onların imanlarına ve bu imandan kaynaklı eylemlerine şahitlik ederken, mücrim kimselerde durum tam tersidir. Mücrim kimselerin reddedişleri, kabulleri, kendi geliştirdikleri inançları onların davranışlarında tezahür edecektir. İman prensipleri tıpkı bir paket program gibidir. Sadece birine inanıp diğerlerini reddetmek insanın ziyanına olacak bir tavidir. İslâm'ın, altı iman esası da hakeza böyle değerlendirilmeli ve hepsine birden toptan, yakîn bir kalp ile şeksiz şüphesiz inanmayı gerektirmektedir.

Özellikle ahireti inkâr eden kimselerin hayatında bir hiçlik duygusu hakimdir. Yapılan işlerin herhangi bir değeri yoktur. Olmasa da olurcu, boşvermiş, pejmürde bir hayat insana hiçbir anlam ifade etmez. Oysa dünya ahiret için bir yatırım alanı, ahiret ise kişinin dünyasını tanzim eden ve vaktiyle dünyada ektiği ürünleri hasat edeceği yerdir. Velhasıl ahiret inancı, bir kulun hayatını anlamlı ve yaşanılır kılar, kulun şahsiyet gelişimini kuvvetlendirir, kulu Rabbiyle ve kendisiyle barışık kılar, toplumsal kaosu önleyerek, sosyal huzura katkı sağlar,

kulun psikolojik ve sosyolojik dengeyi kurmasına ve muhafaza etmesine olanak sağlar, kötü eylemlerin dışlanması ve güzel fiillerin işlenmesinin önünü açar.

İnsanlar çevrelerinde duydukları vefat haberleri ile bir miktar sarsılır fakat çabuk toparlanırlar, oysa “her nefsin ölümü tadacağı”⁶²⁸ gerçeği birgün onların kapısını da çalacaktır. Akıllı olan insan bu yaprak dökümü örneklerinden kendine ders çıkarır ve “hesaba çekilmeden önce nefsini hesaba çekerek” geri dönüşü olmayan o gün için azık teminine girişir. Şimdiye kadar giden kimsenin geri dönmediği hatırlara getirilirse ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) üç şeyin ölen kişiyle birlikte gittiğini -ailesi ve çevresi, malı, amelleri- fakat aile ve arkadaşları ile malının geri dönüp kendisiyle gidecek olan yegâne şeyin amelleri⁶²⁹ olduğuna vurgu yaptığı hadis içselleştirilirse kişi için bir geri dönüş miladı söz konusu olabilmektedir.

Sonuç olarak kulun asıl derdi ahireti kazanmak olmalıdır. Zira insan öldükten sonra amel defteri kapanır. Geriye bıraktığı sadaka-i cariyeler, kendisi için dua ve niyazda bulunmaktan geri durmayan hayırlı evlat, insanlara sürekli yarar sağlayacak ilim⁶³⁰ şeklinde sadece üç şey devam edecektir.

Tüm bu anlatılan hususlara kendini muhatap hissetmeyen mücrim nitelikli kimseler için yapılacak bir şey kalmamıştır. Zira onların yaptıkları şeyler boşa çıkacağı için ahirete yönelik sevinçli bir akıbetleri olmayacaktır.⁶³¹ Onların helaklarını doğuran sebep ise dünyada tövbeye yeltenmemeleri,⁶³² Allah Teâlâ’nın buyurduğunun aksine bir yaşam sürmeleri, nereden tutulsa elde kalacak amel, tutum ve davranışlarıdır. Herkesin yaşadığı hayatta bulunduğu karşılık kendisine müstehaktır. Bu aslında Allah Teâlâ’nın şaşmaz ve değişmez sünnetullahının tezahürüdür.

Rum 30/55 âyetinde mücrimler, kıyametin kopacağı gün “yani kendilerine bildirilen kıyamet vakti geldiğinde”, dünyada tek bir saatten başka yaşamadıklarına and içmektedirler. Yani öldükten sonra tekrar dirilip mahşerde toplanıncaya kadar demektir. Öümlerinden sonra binlerce yıl geçmiş olsa da onlar birkaç saat uyduklarını ve ani bir felaketin onları uyandırdığını söylemektedirler. Âyetin sonundaki “işte onlar böyle çevriliyorlardı” ifadesi şöyle izah edilebilir: Mücrimler dünyada iken yanlış tahminlerde bulunmaktalardı. Orada da gerçeği fark edemedikleri için, ahiret, öldükten sonra dirilme, Allah’ın (cc) huzurunda hesap verme gibi şeylerin olmayacağını⁶³³ iddia etmekte idiler.

⁶²⁸ Âl-i İmrân 3/185, el-Ankebût 29/57.

⁶²⁹ Buhârî, “Rikâk”, 42.

⁶³⁰ Müslîm, “Vasiyet”, 14.

⁶³¹ el-Furkân 25/22.

⁶³² Hüd 11/52.

⁶³³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 4/312-313.

Cenab-ı Hak hiç kimseye zulmetmediğini herkesin kendi aleyhine davranışlar sergileyerek kendi kendilerine zulmettiklerini birçok âyet-i kerimede beyan etmektedir.⁶³⁴ Mücrimler, evvela iman konusundaki duruşlarıyla nefislerine haksızlık etmişlerdir. Sonrasında işledikleri her türlü eylemde haddi aşarak, Allah'ın (cc) belirlediği sınırın dışına çıkmaları ve bu durumlarını müstekbir, zalim, kafir, fasık tutumlarla birleştirerek inatta ve günahta ısrar etmeleri nedeniyle kendilerine yazık etmişlerdir. Ne yazık ki mücrimler, imanî, amelî ve ahlâkî zaaflarını, inkâr edip alay ettikleri ahiret yurduna vardıkları zaman tüm çıplaklığıyla müşahede edecek ve fakat onlar için iş işten geçmiş olacaktır. Zira Allah'ın (cc) asla değişmeyecek olan sünnetullahı devreye girecek ve mücrimlerin yaptıkları cezasız bırakılmayacaktır.

Secde 30/12 âyetinde, sen mücrimleri “Rablerinin huzurunda başları önlerine eğik vaziyette gerçekten gördük ve işittik şimdi bizi dünyaya döndür de salih ameller işleyelim derken bir görsen!” hitabın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yönelik olması mümkündür. Böylelikle iki türlü izahat yapılabilir: İlki, “ve leyteke terâ” yani “keşke görseydin” şeklinde bir temenni söz konusudur. İkinci olarak herkes kastedilmiş olabilir. Falan kişi öyle alçaktır ki ona depğer versen seni aşağılar, iyilik yapsan kötülükle mukabele eder. Bu durumda ortada belli bir kişi yoktur. Anlam da “ona değer verildiğinde, iyilik yapıldığında...”⁶³⁵ biçiminde anlaşılabilir.

Ayrıca “lev” ve “iz” ifadeleri mazi içindir dolayısıyla “böyle olması da mümkündür.” Allah'ın (cc) olacağına işaret ettiği şeyin gerçek olması kesinlik mesabesinde. Bu durumda “terâ” fiiline mef'ul takdir edilmez. Çünkü “lev tekûnu minker-ru'yetu” denilmiş gibidir ve “iz” ise onun zarfıdır. Âyette “ya Rabbi gerçekten gördük ve işittik” demeleri imdat içermektedir. Yani senin vaat ve vaidlerinin gerçek olduğu bize âyan oldu, elçini de tasdik ederiz derler fakat imdatlarına koşulmaz. Biz kör ve sağır idik şimdi ise görmekte ve duymaktayız lütfen bizi dünyaya döndür⁶³⁶ şeklinde bir talepleri mevcut olmakla beraber herhangi bir medet söz konusu değildir.

Son gün manasına gelen “ahiret” İslâm'ın temel iman ilkelerinden olup âhiret kıyametin kopmasıyla başlayan sürecin adıdır. Kur'ân'da takriben kırk âyette geçmektedir. Âyetlerde, ahiretin ne zaman gerçekleşeceğinin hiçkimse tarafından bilinmeyeceği, ansızın kopacağı, yakın bir zamanda vuku bulacağı, dünyanın son anı anlamına geldiği beyan buyurulmaktadır.⁶³⁷ Ahiret inancı, bir insanın dinini, düşüncelerini, davranışlarını, amellerini ve nihayetinde hayatının tamamını şekillendiren en temel iki inançtan-Allah'a imana (cc) müteakip- biridir.

⁶³⁴ Hüd 11/101, ez-Zuhuf 43/76, Âl-i İmrân 3/117, et-Tevbe 9/70.

⁶³⁵ Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, 5/315-316.

⁶³⁶ Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, 5/316.

⁶³⁷ M. F. Abdalbâkî, *Mu'cemu'l-müfehres*, “sa'at” md.

Ahret inancı öteki dünya hayatının sağlam bir güvencesi gibi düşünülebilir. Dünya tüm geçiciliği ile göz önündedir. Ahiret ise varılacak son durak, dünyada kıymet yüklenen şeylerin karşılığını bulacağı mekandır.

İman konuları bireyseldir. Bireysel olarak başlayan ahiret inancı toplumdaki düzenin de sigortasıdır. Yani insanları dünyada yaptıkları kötülüklerden alıkoyan unsur çoğu zaman ahirette bir hesap olacağı bilincidir. İnsanın boyut değiştirmesi olarak adlandırılabilen ölüm, akabinde tüm evrenin yok oluşu demek olan kıyamet yani yeniden dirilip kıyama durulacak malum zaman dilimi, vaad edilen büyük hesaplaşmanın vuku bulacağı mahşer senaryosu ve sonucunda kulun dünyada yapıp ettiklerinin semeresini topladığı akıbetleri: Sınırsız nimetler vaad edilen, sonsuz cennet ya da namütenahi cezalar ve ilanihaye cehennem olarak⁶³⁸ noktalanacaktır.

Kıyamet kopacağı gün, suçlular ümitsizlik nedeniyle susacaklardır. “Yublisul mücrimun” ifadesindeki mublis kelimesi, En’am 6/44 âyetinde de şerh edildiği gibi, beş manaya hamledilmektedir: Bunlardan ilki, Dahhâk ve İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre Allah’tan ya da diğer tüm hayırlardan ümidini kesmek manasındadır. Ferra müblisin umutsuz olduğunu söylemektedir. Bu nedenledir ki verecek cevabı olmayan kimseler içinde “eblese” apışıp kaldı ifadesi kullanılmaktadır. İkinci mana rezil demektir. Mücâhid, iblâs rezilliktir demektir. Üçüncüsü, Süddî’nin görüşü olup, helak olan manasındadır. Dördüncüsü İbn Zeyl’e nispetle altından kalkamayacağı kötülüğe maruz kalan ve yorulan kimse demektir. Beşinci ve son görüş ise Ebu Ubeyde’ye ait olup, üzgün ve pişman anlamındadır. Moral bozukluğu, somurtkanlık ya da Zeccâc’a göre derin hasret, umutsuzluk ve üzüntüdür. Başka bir yerde Zeccâc mublis için suskun ve şaşkın ifadelerini uygun görmüştür.⁶³⁹ Kelimenin manasına odaklanıldığında ahirette mücrimlerin bu manaların hepsini birden müblis vasfıyla bünyelerinde gösterecekleri gayet anlaşılır gözükmektedir.

İnsan için şaşmaz kılavuz olan son ilâhî kitapta en temel iki iman esası sıklıkta birlikte zikredilmektedir. Bu tarz âyetlerin mevcudiyeti, Kur’ân’ın dünya ve ahiret hayatına eşit mesabede olduğunu göstermektedir. Dünya, insanların ahiret hayatlarını tanzim eden değerler örgüsünü ihtiva eden, insanlar ile varacakları son durak olan ahiret arasında bir köprü vazifesi görmektedir Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibaret olup,⁶⁴⁰ dünya içinde insanların emrine musahhar kılınan şeyler, mal-mülk, evlatlar her şey haddizatında sadece insanın imtihanına

⁶³⁸ Fatma Asiye Şenat, “Vahiy Değerlerinin Sağlam Sigortası: Ahiret İman”, *Ahiret Bilinci*, ed. Elif Erdem (Ankara: DİB Yay., 2020), 11-28.

⁶³⁹ İbnü’l Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5/10, 2/184-185.

⁶⁴⁰ el-Ankebût 29/64, el-En’âm 6/32.

eşlik eden birer metadır. Dünya hayatının ziyneti olarak adlandırılan bu sınama vesilesi olan nimetlere emanet gözüyle bakan ve onlara karşı zaaf geliştirmeyen kimselerin kısa bir süreliğine konaklama yeri olarak gördükleri dünyadan kopmaları sıkıntı yaratmayacak bilhassa böyle insanlar için dünya bir sürgün mesabesinde olacaktır. Zira Rablerine kavuşma anları ve gerçek mekanlarına intikalleri dünyadaki zamanlarıyla doğru orantılı olarak uzamaktadır.

Hûd 11/22 âyetinde Beyzâvî, “İşte onlar kendilerini ziyan ettiler” ifadesini mücrimlerin Allah’tan (cc) başkasına ibadet ettikleri, tanrı diye uydurdukları şeylerin onlardan kaybolup gittiğini artık herhangi bir kazançları ve şefaathçileri olmayacağı şeklinde yorumlamaktadır. Onların ellerinde kalan tek şeyin kuru bir pişmanlık olduğunu dile getirmektedir.⁶⁴¹ Velhasıl mücrimlerden daha çok ziyana uğrayan kimse yoktur. Apaçık şekilde ahiretlerini heba etmişlerdir.

Nahl 16/109 âyeti için İbn Kesîr, şöyle söylemektedir: Şüphesizki mücrimler ahirette hüsrana uğrayacak kimselerdir. Allah (cc) imandan ve basiretten sonra küfre düşen ve küfürde sebat edenlere gazap edeceğini habre vermektedir. Zira imandan sonra küfre dönenler, dünyayı ahirete tercih etmişlerdir. İmandan dönmelerine sebep olan dünya hayatı onları alabildiğine içine çekecek, artık kalpleri gözleri mühürlenecek ve basiretlerini yitireceklerdir. Duyu organları artık hakikatleri idrak edemeyeceği için mücrimler pekçok şeyden gafil olacaklardır. Bu kimseler ailelerini ve kendi nefislerini kaybedecek ve hüsrana uğrayacak kişiler⁶⁴² olarak vasıflandırılacaklardır.

Hayata anlam katan unsurlar aslında Allah’ın (cc) rızasını celb eden hayırlı amellerdir fakat iman bakımından sıkıntılı olan kimseler bunu algılamakta güçlük çekerler. Dünyadaki her şeyin bir gün hesabının verileceği bir ahiret inancı taşıyanlar ise hem dünyalarında hem de ahir ömürlerinde rahat edeceklerdir. Zira ahiret hayatının dünya hayatından daha hayırlı olduğu âyetlerde temas edilen⁶⁴³ bir olgudur.

Çalışmanın konusu olan mücrimler kendilerine bahşedilen nimetleri doğru okuyamamış, dünya sınavında kibirleri, inkarları, zulümleri vb. diğer kerih eylemleri ile içinde ebedi kalacakları cehennemi hak etmişlerdir.⁶⁴⁴ Onlar ne dünyada ne de ahirette mutlu olmayı başaramamışlardır.⁶⁴⁵ Allah Teâlâ’nın kendileri için yol gösterici olarak indirdiği âyetleri yalanladıkları ve tövbe etmedikleri için cennetin kapıları onlara kapatılmıştır.⁶⁴⁶ Çünkü

⁶⁴¹ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzil*, 2/529.

⁶⁴² İbn Kesîr, *Tefsiru Kur’ân’il-azîm*, 9/215-216.

⁶⁴³ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/394.

⁶⁴⁴ ez-Zuhuruf 43/74.

⁶⁴⁵ Yûnus 10/17.

⁶⁴⁶ el-Â’raf 7/40..

mücrimler, ahirete ve orada bir hesabın olacağına iman etmemişler, azabı dünyada iken talep ederek alay eden ve meydan okuyan bir tutum sergilemişlerdir.⁶⁴⁷ Hakettikleri azapta onların talepleri sebebiyle⁶⁴⁸ başlarına gelmiştir.

1.2. Ahlâkî Esaslar Bağlamındaki Vasıfları

1.2.1. İnananlara Kibirli Davranıp, Onlarla Alay Etmeleri

Her insanda üç temel duygu mevcut olup bunlar akıl, arzu ve öfke gücüdür. Bu üç kuvvenin ifrata ve tefrite⁶⁴⁹ bakan veçheleri bulunmaktadır. Bu kısımda incelemeye konu olan akıl gücü ve onun türevleridir. İnsandaki akıl gücü doğru, yerli yerinde kullanılmaz ise fazlasında kibir hastalığı azlığında ise pısrıklık ve kendine güvensizlik baş gösterir. Mücrimler kibirli kimselerdir. Kibir, ahlâkî rahatsızlığın ifrat boyutunun yansımasıdır. İslâm ahlâkında orta yol⁶⁵⁰ yani itidalli olmak istenen davranıştır. Dolayısıyla insan kendine bahşedilen akıl nimetinin Yaraticısından kendisine verilen bir emanet olduğu bilincini kuşanır ve aklını itidalli işletirse hikmetlere mazhar olacaktır. Zira akıl gücünün orta yolu yani adalete karşılık gelen zemini hikmettir. Sapıklık yani adaletin zıddı olan zulüm tercih edilecek olursa ahlâkî rahatsızlıklardan biri olan pısrıklık ya da kendini beğenme, herkesten ve her şeyden üstün görme hali zuhur edecektir. Mücrimlerin vasıflarından biri olan kibir,⁶⁵¹ onların helakini hazırlayan kuvvelerden biridir. Çünkü kibir ileriye götürüldüğünde kontrol edilemez bir hal alacak olan ve sonu tanrılık iddiasına dayanan bir illettir. Allah inançları sıkıntılı olan mücrimlerin kibir batağına saplanmaları ve batmaları an meselesidir.

Narsist halleriyle dünyanın kendi eksenlerinde döndüğünü zanneden müstekbir mücrimler, onları doğruluğa güzelliğe çağıran peygamberlere de kin beslerler,⁶⁵² çünkü mücrimlerin aklının üstünde bir akıl olamaz. Allah'a karşı kulluk vazifelerini yapmazlar,⁶⁵³ suç işlediklerine inanmadıkları için Cenab-ı Hakk'tan herhangi bir tövbe talepleri de yoktur.⁶⁵⁴ Her zaman kendi fikirlerinin doğruluğuna inanan mücrimler her vakit batıl olan şeylere meyleder,⁶⁵⁵ sürekli bir sapıklık ve çılgınlık içinde debelenip dururlar.⁶⁵⁶

⁶⁴⁷ el-Müddessir 74/46.

⁶⁴⁸ Yûnus 10/50.

⁶⁴⁹ İfrat: Herhangi bir hususta aşırı gitme, ölçüyü kaçırma, taşkınlık. Tefrit: Bir tutum ve davranışta olması gerekenden daha aşağı kalma durumu. Bz. Mustafa Çağırıcı, "İtidal", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 23/456-457.

⁶⁵⁰ el-Bakara 2/143.

⁶⁵¹ el-A'raf 7/132.

⁶⁵² el-Furkân 25/31.

⁶⁵³ el-Müddessir 74/38-47.

⁶⁵⁴ Hüd 11/52.

⁶⁵⁵ el-Enfâl 8/8.

⁶⁵⁶ el-Kamer 54/47.

Bir kimse anlam arayışında iç huzuru temin edecek unsuru bulamazsa savrulur. Artık o kimse için hiçbir değer önemi yoktur. Onun nazarında her şey kendi etrafında şekil almaktadır. Ama dikkat edilecek olursa bilhassa Allah inancını gönlünde tam manasıyla yerleştirememiş kimseler gün be gün derinleşmekte olan bu metafizik boşluğu ekstrem bazı şeyler ile doldurmayı ve bu durumu tolere edebilmeyi içten içe arzu ederler. Şayet kalpler ancak Allah'ın (cc) zikri/anılması ile mutmain olur/huzur bulur⁶⁵⁷ âyeti ile müşerref olamamışlarsa aşkın olan tanrılarını içkinleştirme mekânı olan kalplerindeki süveyda noktası onulmaz bir arayış ateşine yanacaktır. Böyle kimseleri hiçbir şey mutlu edemez. Nitekim âyette de bahs olduğu üzere mücrim şeklinde vasf edilen bu tarz insanlar dünya da ahirette de mutlu değildirler.⁶⁵⁸ Dolayısıyla kelebek etkisi şeklinde ilerleyen bu süreçte doyumsuzluğun ve sapmışlığın tesiriyle Hakka çatarlar,⁶⁵⁹ yaklaşacakları bir ilâh bulamadıkları için-daha doğrusu böyle bir arayışta olmadıkları için- itikat ve ibadet bağlamında herhangi bir temayülleri de olmayacaktır. Namaz kılmayacak, yoksulu doyurmayacak, ahirete inanmadıkları için her türlü çirkefliği işlemekten geri durmayacaklardır.⁶⁶⁰

Güzel eylemlerde bulunan kimseler olan Müslümanlar ile ve onları Hakka, hakikate çağırın peygamberlerle de alay etmeyi sürdüreceklerdir.⁶⁶¹ Onların sergiledikleri bu tutum sebebiyle de kalplerinde siyah nokta gittikçe büyüyerek, devleşecek, nihayetinde bir kara delik olup kendilerini de büsbütün yutacaktır.

Velhasıl müstebkir tavır sergileyen mücrimler, Allah'ın âyetleri karşısında ayak diredikleri için suçlu ve günahkâr bir topluluk olacaklardır. Onları mücrim kılan bariz sıfatlarından biri olan kibirleriyle, dünyada iken yalanlayıp durdukları ahirete ve azap vaidine meydan okuyacaklar⁶⁶², yine yeryüzündeyken alay ettikleri müminlerden ayrılacaklar,⁶⁶³ amel defterleri kendilerine takdim edildiğinde ise dehşetleri artacak,⁶⁶⁴ varılacak o son durakta işledikleri suçların bir göstergesi mahiyetinde başlarını öne eğerek o bir zamanlar kıymetini hakkıyla bilemedikleri dünyaya geri döndürülmek isteyecekler ve Allah'a (cc) bu hususta yalvaracaklar⁶⁶⁵ fakat o gerçek yurt mesabesindeki ahirette mücrimler için hiçbir sevindirici haber olmayacak ve dünyada yaptıkları her türlü amel⁶⁶⁶ boşa çıkacaktır.

⁶⁵⁷ er-Ra'd 13/28.

⁶⁵⁸ Yûnus 10/17.

⁶⁵⁹ ez-Zuhruf 43/76.

⁶⁶⁰ el-Müddessir 74/38-47.

⁶⁶¹ el-Mutaffifin 83/29.

⁶⁶² Yûnus 10/50.

⁶⁶³ Yâsin 36/59.

⁶⁶⁴ Meryem 19/86.

⁶⁶⁵ es-Secde 32/12.

⁶⁶⁶ el-Furkân 25/22.

Mücrimler yani Kureyşli müşrikler, Mutaffifin 83/29 âyetinde belirtildiği üzere, iman edenler ile alay eder ve onlara gülerlerdi.⁶⁶⁷ Zemâşerî, aynı âyeti siyak ve sibakı ile değerlendirerek şöyle söylemektedir: Müminlere gülüp duran kimseler, Mekke müşriklerinden Ebû Cehl, Velîd b. Muğîre, Âs b. Vâil ve taraftarları olup Ammâr, Suheyb, Habbâb ve Bilal gibi fakir müminlere güler ve onlarla alay ederlerdi. Hatta bir keresinde Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) bir grup Müslümanın içerisinde bulunduğu esnada münafıklar onu ve yanındakileri alaya alıp, gülmüş ve birbirlerine kaş göz işareti etmişlerdir. Sonrasında yandaşlarının yanına varıp, Hz. Ali'yi kastederek, “dazlağı gördük bugün!” diyerek ve gülüşmüşlerdir. Nihayetinde bu âyet Hz. Ali Peygamber'e (s.a.v.) ulaşmadan önce inmiştir. Birtakım alaycı kaş-göz-ağız hareketleri ile müminleri dillerine dolamak suretiyle kendilerince keyiflenirlerdi. Müminleri gördüklerinde, bu yoldan çıkmış, diyerek onların dalalette olduklarını⁶⁶⁸ ima ederlerdi.

Serdedilen âyetlere kibir penceresinden bütüncül olarak bakıldığında insanın içini yakıp kül eden çetin hasretin acısını ve onun gittikçe harlanan ve önüne çıkan her şeyi kasıp kavuran yankılarını müşahede etmek mümkündür. Mücrimleri elim azaba duçar eden hastalıklarından kibir, dimağlarda bu haliyle kalıcı izler oluşturmaları ve insanlık bu onulmaz illetten sakındırılmalıdır.

1.2.2. İnsan Onuruyla Bağdaşmayan Eylemlerde Bulunmaları (Lut Kavmi Örneği)

Hız. Lût'un (as) yerleştiği Erden havzasındaki Sodom halkı Rablerine karşı günahkâr bir halk olup, o bölgede bilhassa cinsel sapıklık olmak üzere birçok gayri ahlâkî davranış görülmektedir.⁶⁶⁹ Bu günahkâr halkı cezalandırmak üzere insan suretinde Hız. İbrahim'e (as) konuk olan melekler onların işlediği günahların ağır olması nedeniyle o bölgenin ehlinin helak edileceği bildirilir. Hız. İbrahim yeğeni Hız. Lût'un (as) orada olması sebebiyle meleklerle o beldedeki iyi insanların hatırına helaki kaldırmalarını ister. Bunun üzerine melekler orada şayet on iyi kimse varsa helakin yapılmayacağını haber verirler lakin o beldede on iyi kimse dahi bulunmamaktadır. Akşam olduğunda Sodom mevkiine gelen melekler Lût'a (as) misafir olurlar. Azgın halk Lût'un (as) evinin çevresini sararak misafirleri kendilerine vermelerini isterler. Lût (as) dilerlerse onlara kendi kızlarını ve kavminin kızlarını verebileceğini fakat misafirlerini rahatsız etmemelerini söyler. Kötü niyetleriyle taşkınlıkları artan halk zorla içeri girmeye kalkınca melekler Lût'u (as) içeri alıp dışardaki halkı eve giremeyecek şekilde kör

⁶⁶⁷ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/465.

⁶⁶⁸ Zemâşerî, *el-Keşşâf*, 6/1214.

⁶⁶⁹ Yar. 13:13, 18:20, 19/4-5; Hez. 16:49-50.

eder.⁶⁷⁰ Melekler sonrasında Lût, (as) iki kızı ve karısını alıp şehrin dışına bırakır ve arkalarına bile bakmadan kaçmalarını söyler fakat Lût'un (as) karısı ardına baktığı için helake duçar olur. Gökten kükürt ve ateş yağdırılarak bitkiler dahil beldedeki her şey yok edilir. Lût'un (as) iki kızıyla birlikte Ölüdeniz civarındaki dağlarda bir mağaraya sığındıklarını haber veren Tevrat, Lût'a (as) dair ağır ithamlarda⁶⁷¹ bulunmaktadır.

Divan edebiyatında ve halk edebiyatı şiirlerinde Lût (as) ve risâlet görevine birtakım beyitlerde yer verilmektedir. Bu beyitlere bir örnek olarak Yahyâ Bey'in "Lût kavmi ki edip cürm ü günâh / Oldu gündün güne gümrâh-ı tebâh"⁶⁷² zikredilebilir.

Tevrat dışındaki kaynaklarda medhedilen Lût (as) hususunda Yahudi din adamları aksi görüş bildirseler de Tevrat'ta geçen salih kul⁶⁷³ ifadesi Lût (as) için kullanılmaktadır. Lût (as) hakkında Tevrat ve Yahudi literatüründe İslâm'daki ibarelerle örtüşmeyen menfi görüşler hatta ağır ithamlar ve çirkin iddialar yer almaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de yirmi yedi yerde ismi zikredilen⁶⁷⁴ Hz. Lût'un (as) peygamberlerden,⁶⁷⁵ salihlerden,⁶⁷⁶ üstün kılınan kullardan olduğu,⁶⁷⁷ Hz. İbrahim'in (as) tebliğine olumlu yanıt vererek⁶⁷⁸ onunla beraber hareket ettiği⁶⁷⁹ zikredilmektedir. Tevrat'ta iddia edilen aksine Lût, (as) amcası İbrahim (as) ve ikisinin çobanları arasındaki çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle bulunduğu münbit toprakları bırakıp Sodom ve Gomore şehirlerinin bulunduğu Erden havzasına gitmiş değildi. Bilhassa Lût (as) o beldeye kendisine verilen peygamberlik görevi⁶⁸⁰ neticesinde gitmiştir.

Sodom şehrinde kavmine Allah'tan başka ilâh olmadığını, sadece O'na kulluk etmeleri gerektiğini ve kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu bu nedenle kendisine itaat etmeleri gerektiğini, kadınları bırakıp da şehvet ile erkeklerle beraber olmalarının yeryüzünde benzeri görülmemiş bir fuhşiyat ve ahlâksızlık olduğunu ve bundan vazgeçip tövbe etmeleri gerektiğini tebliğ etmiş amma ve lakin kavmi Hz. Lût'u (as) yalanlamış⁶⁸¹ ve eğer dedikleri doğru ise üzerlerine taş yağdıran bir azabı getirmesini söylemişlerdir.⁶⁸² Çaresiz kalan Hz. Lût (as)

⁶⁷⁰ Ömer Faruk Harman, "Lût", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/227/229.

⁶⁷¹ Yar. 19:30-38; Mustafa İsmet Uzun, "Lût", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/229-230. Mehmet Sait Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Elvan Ofset, 1993), 31-34.

⁶⁷² Uzun, "Lût", 27/229-230.

⁶⁷³ Yar. 18:23.

⁶⁷⁴ Uzun, "Lût", 27/229-230.

⁶⁷⁵ es-Sâffât 37/133.

⁶⁷⁶ el-Enbiyâ 21/74-75.

⁶⁷⁷ el-En'âm 6/86.

⁶⁷⁸ el-Ankebût 29/26.

⁶⁷⁹ el-Enbiyâ 21/71.

⁶⁸⁰ es-Sâffât 37/133.

⁶⁸¹ el-Kamer 54/33.

⁶⁸² el-Ankebût 29/29.

Rabbine yakarıŖta bulunmuŖtur.⁶⁸³ Melekler Allah Teâlâ'nın azap sözünün tecelli edeceğini, ailesi ve Lût (as) hariç⁶⁸⁴ -karısının da geride kalanlardan olacağını haber vererek⁶⁸⁵ - o beldenin altını üstüne getirmiş ve onları üzerlerine taŖ yağdırılmak suretiyle⁶⁸⁶ helak etmişlerdir. Kur'ân'da Lût (as) kavminin ahlâksızlıkta zirveye oturmuŖ, bilhassa cinsel sapıklıkları ie ön plana çıkmış bu sebeple ağır bir cezaya çarptırılmış olduđundan⁶⁸⁷ çeŖitli âyetlerde bahs edilmektedir.

Lût'un (as) tebliğ için gönderildiği kavmin eylemleri olan livata/homoseksüellik Kur'ân-ı Kerim'de yeryüzünde hiçbir kimsede görülmemiş derece haddi aŖmak manasında fahiŖe terimiyle ifade edilmektedir. Ahlâkî bakımdan çirkin ve uygunsuz davranış anlamına gelen fahiŖe kavramı ahlâk dıŖı ya da gayrı ahlâkî edimler için kullanılmaktadır. Söz konusu kavramın sınırları epey geniŖ olup aslı olmayan, mesnetsiz, ispatlanmamış iddiaları da⁶⁸⁸ kapsamaktadır.

ÇalıŖmanın konusunu teŖkil eden mücrimler (daha önce de kötü fiilleri işleyen kişiler,⁶⁸⁹ günaha batmış inkârcı kimseler,⁶⁹⁰ suça gömülmüş günahkârlar güruhu⁶⁹¹) Kur'ân-ı Kerim'de ifade edildiği üzere Lût kavminin işlediği o fuhŖu da işlemişlerdir. Netice olarak da üzerlerine gökten her birinin üstünde isabet edeceği kişinin damgalı olduđu⁶⁹² piŖmiş balçıktan taŖlar yağdırılmak suretiyle helak edilmişlerdir. O beldenin harabesinin bugün hala aynı Ŗekilde bir yol üstünde⁶⁹³ -söz konusu ahlâk dıŖı eylemi gerçekteŖirenlerin akıbetlerine dikkat çekilmek üzere- ibretle incelenmesi gereken bir mekân olduğuna Kur'ân-ı Kerim'de⁶⁹⁴ yer verilmiştir.

Lût kavmine peygamberlik ile vazifelendiren, Lût (as) Ölüdeniz kıyısındaki Sodom ve Gomore Ŗehirlerine geldiğinde halkının inkârcılığın yanında livâta denilen çirkin bir eylemi de aralarında yaygınlaŖtırıp meŖrulaŖtırmışlardı. Hz. Lût (as) daha önce hiçbir millette görülmemiş olan erkeğin erkeğe yaklaŖması (homoseksüellik) Ŗeklindeki bu fuhŖ tarzını işlemeleri ve yaygınlaŖtırdıkları için onları eleŖtirmiŖtir. Kendisinin onlara gönderilen güvenilir bir elçi olduğunu, Allah'tan (cc) korkup hallerini düzeltmelerini ve davete icabet etmeleri gerektiğini tebliğ etti. A'raf 7/80/81 âyetlerinde onları müsrif olarak nitelendirdi. Zira müsrif kelimesi,

⁶⁸³ el-A'râf 7/80-81; eŖ-Ŗuarâ 26/160-166; en-Neml 27/54-55; el-Ankebût 29/28-30.

⁶⁸⁴ A'raf 7/83; Hüd 11/60; en-Neml 27/57.

⁶⁸⁵ Hüd 11/81.

⁶⁸⁶ el-A'râf 7/83-84; Hüd 11/81-83; el-Hicr 15/65, 73-74; el-Kamer 54/37-39; et-Tahrîm 66/10.

⁶⁸⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/191.

⁶⁸⁸ Muhammed Esed, *Kur'ân Kavramları* (İstanbul: İŖaret Yayınları, 2016), 92.

⁶⁸⁹ Hüd 11/78.

⁶⁹⁰ ez- Zâriyât 51/32.

⁶⁹¹ el-Hicr 15/58.

⁶⁹² Hüd 11/83.

⁶⁹³ el-Hicr 15/76.

⁶⁹⁴ el-Hicr 15/77.

“makul ve meşru ölçüleri aşan” anlamına gelmekteydi ve onların eylemleri de tam da bu minvalde çirkin bir fiildi. Kitap ve sünnette zina için bir ceza tayin edilmiştir fakat sapıklık ve çirkinlik olarak nitelenmekle beraber eşcinsellik için bir ceza belirlenmemiştir. Müslüman alimler livatanın cezasının recm (taşlama), yakma, üzerine duvar yıkma, yüksekçe bir yerden iterek öldürme olabileceğini teklif etmişlerdir. Ebu Hanife ve bazı alimler ise hâkimin münasip kabul edeceği bir ceza dışındaki bir öldürme (ta’zir cezasını)⁶⁹⁵ kâfi görmüşlerdir.

Kurtûbî, “sizden evvel alemde kimselerin yapmadığı hayasızlığı mı yapıyorsunuz” âyetindeki “min” harf-i cerinin “cinsin istiğrakı” yani türün kapsamını anlaymaktadır, der. Her ne kadar inkârcılar bu eylemin daha evvelde de yapıldığını iddia etseler de doğru olan vahyin bildirdiğidir. El-Hasen o kavmin bu işi kendi aralarında birbirlerine değil yabancılara yaptıklarını rivayet etmektedir. En-Nakkaş ise İblis’in bu eylemi kendisine yaptırmak süetiyle başlattığı ve sonrasında onların birbirlerine yaklaşmayı itiyat haline getirdiklerini söylemektedir. Muhammed b. Sirin ise hayvanların içinde bu çirkin eylemi işleyen türün domuz ve eşek olduğunu rivayet etmektedir. İbn Mace, Câbir b. Abdullah’tan Allah Rasulu’nun (s.a.v.): “Şüphesiz ümmetim için en korktuğum şey onların Lût kavminin işini yapmasıdır,” buyurduğunu⁶⁹⁶ nakletmektedir.

Hûd 11/89 âyetinde Hz. Şuayb’ın (as) dilinden mücrimlere bir hatırlatma yapılmaktadır ve Lût kavminin başına gelen helakın sebebinin peygamberlerini yalanlamaları olduğu ve bu kavmin kendilerinden çok da uzak olmadıklarını söylemektedir. Hz. Şuayb’ın (as) bulunduğu Medyen şehri Lût kavminin yaşamış olduğu Sodom ve Gomore’ye coğrafi olarak yakın mesafededir.⁶⁹⁷ Azgınlıkları nedeniyle azabı celbeden Lût kavmi, işledikleri fuhşiyâtın çirkin olduğunu beyan eden peygamberlerini yalanlamışlardır.

Kurtûbî, “Lût kavmi size uzak değildir” ifadesini hem zaman hem de mekân anlamına yormaktadır. Lût (as) kavminin helakı ile sizin yaşadığınız zaman dilimi birbirine çok uzak değildir şeklinde açıklamaktadır. Diğer bir olasılıkla Lût kavminin yurdu sizden uzak değildir manasınadır ki “uzak” kelimesi tekil kullanılmıştır. Ayrıca Kisâi’den Lût kavminin yurdunun Medyenlilerin yurdu içinden olduğu⁶⁹⁸ görüşünü aktarmaktadır.

Beyzavî, Hûd 11/89 âyet-i kerimesi için şunları zikretmektedir: Bana olan muhalefetiniz yani düşmanlığınız sizi Nuh kavminin suda boğulması, Salih kavminin yer sarsıntısı, Hûd kavminin fırtınası gibi bir helakla karşı karşıya getirmesin. Buradaki “en yuşibennekum”

⁶⁹⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/251.

⁶⁹⁶ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 7/399.

⁶⁹⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 3/195.

⁶⁹⁸ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/140.

ifadesinin “en” sılası ile “cerame”nin ikinci mef’ulu olduğunu çünkü bu fiilin (cerame) “kesebe” gibi bir yahut iki mef’ul ile geçişli hale geldiğini beyan eden müfessir, İbn Kesîr’in “la yucrimennekum” şeklindeki kıraatinin dâmmeli olduğunu dolayısıyla bir mef’ule geçişli versiyonu tercih ettiğini belirtmektedir. Birinci ifadenin daha fasih kabul edildiği zira “ecrame” fiilinin fasihlerin dillerinde daha az tedavülde olduğu⁶⁹⁹ açıklamasını getirmektedir.

Müfessir, “Lût kavmi sizden uzak değildir” cümlesi için zaman ve mekân itibarı ile diyerek her iki ihtimale de yer vermiş ve eğer önceki kavimlerden ibret almadıysanız en azından Lût kavminin akıbetinden ders çıkarın manasının kast edildiğine işaret etmektedir. Çünkü onlar kötülükte ve küfür de sizin gibiydiler, bu nedenle onların yaşadıkları şeyleri sizler de tecrübe edebilirsiniz. Müfessir “ba’iyd” (uzak) kelimesinin müfret getirilmesi hakkında, “mâ ilahukum” yahut “mâhum” yani birşeyin “ba’iyd” olduğuna işaret etmek içindir demektedir. Bu tarz şeylerde müzekker ile müennesin uyumlu olması da uzak ihtimal değildir çünkü bunlar “sahîl” (at kişnemesi) ya da “şehîk” (eşek anırması) gibi mastar formundadırlar,⁷⁰⁰ izahatında bulunmaktadır.

Mücrimler ve Lût kavmi ile ilgili bir başka âyet ise Zâriyat 51/32 âyetidir. Bu âyetin evvelinde Hz. İbrâhim’e (as) bir oğul müjdesi ile gelen meleklerin asıl görevlerinin içinde sadece bir hane halkının temiz olduğu diğerlerinin günahkâr olduğu bir kavmin helakını gerçekleştirmek üzere geldikleri anlatılmaktadır. Râzî’ye göre bu kıssadaki misafir ağırlama bölümü Allah Teâlâ’nın dilediği kullarını hiç ummadıkları bir anda ve durumda sıkıntılardan kurtarabileceği aynı zamanda inkârlarında inatçı olan bağnaz kimselerinde kötü bir netice ile karşılaşabileceklerine ışık tuttuğunu⁷⁰¹ söylemektedir.

İbn Kesîr, Zâriyât 51/32 âyeti için şunları söylemektedir: Yumuşak huylu, çok içli ve kendisini Allah Teâlâ’ya adanmış olan İbrahim (as) evlat müjdesini alıpta korkusu geçince melekler ile tartışmaya girmiştir. Tartışmanın konusu Hûd 11/74-76 âyetlerinde bahsedilen orada Lût (as) ve ailesinin de bulunmasıdır. Fakat melekler ona, “Ey İbrahim vazgeç zira Rabbinin fermanı gelmiştir ve onlar için geri çevrilmeyecek bir azap emredilmiştir,” karşılığını verirler. Melekler geliş nedenlerinin -Lût kavmini kast ederek- biz çok günahkâr bir kavme gönderildik diyerek ve her biri üzerinde kime isabet edeceği önceden belirlenmiş çamurdan pişirilmiş taşlar yağdırmak olduğunu⁷⁰² söylemişlerdir.

⁶⁹⁹ Beyzâvî, *Envâru’l-tenzil*, 2/565.

⁷⁰⁰ Beyzâvî, *Envâru’l-tenzil*, 2/565.

⁷⁰¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 28/210.

⁷⁰² İbn Kesîr, *Tefsiru Kur’âni’l-azîm*, 13/537.

Hız İbrahım'ın o bölgede yeğeni Lût (as) ve ailesinin olduğu serzenişine melekler, Ankebût 29/32 âyetindeki “orada bulunan müminleri çıkardık” açıklaması ile karşılık vermektedirler. Orada sadece bir ev halkından başka mümin bulamadıklarını da eklemektedirler. Bu âyeti Mu'tezile iman ve İslâm isimlerinin ıtlak olunduğu kimselerin aynı olduğuna delil getirmektedirler fakat İbn Kesîr bu görüşü zayıf kabul etmektedir. Zira âyette hem mümin hem de Müslüman ifadesi kullanılmaktadır, çıkarımını yapmaktadır. Orada bulunanların sadece mümin olduğu, her müminin Müslüman olduğu lakin bunun aksinin vârid olamayacağı belirtilmektedir. Yani her Müslüman mümin değildir. Allah Teâlâ âyet grubunun sonunda Lût kavminin yaşadığı yere acı verici azaptan korkanlar için bir ibret bıraktıklarını, kavmin üzerine sert taşlar yağdırdıklarını, o beldenin bulunduğu yeri de kokuşmuş pis bir göle çevirdiklerini ve tüm bunlarda düşünen kimseler için sakındırıcı pek çok ibretin mevcut olduğunu⁷⁰³ nakletmektedir.

Âyetten başka çıkarımlarda da bulunmaktadır. Meleklerin ikram edilen yemeğe el sürmemeleri Hz. İbrâhım'i (as) endişelendirmiş zira İbn Abbâs'tan (ra) gelen bir rivâyete göre, Hz. İbrahım (as) onların melek olduklarını azap ile görevli olduklarını sezmiştir.⁷⁰⁴ Müfessirler gelen misafirlere hemen ziyaret maksatlarını sormak yerine evvela onlara hissettirmeden en iyi şekilde ağırlama girişiminde bulunmaları, nezaketli biçimde ikramda bulunulmasının misafir ağırlama adabına dair bazı hususlara da işaret ettiğini söylemektedirler.⁷⁰⁵ Görüldüğü üzere âyetler tefsir edilirken sadece bir husus değil pekçok konu aydınlatılmaktadır. Ayrıca Kur'an'da falancanın haberi sana ulaştı mı türünden sorularla, mevzu bahis hadisenin önemine vurgu yapıldığı ve bunun ancak vahiy kanalı ile haber verilebileceği⁷⁰⁶ anlaşılmaktadır.

Allah Teâlâ onların yaşadığı Sodom şehrini pis kokulu bir denize çevirmiştir ve o denizin suyundan da faydalanma yoktur. Şehrin pisliği çevresindeki tüm arazilere de sirayet etmiştir. Velhasıl livata denilen çirkefliği işleyerek Cenab-ı Hakk'ın sınırlarını aşan mücrimler kendilerine gelecek azap ateşini bizzat ısıtmışlardır.⁷⁰⁷ Zira onlar kendilerini Hakk'a davet eden ve Allah'a (cc) kulluğu tebliğ eden Hz. Lût'u (as) yalanlamışlar hatta kendi pislikleri içinde memnun gözükererek Lût (as) ve ailesini fazlaca temizlenmekle ve temiz kalmakla itham etmişlerdir.⁷⁰⁸ Nitekim insan onuru ile bağdaşmayan ve yeryüzünde eşine rastlanmamış o

⁷⁰³ İbn Kesîr, *Tefsiru Kur'âni'l-azîm*, 13/538.

⁷⁰⁴ Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, 4/230.

⁷⁰⁵ Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, 4/30; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28/213-214.

⁷⁰⁶ Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, 4/28.

⁷⁰⁷ İbn Kesîr, *Peygamberler Tarihi*, ter. Hanifi Akın (İstanbul: Çelik Yayınevi,2020), 363-387.

⁷⁰⁸ en-Neml 27/56.

taşkınlığı da işleyen mücrimlerin günahta sınır tanımadıkları ve nerede çirkin, bayağı, Cenab-ı Hakk'ın hoşlanmadığı eylem varsa hemen hepsini işledikleri çıkarımına ulaşılmaktadır.

1.2.3. Sürekli Günah İşleyenlerle Beraber Bulunmaları

İnsanoğlunun ahlâkının şekillendiren unsurlardan biri de içinde bulunduğu çevredir. Çevreden etkileşim kaçınılmazdır. O halde konulduğu kabın şeklini alan değil, o kaba şeklini veren olmalıdır. Burada güçlü karakter ve iradenin inşası önem kazanmaktadır. Kalem sûresinde bahçe sahipleri kıssasının anlatıldığı âyetlerde bahçelerinin tarumar olduğunu gören üç kardeşten ortanca (en itidalli olan) ben size miskinlerin hakkını verelim dememiş miydiniz demekte fakat yine de onlarla beraber hareket etmekten geri durmamaktadır. Bir kimse bir duruş sergilemek düşüncesi taşıyorsa bu düşüncesine zıt fikirli kimselerle birlikte hareket etmeyecek ve onlarla aynı ortamda bulunmayacaktır. Bir Müslümana yakışan -bu tarz bir durumda- en fazla bir kötülüğü düzeltebilecek kadar o ortamda bulunmasıdır. Aksi halde söylemler ve eylemler örtüşmemekle birlikte, bunun bir adım ötesinde ise bulunulan ortama ayak uydurmak riski barındırmaktadır. Bu en basit korunma yoludur.

İslâm hukukunda seddi zeraî denilen bir kavram mevcuttur. Seddi zeraî kötülüğe yönlendirecek tüm yolların önünü tıkamak manasındadır. Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim, kör ile yatan şaşkınlık kalkar, üzüm üzüme baka baka kararır gibi atasözlerinden de anlaşıldığı üzere çevrenin insan üzerinde karşı konulamaz bir etki gücü bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) buyurduğu üzere: "Misk satanın yanında bulunan misk kokarken, körük çekenin yanında bulunan ise is kokacaktır."⁷⁰⁹ Sürekli günah işlenen bir ortamda ya da sürekli günah işleyen kimselerle birlikte olmak kişinin ayağının kaymasına ve günaha meylini tetiklemesine veya hızlandırmasına zemin hazırlayan açık tehlikedir. Aranızda sizi doğru yola sokacak ve orada tutacak istikamet sahibi dostlarınız olsun.⁷¹⁰ Birbirine hakkı ve sabrı tavsiye eden insanların bulunduğu bir çevreye sahip olunmalıdır. Şeytanın bir eylemi süslü göstermesi ve kalbe vesvese vermesi ya da sinsice kulağına fısıldaması an meselesidir. Ayrıca Allah Teâlâ bazı âyetlerde günah işlemeyin dememiş günaha yaklaşmayın buyurmuştur. Özellikle zinaya yaklaşmayın⁷¹¹ âyeti calibi dikkattir. Zina önü alınamazlık bakımından en tehlikeli günahdır. Allah Teâlâ'nın çizdiği helâl dairesi sınırından çıkarsa, haramlarla helâller arasındaki şüpheli çizgide oyalanırsa o harama meylin geleceği sinyallerini almak mümkündür. Allah'ın (cc) çizdiği hudutları aşanlar, aşırıya gidecek, bozgunculuk edecek, fesat çıkaracaktır. Ayrıca toplumda fitneye sebep olacaklardır. Hz. Yusuf (as)

⁷⁰⁹ Buhârî, "Zebâih", 31; "Büyü", 38.

⁷¹⁰ Âl-i İmrân 3/104.

⁷¹¹ el-İsrâ 11/32.

kıssasının anlatıldığı ahsenu'l kasas⁷¹² olarak adlandırılan Yusuf Sûresinde Yusuf'un (as) Allah Teâlâ'nın delilini görmese Züleyha'ya meyledeceği fakat Rabbinden bir lütuf ile yardım edildiği bildirilmektedir.⁷¹³ Çalışmaya konu olan mücrim kavramının Arap sözlüklerinde zevrag yani kano anlamında bir karşılığı bulunmaktadır. Kano tek kişilik bir kayıktır. Engin sularda insan onunla seyahat etmektedir. Kanodaki insan tek başına olmasına rağmen etrafında günahtan bir bataklık örölmüşse bundan kaçabilmesi pek de mümkün gözükmemektedir. Kişi, o kano ile suları yara yara yani günahları işleye işleye o günahın içinde gezinmeye debelenmeye devam edecektir.

Müddessir 74/45 âyetinde mücrimlerin sürekli kötü ortamlarda kötü kimselerle beraber oldukları, bâtil boş işlerle iştilal eden kimselerle beraber bâtila daldıkları anlatılmaktadır. Kurtûbî bu âyetteki bâtil ifadesi için İbn Zeyd'in, Muhammed'in durumu hakkında dalanlarla birlikte biz de dalardık yani Muhammed (s.a.v.) bir kâhin, deli ya da sihirbaz olduğu şeklindeki sözlerini nakletmektedir. Süddi burada bâtil sözcüğü için yalanlayanlarla beraber biz de yalanlardık açıklamasını yaparken, Katâde birisi azınca biz de azardık diye anlamıştır. Bâtilin anlamının bizler kendisine uyulan kimseler olmamakla beraber başkalarına uyan kimselerdik⁷¹⁴ demektir.

İbnü'l Cevzî, dalanlarla beraber dalardık yani bâtil ehli ile birlikte biz de yalanlardık yorumunu tercih ederken, Mevdûdî ise mücrimlerin ölüpte gafil oldukları gerçek yani ölüm ve ahiret kendilerine ulaşınca dek, kendi bildikleri yolda ısrar ettiklerini söylemektedir.⁷¹⁵ Beyzâvî, sırasıyla batıla dalanlara iştirak ederek onlarla batıl işlere giriştiklerini söylemektedir. Ceza gününü de inkâr ederdik denilmesi ve bu ibarenin son kısma konulması o durumu büyütme içindir açıklamasında bulunmaktadır. Zira mücrimler biz tüm bunlardan sonra bir de kıyameti inkâr ederdik demektirler ve akabinde ölüm ve öncüllerini içeren yakîn halî⁷¹⁶ vuku bulmuştur.

1.3. İbadet/Amelî Esaslar Bağlamındaki Vasıfları

1.3.1. Namazı Kılmamaları

Her inancın birtakım ritüelleri vardır. Kişi müntesibi olduğu dinin atmosferine girince o dinin çizdiği çerçevede inancını ve yaşantısını ikame etmektedir. Aslında inançlar yaşam tarzlarının belirleyici güçleridir. İnsanların hayatlarını, değer yargılarını, davranışlarını, yapıp

⁷¹² Yûsuf 12/3.

⁷¹³ Yûsuf 12/24.

⁷¹⁴ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/200.

⁷¹⁵ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 6/326; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 6/523.

⁷¹⁶ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/387.

etmelerini, ahlâklarını şekillendiren esas dindir hatta daha da özelleştirip derinine inilecek olursa tanrı tasavvurudur denilebilir. İnsanın hayatının merkezine koyduğu şey onun inandığı en yüce varlıktır. Her şey Tanrı tasavvuru orijininde hale hale büyür, biçimlenir, olgunlaşır. İbadetler dinlere ait ritüellerdir ve Tanrı ile insan arasındaki etkileşimin sürekli ve en canlı ögeleridir. Kul Rabbi ile iletişimini ibadetler vesilesiyle diri tutar. Günde beş defa kul ile Rabbini buluşturan, diğer dinlerde de farklı formları var olan namaz ibadetlerin şahıdır. İslâm'ın göz bebeği olan namaz müminin Rabbine uruc etme biçimidir. Bir insanın vücudunda başı ne ifade ediyorsa İslâm'da da namaz onu ifade etmektedir. Velhasıl başsız insan olamayacağı gibi namazsız insanda olmaz. Vakitleri tayin edilmiş⁷¹⁷ bir ibadet olan namaz Kur'ân-ı Kerim ile farz⁷¹⁸ olan ibadetlerdendir. Namaz kişiyi her türlü kötülükten alıkoyan,⁷¹⁹ insanı iki namaz arasında eylediği menfi eylemlerden beri kılan, ruhu arındıran, Yüce Yaratıcı ile baş başa kalma imkânı veren, ihtiva ettiği secde bölümüyle kulun Rabbine en yakın olduğu⁷²⁰ anları şamil bir ibadettir. Arapçada salat sözcüğü ile ifade edilen namazın, bilinen anlamda vakitleri tayin edilmiş günde beş vakit olarak eda edilen ibadet manasının yanında dua, zikir manaları da vardır.

Namaz müminin duruşudur. Mümin ile mücrimin ayırıcı vasıflarından en bariz olanıdır. Mücrim insana namaz, gereksiz, boş, anlamsız gelecektir. Mücrim kişi namaz ile huzura varamayacaktır, çünkü yaptığı fiillerden dolayı Allah Teâlâ'nın zimmetinden düşmüş olacak ve bu rahmetten nasiplenemeyecektir. Mücrim tipolojisi özünde belirgin bir inkâr ve bu inkara eşlik eden bir inat, ayak direme, yüz çevirme ihtiva etmektedir. Mücrim kişi daha en başından inançsal manada bozuklukları barındırmakla her şeyi yanlış anlamlandırmış ve kurgulamıştır. Mekkî âyetler Medenî âyetlere tekaddüm ederler, neden? Çünkü en önce inanç gelmektedir. İnanç temelleri sağlam olmayan kişi savrulur, ilkesiz olur, başıbozuk olur dolayısıyla bir sonraki seviyeye geçmesi onun için mümkün değildir. İbadetler inancı takip eden, insanları olgunlaştıran, Rablerine yakın olmalarını temin eden, kişiye Rabbi huzurunda katarsis yapma fırsatı vererek arınmalarına vesile olan, iç ve dış dengelerini ve huzurlarını imar eden yüksek yoğunluklu mucizevi zaman dilimleridir. Tüm ibadetler gibi namaz da kemale uzanan bir basamaktır.

Müddessir 74/43 için Taberî, cennete bulunan ve ashâb-ı yemin olarak nitelendirilen kimselerin mücrimlere sizicehenneme sokan sebep nedir dediklerinde, mücrimlerin zikrettiği

⁷¹⁷ Tâhâ 20/130; el- İsrâ 17/78; er-Rûm 30/17, 18.

⁷¹⁸ el-Bakara 2/43,45,238; İbrahim 14/31; Tâhâ 20/132; el-İsrâ 17/78.

⁷¹⁹ Ankebût 29/45.

⁷²⁰ el-Alak 96/19; Müslim, Salat, 215.

ilk sebep namaz kılanlardan olmamalarıdır.⁷²¹ İbnü'l Cevzî'nin âyet hakkında dünya yurdunda Allah (cc) için namaz kılmazdık açıklamasına, Beyzâvi, namaz kılanlardan değildik ifadesindeki namazın farz namazları olduğunu ilave etmektedir. Kurtûbî ise namaz kılan müminlerden değildik diyerek namaz kılma ve mümin olma kelimelerini aynı cümlede zikrederek, namaz kılma eylemini müminlere ait bir haslet⁷²² olduğuna işaret etmektedir.

Mevdûdî, “namaz kılanlardan değildik” ifadesi için mücrimlerin ağzından şunları zikretmektedir: Yani bizler, Allah Teâlâ'ya, onun rasulüne, kitabına inanarak, Allah (cc) inancına sahip olan kimselerin ilk olarak yerine getirmeleri icap eden hakkı yerine getirenlerden değildik. Burada haktan kasıt namazdır ve iman etmeyen kimselerin namaz kılmadığı burada iyice pekiştirilmektedir. Dolayısıyla bir insan şayet namaz ehliinden ise onun aynı zamanda iman ehliinden olduğuna hükmedilir. Çünkü iman olmadan namaz olmaz. Burada bir diğer husus ise namaz kılmamanın cehenneme götüren bir sebep olduğudur. Bir kimse iman etse fakat namazı terkedenden olsa, o da cehenneme girecektir.⁷²³ Görüldüğü üzere namaz ve iman bir madalyonun iki yüzü gibidir. İmansız namaz olmazken, namazsız iman da cehennemden alıkoymamaktadır.

Mücrimler namaz kılmıyorlar, kılamiyorlar. Çünkü onların his dünyalarında namazın bir anlamı ve karşılığı bulunmamaktadır. Aslında onların yapıp etmeleri vesilesiyle bembeyaz ve tertemiz olan hayat sayfalarına işledikleri her bir cürüm nedeniyle konulan birer noktacık ile hem kalpleri hem zihinleri hem de hayatları kirlenmiştir. Her nokta vuruş ile, tertemizken kapkara kesilen bir sayfa mücrimlerin büyük günahları gözlerini dahi kırpmadan işlemeleri, küçük günahları da önemsemeyerek ısrarlı bir şekilde devam etmelerinin dönüşümsel bir yansımasıdır. Mücrimler en başından hatalı davranarak Allah Teâlâ'nın âyetlerine kör, sağır ve dilsiz kesilmişler⁷²⁴; gözleri varken görmek istememişler, kulakları varken işitmek istememişlerdir. Bu vesile ile kalpleri mühürlenmiş artık onlar için gittikçe daha dehşet verici bir vaziyet hasıl olmuştur. Görüldüğü gibi genel manada ibadetler, özel manada arındırıcı, kötülükten uzaklaştırıcı etkisi bilinen namaz Allah'ın (cc) bir lütfü, rahmetidir. Mücrimler Allah Teâlâ'nın çağrısına kulak tıkayarak bu lütuf ve keremi ellerinin tersiyle itmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in sünnetullah olarak ifade ettiği hususlardan en bariz olan ve pek çok âyette benzer şekilde geçen, Allah Teâlâ'nın insanlara zulmetmediği bilakis insanların kendi elleriyle

⁷²¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/487.

⁷²² Beyzâvi, *Envâru't-tenzîl*, 5/387; İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 6/326; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/200.

⁷²³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, 6/523.

⁷²⁴ Furkan 25/73; el-Bakara 2/18.

işledikleri, kendi amelleri sebebiyle nefislerine zulmettikleri vurgusudur.⁷²⁵ Bu âyetlerin muhtevası haddizatında mücrimleri de en anlaşılır biçimde işaret etmektedir. İlahi tebliğ, şayet çağrıda bulunulan kitle üzerinde bir tesir meydana getiriyorsa dönüştürücü nitelikli olabilir. Fakat ilâhî çağrı karşısında kendini muhatap hissetmeyen ve gereğini yapmayan kimsenin irşâd edilmesi beklenemez. Bu durum adeta mantıktaki dilemmaya benzer. Çift taraflı bir etkileşim olmak zorundadır. Netice itibarıyla mücrim güruhu, üşenerek de olsa namaza kalkan⁷²⁶, namazlarına insanlardan bekledikleri menfaatlerle riya bulaştıran münafıklardan⁷²⁷ daha elim bir haldedirler. Münafık kimseler öncesinde Müslümanca yaşamayı isterler lakin alışkanlıkları ve dünyaya olan sevgileri onları hakikati apaçık bildikleri halde kendi çıkarlarına göre evirmeye meylettirir. Mücrimlerle birleştikleri husus günaha karşı alışkanlık kesb edip vazgeçmeyi düşünmemeleridir. Normalde işlenen her bir cürüm insanda fitri olarak bir huzursuzluk peyda eder. Mesela müminler de günah işlerler fakat âyetlere kulak tıkamak yerine tövbe yolunu seçerler. Kötülüklerini namazla ve iyilikle gidermek⁷²⁸ için gayret sarf ederler, ama mücrimlerde bu gayretten ve fitri huzursuzluktan eser yoktur. Çünkü mücrimler namaz kılmak istemezler, namaza herhangi bir kıymet atfetmezler, nitekim namaz kılmazlar.⁷²⁹

1.3.2. Yoksulu Doyurmamaları (Zekât İbadeti Bağlamında)

Yaşamın içindeki her şeyin, bir sebebi bir de sonucu vardır. Allah Teâlâ, bu dünyadaki hemen her şeyi “Sünnetullah” denlen, bir sebep ve sonuç döngüsü içinde var etmektedir. Âyetlerden anlaşıldığı üzere, Allah Teâlâ’nın öngördüğü ve uyguladığı sünnetullah değişmez niteliktedir.⁷³⁰ Allah’ın (cc) adeti olan bu genel geçer yasaları değiştirmeye hiç kimsenin gücü yetmez. Allah Teâlâ bir kısım insanlara rızkını ve nimetlerini bolca vermekteyken bir kısım insan için ise bunu daraltmıştır.⁷³¹ Kur’ân-ı Kerim’de birçok âyette yer alan zekât,⁷³² infak,⁷³³ sadaka⁷³⁴ ifadeleri sosyal hayatın iyileştirilmesi ve -kendisi de özünde sosyal olan- insanın elindeki ihtiyaç sahipleri ile paylaşması şeklindeki erdemlerden bahis olunmaktadır. Mülkün gerçek sahibinin Allah Teâlâ olduğu bir hakikattir.⁷³⁵ İnsanların elde ettikleri nimetler Allah’ın (cc) izni ve lütfunun neticesidir. O halde insanların elinde emaneten bulunan şeyleri diğer

⁷²⁵ ez-Zuhruf 43/76; Hûd 11/101.

⁷²⁶ en-Nisâ 4/142.

⁷²⁷ en-Nisâ 4/142.

⁷²⁸ Hûd 11/114.

⁷²⁹ el-Müddessir 74/43.

⁷³⁰ el-Fetih 48/23; el-Ahzab 33/62; el-Fatır 35/43; Yûnus 10/ 64; Âl-i İmrân, 3/9, 194.

⁷³¹ er-Ra’d 13/26; el-İsrâ 17/30; el-Ankebût 29/62; es-Sebe 34/36; ez-Zümer 39/52; eş-Şûra 42/12,19, 27; el-Bakara 2/212.

⁷³² el-Bakara 2/177, 215, 254; et-Tevbe 9/60.

⁷³³ el-Bakara 2/3, 195, 215, 219, 254, 262.

⁷³⁴ el-Bakara 2/264; el-Hadid 57/18.

⁷³⁵ el-Mü’min 40/16.

insanlarla bölüşmeleri gerekmektedir. Aslında yeryüzünde bu paylaşımı Allah Teâlâ zengin addettiği kulları ile yoksul, ihtiyaç sahibi olan kulları arasında zekât ve infak köprüsüyle tesis etmiştir.

İslâm dini aç insanların doyurulmasının üzerinde çeşitli biçimlerde ve sıklıkla durmaktadır. Örneğin bazı kabahatlerin karşılığı olarak verilen cezalarda dahi bu hususa yer verilmiştir. Bir kısım kefaretlere cezalarının ödenmesinin şartlarından olan yoksulların doyurulması ve giydirilmesi konunun önemine dikkatleri celb etmektedir. Yemin kefaretinde on yoksulun doyurulması şer'i bir hükümdür.⁷³⁶ Zihar kefaretinde ise bu sayı altmış fakire çıkmaktadır.⁷³⁷ Hac ibadetini ifa ederken, ihramlı olduğu sırada bir canlıyı öldüren kimse de aynı şekilde öldürdüğü hayvan misline yoksul doyurmak zorundadır.⁷³⁸ Oruç tutmaya güç yetiremeyen kimse de yine bir fakiri doyuracak kadar fidye verir.⁷³⁹ İşlenen hatalara ve verilen cezaya bakılacak olursa Allah Teâlâ'nın sözle yapılan kıyımlarda yemin ve zihar kefaretinde olduğu gibi ya da herhangi bir canlının hayatına kast etmelerde de yoksulu doyurmayı salık vermiştir. Yoksulu doyurmak onun canına can gücüne güç katacak bu vesileyle sözle ya da fiille bir cana verilen zarar telafi edilebilme imkanına sahip olacaktır. Oruç tutmaya güç yetiremeyen kimse ise dikkat edilecek olunursa kendinin bu ibadete -aç kalmaya- bir manisi bulunmasından mülhem bir yoksulu doyurmak vesilesiyle hem kendine hem de o yoksula tâkat eklemiş olacaktır. Bu âyetlerdeki şer'i cezalar ve karşılık geldikleri kusurlar göz önüne alındığında altında derin bir diğerkamlık ve îsar duygusunun yattığı gözükmektedir.

İnsanlar için en temel ihtiyaç olan beslenmedir. Dolayısıyla insanoğlu hayatını sürdürebilmek ve ayakta kalabilmek için yeme içmeye muhtaçtır. Öyleyse bu en hayati ihtiyacın kıymeti ortadadır. İslâm'da âyet ve hadislerde sıklıkla bu hususa yer verilmesinden anlaşıldığı kadarıyla bu ihsan ve ikramın ilâhî bir sırta mebni olduğu çıkarımı da yapılabilir. Rezzak olan Allah (cc) insanları rızıklandırır ve daha onlar yokken rızıklarını yaratıp, buna kefil olduğunu beyan buyurmuştur.⁷⁴⁰ Allah Teâlâ er-Rezzak isminin tecellisini insanlarda göstermektedir. Allah (cc) Kureyş kavmine nimetlerini hatırlatırken onları aç iken doyurduğunu ve her türlü korkudan beri kıldığını belirtmektedir.⁷⁴¹ Buradaki doyurmak fiili kendisinin gıdalanmaya ihtiyacı bulunmadığı halde, engin bir inayet ile insanları doyuran Rezzak olan

⁷³⁶ el-Mâide 5/89.

⁷³⁷ el-Mücâdele 58/4.

⁷³⁸ el-Mâide 5/95.

⁷³⁹ el-Bakara 2/184.

⁷⁴⁰ Tâhâ 20/132.

⁷⁴¹ el-Kureyş 106/4.

Allah'a (cc) ait bir olgudur. O halde Allah'ın (cc) kullarını yine Allah'ın (cc) ihsan ettiği rızıkla doyuran insan ilâhî ahlâk ile ahlâklanmaktadır denilebilir.

Yoksulları doyurmak ilâhî istikamet üzerinde devam etmek demektir. İnsanlara ikram ve ihsanda bulunan kimseler Allah Teâlâ yanında namütenahi ecirlere kavuşacaklardır. Zira ikram eden bu kimseler doyurma eylemini Allah adına gerçekleştirmektedirler. Ebu Hureyre'den (ra) rivayet edilen bir hadiste Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu aktarılmaktadır: Kıyamet günü Allah (cc), Âdem oğullarına ben açtım bana yemek vermediniz, ben susuzdum bana su vermediniz deyince Ademoğulları: “Ey Rabbimiz sen alemlerin Rabbi iken bizler seni nasıl doyurup, susuzluğunu giderebiliriz? diye sorarlar”. Allah (cc) ise, “Benim kullarımdan biri açtı ya da susuzdu sizden yiyecek ve su istedi fakat siz ona yiyecek ve su vermediniz şayet verseydiniz o verdiklerinizi şimdi katımda kendi lehinize bulacaktınız,” buyurmuştur.⁷⁴² Bu hadisten Allah (cc) katında yoksulları doyurmak ve buna teşvik etmenin hiçbir zaman zayi olmayacak, ne derece makbul bir davranış olduğu ve Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmanın yolarından biri olduğu anlaşılabilir. Toplumdaki ihtiyaç sahibi insanların gözetilmesi sürekliliği, istikameti ve Allah'ın rızasını da beraberinde getirmektedir. Bu davranışı sergileyen kimselerin kalbi yumuşar. Ayrıca sosyal yaşamda Allah'ın (cc) kullarına yapılacak her bir iyilik -küçük ya da büyük ayırt edilmeksizin- yüce yaratıcıya takdim edilen birer ikram olarak düşünülmesi gerekmektedir. Nitekim yoksulu gözetmek hem toplumsal düzene dayalı maddi bir kazanım hem de sonraki hayata güzel bir yatırım bağlamında manevi bir kazanım olmaktadır.

Buraya kadar ki kısımda yoksulu doyurmanın önemine değinilmiştir. Fakat insanlar arasında öyle bir güruh vardır ki onlar yoksulu doyurmak şöyle dursun bu davranışı sergileyenleri de engellemektedir. Böyle durumlar insan için büyük fırsattır. Bu fırsatları değerlendirememek ise insanın gafletine ve telafisi mümkün olmayan zararlarına yol açmaktadır. İnsan bir işi yaparken ölçüsü evvela o işi kimin için yaptığı değil kimin emrinden dolayı yaptığı olmalıdır. Allah'ın rızası O'nun yapılmasını istediği fiilleri yapmak yasakladığı fillerden de uzak durmakta gizlidir.

Müddessir suresi 74/44 âyetinde mücrimlere sizi cehenneme sevk eden ne idi, sorusu üzerine kendi ağızları ile itiraf ettikleri biz dünyada iken yoksulları doyurmazdık ifadesine yer verilmektedir. Yoksulların gözetilmesinin sosyal denge açısından önemine vurgu yapan âyet için Beyzâvî, “yoksulu yedirmezdik” ifadesine, verilmesi gerekeni vermezdik açıklamasında bulunmaktadır. Buradan hareketle kafirler olarak adlandırdığı mücrimlerin de fer'i şeylerden

⁷⁴² Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Birr”, 43.

sorumlu oldukları⁷⁴³ çıkarımına varmaktadır. Tâberî, mücrimlerin cennet ehlinin kendilerine yönelttikleri soruya biz Allah ‘ın (cc) bize verdiği nimetler hususunda cimri davranırdık ve yoksulları doyurmazdık⁷⁴⁴ demektedir.

Mevdudî, mücrimlerin yoksulu yedirmezdik ifadesinden, açlık içerisinde olan birisini görüp de yemek yedirmeye kudreti olduğu halde ona yemek vermemenin ne kadar büyük bir günah olduğu anlaşılmaktadır demektedir. Hatta âyette bu durumun cehenneme götüren bir günah olduğu te’kit edilmektedir.⁷⁴⁵ Kurtûbî ve İbnül Cevzî’ye göre yoksulu yedirmemekten kasıt, sadaka vermemektir.⁷⁴⁶

Mücrim insanlar için yoksulu doyurmak da bir önem arz etmemektedir ki dünyada iken yoksulları doyurmamışlar ve o yalanladıkları hesap gününde bu davranışlarından kaynaklı bir hasret, derin bir iç acısı duymuşlardır. Adeta Allah’ın (cc) kendilerine bağışladığı tertemiz fitratlarını an be an kirleterek gerçeklere direnen ve kalpleri katılaştıran bu insanlar pozitif, iyi ve güzel ne varsa hepsine düşman olmuşlardır. Onlardaki körü körüne inat, daha dinlemeden reddetmelerine ve yargısız infaz yapmalarına sebebiyet veren yerleşik bir öngörüye dönüşmüştür. Kalplerinde iyilikten eser kalmayan mücrimler için yoksulu doyurmak, gözetmek çok zor bir adım olsa gerektir. Velhasıl büyük küçük demeden her türlü cürmü işlemek hem kötülükte sürekliliği hem de artık geri dönüşü olmayan kalp katılığı beraberce getirecek, kalplerine mühür vurulunca da bunun çözülmesi imkânsız bir vaziyet olacaktır. Böylelikle iyi insanlarla birlikte olmaktan rahatsızlık duyar hale gelecekler ve tercihlerini sürekli günahkâr kimseler ile beraberlikten yana kullanacaklardır.

Buraya kadar ki kısımda âyetlerde mücrimler hakkında zikredilen esaslar onların itikadî, ahlâkî ve amelî boyutta sıkıntılı olduklarına işaret etmektedir. İtikat noktasında başlayan inatçı, kibirli, inkârcı davranışları onların Allah Teâlâ’nın âyetlerinden faydalanmalarının önünü kapatmıştır. İtikat olmayınca ibadet ve muamelata ne kadar değer atfedilebilir? Dolayısıyla her sebebin bir sonucu olacağı gerçeğinden hareketle mücrimlerin sebep olduğu fiillerin cezalandırılmasının da adaletin gereğidir. Önceki kutsal kitaplarda ve Kur’ân-ı Kerimde suç ve ceza olguları tanımlanmıştır.

2. Mücrimlerin Cezalandırılmasının Kur’ân Ekseninde Açıklanması

Hiçbir iyilikte kötülükte karşılıksız değildir. Buradan hareketle işlenen suçlar da cezasını yani karşılığını bulacaktır. Bu adaletin gereğidir. Sözlükte birşeyin bedeli, karşılığı

⁷⁴³ Beyzâvî, *Envâru’l-tenzîl*, 5/387.

⁷⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 8/487.

⁷⁴⁵ Mevdudî, *Tefhimu’l Kur’ân*, 6/523.

⁷⁴⁶ İbnü’l Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 6/326; Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/200.

manalarına gelen ceza, iyi veya kötü olan bir fiil veya davranışın tam olarak karşılığını vermek demektir. Ceza kelimesi Arapça'da ezdad kelimelerdendir. Yani hem menfi hem de müspet zıt manaları ihtiva etmektedir.⁷⁴⁷ Fıkıh terimi olarak ceza, hukuk düzeni tarafından suçluya dünyada uygulanacak olan maddi ve manevi yaptırımdır. Bazı suçların cezaları dünyadaki yaptırımlarla karşılanmaz. İslâm hukukunda ceza ukûbet kavramıyla karşılanmaktadır.

Suç addedilen şeyler aslında en genel haliyle bir elin parmaklarını geçmemektedir. Mesela adam öldürmek, zina etmek, hırsızlık yapmak, yol kesmek, eşkıyalık, yalan söylemek, birinin malını haksız yere yemek, Allah'ın emrettiği şeylerin dışına çıkmak ve haramları işlemek, puta tapmak, yalancı şahitlik etmek, komşu haklarını gasp etmek, faiz yemek, kumar oynamak vb. dir. Günah işlemek Allah'ın (cc) çizdiği haddi aşmaktır.

Mücrimler, ahirette herhangi bir hesaba muhatap olmayacaklardır. Çünkü onların tüm işledikleri malumdur.⁷⁴⁸ O son gün gelip çattığında amel defterleri ortaya konulunca mücrimler o defterde yazılı olan şeyleri gördüklerinde dehşete kapılıp, kendilerine veyl ederler ve bu nasıl bir kitap ki küçük büyük demeksizin tüm yapıp ettiklerimizi kaydetmiş sorusunu sorarak hayretlerini izhar edeceklerdir. Çünkü dünyada iken ne işledilerse hepsini eksiksiz hazır bulacaklardır.⁷⁴⁹ Onların durumu hukukta cürmümeşhut diye adlandırılan suçüstü halidir. Suç işleyen bir kimseye kolluk kuvvetlerince baskın yapıldığında ve o suç teşkil eden eylemi işlerken yakalandıklarındaki ahvalleri ne ise amel defterleri önlerine konulan mücrimlerin halleri de aynısıdır.

Mücrimler işledikleri suç/günahların bedeli olarak ebedi kalacakları cehenneme atılacaklardır, orada asla hafifletilmeyecek bir azaba duçar olacaklar ve ümitleri tükenecektir.⁷⁵⁰ Bir kimse için ümit tükenmişse her şey bitmiş demektir. Mücrimlerden hareketle ümidin ne kadar önemli bir nimet olduğu idrakine de varılabilmektedir.

Yine onlara cehennem görevlilerinin muameleleri manidardır. Mücrimlerin, dünya hayatında müminlerle, âyet-i kerimelerle, peygamberlerle, Allah Teâlâ ile alay etmelerine karşılık son derece hor, hakir, zelil vaziyetlerde cezaları tatbik edilecektir. Zincirlere vurularak tutsak edilen mücrimlerin katrandan gömlekler giydirilen bedenlerini ateş bürüyecek,⁷⁵¹ suçları simalarına yansıyacak simalarından, ayaklarından ve perçemlerinden tutularak,⁷⁵² yüzükoyun ateşe doğru sürükleneceklerdir.⁷⁵³ Mearic 70/11 âyetinde yalanladıkları kıyameti gördükleri

⁷⁴⁷ Paçacı, "Ceza", *Kur'an Terimleri Sözlüğü*, 99.

⁷⁴⁸ el-Kasas 28/78.

⁷⁴⁹ el-Kehf 18/49.

⁷⁵⁰ ez-Zuhuf 43/74-75.

⁷⁵¹ İbrahim 14/49-50.

⁷⁵² Rahmân 55/41,43.

⁷⁵³ el-Kamer 54/48.

vakit mücrimlerin idraklerinin açılacağı ve düşmüş oldukları durumdan kendilerini kurtarabilmek için cehennem azabından feda etmeyi temenni eder. İbn Zeyd ve Mücâhid'e göre yani dünyada iken kendisi için değerli olan ne varsa oğul, eş, zevce, kendisini barındıran kimselerin hepsini, syunu, sopunu aşiretini fidyeye vermek ve kendini kurtarmak ister. Mâverdi'nin Eşheb Malik'ten rivâyetine göre kendisini barındırandan kasıt annesidir. Mücrimlerin çaresizlikleri gözlerinden okunur ve Allah Teâlâ, onlardan herhangi bir fidyeye kabul etmeyecektir, deriyi soyup çıkaracak olan alevli bir ateşin bulunduğu cehenneme atılarak,⁷⁵⁴ cezalandırılacaklardır.

Kurtûbî'ye göre mücrim kimseler dünyada Allah'ın kendilerine bahşettiği nimetleri kendilerinden bildikleri için azgınlıklarını artırmışlardır. Kasas 28/78 âyetinde günahkârlara günahları sorulmaz buyurulmaktadır. Rum 30/50, Fussilet 41/24 âyetlerinde Rablerinin mücrimlerden herhangi bir mazereti kabul etmeyeceği ve onlardan hoşnut olmayacağı Kasas 28/78'e delil⁷⁵⁵ getirilmektedir.

Mücrimlerin, insan onuru ile çelişen livata suçunun cezası şöyledir: Kurtûbî, mücrim addedilen Lut kavmi hakkında indirilen A'raf 7/80-81 âyetlerinde "sizden evvel hiç kimsenin yapmadığı hayasızlığı mı yapıyorsunuz" ifadesindeki hayasızlıktan kastın erkeklere yaklaşmak olduğunu, Allah Teâlâ'nın el-fâhişe: hayasızlık şeklinde nitelendirmesinin bu işin de bir zina olduğuna işaret ettiğini söylemektedir. İsrâ 17/32 âyetini "Zinaya yaklaşmayın çünkü o gerçekten bir (fâhişe)/hayasızlıktır" delil getirmektedir. Kurtûbî, bu işin haramlığı hususunda alimlerin icması bulunduğu ve cezası hakkında da farklı görüşleri zikretmektedir: İmam Mâlik, bu işi yapan kimse muhsan olsa da olmasa da recmedilmelidir, demektedir. Bu işin kendisine yapıldığı kimse şayet ergenlik çağına gelmişse o da recm edilir. Ayrıca İmam Malik'ten aktarılan ikinci bir görüşe göre de eğer muhsan ise recm edilir, muhsan değilse hapsedilip te'dip edilir. Bu görüşü paylaşanlar arasında Ata b. Eb'i Rabâh, Nehâi ve İbn Müseyyeb de bulunmaktadır. Ebu Hanife'nin Mâlik'ten rivayetiyle muhsan olan da olmayan da ta'zir edilir demektedir. Şâfi' ise zinaya kıyas etmekte ve zinanın cezasının bu durumda da uygulanmasını söylemektedir. İmam Malik, recm cezasının tatbik edilmesi görüşüne gerekçe olarak âyette geçen "üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık" ifadesini göstermektedir. Bu cezanın sadece o eylemi yapan kimseler için geçerli olduğu iddiasına karşı ise iki anekdot sunmaktadır. Birincisi Lût kavminin de diğer topluluklar gibi küfür ve yalanlamaları sebebiyle cezalandırıldıkları şeklindedir. İkincisi ise, onlardan küçük büyük herkesin bu kapsama girdiğini ve onların cezalarının had kapsamında değerlendirelemeyeceğidir. Fakat İmam Malik

⁷⁵⁴ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kuran*, 18/17-19.

⁷⁵⁵ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kuran*, 13/355-356.

bu itirazlara şöyle karşılık vermektedir: Birinci itirazın yanlış olduğunu çünkü Allah Teâlâ'nın onları birtakım masiyetler nedeniyle cezalandırdığı ve cezayı gerektiren eylemlerden birinin de livata olduğunu söylemektedir. İkinci hususa itiraz ise o kimselerden kimisi bu işi yapıyor kimisi de bu işe rıza gösteriyordu. Büyük bir çoğunluk ise bu işe sessiz kalmakta ve herhangi bir tepki vermemekteydi. Bu Allah'ın (cc) sünnetullahıdır. Bu olaydan sonra bu işi yapanlara ceza emri süreklilik kazanmıştır. Bazı rivayetlerde böyle kimselerin yakılmasına dair cezalar öngörüldüğünü de zikreden Kurtûbî, İmam Malik'in görüşünü senedin sahlılığı ve dayanağının kuvvetli olması gerekçesi ile tercih etmektedir.⁷⁵⁶ Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır (cc).

Onları yalanladıkları hesap günündeki durumlarından kurtarabilecek ne bir dost ne de bir şefaatchi bulunmayacaktır.⁷⁵⁷ Bir vakitlerin kibir abideleri olan onulmaz zalimleri, bir başlarına kalakaldıklarında cehennemden kurtulabilmek uğruna her şeylerini feda etmek isteyeceklerdir. Mücrimler o dehşetli günün azabını savabilmek için sahip oldukları her şeylerini -oğullarını, eşlerini, kardeşlerini, kendilerini vaktiyle himaye eden ve barındıran bütün sülalelerini- hatta yeryüzünde varolan neleri var ise tamamını fidye olarak vermek suretiyle kendilerini kurtarmak talebinde bulunurlar. Amma ve lakin böyle bir şey katiyen mümkün olmaz!⁷⁵⁸ Mücrimler, cehennemde ne yaşarlar ne de ölürlər.⁷⁵⁹ Cehennemin korkunç azabı içerisinde, ebedî olarak ceza görürler, cehennemden kurtulmak isterler ama kurtulamazlar.⁷⁶⁰ Derileri yanıp döküldükçe, azabı tekrar tekrar tatmaları için derileri yenilenir.⁷⁶¹ Mücrimler, Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiği üzere, dünyada yapıp ettikleri ve kendilerini eksiksiz biçimde karşılayan suç/günahları sebebiyle, can yakıcı, sürekli, aralıksız, şiddeti asla azalmayan bir azap ile⁷⁶² cezalandırılacaklardır.

SONUÇ

Cürm insanlardan sadır olan yasaklanan, istenmeyen durumların genel adıdır. Cürmü işleyene ise mücrim denilmektedir. Arapların zihniyetinde ve günlük konuşma dillerinde pekçok manaya gelen "crm" kökü ve türevleri, Kur'ân-ı Kerim'de de yer almaktadır. Tekil ve çoğul isim formunda, değişik zaman kipleriyle fiil formunda, geniş bir kullanım ve mana alemine sahip olan bu kelimenin birçok sözcük ile de yakın ve zıt anlam irtibatları bulunmaktadır.

⁷⁵⁶ Kurtûbî, *el-Câmiu li ahkâm 'il-Kur'ân*, 7/395-398.

⁷⁵⁷ eş-Şuara 26/99-102, el-Müddessir 74/48.

⁷⁵⁸ el-Me'âric 70/11-15.

⁷⁵⁹ Tâhâ 20/74.

⁷⁶⁰ el-Kehf 18/53.

⁷⁶¹ en-Nisâ 4/56.

⁷⁶² Karagöz vd., "Cürm ve Mücrim".

Çalışmada başta mücrim kavramı ve müştak olduğu kök ile irtibatlı olduğu kelimelerin tahlil ve incelemesi yapılmıştır. Bu tahlili yaparken bir tefsir yöntemi olan konulu tefsir yöntemi ve kavram tahlillerinde adından söz edilen semantik analiz metodu kullanılmıştır.

İlk iş olarak “crm” kökünün etimolojik yapısı incelenmiş ve bu kökten gelen kelimelerin kesmek, koparmak, henüz olgunlaşmamış bir meyveyi dalından koparmak, kesbetmek, bir şey sahibi olmak -istiare yoluyla istenmeyen şeylere sahip olmak- ya da özünde bilkuvve bulunan bir şeyi artırmak şeklinde esas anlamlarında kullanıldığı neticelerine ulaşılmıştır. Ayrıca renk, cisim, ses anlamları da bulunan bu kelime Kur’ân ikliminde kavramsallaşmıştır.

Başlangıçta çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olan bu kavram Kur’ân içindeki kullanımlarda suç/günah veya suçlu/günahkâr ve sevk etmek, yönlendirmek, şeklinde iki mânâda kullanılmıştır. Kur’ân’da toplamda 36 sûrede 65 âyette 66 defa geçmektedir. (Hûd Sûresi 11/35. âyette iki kez geçmektedir.) Mücrim kavramının Kur’ân’da yer bulduğu ilk sûre Kalem Sûresi son sûre ise Mâide sûresidir.

50 defa çoğul, 3 defa ise tekil formda olmak üzere 53 kez isim olarak kullanılan “crm” kökü 4 kez muzari 9 kez de mazi formlarında 13 kez fiil olarak kullanılmıştır.

Tespit edilen 65 âyet üzerinde yapılan taramalarda 10 âyetin sebab-i nüzûlüne dair rivayetlere rastlanmıştır. Bu 10 âyetin ise 6 tanesi Mekke döneminde, 4 tanesi ise Medine döneminde nâzil olmuştur.

Âyet ve sûrelerin Mekkî ve Medenîlik yönlerini bilmek doğru anlamak, doğru yorumlamak açısından oldukça önemlidir. Zira Mekke ve Medine dönemlerinde hitaplarda, ifadelerde, üslûpta, konularda farklılıklar gözlemlenmektedir. Söz konusu farklılıklar, âyetleri ve arka plandaki hikmet pırıltılarının yansımalarını kavrayabilmenin ve doğru çözümleyebilmenin ipuçlarını sunması sebebiyle oldukça kıymetlidir. Mekkî-Medenî sûreler/ayetler tablosu oluşturulmak suretiyle elde edilen nicel verilere nispetle mücrim kavramı ve onun kök ifadesi olan “crm” fiili Kur’ân-ı Kerim’de toplamda 65 âyetin nüzûl sıralamasına göre incelenmesi sonucunda, kelimeyi ihtiva eden 32 sûrenin Mekkî, 4 sûrenin ise Medenî olduğu tespit edilmiştir. Âyet bazındaki istatistiklerden ise 6 âyetin Medenî, 60 âyetin ise Mekkî olduğu çıkarımına varılmıştır.

Bu tespitlerden mücrim kavramının Mekkî sûrelerde yoğunluklu olarak kullanıldığı sonucu hasıl olmuştur. Muhteva açısından ise Mekkî sûrelerin âyetlerinde mücrimlerin daha ziyade inançsal yönleri, Medenî sûrelerde ise inançsal yönlerine ek olarak ibadet ve muamelata dair istenmeyen vasıfları gözler önüne serilmiştir.

Bu sonuçlardan elde edilen veriler Kur’ân sistematığı açısından değerlendirildiğinde, mücrim kavramının her iki dönemde de üzerinde durulan bir husus olduğu lakin Mekkî

sûrelerde daha ziyade yoğunluk arz ettiği çıkarımına ulaşılmıştır. İlâveten mücrim ifadesinin kavramsallaşma zamanı ve bugünkü manadaki ıstılâhî temellerinin çerçevesi Mekke döneminde tam olarak çizilmiştir.

Mücrim kavramı maddi ve manevi vecihlerden kullanımları kıyas edildiğinde maddi tarafı zaman içerisinde öğütülmüştür. Manevi manada daha sık kullanılır olmuş ve kavram evvelinde onlarca manaya tekabül eden bir anlam genişliğine sahipken takip eden süreçte bir nevi anlam daralmasına maruz kalmıştır.

Yapılan semantik inceleme sonucunda söz konusu kavramın yatay değil, dikey bir proses izlediği ve Kur'ân bağlamındaki kullanım üzerine yoğunlaştığı çıkarımına ulaşılmıştır. Zira kelime özü itibarıyla suç/günah işleme potansiyeline vurgu yapmaktadır. Ayrıca var olan potansiyeli artırmak da yine söz konusu kavramın birincil manalarındandır.

Netice itibarı ile, Kur'ân, mücrim kavramına özünde barındırdığı tüm anlamları ihtiva eden yeni bir kimlik tayin etmiştir.

Kur'ân özelinde kavram çalışmalarını ziyadeleştirmenin, anlamak ve yaşama tatbik eylemlerine muazzam katkıda bulunacağına dair düşüncemiz çalışmanın sonunda iyice pekişmiştir. Bu nedenle daha yoğun bir şekilde kavram analizine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi naçizane önerimizdir.

Araştırmanın bulguları ile Cenab-ı Hakk'ın, belirlediği kavramları -yine O'nun muhatap kabul ettiği insanlara- öğrettiği doğrultuda öğrenebilmek ve yaşama katabilmek hedeflenmiştir. Tabi ki Allah Teâlâ'nın (cc) lütfettiği ve müsaade ettiği kadarına nail olunabilecektir.

KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Kur'ân-ı Kerim*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Akpınar, Ali. *Kur'ân Coğrafyası*. Ankara: Fecr Yayınları, 2002.
- Apak, Âdem. *Kur'ân'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.
- Arslan, Gıyasettin. "Tefsir Çalışmalarında Konulu Tefsirin Önemi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1997), 194-195.
- Ateş, Süleyman. *Kur'ân Ansiklopedisi*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.
- Aydın, Mustafa. *Kur'ânî Kavramlar*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2010.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2022.

- Cerrahoğlu, İsmail. “Tefsirde Mücâhid ve Ona İsnad Edilen Tefsir”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (1978), 31-50.
- Ceviz, Nurettin vd. *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Creswell, John W. *Research Design Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. California: SAGE Publications, Inc., 2009.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur’ân-ı Hâkim ve Meâli Kerim*. İstanbul: Elif Ofset, 1990.
- Çetiner, Bedreddin. *Esbab-ı Nüzûl*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.
- Demirci, Muhsin. *Konulu Tefsire Giriş*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Dindi, Emrah. *Kur’ân’da İslâm Öncesi Kültür Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Dumlu, Ömer. “Konulu Tefsir ve Düşündürdükleri”, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*. Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. (1992),162-164.
- Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, Eyyûb b. Mûsâ. *Külliyâtü Ebi'l-Bekâ'*. nşr. Adnân Derviş - Muhammed el-Mısri. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûti, *el-İtkân fi ulumu'l-Kur'ân*, thk. Merkezi Dirâsâti'l-Kur'âniyye, y.y, ts.
- el-Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*. çev. Abdulvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011.
- el-Ferâhidî, Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-ayn*. thk. Abdul Hamid Hendâvî Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 2003.
- el-Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: yy,1983.
- el-Feyyûmî el-Hamevî, Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî. *el-Mişbâhu'l-münîr fi garîbi 'ş-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'î*. thk. Abdülazîm eş-Şinnâvî. yy, Dâru'l-Marife, ts.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Mektebetü Tahkîki't-Turâs Fî Müesseseti'r-Risale. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

- el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed. *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-azîz. thk.* Muhammed Ali Neccar. Kahire: y.y, 1996.
- el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Abdüddaim Semîn. *Umdetu'l-huffâz fî tefsir-i eşrafi'l-elfâz. thk.* Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996.
- el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân. thk.* Merkezu'd-Dirasat ve'l-Buhus. b.y.; y.y.; ts.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân. thk.* Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân. thk.* Kemal Besyûni Zağlul. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin *Mefâtîhu'l-ğayb.* Beyrut: Daru'l-Fikr, 1941.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Kavramları.* İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî ulumu'l-Kur'ân. thk.* Merkezi Dirasâtî'l-Kur'âniyye, by: y.y., ts.
- et-Taberî', İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân. thk.* Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî. Kâhire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-Arabîyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *Tefsir Tarihi et-Tefsir ve'l-Müfessirun Tercümesi.* çev. Halil Aldemir. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed. *Esâsu'l-belâga. thk.* Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmiizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl.* çev. Muhammed Coşkun vd. İstanbul: Mega Basım Yayın, 2016.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da Kavm Kelimesinin Semantik Analizi.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Güngör, Mevlüt. "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", *İslâmî Araştırmalar* 2/7 (1988), 51.
- Güven, Şahin. *Konulu Tefsir Metodu.* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Hanefî, Hasan. "Konulu Tefsir Metodu". çev. Sönmez Kutlu. *Journal of İslâmic Research* 9/1, 2, 3, 4 (1996), 158.
- Harman, Ömer Faruk. "Lût". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/227/229. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği.* çev. Kürşat Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.

- İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ. *Peygamberler Tarihi*. çev. Hanifi Akın. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2020.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. Kâhire: Mektebetü Evlâdi'sh-Şeyhi li't-Turâsi, 2000.
- İbn Faris b. Zekeriyâ, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemu el-mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Daru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, ts.
- İbnü'l-Cevzî. Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesir fi ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984.
- İncil Sevindirici Haber*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1997.
- Jansen, J. J. G. *Kur'ân'a Bilimsel Filolojik Pratik Yaklaşımlar*. çev. Açar Halilrahmân. Ankara: Fecr Yay., 1993.
- Kalın, İbrahim. "İzutsu, Toshihiko". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Karadeniz, Osman. "Fâcir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/71-72. İstanbul: Tdv Yayınları, 1995.
- Karagöz, İsmail. "Cürm ve Mücrim". <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=12657>. Erişim: 31 Ağustos 2022.
- Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2017.
- Kline, Rex B. (ed.). *Becoming a Behavioral Science Researcher a Guide to Producing Research That Matters*. New York: The Guilford Press, 2020.
- Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şti, 2020
- Lebîd b. Rabîa el-Âmirî. *Divânu Lebîd b. Rabîa el-Âmirî*. şrh. Hamdu Ahmad Tammas. Beyrut: Darul Marife, 2004.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhîmu'l Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yay., ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Öğmüş, Harun. "Tefsirde Şiirle İstişad Açısından Hicrî 2. Asrın Önemi". Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü. ed. Bilal Gökür vd. Ankara: Özkan Matbaacılık, 2009.
- Öğmüş, Harun. *Câhiliyye Döneminde Araplar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. *Hadislerle İslâm*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Pak, Zekeriyâ. "Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri (Taberî Öncesi)", *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

- Soysaldı, H. Mehmet. “Günümüzde Kur’ân’ın Anlaşılması”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 11.
- Şen, Ercan. “Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekolü ve Örnek bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur’ân’da Fetih Kavramı”. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV*. İstanbul: İlem İlmî Etütler Derneği. (2015), 162-165.
- Şenat, Fatma Asiye. *Ahret Bilinci*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2020.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Kur’ân Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Elvan Ofset, 1993.
- Türcan, Talip -Yerlikaya, Ünal. “Ceza Hukuku” *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Lût”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/229-230. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseyini. *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’lkâmûs*. thk. Abdülkerim el-İzbâvî vd. Kuveyt: Matbaat-u Hukûmet-i Kuveyt, 1987.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Ebi’l-Fazl ed-Dimyâtî. Mısır: Daru’l-Hadîs, 2006.
- Züheyr b. Ebi Sülmâ. *Divânu Züheyr b. Ebi Sülmâ*. şrh. Hamdu Ahmad Tammas. Beyrut: Darü’l Marife, 2005.